

P

Pohora: 1) P., ves v Čechách, hejtm. a okr. Litomyšl, fara a pš. Sebranice u Litomyšle; 99 d., 576 ob. č. (1890).

2) P., ves na Moravě, hejtm. Mor. Třebová, okr. Jevíčko, fara a pš. Hor. Štěpánov; 35 d., 241 ob. č., 2 n. (1890), myslivna.

Pohořalka, víska v Čechách, hejtm. Chrudim, okr. a pš. Nasevřky, fara Licibořice; 5 d., 46 ob. č. (1890).

Pohořany: 1) P., ves v Čechách, viz Podhořany 3).

2) P., chybně Pohoř (*Pohorsch*), ves na Moravě, hejtm. a okr. Olomouc, fara a pš. Jivová; 71 d., 3 ob. č., 477 n. (1890), 1tř. šk., mlýn a myslivna.

Pohořelá (*Pohorella*), ves v Uhrách v stoličce gemerské, okr. velkorevúckém, má 2464 obyv. sloven. (1890), římsko-katol. kostel, poštu a železářny, v nichž se vyrábějí železniční koleje.

Pohořelec, Pohořelice, víska v Čechách, hejtm. Sedlčany, okr. Sedlec, fara a pš. Nadějkov; 5 d., 30 ob. č. (1890), nedaleko popl. dvůr.

Pohořelice: 1) P., víska v Čechách, viz Pohořelec.

2) P., farní ves na Moravě, hejtm. Uher. Hradiště, okr. a pš. Napajedla; 120 d., 627 ob. č. (1890), kostel sv. Jana N., 2tř. šk. Zámek, dvůr, park jest majetkem Leopolda hr. Šternberka. Připomíná se poprvé r. 1255, kdy tu seděl Holáč z Pohořelic. Na nynějším panství pohořelickém stávaly vesnice Pěnkov, Svojsice, Sedličky, Dalenovice a městečko Podhrady s tvrzí a farou; všechny tyto osady zanikly r. 1500. Roku 1579 byl a v P-cích tvrz, fara, dvůr a pivovar. — 3) P. (*Pohrlitz*), město na Moravě na pr. bř. Jihlavy, v hejtm. hustopečském, okr. židlochovickém; 276 d., 304 ob. č., 2441 n. (1890), starobylý far. kostel sv. Jakuba (připomíná se ve XIII. stol.), v nynější podobě z r. 1668, 5tř. šk. v 7 odděleních, zen. běh pro ruční práce, zim. hospodář. šk., měst. zahrádka, synagoga, četn. stanice, pš., telegraf, soukr. nemocnice, lékárna, měst. spořitelna, výroba cukrovinek a čokolády, mlýn, 4 cihelny a týd. a výr. trhy. Zámek s velikým dvorem, dvůr Leopoldův s letohrádkem, dvory Vilémův, Hildegardin, u Cyrilla, Krakov a cukrovar drží Josef hr. Herberstein. Poprvé

připomínají se r. 1222, ve XIII. stol. byly již městem, ale časem rozličnými pohromami klesly na pouhou ves, tak že přišly i o městská práva.

Pohorelky: 1) P., Pohořilky, Pohořálka (*Schimmelsdorf*), ves na Moravě, hejtm. Nový Jičín, okr. Fulnek, fara a pš. Kujavy; 28 d., 167 ob. n. (1890); popl. dvůr. Na místě nynější vsi stávala česká ves Skrbeň, jež se připomíná r. 1329. Zničena byvší požárem, osazena byla později Němci. — 2) P., ves t., viz Kletně.

Pohorelý Josef Mirumil (pseud. Jos. M. Kutenský, Kutnohorský nebo jen Mirumil), spis. čes. (*8. břez. 1808 na Horách Kutných — †27. břez. -1887 t.). Vystudoval gymnasium u Král. Hradci pod Klíperou a Chmelou, filosofii v Praze a v Litoměřicích, vstoupil do litoměřického semináře, kdež vysvěcen na kněze, potom kaplanoval v Brozanech, v Turnově, byl duchovním správcem v Mlazově a konečně stal se farářem v Nové Vsi u Kolína, odkudž r. 1885 odešel do svého rodiště na trvalý odpočinek. P. byl z těch vlasteneckých duchovních, kteří velikou účast měli v obrození našeho národa v XIX. stol. Literární jeho činnost osvědčila se jako původní z oboru mravouky a v překladech nábožných spisů. Vedle četných prací vydal: *Kancionál čili sbírka církevních i domácích písní přes celý rok* (Praha, 1842, 2 vyd. 1849); *Život Pána našeho a Spasitele světa Ježíše Krista a Panny Marie blahoslavené matky jeho* (Král. Hradec, 1844); *Popisání života a skutkův svatých a světic Božích dle Sinzla* (Praha, 1844); *Vambeřice, čili popsaní jich povstání a událostí* (Chrudim, 1873), dále několik modlitebních knih, původních povídek náboženských a překladů hlavně ze Schmida. Srv. P. M. Veselský, *Život a působení P-lého* (Kut Hora, 1882).

Pohoří viz Hory, str. 645 b a ž 648.

Pohoří: 1) P., ves v Čechách, hejtm. Klatovy, okr. a pš. Planice, fara Myslivno, 28 d., 162 ob. č. (1890), popl. dvůr a hájovna. — 2) P., Pohořice (*Pohorz*), ves t., hejtm. a okr. Litoměřice, fara Proboštov, pš. Homoly; 11 d., 67 ob. n. (1890). Připomíná se r. 1179. — 3) P., obec Pohoř, ves t. na zastávce žel. dráhy Choceň-Halbstadt, hejtm. Nové Město n. M., okr., fara a pš. Opočno; 118 d., 831

ob. č., 2 n. (1890), 2tř. šk., výborné zemědělství, zejména pěstování zeli, řepy a chov hovězího dobytka. Směrem k Bohuslavicům malé jezírko Litě. 4) **P.**, far. ves t., hejtm. Písek, okr. a pš. Mirovice; 28 d., 189 ob. č. (1890), kostel sv. Petra a Pavla (ve XIV. st. far.), 4tř. šk. Ves příslušela r. 1262 ke klášteru sv. Jiří na hradě pražském, mezi l. 1292 az 1379 k arcibiskupskému panství v Příbrami. Po válkách husitských vládl zde rod rytířů z Mitrovic, kolem r. 1515 Jindřich Běšin z Běšin, r. 1539 na části Petr Zalužský z Podhoří. První díl po r. 1623 získal Jan Deym ze Stráže ke statku kruckému, na druhém rozděleném seděli svobodníci. Konečně dostala se ves **P.** dílem k panství drahenickému, dílem k čimelickému. *Fr. Teplý.* 5) **P.**, ves t., hejtm. Sedlčany, okr. Sedlec, fara a pš. Jistebnice; 11 d., 90 ob. č. (1890), popl. dvůr a mlýn. 6) **P.**, Pohoř, ves t., hejtm., okr. a pš. Semily, fara Libštát; 22 d., 123 ob. č. (1890). 7) **P.**, ves t., hejtm. Třeboň, viz Pohor 1). — 8) **P.**, ves t., hejtm., okr. a pš. Turnov, fara Všeň; 32 d., 167 obyv. č. (1890). Samoty Podháj, Podpohoří a Roudný. — 9) **P.**, ves t., hejtm. Král. Vinohrady, okr. a pš. Jílové, fara Kostelec u Křížku; 14 a., 93 obyv. č. (1890), popl. dvůr. V XVI. stol. dolováno zde na zlato; posud jsou zde haldy a opuštěné šachty.

10) **P.**, ves slezská, viz Pogórz.

Pohořice: 1) **P.**, ves v Čechách, viz Pohoří 2). — 2) **P.**, ves t., hejtm. Roudnice, okr. Libochovice, fara Charvatec, pš. Budyně n. O., 98 d., 507 obyv. č. (1890), dva mlýny.

Pohořílky: 1) **P.**, ves na Moravě, hejtm. a okr. Vel. Meziříčí, fara a pš. Uhřínov; 15 d., 118 obyv. č. (1890). 2) **P.**, ves t., hejtm. Nový Jičín, viz Pohořelky 1).

Pohoř lesní viz Požár lesní.

Pohorsch, vsi mor., viz Pohofany 2) a Pohor 4).

Pohorschan viz Podhořany 3).

Pohorské dělo viz Horské dělo

Pohorsko i **Pohoř**, ves v Čechách, hejtm. Sušice, okr. a pš. Kašper. Hory, fara Strašín; 38 d., 350 ob. č. (1890), mlýn.

Pohorz: 1) **P.**, ves čes., viz Pohoří 2).

2) **P.**, ves mor., viz Pohoř 3).

Pohotovost viz Hotovost.

Pohovor a posudek po každém manévru, po každé i nejmenší cvičbě rázu bojového se koná takto: Řídicí manévru velí odtroubiti nebo odbubnovati, načež k němu, postavivšímu se na místě pokud možná vyvýšeném, spěchají především velitelé obou protivnických stran a rozsudí, po cvičbách větších samostatní velitelové zástupův a všickni důstojníci konní a takoví, kteří měli důležitý úkol samostatný, jako vedení výzvědné patroly a pod. Všickni sesedají s koni, řídicí dá oběma velitelé předněti úkoly obou stran a dispoce jejich na dosažení úkolů, pak průběh celého výkonu, vyslyšá zprávy rozsudích, odloučených podvelitelův a na konec posuzuje chod manévru pokud možná

podrobně, věcně, bez rozčilení a přesně nestraně.

FM.

Pohrabovačka viz Hospodářské stroje, str. 662 b).

Pohradice (*Poratsch*), ves v Čechách, hejtm. Teplice, okr. Bilina, fara a pš. Světec u Bíliny; 22 d., 107 obyv. n. (1890), ložisko hnědého uhlí a panská myslivna.

Pohranov, ves v Čechách, hejtm. a okr. Pardubice, fara Rosice, pš. Bohdaneč u Pardubic; 16 d., 115 ob. č. (1890).

Pohřbívání zoveme odevzdání mrtvého těla na místo rozkladu. Místem tím může být země (hrob), budova (hrobka), oheň (krematorium), voda nebo vzduch. Poslednější způsoby p. jsou kromobyčejné a zachovaly se o nich památky buď jen historické, na př. pohřební skuliny ve zdech starých Koptů, věze mlčenlivosti, v nichž odpočívají pozůstatky starých Peršanův a nynějších Pársů, katakomby a kolumbarie starých křesťanův v sklepení klášterův a kostelův. Některé se udržely jen v případech mimořádných, na př. při náboženských sektách v Indii, které mrtvá těla svěřují posvátné řece Ganze; při plavbě na moři spouštějí se zatížená těla do vody; konečně na potupu ponechávalo se tělo mrtvé na místě hanby hnilobě ve vzduchu. Spalování mrtvol, které za starověku bývalo způsob nejobyčejnější, křesťanství znenáhla zatlačilo tak, že nyní téměř všeobecně mrtvá těla v zemi se pohřbívají. Rozdíl mezi oběma způsoby jest ten, že při prvním jest rozklad na prvky rychlejší a důkladnější, při druhém zdouhavější a složitější, ježto povstávají v zemi pochody hnilobní s různými produkty rozkladu, které mohou buď v zemi se nashromáždití neb do vody zpodní neb do vzduchu vniknouti. Před křesťanstvím vyznačací Buddhovi pochovávali těla do hrobů. Podle toho jsou běžné tyto způsoby p.: 1. do hrobu v zemi k hnilobě, inhumace; 2. spalování, in cin erace; 3. ponoření do vody, immerse, a konečně způsob umělého udržení mrtvých těl vysušením, mumifikací. Udržování těl bylo za starých dob obecně známo. Egypťané, Assyrové a Peršané chránili těla svých předků před hnilobou balsamováním. Způsob balsamování egyptského popsal Hérodotos v II. knize. Těla otrávených fosforem, lihem, otrušikem aneb sublimátem podléhají, jak ze zkušenosti známo, nejčastěji mumifikaci. Nyní udržují se těla vstříkáváním do cév roztoků protihnilobních, neb uložením do suchých větrných sklepění, do pilin karbolem namočených neb do roztoku formalínu atd. Též u starých národů v Americe, Inkův, obyvatelův peruanských, udržovala se těla, jak viděti v ohromných pyramidách pozůstalých. Těla vymřelých zachovala se tu vysušená nebo zařitá v kozích, poněvadž v suchém vzduchu vyschla bez hniloby. V hrobkách kapucinského kostela v Palermě, Toulouse, Bonnu, Žatci, Klatovech nalézáme těla vyschlá bez hniloby, poněvadž jim v suchém vzduchu voda byla odňata. Mumifikovaná těla jsou černá, jako

pergamenovou koží pokrytá, vnitřnosti vy-
schlé, páchnou po starém syru.

Jakožto definitivní odloučení mrtvého těla od živých má p. kromě stránky náboženské a projevu úcty k nebožtíku také důležitý význam právní a zdravotnický. Pohřbením prohlásí se život člověka za ukončený. Proto zde třeba nejvíce dbáti: 1. ohledův osobní bezpečnosti, zjištění osoby, doby úmrtí, smrti přirozené neb násilné; 2. ochranu pozůstalých, aby škody nevzali přenesením nemoci nakažlivých nebo následky hniloby.

ad I. Bezpečnost veřejná toho vyžaduje, aby společlivě byla zjištěna příčina smrti, aby vyšetřeny byly všechny případy smrti násilné a náhlé, konečné, aby pohřben nebyl nikdo zdanlivě mrtvý. Těmto ohledům bezpečnostním vyhovuje se v rozličných zemích nesterpně. V zemích rakouských zavedena jest obligatorní lékařská prohlídka mrtvých od časů Marie Terezie dekretem dvorní kanceláře z 30. břez. 1770. Za účel této prohlídky vytknuty byly již v tomto dekretě příčiny tyto: aby nikdo pohřben nebyl za živa, aby se na stopu přišlo skrytým a násilným způsobem smrti, aby se objevily nemoci nakažlivé a zavedla potřebná opatření a konečně aby se vypátralo, kdyby od rodičů nebo příbuzných léčení úmyslně bylo zanedbáno nebo léčeno bylo pokoutně. V Čechách prohlídka mrtvých jest nyní upravena prohlášením místodržitelství z 1. čce 1894 z. z. čís. 61 O tom viz ve čl. M r t v o l a, str. 828 (ohledání mrtvol). Jestliže ohledávající lékař pozná známky života, musí vykonati pokusy oživovací, na mrtvé ženě přes 6 měsíců téhotné musí vykonati řez cisařský k zachránění plodu. Mrtvé tělo nemá býti z pravidla pohřbeno dříve než po 48 hodinách (§ 25.); jsou-li příčinou smrti nemoci nakažlivé (cholera, tyf, neštovice, spála, osypky, záškrť, úplavice, horečka omladnic, souchotiny, příjice a vzteklina), musí se učiniti potřebná opatření ochranná a jest ohledávající lékař za správné provedení jich osobně zodpověden. Bez listku ohledacího lékaře nesmí kněz tělo pohřbiti. Má-li příčina smrti objasněna býti důkladně, zavádí se po zevní prohlídce pitvání těla (v případech soudních a zdravotně policejních). Znamky smrti jsou ztuhlost mrtvolní a zjev hnilobný. Tyto objeví se již po několika hodinách a mohou lékařem snadno býti poznány; přece však pověst o smrti zdánlivé a postrach před ní jsou obecný. Jen při úmrtích náhlých, otrávených, zakrvácení a vnitřních pohromách bývá poznání skutečné smrti v prvních hodinách obtížno. Případy často prohlasované objevily se jako výmysly a bezpodstatné výplody fantazie. Aby žádné pochybnosti v tom směru nebylo, ustanovena jest v každé zemi nejkratší doba k pohřbení zákonem; v zemích, kde není obligátní prohlídka mrtvol, doba ta jest delší. V Rakousku ustanoveno pohřbení 48 hodin po smrti, ve Francii 24 hodin (code civil art. 77), v Hollandsku 36 hodin (zákon z 10. dub. 1869), v Prusku a Sasku 72 hodin.

V zemích těch prohlídka lékařská není upravena jako u nás. Koná se pouze ve větších městech lékařem, kterého si příbuzní zvolí, u chudých lékařem chudinským, jen výjimkou lékaři úředními; v obcích pruských zavádí se prohlídka mrtvých policejními statuty místními, v Bavorsku předpisy vrchní správy policejní, na venkově ponechána je soukromníkům, ponejvíce lazebníkům, kteří musí tělo ohledati dvakráte, a to hned po smrti a pak po 48 hodinách.

ad 2. Na ochranu okolí v případech nálezů lékaři, aby zavedl opatření ochranná, a to, kde mrtvé tělo nelze oddělití ve zvláštním pokoji, musí podle nařízení minist. vnitřní ze 17. čce 1885 převezeno býti do umrlčí komory; v Berlíně převází se přes 30 % mrtvých těl do komor. V některých velikých městech, zejména v Bavorsku (v Mnichově, Norimberce), Štuttgartě, Badensku, jest zavedeno nuceně převážení mrtvol buď všech neb každého po nemocech nakažlivých zemřelého do komor umrlčích. Tyto musí být vytápěny, opatřeny zvonitky a hlídačem, který má zde svůj byt a stálý dozor. Stavby umrlčích komor provádějí se buď tak, že každé tělo zvlášť ukládá se podle třídy pohřbu nebo všechny společně do rozsáhlé síně. Vždy musí být postaráno o vydatné větrání a snadné, důkladné vyčištění místnosti. Zřizují se obyčejně na hřbitovech, při nemocnicích, ústavech pitevnic a policejních čili takových, kde těla mrtvá neznámých ve velikých městech vystavují, aby je obecenstvo poznalo (morgue). Skládají se z místnosti společné, vedlejší k uložení nakažlivých, místnosti pitevní a výstavní k obřadům náboženským. Vzorně zařízena jest umrlčí komora v Karlových Varech. Další ochranné opatření jest d e s i n f e k c e s v r š k ů, pokoje, prádla, šatstva, lůžka a potřeb pohřebních (paramentů) po nemocech nakažlivých podle předpisu řádu o desinfekci. Konečně jsou zvláštní ochranná opatření nutná v případech, kde tělo má převezeno býti na hřbitov k místu úmrtí nepřislušný. Tyto předpisuje a kontroluje příslušný okresní úřad politický; ustanovuje způsob zarakvení podle vzdálenosti a doby dopravy (dvojitý rakev, balsamování těla) podle nařízení min. vnitřní ze 3. kv. 1874 ř. z. č. 56, když ohledně zdraví veřejného a osob při tom zaměstnaných není námitek. Po nakažlivých nemocech směji těla převážena býti teprve po roce. K dopravě na hřbitov má býti použito vozův a nelze trpěti, aby těla mrtvá po nakažlivé nemoci byla buď lidmi na hřbitov přenášena, neb aby tam převážena byla vozy používanými k dopravě veřejné. Společné místo k p. mrtvých těl jest hřbitov, k uschování popela a zbytků po spalení c o l u m b a r i a. Na hřbitově kladou se těla do hrobů buď každé zvlášť neb do hrobů společných a pokryjí se zemí. Společné hroby jsou zdravotním zlořádem, poněvadž v nich hniloba se zdržuje, země hnilobními látkami přesyčuje a podnět dává k závadám zdravotním.

Hroby jsou vyzděné, neprodyšně uzavřené, v nichž za přístupu vzduchu probíhá rozklad. V suchem, chladném vzduchu nastává vysušení a pozvolná oxidace částek těla. Vytvořené plyny unikají do vzduchu. Jest to ponejvíce kysel. uhlíčitá, sírovodík, uhlovodíky, siran amoniaty a sloučeniny aromatické. Aby požadavkům zdravotním vyhověly, hroby musí míti dostatečnou hloubku (nejméně 2 m pod rovinou), bezvadnou isolační vrstvu na omítce a řádnou ventilaci a musí býti postaveny na hřbitovech. Ve sklepeních kaplí a kostelů, kdež za středověku obyčejně se zakládaly společné hroby, zřizovati se již nesmějí, leč hroby rodinné, a to jen na zvláštní povolení ministerstva vnitra za podmínek místním potřebám přizpůsobených. V hrobkách smí se zložit současně těl jen tolik, na kolik plocha dna stačí. Nad sebe rakve pokládati není dovoleno. Přepňování hrobek v kostelních sklepeních uprostřed měst zavdalo příčinu k nejméně stížnostem zdravotním a k zákazu p. v nich. Hnilo ní plyny mohou vrstvou země proniknouti do sousedních obydlí a udržeti je ve vnitřku hrobek tak sehnané, že způsobí náhlou smrt u lidí, kteří tam vstoupí. Proto musí býti delší dobu po otevření větrány. Prve než člověk tam vstoupí, spustí se dolů světlo, zdali nezasne; potom teprve může člověk vstoupiti bez nebezpečí. V hrobkách nepostupuje rozklad těla volněji než v dobře propustné zemi. Skupiny zděných hrobů seřazují se v arkády neb galérie, vykrášené uměleckými výrobky sochařství a malířství. V ohledu uměleckém jsou pokrokem a v ohledu zdravotnickém jsou bezvadné, je-li úprava správná, izolace nepropustnou vrstvou úplná a kryt neprodyšný (M. Belval, 1892). Jsou obecné v Itálii, Španělsku, Portugalsku a Belgii. Novější pokusy způsobiti úplné osamocení mrtvého těla buď zapuštěním do rakví cementových nebo neprodyšně uzavřených rakví kamených nebo skleněných, nebo do obalů sádrových, do látek desinfokčních, na př. látek hmotami desinfekčními nasycených, prachu ze dřevěného uhlí nedoznalo valného povšimnutí. Pouze pokrývání vápnev se společných hrobek a balení těl do prostěradel napuštěných v 2 % roztoku karbolu užívá se obecně jakožto ochranného prostředku při mrtvolách po nemocech infekčních.

O pochodech hnilobních třeba podotknouti toto: Hniloba pokračuje nestejně podle místa, podle přístupu vzduchu a podle teploty. Na vzduchu rychleji než ve vodě a v zemi. Jeden týden na vzduchu rovná se dvěma ve vodě a osmi v zemi. Ve vodě vyvíjí se hniloba nahromaděním plynů v dutinách a prostorách tkaniv; tělo naplní se lehkými plyny a vznesne se na povrch. V hloubi hrobu 2 m pod rovinou jest stálá teplota nízká. Rozklad počíná se pomocí bakterií a plísní, zvířeny a květeny hrobní. Rok po pohřbu nenalezeme ani v rakvích ani v zemi plísně; infekční bakterie úplně vy-

hynuly, jen bakterie, které tvoří spory, mohou se udržeti. Z nakažlivých bakterií může tedy vzniknouti nákaza jen v prvním roce a to jen při značném nedostatku vzduchu; bacilly tyfu zhynou za 3 neděle, b. tuberkuli za 4 měsíce po smrti, b. sněti slezinné udrží se virulentní přes rok. Plísně v žaludku a ve střevech (*micrococcus foetidus*, *butyricus*, *pyogenes*, *putriflens*) proniknou do dutin, působí t. zv. hnilobu smrditou, která trvá tři měsíce. Bílkovité organické látky podléhají pochodům oxydačním a redukčním, při čemž se tvoří vodík, sírovodík, plyn bahenní a celá řada hmot rozkladu neúplného, zejména kyseliny amidové, tukové, tyrosin, leucin, indol a skatol. Vodnatosti stále ubývá. Zápach hnilobní působí: sírovodík, kyseliny tukové a indol, tu pak tvoří se též t. zv. jedy mrtvolné, ptomainy čili alkaloidy mrtvolné, které na vzduchu rychle se rozpadají. Škodlivé účinky podříž vždy, když nenastane úplný rozklad a země se jimi přesyčuje. Hnilobu urychluje teplo, vlhko a neútrálná neb alkalická reakce (vápno). Fauna hrobů skládá se z kulek některých druhů much, vosů, broukův a stonožek (*Haematomya a scalaris*, *Sirex*, *Trichonyx sulcicollis*, *Julus terrestris*). Kofeny stromů vnikají do hloubky hrobu a zachycují látky rozkladu. Rozklad v zemi liší-se od rozkladu ve vzduchu, že je zdoluhavější a že rozkladové hmoty, tekutiny a plyny v zemi se zachycují, tělo pomalu vysychá a hniloba přestává, přechází v tlení (*Verwesung*). Konečné výsledky jeho jsou: kys. uhlíčitá, vodík, kyslík a dusík. Plyny hnilobní nemohou proniknouti na povrch, je-li vrstva přes 1,58 m silná bez trhlin. Tím jest určena správná hloubka hrobu; u nás ustanoveny jsou dva metry s rovem. Čpavek, produkty rozkladu bílkovin a proteinů, sírovodík a uhlovodíky, kyseliny máselná a baldriánová a pod. tvoří vespolek páchnoucí plyny hrobu. Ve styku s kyslíkem ze vzduchu půdy oksydují se sloučeniny ammonaté na soli dusičité a dusičnaté, a když jest kyslíku s dostatek, organické látky promění se v černou hmotu hun usovou (prst'), která se mísí s minerálními částkami půd. Rostlinstvo spotřejuje látky hnilobní ke své výživě, a proto jest udržování vegetace na hřbitovech racionální, pokud příliš nepřekáží oslnění půdy. Doba rozkladu jest nestejná podle jakosti půdy, přístupu vzduchu a vody do hloubi hrobu. Písečná půda jest vzdušná, udržuje teplo a podporuje rychlý rozklad, jílovitá zadržuje vlhkost; humus je vzduchu málo propustný a proto pokračuje hniloba na hřbitovech silně obkládaných (přesyčených) zdoluhavěji. Nejvýhodnější jest půda křemenitá, hrubozrná, potom písečná; nepříhodná je půda písečná jílem promíchaná, humusová, rašelinovitá. Dostoupí-li spodní voda výše hrobu, rozpouští hmoty hnilobní i plyny, které mohou pak vniknouti do blízkých studen. Proto záleží na tom, aby na hřbitovech hladina spodní vody byla níže než zpodina hrobů, a kde toho není,

musí býti hřbitov odvodněn. Nebezpečí, že by vnikaly látky hnilobní do spodní vody a do studní, není veliké nahřbitovech správně vedených, jak svědčí zkoušky učiněné v četných studnách hřbitovních. Je-li půda hřbitova vlhká a přesycená, nastává z mýdlenění všech měkkých částí, saponifikace, vytvoří se ammonaté sloučeniny kyseliny stearové, palmitinové a olejinové čili tuk mrtvolný, *adipocire*; tělo podrží svůj tvar. Rozklad pak nepokračuje. Na starých vlhkých hřbitovech v hromadných hrobech v kovových rakvích neprodyšně uzavřených zhusta je nacházíme, na př. na hřbitově v Košících. Hniloba ukončí se v příhodné půdě zúplna v 7 letech, u dětí dříve, za 4 roky, jak poučily zkušenosti úředních lékařů v Sasku, v půdách méně příznivých trvá déle, mnohdy přes 10 roků. Období, kdy mrtvola je zúplna setlelá a kdy hrob znova obložit se může bez zvláštního povolení úředního, jmenuje se *turnus* a jest v rozličných zemích ustanoven nesterjně. Code Napoléon ustanovil 5 roků, anglický zákon vyměřil 8 roků pro děti do 10 let a 14 pro vzrostlé, v Sasku je 20letý, v Badensku 25letý, v Prusku 40letý. Nejnížší je 7letý. Také pieta vyžaduje delšího *turnu*. Kde je *turnus* delší, není třeba tak častého rozšiřování. Dekret dvorní kanceláře z 29. led. 1768 ustanovil, že v Rakousku žádná mrtvola nesmí vykopána býti dříve než po 10 letech. Má-li býti otevřen hrob dříve, musí býti žádáno zvláštního svolení polit. úřadu a zachovány zvláštní předpisy pro exhumaci vydané nařízením minist. ze 3. květ. 1874 ř. z. č. 56.

Místo, kde se hroby zakládají směřují, jmenuje se *hřbitov*, a musí býti uznáno za způsobilé k tomu účelu a schváleno; musí míti půdu příhodnou do hloubi 2 m, polohu slunnou a takovou, aby větry zaháněly výpary od obydli, plochu dostatečnou na počet obyvatelstva, povrch urovnaný, dostatečnou vzdálenost od obydli sousedních (podle dekretu dvorní kanceláře z 24. května 1825 5 sáhů), nesmí býti vydáno záplavám ani proudu svrchních vod.

Plocha jednoho hrobu pro vzrostlé čítá se na 4,27 m², na 100 zemřelých připadá 46 zemřelých do 10 roků. Přepážka mezi hroby čítá se na 60 cm. Potřebnou plochu na hřbitov některé osady můžeme vypočísti takto: Průměrný počet každý rok zemřelých násobíme 4násobnou délkou období a připojíme plochu na cesty potřebnou, která se čítá na 1/8 plochy veškeré.

Má-li hřbitov vyhovovati požadavkům zdravotním, musí se spravovati přesným řádem, a to co se týče evidence a pořádku pokládání těl, ploch pro hroby a cesty určených, dovozu těl, ošetřování hrobu, zařízení a dohlídky v umrlčí komoře. Poměry ty upravují se zvláštními řády hřbitovními, které schvaluje hejtmanskví na návrh obce a správy hřbitovní. V řádu hřbitovním určena jest hloubka a velikost hrobu, šířka vrstvy země mezi jednotlivými hroby ponechané, způsob

znamenání hrobův a zaznamenání mrtvých, podmínky zřízení hrobek, *turnus* k novému obkládání hrobu, podmínky k používání umrlčí komory.

Pohřeb (lat. *funus, sepultura*) viz *Exequiae* v církvi katolické. — O *p-řbu* vojenském viz *Kondukt*.

Pohřebačka, ves v Čechách, hejtm. a okr. Pardubice, fara a pš. Opatovice; 45 d., 351 ob. č. (1890). Příslušela mezi zboží kláštera opatovického.

Pohřebiště, místo, kde se pochovávají těla zemřelých. Nejstarší způsob pochovávání mrtvých byl asi ten, že mrtvoly byly nechávány v širém poli ptačtvu a dravé zvířeti na pospas, jakož podnes se děje u některých národů primitivních (na př. ve střední Asii), kdežto mnozí kmenové indiánští v Americe mají zvyk, rozvěšovati mrtvolu na stromech nebo na lešeních k tomu zvláště zřízených za kořist supům a krkavcům. Později, za doby neolithické, pochovávána mrtvá těla buď do prosté jámy, nebo do hrobův obložených kamennou hradbou, nebo do skalnatých slují, a to v podobě buď skrčené nebo sedící (viz *Bobkaři*). Takováto *p. předhistorická* s hroby kosternými dosti zhusta nalézají se v Evropě (v. t. str. 893). Ještě později, za doby bronzové, kdy na místo pohřbívání nastalo spalování mrtvol, ukládán popel do popelnice, jež s počátkem zakopávány v mohylách, později v řadách ve společném *p-ti* (pole popelnicová). Ostatně za doby bronzové i potomní železné trvaly oba způsoby, totiž pochovávání mrtvol celých i spalování mrtvol, vedle sebe, jakož vidíme na *p-ti* hallstadtském nebo na italském *p-ti* certoském u Bologně ze starší doby železné, kde počet mrtvol spálených k nespáleným se má jako 46 : 100, nebo na *p-ti* villanovském u Bologně, kde mezi 139 hroby popelnicovými jest 17 hrobův kosterných. Víra v nesmrtnost to byla, která nabádala člověka k tomu, aby zemřelým přikládal do hrobu milodary (mužům hlavně zbraně, ženám šperky), které, nalezeny v *p-tích*, jsou nám důležitým pramenem ku poznání kulturního stavu tehdejšího lidstva (srv. *Evropa* str. 896, *Čechy* str. 271 sl, *Morava* str. 709 sl.).

Za doby historické, zejména s rozšířením křesťanství, jež zavedlo dogma o z mrtvých vstání, nastalo opět pohřbívání mrtvol celých (viz *Pohřbívání*).

O *p-tích* křesťanských viz *Hřbitov*.

Pohřební průvod viz *Exequiae* a *Kondukt*.

Pohřební řeč (u Řeků) viz *Epitafios*

Pohlitz, m. na Moravě, viz *Pohořelice* 3).

Pohrobek (lat. *postumus*, mylně následkem nesprávné etymologie *posthumus*) nazývá se dítě narozené po smrti otce. V právě římském nazývalo se tak i dítě narozené sice ještě za života otce, avšak teprve po zřízení testamentu. Ve starším právu římském *p-bci* jakožto *personae incertae* (osoby,

jež si testator při zřízení testamentu nemohl představit jako určitá individua) nemohli býti ustanoveni za dědice. Teprve později připouštěny byly ze zásady té výjimky, až konečně Justinian ustanovil, že jmenování kteréhokoli *postuma* dědicem jest vždycky platné, předpokládajíc, že *postumus* v době smrti zůstatelovce jest zde alespoň jako plod v životě mateřském. Podle práva rak. (§ 138 ob. zák. obč.) **p.** jest dítětem manželským, narodil-li se nejdéle v desátém měsíci po smrti otcově.

Pohrudnice (lat. *pleura*) jest jemná lesklá blánka, povlékající každé plice a pak dutinu v každé pobočné části hrudníkové, v níž plice se pošínuje. Pokud stěn dutiny pohrudničné se týče, **p.** pokrývá zebra se svaly mezižebními, postranní plochy páteře i meziplíci čili mediastina, horní plochu klenby brániční a částečně i zadní plochu kosti hrudní. V krajně krční klenba pohrudničná (*apex pleurae*) dosahuje as o 1—3 cm nad klíček, jsouc v této poloze udržována zvláštními vazy i odbočkami svalů krčních. Při odstupu bráničím od dolního kraje hrudníkového **p.** tvoří ostře vybihající choboty (*sinus pleurae*), do kterých při silném vdechu zasahují dolní okraje plícní; jinak tyto choboty obsahují jen skrovné množství tekutiny syrovačecné či serosní. Na kořenu plicním, který takéž dokonale jest obalen povlakem pohrudničným, **p.** přechází z nástěnné části mediastinální na plice, vnikajíc tu také i do plicních zářezů mezilalokových a tvoříc takto t. zv. útrobní část' **p.** čili zkrátka také poplicnici. Mezi tímto útrobním listem **p.** a její částí nástěnnou vzniká šterbinovitá prostory pohrudničná (*cavum pleurae*), kteráž za zdrava obsahuje nepatrné množství mazovité tekutiny syrovačecné, za choroby však může býti naplněna výpotky zánětnými, krví, vzhuchem, hnisem a pod. *Srč.*

Nemoci p. **Anaemie p.**, jsoucí projevem povšechné anaemie jakož i překrvení (arteriální i venosní), provázející každé podráždění a zánětlivé processy plic a pleury a vyskytující se v zápětí povšechné venostasy, má zájem toliko anatoma; klinicky diagnostikováno býti nemůže.

Z pathologických processů **p.** nejčastější jest zánět (*pleuritis*), jehož příčiny jsou četny a rozmanité. Budiť jej rozmanité úrazy a zranění hrudníku, skorem veskeré choroby plic (zánět, tuberkulosa, infarkt, hlíza, snět', echinococcus a aktinomyces); celkové choroby (skorbut, leukaemie); mnohé infekční processy, zvláště když provázeny jsou katarhem nebo zánětem plic (morbilli, tyfus, influenza, rheumatismus), ale i bez katarhu probíhající (pyaemie, sepsis). Týž vzniká také při onemocnění útrobu sousedících, na př. flegmoně a rakovině jicnu, zánětu pojiva mezihrudního a osrdečníku, zánětu pobříšnice, flegmoně a rakovině žaludeční, zánětu jater atd. Časný jest v pozdním stadiu zánětu ledvin; posléz nad veskeru pochybnost vzniká po nachlazení. Z uvedeného vyplývá,

že zánět **p.** ve většině případů zakládá se na infekci; podráždění způsobeno jest od případu ku případu pneumokokkem, stafylokokkem a streptokokkem, bacillem chřipky a influenzae, snad i tyfovým, a jest při své prudkosti způsobil vzbuditi zánět. Totéž dlužno tvrditi i o toxinech lidského těla, které jsouc v krvi zadržány, dráždí značně **p.-ci.** Podněty budící zánět vysvětlují nám, zdali týž setrvá ohraničeným či se stává povšechným. Lokalisovaný zjevuje se v sousedství místních lenivě se rozvíjejících processu plicních. Po anatomické stránce zánět se utváří jako ryze vlákninový, plastický, při němž k tekutému výpotku nedojde, proto suchý zánět **p.**, *pleuritis sicca*, nebo jako zánět provázený výronem do dutiny pohrudničné. Výpotek ten jest serosní, chovaje nepatrně i větší množství vloček fibrinu (serosní a serofbrinosní zánět **p.**), ale také hnisavý (*pleuritis purulenta, empyema thoracis*). Tehdy, kdy při značném podráždění **p.** dojde ke drobnému krvácení nebo trvá haemorrhagická diathesa, mísí se k výpotku krev a týž stává se krvavým (*pleuritis haemorrhagica*). Při gangraeně a hlize plicní i při bronchiektasii, při pronikavých a nedostatečně opatřených ranách dojde k jichovému výpotku (*pleuritis foetida*). Jakost výpotku podmíněna jest druhem plísní, které zánět podnitily: streptokokkus a stafylokokkus budiť zánět hnisavý, bacillus influenzae a tuberkulosa i pneumokokkus zánět serosní nebo vlákninový. Dojde-li při infekci jmenovanými schizomycety ke hnisání, pak nutno předpokládati smíšenou infekci streptokokem nebo stafylokokkem. Zánět počíná s překrvením kostální i pulmonální **p.**, drobnými haemorrhagiemi na jejím povrchu, zkalením a opadáváním epithelu; **p.** nabývá mdlého lesku, jest značně prosáklá. Záhy v jejích horních vrstvách se tvoří granulační tkáň v podobě malých zrn, která nad povrchem **p.** něco vyrůstají; současně **p.** pokrývá se mohutnější i skrovnější vrstvou vlákniny. Stykem zanícených ploch obou listů pleurálních dojde ke srůstu plice se stěnou hrudní; obvyklý to nález při zánětu **p.** Bujení granulační tkáň a vypocování vlákniny jest časem tak mohutné, že povrch plice promění se v membranu 1—2 cm tlustou, vazivnou i chruplavkovitou. Již při samém počátku dojde k vypocování serosní tekutiny, jejíž množství den ke dni vzrůstá a časem vystoupí až po objem 5—8 l; emigrace hnisavých buněk do exsudátu zjevna bývá teprv na sklonu prvního téhodne. Je-li průběh příznivý, pak výpotek po ukončeném zánětu jme se vstřebati, toť bývá mezi 4.—8. týdnem onemocnění. Je-li bujení **p.** mohutné, pak ztuhlé vazivové membrány a i vmezeřený zánět tkániva plicního, vzniklý se zánětem **p.**, překázejí roztažení komprimované plice; plice setrvá ve stavu částečné bezvzduchosti (*atelektasa plic*; viz *Plice, nemoci*); prostory, kterou plice za zdrava vyplňovala, zaujmají sousedící útroby, ostatně onemocnělá polo-

vina hrudní značně se stáhne a deformuje. Hnisavý výpotek se nevystřebá; nebyl-li odstraněn operativně, provalí se do průdušek nebo skrze stěnu hrudní, neb hnis po arrosi p. sází se podle retropleurálního pojiva, ve výjimečných případech přihází se provalení do mezihrudí, dutiny břišní, do žaludku atd. Výpotek v každém případě se objevuje nejprv v nejzpodnějších částech dutiny hrudní; je-li množství jeho malé, plíce se prostě retrahuje, ale setrvá vzdušnou. Ale posléz vzrůstající výpotek komprimuje plíci, a tato stávající se bezvzduchou, pohrouží se v exsudát. Při výpotcích vyplňujících celou polovinu hrudní plíce zcela stlačená a k páteři sešinutá podobá se tkani slezinné (splenisace plíc). Veliký výpotek vyklene hrudník, vytlačí prostory mezižeberní na venek, pošine srdce a mezihrudí v opačnou stranu a zatěžuje bránici, stlačí játra, slezinu a žaludek hlouběji do dutiny břišní. Příznaky zánětu pohrudnicového rozcházejí se v tom, zdali zánět jest pouze vlákninový či provázen exsudací. Při vlákninovém zánětu pozorujeme mírnou horečku, prudkou bodavou bolest, suchý kašel a dušnost, která podmíněna jest bolestí; rozhodujícím příznakem jest třetí šelest pleurální, poklep mimo lehký bubinkový zvuk neposkytuje nic odchylného. Zánět jest ohraničený nebo rozšířený, trvá několik dnův a končí se vyhojením. Jiných následků nemívá, leda že pro srůst plíce se stěnou hrudní ruší její volnou funkci. Zánět s výpotkem počíná se horečkou, časem i třesavkou, kláním se hrudí i velikou dušností. Za vzrůstající dušnosti počíná kolem 3. dne jevit se exsudát, který za málo dnů vystoupí az po dolní úhel lopatky i nad něj, ano vyplní i celou prostoru jedné poloviny hrudní. Vyrostáním výpotku vzrůstá dušnost, tep se značně urychluje; nemocný zaujímá sedavou polohu neb se klade na stranu onemocnělou. Žízeň bývá veliká, vylučování moči nedostatečné, pot v prvé době potlačen. Při malých exsudátech diagnosa se opírá výhradně o nález perkutorický a auskultatorický, při velikých výpotcích pozorujeme nápadné rozpětí a nehybnost onemocnělé poloviny hrudní při dýchání, vyšinití srdcevního hrotu z přirozené polohy (do pravé poloviny hrudní při výpotku levostraném, k levé čáře axilární při pleuritidě levostraném). Zvuk při poklepu onemocnělé strany jest prázdny, tepající prst vycít'uje veliký odpor, ztemnělý zvuk objímá, když nemocný sedí, v polokruhu hrudník a sahá v předu a vzadu po rovnou výši. Časem prázdny zvuk vyznívá po celé polovině hrudní až po samou kost' klíční a lze pak jen v samém sousedství kostí hrudní poblíže klíčku znamenati zvuk bubinkový nebo křápvý; při těchto obrovských exsudátech prázdny zvuk přesáhá zšíří několika *cm* i do druhé poloviny hrudní. Při výpotcích prostřední velikosti ozývá se nad prázdny zvukem bubinkový. Dýchací šelesty na témž místě, co prázdny zvuk trvá, jsou potlačeny, nad ním

dílem zeslabeny, dílem trubicové. Záchvěvy hrudní jsou ve výši výpotkem potlačeny, nad ním zesíleny, rovněž tak i hlas hrudní. Když byl exsudát dospěl své výše, hranice jeho setrvá 3—6 neděl nezměněna a pak počíná se vstřebati. Veliký tlak nitrohrudní se umenšuje, temperatura klesá, puls se zleňuje. S úlevou tou dostaví se mírná transpirace a hojně močení; rozměr prázdneho zvuku se pozvolnu umenšuje, dýchací plocha zvětšuje. Při vstřebání výpotku zjevují se jako při samém počátku třetí pleurální šelesty, které však mohou býti znamenány dlouho po resorpci výpotku. Vyhojení to jest časem dokonalé, časem ale nedokonalé a končí se srůstáním plíce se stěnou hrudní i větší nebo menší deformací hrudníku. V podobném případě nemocný setrvá dušným a lze pak ve spodních částech hrudí znamenati trvale zkrácený zvuk při poklepu a zeslabený šelest dýchací. Nebezpečný bývají jen mohutné výpotky, vyplňující celou polovinu hrudní; nemocní pak nezřídka zmírání rázi náhle (zvlášt' při rychlém vzprímení) buď synkopou neb náhlým oedemem plicním. Hnisavý výpotek (empyem) po příznacích fysikálního výzkumu chová se stejně jako serosní, celkové příznaky a vysílenost nemocného bývají značnější. Většinou hnisavý zánět p. počíná se třesavkou, která v dalším postupu několikrát se opakuje. Nestaráme-li se o to, aby výpotek operativně byl odstraněn, provalí se týž dříve neb později do průdušek (*empyema necessitatis*) nebo skrze stěny hrudní nebo jinou cestou, jak svrchu bylo pověděno. Časem abscess ve stěně hrudní, který hlásá provalení hnisu, zjevuje pohyby pulsatorické (*empyema pulsans*). Zřídka se stává, aby veškerý hnis v hrudníku nahromaděný vyprázdnil se průduškou a nemocný se vyhojil; obvyčejně nemocný vykašle jen část hnisu a hnisání trvá dále. Podobně tomu, když empyem se provalil skrze stěnu hrudní. Poněvadž při trvajícím hnisání a přístupu vzduchu snadno dojde k rozkladu hnisu, pacient stává se pyaemickým nebo septickým, neb upadá ve veliké vysílení; jiní nemocní podléhají následkům mamyloidní degenerace. Netřeba zvlášt' připomínati, že provalení hnisu do průdušek neb na venek v leckterých případech v zá-pětí má plynatost hrudní — *pyopneumothorax*. Operativním zakročením hnisavé výpotky obvyčejně se vyhojí. Serofibrinosní zánět p. vyvíjí se často skrytě a nepozorovaně; nemocný pro pozvolné vzrůstání výpotku nevycít'uje větších obtíží, a nemaje trvalé a veliké horečky, ani neuléhá. Výpotek se vstřebá velmi pozvolnu, a proto onemocnění se provlče na dlouhou dobu, i několika měsíců. Veliká část nemocných zmírání později tuberkulosou; pro tento průběh zánět p. zván jest vlekým (pleuritis chronica). Diagnosa výpotku pohrudnicového jest zpravidla snadná, největší obtíže při rozpoznání buď abscess subfrenický. Prognosa zánětu p. závislá jest na povaze a mohutnosti vý-

potku, příčinách zánětu, silách nemocného, rozmanitých komplikacích.

Plynatost hrudní (pneumothorax) jest vždy a za každou podmínkou onemocněním podružným, nejčastěji se dostavuje v průběhu tuberkulózy (96 % případů spadá pod toto záhlaví), nepochybně řidčeji při abscessu, gangraeně a infarktu plicním, při rozpadávajícím se gummatě, aktinomycóse, po provalení se empyemu do plic a skrze stěnu hrudní, při pronikajících ranách hrudních, při zranění plic zlomenými zebry; někdy po protržení empyematického sklípku, nebo když novotvar a vřed jícnový i žaludeční provalí se do dutiny pohrudnicové. — Každé z těchto jmenovaných onemocnění umožňuje vznik plynatosti hrudníku způsobem, že při inspiraci vzduch se vsává do vaku pohrudnicového až po tu míru, kdy plíce úplně byla stlačena neb aspoň tlak vzduchu v hrudi, působící na plíci, vyrovnal se vnějšímu tlaku atmosférickému. V onom případě tlak jest tak veliký, že vytlačuje mediastinum s veškerým obsahem do opačné poloviny hrudní, stlačí bránici a s ní játra neb slezinu velikou měrou do dutiny břišní a vyklene prostory mezižeberní. V nejkrajnějším napětí setrvává hrudník proto, že s každou inspirací vzduch do dutiny hrudní vniká, ale v expiraci vytlačen býti nemůže, a to' jest umožněno tím, že otvor v plíci nebo hrudi kryt jest cípem nekrotického tkaniva, který inspiraci se podává ve formě ventilu, ale při výdechu těsně k otvoru plicnímu se přikládá (**ventilový pneumothorax**). Tehdy, kdy otvor v plíci nebo ve stěně hrudní volně propouští inspirační a expirační proud vzduchu, vzduch hromadí se ve vaku pohrudnicovém jen potud, pokud tlak nitrohrudní rovná se vnějšímu (**otevřený pneumothorax**). Plyný obsah p. skládá se z kyslíku, dusíku a kyseliny uhličitě; ale při uzavřeném pneumothoraxu ubývá záhy kyslíku a přibývá kysel. uhličitě. Anatomický nález záhy nám objevuje pathologický process, na jehož základě vznikla plynatosthrudní, vedle toho výpotek hrudní, který vznikl vnikáním dráždivých součástí doupěte neb jiného pathologického hnízda do vaku pohrudnicového. Výpotek ten jest serosní (**hydro-pneumothorax**) n. hnisavý (**pyopneumothorax**), ale i jichový. Při ventilové plynatosti hrudní jest plíce bezvzduchá, po nejkrajnější míru stlačena a k páteři posunuta; při otevřeném pneumothoraxu jest toliko retrahována. Jestliže před vznikem plynatosti hrudní byla plíce částečně srostlá se stěnou hrudní, vzduch hromadí se jen ve volné prostře pohrudnicové, výpotek jest ohraničen-pneumothorax *saccatus*. Počáteční jevy plynatosti hrudní, nehledíme-li k osobám vysíleným, jsou velmi naléhavé: rázem vznikající, az po pravou orthopnoe se stupňující dušnost, trapné sevření hrudi, bodavá bolest, slabost, cyanosa, veliká frequence pulsu, mdloby a kollaps, provázený citlivým klesáním teplotury nutí naléhavě k vyšetřo-

vání hrudi. Nalézáme patrně rozpětí hrudníku, vyšínutí srdce v opačnou stranu, snížení jater nebo sleziny; onemocnělá polovina hrudi nekoná pohybů při dýchání. Při velikém napětí hrudi zvuk při poklepu jest plný, ale šíří se přes obvyklé hranice zvláště směrem dolů; je-li napětí hrudi skrovnější, zvuk při poklepu vyznívá bubínkový, při otevřeném pneumothoraxu jest křápvavý. Chvění a hlas hrudní jsou v onemocnělé polovině potlačeny. Perkutujeme-li hrudník tvrdým předmětem, tehdy při současně auskultaci znamenáme jasný zvuk kovový. Jinak auskultace vede nás k poznání, že při plném zvuku na hrudi selest dýchací jest potlačen. Rachoty v průduškách vyznívají kovovým dozvukem. Při současném výpotku v dutině hrudní nalézáme vedle příznaků plynatosti hrudní ještě jevy výpotku pleurálního. Potřásajíc tělem nemocného, uvádíme výpotek v pohyb a znamenáme hlučné šplouchání (*succussio Hyppokratris*), které při bezprostřední auskultaci hrudi vyznívá kovovým dozvukem. Vzpřími-li se nemocný, pak poslouchajíc na hrudi znamenati můžeme jasné zvuky kovového rázu, které nám připomínají nárazy na stříbrnou strunu. Patrně jsou způsobeny nárazem kapky na ni veau tekutiny hrudní (*gutta cadens, tintement métallique*). Při otevřeném pneumothoraxu postrádáme vytlačení mezihrudí a snížení bránice, za to konsonanční jevy jsou tím zřejmější. Průběh plynatosti hrudní závisí na základní chorobě; při gangraeně plic bývá nepříznivý, něco lepší jest při tuberkulóse, nejlépe se chová při zranění hrudi a protržení emfysematického sklípku. Diagnostika jest obyčejně snadná.

Vodnatelnost hrudi (hydrothorax), výron syrovatečný krevní do vaků pohrudnicových, pozorujeme při povšechné vodnatelnosti, nechť jest kteroukoli příčinou (vadou srdeční, zánětem ledvin, emfysemem, anaemií nebo sešlostí nemocného). Časem povstává také tlakem na žílu dutou a žíly nejmenované i žílu pololichou (nádory mezihrudí). Anatomicky vodnatelnost hrudi charakterisována je tím, že postrádáme zánětlivých jevů na p-ci; výron nechová ani hnisavých ani krevních buněk, jest čirý, prost vlákniny, mimo to chová méně pevných součástí nežli výpotek. Jest srozumitelné, že v případech, když před vodnatelností hrudní došlo ku přírůstu plic, výron děje se jen do části pohrudnicích prostých adhaesí. Nikdy není výron tak veliký, aby došlo ke stlačení plíce; nicméně pro oboustrané vystupování stěžuje funkce plicní a srdeční citelnou měrou. Fysikální jevy jsou totožny, jako při zánětu plic, ostatně diagnostika usnadněna jest zjištěním povšechné vodnatelnosti i probatorickou punkcí.

Krvavost hrudi (haemothorax) vzniká zraněním mezižebreních cev při pronikajících ranách hrudních, při zranění plic zlomenými zebry, nábojem, ostrými nástroji, při rozpadu a provalení povrchně ležícího

hnisavého a sněťivého hnízda, při provalení vydutí srdečnice. Je-li krvácení značné — časem jde až o 2—3 l krve — dostaví se náhlá anaemie s těžkými příznaky, bolest na hrudi, dušnost a slabost srdeční. Fysikální výzkum nasvědčuje hromadění volné tekutiny v dutině hrudní. Nedošlo-li k zakrvácení nemocného a rozkladu obsahu hrudního, ve kterémž případě nemocný zmírá septicky následkem hnisavého nebo jichového zánětu, pak vzniká reaktivní zánět p. a výron krevní po svém opouzdření pozvolna se vystřebává. Diagnosa jest usnadněna momenty aetiologickými, jevy náhle vznikající anaemie, fysikálním výzkumem (příznaky fysikální chovají se jako při výpotku pohrudničném) a probatorickou punkcí.

T u b e r k u l o s a p. (*tuberculosis pleurae*) a s ní sloučený (tuberkulosní) zánět jest skorem vždy podružným úkazem tuberkulose plic neb jiných ústrojí (žlaz mizních, kostí, páteře, střeva). Zjevuje se dílem jako forma miliární, dílem jako infiltrovaná. Při povšechné miliární tuberkulose granula tuberkulosní vyskytují se také na p-ci ve velikém počtu a jest jen málo případů, kde by erupce ta byla postrádána; při infiltrované tuberkulose plic p. účastní se onemocnění toho asi v 15 % případů, infiltrát šíří se z plic na p-ci podle pojiva, neb infekce se děje prostřednictvím cev mizních nebo krevních. K tuberkulose p druží se velmi často zánět, prostě vlákninový nebo provázený exsudací tekutiny serosní nebo serofibrinosní, která nezřídka zbarvena jest krví (zánět haemorrhagický). Je-li erupce miliární omezena na p-ci, nenaléhá na nemocného nebezpečí života, průběh se provleče a proto drobná zrnka prodlením doby vyrůstají a zesvratějí; splyváním jich tvoří se pozvolnu veliké bakule neb mohutné infiltráty. Většinou pak p. srůstá se stěnou hrudní pomocí mohutných pablan, ve kterých shledáváme sýrové bakule i miliární zrna. Příznaky miliární erupce nebývají vždy jasny, zvláště když se byla dostavila krátkou dobu před smrtí, a zánětlivého výronu postrádáme. Je-li nemocný při silách, pak jevy miliární erupce v plicích a soudobé zjevování se výronu do osrdečníku a peritoneální dutiny odkrývá povahu zánětu p. Většinou bývá týž oboustranný. Vedle exsudace znamenány bývají ještě třetí šelesty, šířící se po větší ploše a vyznamenávající se setrvačností. Horečka, dušnost a suchý kašel dovršují pak obraz klinický. Zánět p. při vleklé infiltrované tuberkulose chová se rozdílně. Jednou se vyskytuje vedle patrného zhuštění jednoho neb druhého laloku plic a povaha exsudátu jest tudíž zřejmá. Tehdy počínající zánět p. opovídá se symptomy dosti nápadnými, zjitřením horečky, kláním na hrudi a dušností; výpotek vyrůstá po prostřední mohutnost, sotva kdy zasahá po hřeben lopatky, provázen bývá třecími šelesty a dosti záhy se opouzdří. Po utišení prvých bouřlivých symptomů nastává po jistou dobu klid:

výpotek se nevstřebá, neb resorpce jest lenivá, za to infiltrát plicní postupuje. Pak jsou případy, kdy tuberkulosa p. vyskytuje se zdánlivě jako onemocnění prvotní. Počátek bývá bouřlivý, výpotek mohutný, tak že již v prvním nebo druhém témdní vykonati musíme thorakocentesu. Po operativním výkonu výpotek (který jest časem haemorrhagický) rychle se obnovuje. Ale i když se byl z části resorboval, nemocný se nezotavuje, horečka se zjitří, nabývá rázu hektického, dostávají se noční poty a prudký kašel a vyšetřením plic můžeme zjistiti buď miliární erupci nebo zhuštění plic. Rozpoznání tuberkulose p. bývá, nehledíme-li k formě samostatněji vystupující, snadné. V posledních případech haemorrhagická vlastnost výpotku, sešlost nemocného, trvalá horečka a poty.

R a k o v i n a p. (*carcinoma pleurae*) vyskytuje se ve formě prvotní i podružné. Prvotní, velmi vzácná, zjevuje se v podobě epitheliomu (*endothelioma pleurae*), který z ohraničeného místa šíří se drahami mizními po veškeré p-ci a jeví náchylnost k metastasám. Podružná rakovina (*scirrhus, encefaloid*) šíří se na p-ci ze sousedících ústrojí (hlavně plic, mezihrudí, jicnu, jater, prsu) neb vzniká metastasou. Podružná forma je bakulovitá, bakulí, majících rozmanitou velikost, bývá mnoho; někdy tyto podružné nádory vyrůstají po ohromnou velikost. S tvořením bakulí dojde k vleklému zánětu p., který většinou provázen bývá výpotkem haemorrhagicko-serosním. Drobné bakule rakovinné ne budi zvláštních příznaků, leda třetí šelest; při velikých nádorech, které skorem bez výjimky zakládají se na rakovině plicní nebo mezihrudní, jevy chorobné podmíněné onemocněním těchto ústrojí mají převahu nad podrážděním p. Nicméně dříve nebo později dostaví se tupá i prudká bolest, která nezřídka paroxysticky se stupňuje. Pak se zjeví velmi prudká dušnost, cyanosa, trapný kašel a posléz zánětlivý výron do vaku pohrudničního. Nezřídka dojde i k rakovinné infiltraci žlaz nadklíčkových. Fysikální výzkum chová se rozdílně. Tehdy, kdy dojde k výpotku, horní hranice prázdného koutu nerýsuje se čarou obloukovitou, nýbrž rysy ztemnělého koutu jsou velmi nepravidelny, jak vysvětluje se zcela přirozeně srutáním plice se stěnou hrudní a polohou nádorů. Veliké nádory rakovinné, které bujejí v dutině hrudní nejsou sledovány exsudátem, prozrazují se časem ohraničeným neb rozměrným sklenutím hrudníku, vytisněním srdce, plic a jater z polohy přirozené, tlakem na průdušnici, průdušky, jicen, čiv bloudivý nebo nerv zvratný. Poklep nad místem, kde je nádor, dává vznikati zvuku prázdnému, při čemž prst tepající znamená veliký odpor; šelesty dýchací jsou zde potlačeny, chvění hrudi oslabeno. Mnohdy shledáváme v pokožce onemocnění strany zřejmou ektaši žil a oedem. V krátké době stává se kachexie patrnou. Diagnosa rako-

viny pohrudničné bývá časem snadna, za jistých okolností téměř nemožna.

Měchožil p. (*echynococcus pleurae*) jest zkušeností velmi vzácnou; snad nejde vůbec o prvotní zahánění jeho v p-ci, jako o jeho stěhování se z jater nebo plic. Echinococcus p. budí prudké bolesti v hrudi a dušnost; horečky není, ale nemocný přece pozvolně ve výživě schází. Zahánění jeho jest ohraničené a provázeno místním sklenutím hrudníku, v jehož bezprostředním okolí nález fysikální zcela pravidelně se chová. Jako plicní, tak i pohrudniční echinococcus se protrhne a dává pak podnět k podružné pleuritidě. Diagnosta echinokokku, dokud nezhnisal a tím na venek se neprodrál, nemůže provedena býti způsobem jiným než punkcí probatorickou. Mx.

Pohunek František, spis. čes. (*20. dub. 1846 v Petroupíně na Benešovsku). Vystupovav gymnasiu v Benešově a v Praze, vstoupil r. 1871 do pražského semináře, kde r. 1875 vysvěcen na kněze, načež kaplanoval ve Vildštejně, v Libni, v Praze, r. 1897 stal se farářem v Liblíně a od r. 1898 je farářem v Karlíně. Přispěl četnými články a pojednáními do »Blahověsta«, »Pastýře duchovního«, »Vychovatele« (jež v l. 1891—96 redigoval), »Vlasti«, redigoval v l. 1893—99 »Žabavy Večerní« (do nichž přeložil rozličné povídky z Aug. Senov, z Janka Jurkoviče, z P. Sapčanina a Ant Trueby), též vydával a redigoval kalendář »Meč« a dále napsal několik brošur pro »Slova pravdy« a »Hlasy katolického tiskového spolku«. O sobě pak vydal: *Staropohanské štěstí, svoboda a lidskost* (Praha, 1887); *Satan a jeho říše* (t., 1887); *Boj o školu* (t., 1888); *Volné listy* (t., 1889, Otisk z »Vlasti«) a jiné.

Pohvizdov viz Pogwizdów.

Pohyb jest důležitým pojmem mechanickým. Nauka o p-u tvoří tedy část mechaniky; pokud nepřihlíží k příčinám p-u, sluje kinematika či foronomie. Poněvadž o p-u tělesa můžeme mluvit jen tehdy, posuzujeme-li vzájemnou jeho polohu vzhledem k tělesu jinému, jest vlastně každý p pouze relativní. Přes to uvádíme p. absolutní, předpokládajíc v daném případě, že okolí tělesa se pohybujícího jest v naprostém klidu. Tak děje se často při p-ech na povrchu naší země, na př. při p-u vystřelené koule, kdy abstrahujeme úplně od p-u země.—

Problém p-u zjednodušuje se omezením na pouhý bod, který vzhledem k pevnému okolí (na př. třem osám souřadnic) mění svou polohu. Pohybující se bod opisuje při p-u čáru, která se nazývá dráhou p-u. Podle povahy této čáry rozeznáváme p-y přímočaré a křivočaré.

Vedle dráhy p-u důležitým jest čas, ve kterém p. se děje. Pohybuje-li se bod tak, že dráhy s časem rovnoměrně přibývá, čili platí-li $s = c \cdot t$,

kde s značí dráhu, t čas a c veličinou stálou, nazývá se takový p. p-em rovnoměrným. Veličina c jest stálou rychlostí tohoto p-u.

Jednotkou rychlosti jest podle hořejší definice na př. $\frac{cm}{sec.}$ nebo $\frac{km}{hodina}$ -a pod. Rychlosti p-u zavádíme i při p-ech nerovnoměrných. Chceme-li při p-u nerovnoměrném podržeti definici hořejší, nutno místo poměru

$\frac{s}{t}$ zavéstí poměr $\frac{ds}{dt}$ (poměr diferenciální)

čili změnu dráhy v čase nesmírně krátkém. Jinak lze tuto rychlost proměnnou definovati jako rychlost obyčejnou s připojením podmínky, že by p. od pozorovaného okamžiku stal se rovnoměrným čili že by těleso od pozorovaného okamžiku pohybovalo se dále pouze svou setrvačností. Proměnná rychlost p-u nerovnoměrného (v) může býti v jednoduchém vztahu s časem. V nejjednodušším případě, když rychlost jest přímo úměrna času, p. takový sluje p-em rovnoměrně zrychleným. Stálá veličina úměrnosti sluje urychlením onoho p-u. Příkladem tohoto p-u jest pád volný (viz Pád).

Dráha (s) pohybu rovnoměrně zrychleného vypočte se podle vzorce

$$s = \frac{1}{2} v t = \frac{1}{2} a t^2,$$

kde a značí urychlení.

Urychlení pohybu rovnoměrně zrychleného (neb zpožděného při urychlení záporném) lze definovati jako přírůstek rychlosti za jednotku času. Jest tedy jednotkou urychlení na př. $\frac{cm}{sec^2}$. Obecně při p-u zrychleném definuje se urychlení derivací rychlosti podle času $\frac{dv}{dt}$ č. druhým differenc. poměrem dráhy podle času $\frac{d^2s}{dt^2}$.

Při křivočarém p-u nutno předpokládati urychlení i tehdy, když rychlost p-u je stálá. Změna, kterou toto urychlení, působící ve směru normály dráhy-odtud urychlení normální-vyvolává, jeví se pouze ve změně směru p-u. Normální urychlení p-u křivočarého jest přímo úměrně čtvrtici postupné rychlosti a nepřímo úměrně poloměru křivosti dráhy. Při libovolném p-u křivočarém přistupuje k této normální složce urychlení ještě složka tangenciální, jež způsobuje změnu ve velikosti rychlosti p-u.

Pohybuje-li se bod po dráze kruhové, zavádí se rychlost úhlová a urychlení úhlové. (Srv. Zrychlení.)

P. tělesa jako celku lze převéstí na jednoduché případy předešlé, myslíme-li si těleso rozloženo v jednotlivé body.

Pohybují-li se všechny body tělesa shodně, tak že každý vykonává současně shodnou dráhu, sluje p. tělesa postupným (translačním). Pohybuje-li se těleso tak, že některé jeho body jsou v klidu, jiné pak opisují kružnice koncentrické v týchže rovinách neb v rovinách rovnoběžných, p. tělesa jest otáčivý (rotační). Z obou p-ů lze složiti pak p. nejobecnější, který v případě splnutí osy p-u

rotačního se směrem **p**-u translačního sluje **p**-em šroubovým.

Zvláštní druhy **p**-ů viz pod hesly: Pád volný, Pád po šikmé rovině, **p**. kyvadlový pod heslem Kyvadlo, **p**. harmonický, periodický viz Vlnění; **p**. středoběžný viz Odstředivá síla; **p**. vrhem způsobený viz Vrh. Literaturu viz pod heslem Mechanika.

P. v hudbě (ital. *tempo* = čas) je ustanovení, které v jednotlivém případě odhaduje absolutní platnost notových hodnot. Před XVII. stol. prostředky, jimiž bylo dozadováno se určitého **p**-u, byly velmi omezeny; ale noty měly tehdy celkem určitou střední platnost, t. zv. »integer valor«, který průběhem několika století se přesunul, že musí při přenášení starých hudebních děl století XIV. — XVI. hodnota na polovinu, ba až na čtvrtinu býti redukována v nynějším notovém písmě, má-li vzniknouti přibližně správný o nich obraz. Roku 1600 existovala již nyní běžná ustanovení: Allegro, Adagio, Andante, k nimž přidružilo se brzy Presto, Largo a pododruhy Allegretto, Andantino, Prestissimo. S počátku však tyto způsoby **p**-u nerozlišovaly se mezi sebou tak silně jako dnes a byly spíše poukazy na charakter než předpisy různých trvání časových, ježto voleny byly v adagiu delší a v allegru kratší hodnoty notové. Frescobaldio »Canzoni da sonar« vyšly r. 1628 bez údaje **p**-u, r. 1634 s jeho údaji; a přece netřeba se báti přehmatu podle prvního vydání, ježto změna **p**-u vyznačena je změnou hodnot. Teprve v XVIII. stol. vystupuje poněkud stupňování aesthetického účinku notového obrazu, že v adagiu krátké noty pomalu, v allegru dlouhé noty rychle jsou hrány. Poněvadž mnoho libovůle vkradlo se do těchto označení, koncem XVII. stol. vymyšlena byla ustanovení absolutní neproměnlivá a došlo tak k vynálezu metronomu. Nyní jsou oblíbená ustanovení **p**-u, která ukazují na hudební skladby určitého rázu, na př. Tempo di marcia (v **p**-u pochodovém, dle Mälzelova metronomu asi 72—84), T. di minuetto (**p**. menuetový, Allegretto, poněkud rychlejší než předchozí), T. di valse (valčíkový **p**., tolik jako Allegro moderato, ještě rychlejší) atd. Ustanovení »Tempo giusto« (pravý **p**.) vztahují se na způsoby právě uvedené; vskytne-li se však u skladeb, jež k žádnému vyjmenovanému druhu nenáleží, sluší při držeti se normálního, středního **p**-u, t. j. Andante-Allegretto (76—80 M. m.).

Pöch Alois, botanik (* 1816 — † 1846 v Praze). Studoval v Praze lékařství a botaniku, r. 1839 sbíral rostliny v Sudetách, r. 1842 stal se asistentem botaniky v Praze a začal krátce před smrtí vydávati dílo o sušených listnatých mechách českých: *Centuria prima muscorum exsiccatorum Bohemiae*.

Pocheň, Klasovní mlýn (*Pochmühle*), ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Krnov, fara Brumovice, pošta Skrochovice; 29 domů, 146 obyv. n. (1900).

Pochette [-šet], franc., viz Poccetta.

Pochetto [poké-], ital., trochu.

●●**Pöchlarn**, Pechlarn, město v Dol. Rakousích při ústí Erlafy do Dunaje a železn. trati Sv. Hippolyt-Amstetten a Kienberg-Gaming — **P**, v hejtm. svatohippolytském, okr. medlickém; 1036 ob. (1890), far. kostel, pošta, telegraf a paroplavební stanice, továrna na provazy, par. pila a plavení dříví.

Pochlovice (*Pochlowitz*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Falknov, fara a pš. Králův Chlum; 62 d., 5 ob. č., 449 n. (1890), 2ř. šk., popl. dvůr, ložisko železné rudy a hnědého uhlí.

Pochobradý, Pouchobradý, veska v Čechách, hejtm., okr., fara a pš. Chrudim; 5 d., 99 ob. č. (1890), fil. kostel Nejsv. Trojice (ve XIV. stol. far.) a mlýn. Popl. dvůr byl kolébku vladky Pouchobradských z Pouchobrad. R. 1558 král Ferdinand daroval **P**. Osvaldovi ze Schönfeldu a ten ještě téhož roku obci chrudimské. Obec chrudimská prodala **P**. (1694) Augustinu Voračickému z Paběnic, po jehož smrti (1715) koupil je Josef Frant. ze Schonfeldu a spojil je se zbožím nasevrckým.

Pochod (rus. походъ, franc. *marche*, ital. *marcia*, angl. *march*, něm. *Marsch*), 1. při výcviku vojinů pravidelný odměřený krok vojenský i u vojáků jednotlivého. 2. Soustavný pohyb celého oddílu vojenského od nejmenšího až do celé armády s určitým účelem změnití místo nebo splnití úkol strategický nebo taktický. **P**-y se dělí hlavně a) v **p**-y v míru a b) v **p**-y válečné. *Ada* jsou buď cvičební na otužování zástupův co do pohotovosti, rychlosti, vytrvalosti a pod. nebo na stěhování z jedné posádky do druhé. Jsou-li cvičební **p**-y spojeny s jistým podkladem manévru, s úkolem taktickým, blíží se svým prováděním více **p**-ům válečným. U **p**-ů v míru, zejména na změnu bydliště, záleží nejvíce na pohodlí vojska pochodujícího, tudíž vytrhnutí v hodiny pohodlné, silnice pokud možná nejlepší, denní cesty kratší, pohovy a odpočinky častější a delší, zavazadel více, kolik potřebí převéztí veškeren majetek erární a soukromý toho kterého tělesa, rozložení na nocleh pravidelné do bytův občanův, opatření potravinami jako v posádce Mezi **p**-y v míru náleží *p. allignementový*, kde křídla veškerých oddílů proudu postupují přesně ve přímce, tudíž jedno na druhé kryté, a jenž hlavně slouží pro *défilování* (viz Défilé 2) a je možný toliko na cvičišti naprosto rovém. b) Na *p*-ech válečných ustupuje pohodlí naprosto požadavkům strategicko-taktickým po dosažení operačního úkolu. Pořad **p**-u se zástupy ochrannými proti nenadálému napadení: s čelní hlídkou, předvojem, hlídkami pobočními a vojem zadním a s hlavním zástupem (valným houfem, *gros*) uprostřed budíž tedy takový, aby těleso v případě potřeby mohlo se rozvinouti do bitevního šiku co nejrychleji a co nejúčelněji. Proto větší tělesa, již i armádní divise a tím více sbory a armáda, pohybují

se na několika spojidlech rovnoběžných zároven, ve stejné výši, aby pochodový proud nebyl tak dlouhý a rozvoj v bitevní šik se urychlil. Denní cesty delší, spojidla jakákoli bez výběru i špatná, odpočinky řídní, zavazadla obmezená jen na nejnútnejší, nocleh v hustých cantonementech nebo v lezení čili tábore pod širým nebem, opatření potravin ze skladišť vozených s sebou nebo, hlavně ve státě nepřátelském, vymáháním, rekvizicí, od obyvatelů. P-y válečné mohou být ku předu, tudíž čím blíže k nepříteli tím útočnější, kde třeba zvláště sesílití předvoj již dobře opatřený hrubou střelbou, po vyhrání bitvy vítězně s různou tendencí pronásledovati odpůrce poraženého, ustupujícího nebo prchajícího, tedy s četným jezdecktvem a dělostřelctvem napřed. Po bitvě prohrané nastane p. ústupný, na němž pečovatí hlavně o pořádek a kázeň, aby ústup se nezvrhl v útek, a sesílití zadní voj, aby s úspěchem mohl čelití pronásledovateli a valnému houfu usnadnit ústup. P. v bok, kde pochodující vojsko ustupuje bok, nejslabší stránku proudu, nepříteli, t. j. jaksi kolem něho defiluje, bývá nebezpečný a zamlouvá se pouze tehdy, když lze jej provéstí v dokonalém úkrytu nebo pod ochrannou diverse. P. noční, který unavuje, snadno přivádí bloudění a zmatky, jest přístupný jen ve případech nejdůležitějších, v míru, aby vojsko v parné době letní netrpělo úpalem slunečním, a ve válce na dosazení bodu, postavení, jehož ve dne pro ostrážitost odpůrcovu obsaditi nelze, nebo na přepadení nepřítelce nebo na záud. Co do rychlosti rozeznáváme p-y obyčejné v době míru, denní cesta průměrně asi 23 km, po třech dnech p-u den odpočinku; p-y válečné mnohdy úsilné, přispíšené, kvapné, zrychlené, čehož se dosahuje delší denní cestou od 30 km do 60 km, ve případě tomto rozdělené v dopolední a odpolední s poledním odpočinkem a obědem, jež obyčejně obyvatelé musí připraviti a do lezení dodatí, neb odpočínovými dny řídními, jen každý 4. nebo 5. den, nebo naprosto bez dnů takových, což arci nelze prodloužiti příliš, aby vojsko nehynulo a se nestalo neschopným k vyřízení taktického úkolu. Na p-ech zvláště v čas míru a za silných veder vojákům se povolují některé úlevy, jako sejmouti obojky, nositi zbraně podle pohodlí, nedržeti stejného kroku, kouřiti a pod. Každý p. v míru se koná na základě rozvrhu, jenž se pošle politickým úřadům na připravení bytův a menáže ve stanicích noclehových, a za bytovníky (viz Bytovnictví), vyslanými napřed o den dříve; velitel pochodujícího vojska a každého samostatného zástupu obdrží výkaz pochodu, maršrutu. Co do rychlosti p-u třeba na urazení 23 km 6 az 8 hodin (čím větší těleso, tím déle), na urazení 30 km 10—12 hodin. Co do délky (hloubky) proudů na p-u zaujímá v pravidelném pořádku pochodovým armádní divise pečotní bez souvozí 10.000 kroků = 7,5 km,

s celým souvozím 20.000 kroků = 15 km, s předvojem a vojem zadním 25.000 kroků = 19 km; ve sraženém pořádku 15.800 kroků = 11,9 km az 16.700 kroků = 12,5 km. Armádní divise jízdní je na p-u dlouhá 9000 az 16.700 kroků (6,8—12,5 km). Armádní sbor nikdy netáhne proudem jedním, nejčastěji každá divise na zvláštní cestě, nebo lze-li na několika, ovšem rovnoběžných. Důležité je, aby velitel moudře nařizoval pohovy, pak odpočiny kratší a delší, aby svůj zástup příliš neunavil, a aby byla zachována přísná kázeň. Dopravování vojska železnicí a loděmi rovněž se počítá mezi p-y, ac slovně ne správně, ježto p-em by měla slouiti pouze přeprava pěšky, která se koná *stationatim* čili pochodem, noclehm, fr. *par étapes*. 3. P. tolik co vzdálenost jedné denní cesty (viz Étape). FM.

P. v hudbě (ital. *marcia*, franc. *marche*), skladba, jejímž účelem je řídití pohyb množství lidí, v tomto bodě tedy sprízněná s tancem (poukázati třeba jen na polonězu nebo na starou intrátu). P. je velmi dávného původu. Slavnostní průvody ve starověku byly provázeny hudbou a není proč pochybovati, že tato hudba měla tempo p-u; vyšší umělecké utváření obdržel však p. v řecké tragédii, kde chor v odměřeném p-u vstupoval a odcházel, nikoli ovšem s instrumentálním průvodem, nýbrž zpívaje si. Tricetiletá válka dala vzniknouti prý p-u vojenskému, což mnozí popírají. Počátkem XVI. stol. bylo již používáno bubnu, kotlův a švýcarských píšťal, vcházel-li některý kníže do svého města nebo táhl-li do pole (Virdung). Bezpochyby vznikl p. jako hudební skladba z vojenských písní, které sesilovány byly nástrojovým průvodem. Zvláště válečné kotly byly vytvořeny k označování taktu. Forma p-u, jak ji v hudbě umělé nalézáme nejprve v operách Lullyho a v klavírních kusech Couperinových, jest totožna s formou starších tanců (dvě 8—16—taktové repisy). Dnesní p. je zpravidla dále vyveden a má vždy melodicky vyzdobené trio. Vojenské p-y jsou buď parádní (*Pas ordinaires*) nebo rychlé (*Pas redoublés*) nebo poplašné (*Pas de charges*). Z počtu p-ů k různým příležitostem ustanovených (slavnostní, holdující, církevní, tyto k průvodům a jevišti) vystupuje charakterističností svou p. smuteční (*Marcia funebre*). b

Pochodeň n. fakule je primitivní prostředek osvětlovací. V nejjednodušším tvaru jsou p-dně tyče ze smolnatého dřeva nebo vichy nastrčené na tyče, jež, mezitím co na jednom konci hoří, druhým koncem se upevňují nebo v rukou drží, podobně jako louče. P-dně vojenské bývají nejčastěji trubice papírové nebo plátěné, vyplněné smolnatou hořlavou látkou, jež zapálena má značnou svítivost. Vyzvednuta do výše 2—3 m jediná p. ozařuje světlem svým plochu as 1 ha a zář její patrna jest až na vzdálenost 20 az 35 km. Užívá se tudíž p-dní takových s prospěchem tak jako raket k dávání signálův a při světelném telegrafování do dálky. Plamen

bývá bílý nebo červený a svítí jediná p. 15–25 min. P-dně, jichž ve středověku se užívalo a dosud užívá při církevních obřadech, pohřbech a pod., jsou vlastně veliké přenosné svícny kovové, jejichž jeden konec upraven je v rukojeť, kdežto hořejší konec opatřen je korunkou a zařízením svítícím, kahanem, hořákem, svícemi atd. *JPok.*

Pochodová síť viz Échiquier pochodový.

Pochodový úbor (fr. *tenue de marche*, ital. *tenuta da marcia*, něm. *Marschadjustirung*), polní úbor do války a manévřů. Ve vojstě rak. — uher. pěchota (myslivci): polní čapka, blůza, plášť věncem přes torbu, v dešti a v zimě ovšem oblečený, náčíní polní. Jelzectvo: přilba, čaka, čapka, kabátec (attila, ulanka), kožich ověšený, v dešti a v zimě oblečený, plášť, když není oblečený, připevněný v zadu k sedlu, náčíní polní, koňská píce při sedle. Dělostřelctvo: polní čapka (jízdní dělostř. čaka), kabátec, plášť složený en bandoulière kolem těla, jinak obdobné ku pěchotě a jelzectvu. *FM.*

Pochop (*Circus aeruginosus*), dravý pták zčeledí sokolovitých (*Falconidae*), obývá vlhké nížiny Evropy a Asie až po 60° s. š. V tahu jde až za rovník. V hustém rákosí, ve vrbovní nad vodou, druhdy i ve vysokém osení buduje vysoké, nahore ploché hnízdo, do něhož snáší 4–6 zelenobílých vajec. Sedí-li samička na vejcích, provádí samec vysoko ve vzduchu všelijaké přemety, ozývaje se kočkovitým mňoukáním. Tím prozrazuje někdy hnízdo, které však statečně brání. Zobák má silný, u kořene skoro přímý; vezpod na hrdle a hrudi má peří žlutavozřívě; za mlada jest temně hnědý, ve stáří na hlavě a krku bledě žlutavohnědý, na břiše temně pruhovaný. Délka 52,5 cm, ocas 24 cm. *Bše. P.* jest v myslivosti neškodlivější z polních luňáků; loví nejvíce chodě nebo čihaje v rákosí, lapá vodní a bahenní ptactvo, ale pojídá i polní, taktéž vejce a mláďata ptačí a jen z nouze spokojuje se myšmi, obojživelníky, rybami, hmyzem a pod. Jako škodná zvěř bývá horlivě stíhán, odstřelován a lapán do želez podobně jako ostatní ptactvo dravé. *črn.*

Pochovávaní mrtvol v. Pohřbívání a Pohřebiště.

Pochutiny. Potrava naše obsahuje mimo látky nevyhnutelně nutné k nahrání součástí životními pochody spotřebovaných — t. zv. látky výživné, které mimo cukr a sůl jsou úplně bezcukraté (viz Potrava) — též látky, které sice při vlastních pochodech výživy nejsou súčasťeny, ale svou příjemnou chutí nebo vůni nás upozorňují na ty které pokrmy nebo potraviny a k pozívání jich nás lákají. Látky ty jmenujeme p-nami. Mimo to nasvědčují některé pokusy a zkušenosti, že p. svým účinkem na čívy mohou podporovat pochody zaživací, na př. když shlédneme pokrm zvláště oblíbený, zejména pristoupí-li k tomu ještě příjemný pocit čichový, »dělají se nám sliny v ústech«, t. j. žlázy slinné vy-

měšují více slin, důležité to št'avy zaživací; podobně můžeme pozorovati u psa s píštělí žaludeční zvýšené vyměšování zaživací št'avy žaludeční, ukážeme-li mu kus masa.

Mnohé p. jsou obsazeny již v potravinách tak, jak je příroda poskytuje: cukr, ovocné kyseliny, aromatické látky v ovoci a pod., jiné vznikají teprv úpravou potravin: tak maso syrové nemá ani příliš příjemné chuti ani vůně, jsouc však vydáno zvýšené teplotě (vaření, pečení, smažení), nabývá obého; podobně v těstě teprve pečením a pod. vznikají ony látky, které chlebu, koláči a j. dávají známé charakteristické chuti a vůně. Za třetí konečně se k potravinám při úpravě pokrmů při dávají hmoty právě jen proto, aby se dosáhlo libé chuti a vůně: hmoty ty jmenujeme p-nami v užším smysle slova. Sem náleží cukr (jenž je však zároveň též vydatnou látkou výživnou), sůl, koření. Konečně můžeme uvést jako čtvrtou skupinu hmoty, které pozívají se samostatně hlavně právě jen proto, aby se jimi vzbudily příjemné pocity chuťové, čichové a čivové vůbec, neposkytují však žádných látek vlastně výživných (nebo aspoň jen nepatrně jich množství). Sem náležejí nápoje líhové a různé hmoty, obsahující zvláště alkaloidy: káva, čaj, tabák; také ovoce z největší části obsahuje jen velmi málo látek výživných. Nelze nezmíniti se o tom, že též ryze psychické vlivy působí podobně jako p.: zármutek, strach a vůbec stavy depressivní mohou vydatně potlačiti chuť na jídlo, jako zase naopak veselá mysl dovede okořeniti i stravu jednoduchou. Podobně nevhledná nebo ne dosti čistá úprava jídla, stolu a jídelny samé mohou jídlo samo o sobě dobré znechutiti u citlivějších osob a naopak. *SRka.*

Pochva: 1) (gynaekol.) jest část pohlavního ústrojí ženy, sloužící ke kopulaci, a tvoří svalovou rouru 10–12 cm dlouhou od dola a z předu nahoru a do zadu probíhající a mírně esovitě zakřivenou. Dolní konec jest obklopen v panenském stavu blanou panenskou (hymenem), hoření je přirostlý kolem k hrdlu děložnímu tak, že jeho dolní as 1 cm dlouhý oddíl vyčnívá do p-vy a nazývá se čípek. Otvor na jeho dolním konci vedoucí do hrdla nazývá se zevní branka. Vnitřek p-vy kryt je sliznicí v hojně příčné řasy na přední i zadní stěně složenou. Při roztažení se tyto řasy vyrovnávají. P. prázdná tvoří jen příčnou šterbinu tím, že leží přední stěna na zadní, ale je schopna značného rozšíření, zvláště za těhotenství. v němž stěny její zmohtňují, prosakávají a poddajnými se stávají. *Ra.*

2) P, p o š v a, pouzdro pro uschování čepelí poboční zbraně nahé, sečné a bodné, tudíž meče, kordu, šavle, palaše, bodáku, te-sáku, dýky atd., když člověk jí právě nepotřebuje; p. zhotovena z usně s vnitřním výplněm a sesílením z tenoučkých deštiček a pak opatřena kováním nahore při ústí, dole na konci a uprostřed pro řemen opasniku, nebo ze železa, ano i ze dřeva. *FM.*

Pochvald, víska v Čechách, hejtm. a okr. Ném. Brod, fara a pš. Dolní Krupá; 12 d., 58 ob. č. (1890), mlýn.

Pochvalov, ves v Čechách, hejtm. a okr. Louny, fara Vinařice, pš. Ročov; 91 d., 595 ob. č. (1890), 2ř. šk., mlýn. Patřivala křížovníkům s červenou hvězdou v Praze.

Pochvonosec, zool., viz *Cryptorhynchus*.

Pochvy koňské (rus. шоры, збруя конская, franc. *harnais*, ital. *finimenti*, angl. *harness*, něm. *Pferdegeschirr*) jsou soustavou všeho řemení, všech popruhů, řetězů, provazů i součástek kovových a dřevěných, jež se kladou na tahouna, koně, mezka, osla, vola atd., aby mohl dostáti úkolu svému. Obdobné věci na koně jezdeckého slují lépe postroj. **P. k.** trídí se na prostředky: 1. k tahání, 2. k zadržení (zastavení) a 3. k řízení. K 1. náleží chomout nebo náprsník a postraňky; k 2. držáky a oběžník; ke 3. kantár, oprati a otěže Chomout má kostru dřevěnou nebo kovovou, t. zv. kleštiny, přes níž je vycpanice potažená na vrchu usní a vezpod, kde přiléhá k šíji tahouna, látkou; má náležité kování a kruhy, napřed dole silný k upevnění zadního konce držáku, po stranách nahore na propuštění otěží a nad kohoutkem na připevnění podocasníku, doleji zvláště silně na zatknutí předních konců postraňků. Chomout je tím širší, čím těžší je tah, aby přiléhal k šíji a plecím tahouna plochou pokud možná velikou. **P o s t r a ň k y**, celé ze silného řemene, nebo polo z řemene a polo z provazu nebo řetězu, nebo i celé z provazu, jsou připevněny předním koncem k chomoutu a zadním kličkovitým-**u** řetězových roubíkovitým-zatknuty ku preclíkům suchovým. **D r ž á k** je silný řemen nebo řetěz, jenž předním koncem je připevněn ku přednímu konci oje a zadním koncem k chomoutu. **O b ě ž n í k**, jen pro koně při oji nutný v horách a pak při vozidlech vojenských, běží od náhrbetniku pod hýžděmi přes stehna, jež objímá. **P. k.** jsou velmi rozdílné od velmi nádherných, leskle okovaných a ozdobených u spřežení velmožů, přes těžké, kovem hojně ozdobené u povozníků, jednoduché, ale pevné u spřežení vojenských, az na prostínky u venkovanův, hlavně chudých u národů na východě a jihovýchodě Evropy, kde všecko sděláno jen z popruhů a provazů. Zvláštní ozdobou, ale též prostředkem k odhánění much a jiného hmyzu jsou u Rusův a u Maďarův šalanky, pruhy z usně, visící volně a při pohybu se klátící se mnoha míst pochev; u prostředního koně ruských trojek třeba poznamenati dugu, dřevěný to oblouk, vypínající se s obou ramen dvojité oje (vidlice) přes šíji tahouna a opatřený zvonečky a rolničkami, aby v písčitých končinách a ve sněhu povoz již z daleka se oznamoval. U jedno-spřežných povozů franc. a ital. povozníkův a venkovanů náleží mezi **p. k.** na náhrbetniku i sedélko, přes něž se klade silný řemen, spojující obě ramena dvojité oje. **FM.**

Pochwalski *K a z i m i e r z*, malíř polský (* 1855 v Krakově), zák Matejkův na krakovské škole umělecké, pak na akademii ve Mnichově, s dalším vzděláním v Paříži a Římě. R. 1892 usadil se ve Vídni a r. 1893 stal se professorem na tamní akademii. Maluje repraesentační podobizny slavných a bohatých lidí mimořádně vynikajících s bystroumým pojmáním a dokonalým provedením, že náleží mezi nejlepší podobiznáře vůbec. **FM.**

Pochýbek, bot., viz *Androsace*.

Poias, starořec. bohatýr, syn Thaumakův, ubíral se právě z Meliboje v Thessalii přes pohorí Oitu, když tam Héraklés v bolestech se svujeje čekal, az by někdo hranici zapálil. Za tuto službu **P.** obdržel od Héraklea jeho luk a toulec se šípy nechybujícími. Těmi **P.** na výpravě Argonautské usmrtil na Krétě Talóa, postřeliv jej do jediného zranitelného místa na patě. Po něm zbraň Hérakleovu dědil syn jeho Filoktéés. **klk.**

Poictevin [poatvén] *F r a n c i s*, spisovatel franc., napsal: *La robe du moine* (1882); *Ludire* (1883); *Songes* (1884); *Petitian* (1885); *Seuls* (1887); *Paysages et nouveau songes* (1888); *Dernier songes* (1889); *Double* (1890); *Pr que* (1891); *Heures* (1892); *Tout bas* (1893); *Ombres* (1894) aj. práce, plně stylistické i náladově delikátnosti, nehmotného kouzla, v nichž se pokouší říci stavy vnitřní milosti a nové vztahy mezi duší a city. Jest z nejvroucnějších a nejdůvěrnějších myslitelův srdce v nové francouzské literatuře. Srv. Rémy de Gourmont, *Le livre des masques* (Pař., 1896, str. 167).

Poidl, ves mor., viz *Podolí* 33) a 34).

Poids [poà], franc., váha.

Poik, něm. jméno řeky Pivky, viz *Krajina*, str. 5 a

Poikilé (t. stoa) viz *Athény* str. 955 b a 961 b. *Mikón*, Panaios a *Polygnótos*.

Poíl [poàl], franc., chlup, srst', vlas; vlas sukna; též pelové hedvábi získané z kokonů nejméně cenných. **P.** de chèvre [p. d'sèvr], franc., jest vlna kozy angorské, pak příze z ní získaná a orientální látky z příze té vyrobené. Nyní se tkají látky tyto o osnově bavlněné a outku z příze česané a vpráda se do nich i vlna i hedvábi.

de **Poilly** [poajl] *F r a n c o i s*, ryjec franc. (* 1622— 1693), zák Duretův v Paříži, stal se r. 1664 skutečným ryjcem královským. Pobył delší dobu v Římě. Provedl přes 400 rytin, zvláště dle Raffaela, Guida Reniho a Mignarda.

Poilpot [poalpó] *T h é o p h i l e*, malíř frc. (* 1848 v Paříži). Otec jeho Théophile **P.**, zák Cognietův, maloval květiny a podobizny. Syn vzdělal se u Boulanger a Gérôme a vystoupil v Saloně r. 1874 zobrazením scény z Affaire Clémenceauovy, načež v r. 1877 vystavil *Smrt' Diogenovu*. Dosáhnul v Londýně úspěchu panoramatem bitvy Balaklavské, jal se malovati panoramata po výte a zobrazil tak bitvu Reichshoffenskou, dobytí Bastilly, bitvu Buzenvalskou. Na výstavě pařížské (1889) měl *Panorama města Havru*, v Chicagu *Panorama bitvy u Silohu*, ve Washingtoně

Boj na Bull-Runu; jiná panoramata vypracoval pro New York, pařížskou výstavu 1900 a také pro francouzskou výstavu v Moskvě (1891), kdež zobrazil v ohromných rozměrech korunovaci ceře Alexandra III., konanou r. 1883.

Poimon (Pojmon) František, spisov. český (* 29. led. 1817 v Polné — † 1902 t.). Gymnasium vystudoval v Jihlavě, filosofii a bohosloví v Brně, kdež vysvěcen na kněze, načež kaplanoval ve Žďáře, v Německé, v Brně (kde redigoval »Hlas Jednoty katolické« v l. 1850—59), potom byl duchovním správcem v Mašůvkách, ředitelem a katechetou hlav. školy ve Slavkově, farářem, později děkanem a okr. dozorcem školním v Želečtavi, konsistorním radou brněnským, farářem a čestným děkanem v Dešné, kde pozbyl zraku, dán byl do výslužby a přesídlil do svého rodiště. V Polné vystavěl křížovou cestu na hoře Kalvarii. P. nálezil k zasloužilým buditelům národa čes. v XIX. stol. a vyznamenával se horlivou činností spisovatelskou. Vydal četné spisy náboženské, zejména: *O životě, záračích a ostatcích sv. Liguriáše* (Praha, 1843, 2. vyd. Brno, 1863); *Přehled církevního dějepisu-a rozdílu v náboženství nekatolickém a římsko-katolickém* (Olomouc, 1857); *Úplný kancionál katolický* (t, 1856); *Kytka zábavného a poučného čtení* (t, 1861); dále příležitostná kázání, modlitební knihy, kostelní a poutnické písně, povídky, monografie města Polné a překladná náboženské spisy: Fr. Bihlera, Albana Stolze, Schanzenbacha a j. V poslední své vůli pamatoval štědrými odkazy na účely vlastenecké a dobročinné.

☉☉ **Poincaré** [poenkaré]: 1) P. Jules-Henry, matematik franc. (* 29. dub. 1854 v Nancy). R. 1873 vstoupil na techniku, r. 1875 přestoupil na akademii hornickou a stal se r. 1879 horním inženýrem a téhož roku dosáhl hodnosti doktorské. Po krátké učitelské činnosti v Caenu r. 1885 jmenován profesorem fyziky na fakultě mathematicko-přírodovědecké v Paříži. Byl velice činný ve vědě, obdržel za své práce r. 1885 cenu Ponceletovu, r. 1889 za *Le problème des trois corps et les équations de la dynamique* cenu krále švédského a r. 1896 obdržel 10.000 fr., cenu Jeana Reynauda. Vedle četných článků v různých odborných listech napsal: *Sur la théorie des fonctions fuchsienues* (Caen, 1881); *Cour de mécanique, physique expérimentale et professée en 1885—86* (Paříž, 1886); *Cour de physique mathématique* (t., 1890, 13 d.); *Les méthodes nouvelles de la mécanique céleste* (t., 1893); *Les oscillations électriques* (t., 1894); *Théorie du potentiel newtonien* (t., 1899) a příspěvím akademie věd za spolupracovníctví Ch. Hermite a F. Roucete vydává *Oeuvres complètes de Laguerre*.

2) P. Raymond, advokát a politik franc. (* 1860). R. 1889 byl zvolen do parlamentu, r. 1893 stal se v prvním kabinetě Dupuyové ministrem vyučování, v druhém r. 1894 ministrem financí: po pádu Dupuyové převzal

v ministerství Ribotově portefeuille vyučování. Později, za procesu Dreyfusova, odloučil se od Mélineovcův a od r. 1899 podporuje politiku, zahájenou Waldeckem-Rousseauem.

3) P. Lucien Antoine, fyzik franc. (* 22. čce 1862 v Bar-le-Duc), jmenován r. 1886 profesorem na gymnasiu v Bourges, r. 1890 dosáhl hodnosti doktorské. Uveřejnil četné práce z oboru fyziky, zejména z oboru elektriny, ve vědeckých časopisech francouzských a vydal: *Variation de la différence de potentiel d'une électrolyte avec la température* (Pař, 1891); *Nouvelle pile secondaire* (t, 1894). V oboru fyzikálním poziva světového jména.

Poinsettia, rod rostlin pryšcovitých (*Euphorbiaceae*), pěstovaný v Čechách někdy druhem *P. pulcherrima*, jenž jako nízká větevnatá rostlina vyniká nachovými, růžicovitě sestavenými listy a hodí se hlavně pro výzdobu zimních salonů *Děd.*

Poinsinet [poinsinè] Antoine Alexandre Henri, dramatik franc. (* 1735—† 1769). Byl plodný spisovatel. Zvláště cení se jeho satirická veselohra *Cercle ou la Soirée a la mode* (1771), obraz prázdnoty hlav zevně skvělého velkovejšta

Poinsot [pèñ sò]: 1) P. Louis, matematik franc. (* 1777 v Paříži — † 1859 t), studoval v l. 1794—97 na polytechnice pařížské, kdež se později (1809) stal profesorem analytiky a mechaniky. R. 1816 jmenován »examinateur d'admission« tamže. Vedle toho byl profesorem matematiky na lyceu Bonapartově, členem »Conseil supérieur de l'instruct. publique«, členem akademie (od r. 1813) a konečně senátorem (1852). P. zavěd do mechaniky methodu synthetickou a upozornil prvý na důležitý pojem dvojice sil. Klassickým spísem P-ovým jest jeho *Éléments de statique* (Pař., 1804), jehož deváté vydání, mnohými přířadky rozmmnožen, vyšlo r. 1848. Theorii dvojice sil prohloubil P. v pojednání *Mémoire sur la composition des Moments et des Aires*, které připojeno bylo již k druhému vydání P-ovy Statiky. Četná mathematická pojednání P-ova uveřejněna jsou v Liouvilleově Journalu. *nvk.*

2) P. Edmond viz d'Heylli Georges.

Point [poen], franc, bod, tečka; steh. A p., v pravou chvíli, v čas, vhod.

Pointage [poentáz], franc, výraz bursovní, kollacionovaný závěrečných listků, jež provádějí příruční bursovní jednatelů krátce před hlavní likvidací.

Point de Galle [pèñ n d' gal], Punta di Galle, přístavní město na jihozáp. břehu ostrova Ceylonu, v nezdравé krajíně, má 33.505 obyč (v 1891). Město záleží z evropské části města, kde jsou kostely, citadella a jiné veřejné budovy, a z domorodé vsi Pet zvané, která je poseta velikými zahradami. Město má rozsáhlý přístav s rejdou, který však od r. 1881 je v úpadku; jen za zimní doby a v čas nepohody zastavují se zde anglické a francouzské parníky. R. 1893 přistalo zde 451 lodí s 1,008.933 t nákladu Vy-

vází se odtud hlavně olovená ruda, kůže, kokosové ořechy, čaj, skořice a j. Kolem města daří se skořicové lesy. P. bylo první místo na Ceyloně, jež r. 1518 Portugalci zaujali, r. 1642 zmocnili se ho Hollandané, odtud město sdílelo osudy ostrova Ceylonu.

Point de vue [poéńdvý], franc., hlediško, stanoviště.

Point d'honneur [poéń donör], franc., věc č. záležitost čestná.

Pointe [poéńt], franc., špička; předhoří; vůbec hrot; špičky, ústěpky; vtíp, žehadlo, osten (na př. epigrammu), hlavní myšlenka, zvláštní obrat nějaké myšlenky.

Pointe-à-Pitre [péń nt a pitr], nejbohatší a nejlidnatější město na pobřeží franc. ostr. Guadeloupe v Západní Indii, leží v nezdравé a bažinaté poloze a má asi 18.000 ob., s okolím 27.000. Město jest pravidelně stavěno, jest sídlem soudního dvoru I. stol., hospod komory, banky, dále jsou tu kasárna, vojenský špitál, nemocnice, sirotčinec, dobře opevněný přístav (asi 8 m hluboký), málo chráněný proti větrům, cukrovar a má čilý obchod v cukru, vanilce a kakau. Město nemá pitné vody a trpí častými zemětřeseními, zejména dne 8. ún. 1843 a 16. květ. 1851. Pravidelné spojení s Evropou udržuje franc. paroplavební společnost »Compagnie Générale transatlantique«. Město jest obchodní, založ. r. 1763 a r. 1871 utrpělo dvěma velikými požáry.

Pointer (angl.), krátkosrstý ohař, viz Pes str. 583 b.

Pointovati [poéń-], z franc., vlastně vytečkovati, vytknouti; na určitý bod namířiti.

Points [poéń], franc., krajky (vyšívané); oka (v kartách a na kostkách); na franc. bursách tolik procenta.

Poir., u bot. jmen zkratka za J. L. M. Poiret (v. t.).

Poiréeův jez [poaréův-] viz Jez str. 308 b.

Poiret [poare]: 1) P. Pierre, mystický theolog protest. (*1646 v Metách — †1719 v Rheinsburgu), byl původně malířem, pak studoval filosofii a theologii. Po nějakou dobu byl kazatelem v Hamburce. Zprvu jej vábil Descartes (směru toho jest jeho spis *Cogitationum rationalium De Deo, anima et malo* II. IV), později zabředl v mysticismu a theosofii, přidružuje se namnoze J. Böhmea. Proti Lockeovi napsal *Fides et ratio collatae ac suo utraque loco redditae adversus principia Lockii* 1707.

2) P. Jean-Louis-Marie, abbé, přírodník a cestovatel franc. (*1755 — †7. dub. 1834 v Paříži). Uchvácen svou vášní k botanice probíhal, téměř bez peněz, jih francouzský, z Marsilie dostal se do Berberska, kde cestoval dvě léta (1785—86) a přinesl odtud mimo bohaté sbírky také cenné zprávy jak o květeně pobřeží alžírského, málo posud známé, tak o mravech obyvatelův. Za revoluce se oženil a r. 1795 jmenován profesorem přírodopisu na Ecole centrale v Aisne

(Soissons). Vrátiv se r. 1802 do Paříže, ujal se pro »Encyclopédie méthodique« dokončení díla *Dictionnaire de botanique* (Pař., 1789 až 1823, 20 d.), jehož byl Lamarck vydal toliko první čtyři díly. Vydal mimo to: *Voyage en Barbarie* (Pař., 1789, 2 d.; přel. do něm. a angl.); *Lecons de flore* (t., 1819—21, 3 d.); *Histoire philosophique, littéraire et économique des plantes usuelles de l'Europe* (t., 1825—29, 7 d.) atd. Mimo to napsal mnoho článků do »Dictionnaire des sciences naturelles«, »Dictionnaire des sciences médicales« a »Journal de physique«.

Poirson [poarsón] Auguste, historik franc. (*1795 — †1871), přednášel dějepis na collège Henri IV a byl správcem lycei Sv. Ludvíka (1833) a Karla Vel. (1837—53). Napsal: *Histoire romaine* (1827—28, 2 d.) a *Histoire de Henri IV* (2. vyd. 1866—67, 4 d.).

Poisdorf, městečko v Dol. Rakousích, na železn. trati Enzersdorf — P., v hejtm. mistelbašském, okr. feldberském, má 2706 obyv. (1890), krásný far. kostel, pošt. a telegrafní stanici, dva mlýny, sanýtránu a vinařství.

Poischwitz (také Nieder- a Oberpoischwitz), dvě vsi v Prus. Slezsku, v kraji javornickém, ve vlád. obv. lehnickém, s 2001 obyv. (1890). Je zde katol. a evang. kostel. Dne 2. čna 1813 Rusko a Prusko sjednaly zde příměří s Francouzi.

Poissard [poasár], řeč nejnižších vrstev pařížských; odtud Francouzi jmenují sprostý sloh *style p.* a divadelní hry v nesprávné řeči chátry *genre p.-Poissarde* [poasard'], prodavačka ryb, hokynárka, sprostá žena.

Poisson [poasón]: 1) P. Jeanne Antoinette viz Pompadour.

2) P. Siméon Denis, matematik, fysik a astronom franc. (*21. čna 1781 v Pithiviersu v depart. loirském — †25. dubna 1840 v Paříži). Vynikal již jako student na polytechnice pařížské neobyčejným nadáním a pílí, tak že na sebe upozornil zejména Laplacea, jehož se stal později důstojným nástupcem. R. 1806 stal se profesorem analytiky a mechaniky na místě Fourierově, r. 1808 astronomem při »Bureau des longitudes«, r. 1809 profesorem racionální mechaniky na Faculté des Sciences, r. 1812 examinatorem akademie dělostřelecké a r. 1816 examinatorem na polytechnice pařížské. Od r. 1820 zasedal ve správě veřejného vyučování jako »Conseiller Royal de l'Université«. Od císaře Napoleona povýšen do stavu baronského, P. stal se r. 1837 párem francouzským. Práce P-ovy jsou vesměs theoretické z matematické fysiky a racionální mechaniky. Klassickým dílem P-ovým jest dvousvazkový spis *Traité de mécanique* (Pař., 1811, 2. vyd. 1833), k němuž se druzi přes 300 pojednání namnoze dosti objemných, z nichž z matematické fysiky uvedeny tu bud'ťe: *Theorie nouvelle de l'action capillaire* (t., 1831); *Theorie mathématique de la chaleur* (t., 1835); *Sur la théorie du son* (t. 1808); *Sur la distribution de l'électricité a la surface des corps conducteurs* (v Mémoiresch Institutu, XII. 1811); *Sur la*

théorie du magnétisme (v Mémoirech akademie pařížské, V., 1821—22) atd. Četná pojednání jsou astronomická a matematická. Z těchto důležitým jest spis *Theorie du calcul des probabilités*. Životopis P-ův napsal Arago. V rodišti P-ově postaven byl slavnému vědci a znamenitému učiteli pomník r. 1851.

Poissonův zákon viz Plyn str. 954 b.

Poissy [poasi], kanton. město ve Francii asi 23 km od Paříže, na levém bř. ř. Seiny (přes níž vede tu most o 37 obloucích) a železn. trati Paříž-Rouen a Pařížské dráhy okružní, arrond. Versailles, depart. Seine-et-Oise; 6981 obyv. Jest zde památný a obnovený kostel (z části z XI. stol.); četné villy, čilý obchod hlavně s dobytkem na pařížské trhy. Město jest památné jakožto rodiště Ludvíka Svätého a tím, že zde Karel Holý konal r. 868 parlament a že dne 3. září 1561 byla zde za přítomnosti Karla IX. disputace mezi katolíky a reformovanými. Ve starověku slulo město *Pinciacum*, *Pisciacum* nebo *Poissiacum*.

Poitěvin [poat'vên] o b y v a t e l Poitou; nářečí poitoušské.

Poitiers [poatjé], hl. město ve franc. depart. Vienne, leží v náhorní rovině, 118 m vys., strmíc nad Clainem a jeho přítokem Boivreou, a na křižovatce železn. trati Paříž-Bordeaux, s odbočkami k Montcontouru-Parthenay, Nicortu-La Rochelle, k Saint-Martin-Larsu, Montmorillonu-Limoges a Le Blancu, má 38.518 obyv. Město jest malebně položeno, má zbytky starých hradeb, ulice úzké, krívočlakové, srázné, špatně dlážděné, neoživěné, bez ruchu obchodního, za to však bohatě uměleckými památkami, jež dochovaly se tu ze všech období architektonických, mimo památky renaissanční a moderní. Z doby předhistorické dochoval se tu dolmen (Pierre Levée) nedaleko města na pr. břehu Clainu. V době galsko-rímské bývalo město dosti značné, a lidnaté, ale uměleckých památek z doby té neuchovalo se mnoho; amfiteater (největší v Gallii) dochoval se do r. 1857, zbytky therem a vodovodu. Nejznamenější však památka z doby té je chrám sv. Jana, z nejstarších křesť. ve Francii (z r. 220—330), mnohokrátě přestavovaný, byl prvotně baptisteriem; nyní jest majetkem státu a chová hrobní nálezy z doby Meroveovců. Z doby románské pocházejí: chrám sv. Hilaria (z X. a XI. stol.), Notre-Dame (z konce XI. stol.) s neobyčejně bohatým průčelím, chrám sv. Radegundy, dříve kollegiátní (z konce XI. a z konce XII. stol.), v kryptě je sarkofag svěťice, patronky městské; románský klášterní chrám Moutierneuf (se stavbou počato r. 1077, ale nešťastně restaurovan r. 1820); katedrála sv. Petra, z doby rané gotiky (z r. 1162, posvěcen r. 1379). Ze starého zámku na stoku Clainu a Boivrey zůstaly jen zbytky věží, palác přeměněn v budovu soudní, se starobyrou síní hlavní; hned vedle proslulá věž Maubergeon; dále jest zde moderní prefektura (z r. 1865—70), radnice (z r. 1869

až 1876), nové budovy fakult a přes ř. Clain vede šest mostů, z nichž jsou dva železniční, a dva přes ř. Boivre. V městě sídlí prefekt, appellační dvůr, tribunál, porota, obchodní soud, komora zemědělsko-průmyslová, filiálka Francouzské banky, biskupství podřízené bordeauxskému. Z vyšších učilišť a ústavů vzdělávacích jmenujeme universitu (založ. r. 1431 Karlem VII.), s fakultou právnickou, matematicko-přírodovědeckou a přípravnou školou lékársko-lékařnickou, fakultu theologickou, seminář, lyceum, ústav pro vzdělání učitelův a učitelek, knihovnu o 65.000 svaz. (214 prvotiskův a 460 rukopisů), museum archaeologické, přírodovědecké, maliřsko-sochařské, zahradu botanickou, společnosti archaeologickou, lékařskou, farmaceutickou, zeměpisnou a uměleckou. Průmysl obmezuje se na výrobu plachet vozových, kulečnicků, pian, kartáčů, dřeváků, psacích per, žiněnek, vlněných kazajek, kůže a jiné, obchod je živější, zejména s plodinami zemědělskými a s peřím husím. — P. za starověku slulo *Limonium* a bývalo hlavním městem galského kmene Piktaviů, odtud slulo také *Pictavium*. Když Římané nabyli vlády v krajinách těchto, rozšířili značně P. V V. stol. zmocnili se města Visigotové. V bitvě u Vouillé, nedaleko P-u, zvítězil Chlodvík (507), král francský, nad králem visigotským Alarichem II., při čemž tento zahynul; r. 732 Karel Martel porazil zde Araby; r. 778 P. povýšen na hrabství a dostal se dědičně do domu Guyenneského, r. 1154 P. padl v moc Angličanů. Dne 9. září 1356 svedena bitva nedaleko P-u, v níž král franc. Jan II. od Černého prince poražen a zajat. Město utrpělo mnoho za válek náboženských a proslulo tím, že zde konáno na 30 církevních koncilii. (Srv. Ledain, *Histoire sommaire de la ville de P.*, 1892.)

de **Poitiers** Diane viz Diane de Poitiers.

Poitou [poatú], býv. provincie jihozáp. Francie, zabírala asi nynější departementy Vienne, Deux, Sèvres a Vendée. Hl. m. bylo Poitiers. Jméno má krajina od kmene galského, zvaného latinsky *Pictones* nebo *Pictavii*. Římané dobyvše krajiny této spojili ji s provincií zv. Aquitania secunda, ok. r. 470 dobyli ji Visigoti a r. 507 Frankové. V IX. stol. hrabata Poitouští přijali titul vévod Aquitanských a znamenitě rozšířili své panství. R. 1137 Eleonora, dědička Aquitanie, vstoupila v sňatek s Ludvíkem VII., králem francouzským, ale r. 1152 byla od něho zapuzena; pojala pak za manžela Jindřicha Plantageneta, hraběte z Anjou, který stav se r. 1154 králem anglickým, připojil všechny vlastní francouzské državy i své manželky ke koruně anglické, která se tím dostala v držení celé západní poloviny Francie. Bylo třeba tří set let krvavých bojů, než byla napravena chyba Ludvíka VII. R. 1204 zmocnil se P. král francouzský Filip II. August, r. 1356 vítěztvím Černého prince u Poitiersu přešla P. (mírem v Brétigny r. 1360) znova do rukou anglických. R. 1374 opět Angličané z P. vy-

puzení; r. 1385 počala se opět dlouholetá válka mezi Anglií a Francií, až r. 1412 mírem v Auxerre **P.** trvale připojena k Francii.

z **Poitou** Guilhem VII., hrabě (jakožto vévoda aquitanský Guilhem IX.), nejstarší troubadour, o němž máme zprávy. (* 1071 v Poitiers — † 1127.) Pocházel z rodiny duševně velmi nadané a po králi ve Francii nejmocnější. Nastoupil vládu po smrti otcově r. 1086, r. 1100—1103 účastnil se nezdařené a nešťastné výpravy do Palestiny v čele 300.000 mužův a vrátil se opěval v dvorské společnosti žertovným tónem neblahé příhody této výpravy. Byl ženat třikrát, snad i čtyřikrát, prožil mnohá dobrodružství milostná, jež zvláště se mu dařila, bylté Vilém muž neobyčejně statný a krásný; do století XIII. potrvává anekdotické podání o jeho svůdnosti, zmužilosti, štědrosti a umělosti básnické i pěvecké. Jméno jeho dochovalo se nás 11 básní, svědčících o básnickém nadání, vtupu, ale i smyslnosti autorově. Psány jsou nářečím asi limousinským, v prostých a nehledaných slohách a rozměrech; refrain přichází jen v básni jedné. Vydány Kellerem (Tubinky, 1848) a Hollandem a Kellerem (t., 1850). Srv. Sachse, Ueber das Leben u. die Lieder Wilhelm IX., Graf von **P.** (Lip., 1882) a Suchier-Birch-Hirschfeld, Geschichte der französ. Litter. (1900) s. 57—60. *Holk.*

Le **Poittevin** viz Le Poittevin

z **Poix** [poà] vévoda viz Antoine Juste Léon de Noailles, str. 386 b.

Pojána (ze slov. Poljana), název četných lučinatých kup horských v Sedmíhradských Karpatech. *Dkl.*

Pojána (mad. Polyán, rum. Poiana), velkoobec v szerdahelyském okr. sibiňské župy v Sedmíhradech, má 995 d. a 3796 ob. Rumunů (1890); řecko-vých. far. kostel, poštu, řecko-vých. hlavní školu. Obyvatelé, statní horalé, zaměstnávají se hlavně polním a lesním hospodářstvím, chovem skotu a ovci; výroba hrubých tkanin vlněných a lněných pěstuje se domácím průmyslem. *Dkl.*

Pojbuky, ves v Čechách, hejtm. Tábor, okr. Mladá Vožice, fara Zhoř, pš. Těchobuzy; 33 d., 276 ob. č. (1890).

Pojdom, ves na Moravě, hejtm. a okr. Vyškov, fara a pš. Krásensko; 93 d., 593 ob. č. (1890), 2tř. šk. a panský revír.

Pojedy, ves v Čechách, hejtm. Jičín, okr. Libáň, fara Žitovice, pš. Rožďalovice; 47 d., 323 ob. č. (1890), popl. dvůr.

Pojem (Begriff) viz Představa.

Pojezda čili p o v o z, ve starém právě českém povinnost poddaných poskytovat pvozy k potřebám dvoru. Srv. Finance, str. 239 b.

Pojezdný, hospodářský úředník, který po dvorech, po polích projíždí.

P. lesní, lesník kontrolující výkonné hospodářství lesní, za kterýmžto účelem koňmo projíždí lesy. *črn.*

Pojistka: 1) P. (police) viz Pojištění.

2) **P.** v elektrotechnice jest pásek, drát z látky snadno tavitelné, proud elektrický

dobře vodící, jež chrání má stroj, měřicí přístroj, lampy, vedení, akumulátory a pod. od nebezpečného oteplení, shoření nebo porušení, hrozícího, když intenzita proudová stoupne přes dovolenou mez. Nastane-li takové zvýšení, tu **p.** se rozzhává, přepálí a tím proud elektrický se vypne, přeruší. Jest tedy **p.** zároveň automatickým vypínačem nebo přerušovačem proudu elektrického. Vynálezce **p.-ky** jest Edison, jenž po prvé užil ji r. 1880. Nejuživanější tvary podává vyobr. č. 3236. a) značí pohled a řez **p.-kou** pásko-

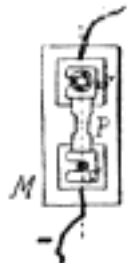


Č. 3236. Různé tvary pojistek.

v o u. Okraje jsou sesílené mosazné kusy, k nimž připájena je střední tenčí část olovená, která jest vlastně **p.-kou**. Okraje jsou buď plné neb opatřeny otvory *o* pro šrouby připevňovací *ss*. Poslední obraz jest **p.** se skleněnou trubkou *c* zatmelenu do kovových objímek *a b*. **P.** vytvořena je zde tenkým měděným drátkem *d* připájeným k okrajům *a b*. Skleněná trubka *c* chrání okolí od zapálení. Vyobr. č. 3237. podává upevnění **p.-ky** páskové. Na ohnivzdorné podložce *M* připevňena jest **p.** *P* k vodivým dotekům pomocí šroubů *s s*. Rozměry **p.-ky** musí býti takové, by dřive ve přepálila, než nastane nebezpečné oteplení chráněného předmětu. Určují se pokusem. V Rakousku podle předpisu vídeňského spolku elektrotechniků ustanoveno, že **p.** má prasknouti při 1,5 nás., v Německu při 2 nás. a ve Francii při 3 násobné intenzitě proudu elektrického, dovolené jako normální ve chránícím vedení. Pro otevření **p.-ky** z olava obvyčejného užití rovnice této:

$$J = 7\sqrt{O \times P}.$$

J značí ampèry, při kterých **p.** praskne, *O* jest obvod a *P* průřez **p.-ky**. Jsou-li **p.-ky** uzavřeny, třeba místo *J* vžití do počtu 10. **P.** musí býti všude, kde vedení mění průřez, a to ve vzdálenosti nejvýše 25 cm od bodu připojovacího k vedení hlavnímu. Buď se dává **p.** do jedné větve či na jeden pól vedení a sluje pak **p. jedno-pólová** čili unipolární, nebo do obou větví a sluje dvojpólová č. bipolární. Podle tvaru zevnějšího jsou pak **p.-ky** zátkové (vyobr. č. 3238. a 3239.) a patronové (vyobr. č. 3240.). Materiál užívaný



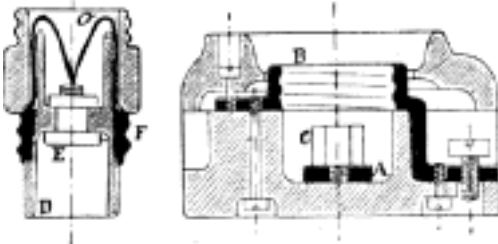
Č. 3237. Upevnění pojistky páskové.



Č. 3238. Pojistka zátková.

k výrobě **p**-tek jest ponejvíce olovo a slitiny jeho, pak méně měď, stříbro, platina, cín, hliník, mosaz, železo. Poslední tři přepáleny byvše mnoho se rozstříkují, čehož u cínu není, protože tohoto se užívá zejména na **p**-ky veliké, kdežto platiny, stříbra na

druhý pól *b*. Šroub *š* spojen jest s objímkou *o* oloveným drátkem, **p**-kou *C*. Vnitřek pak zakrývá se kovovým víkem *v*. U Edisonových **p**-tek zátkových zpodní dotek pro různé velikosti **p**-tek má různé výšky. Rozdíly v jednotlivých typech bývají po 2 mm. Podobné řešení skýtají **p**-ky A. E. G. (Allgemeine Elektr. Gesellschaft; obr. č. 3239.). Šroubová zátká jest opatřena otvorem *D*, do kterého, zašroubuje-li se do podložky *A*, zapadne hlava šroubu *C*. Závit *F* při zašroubování zaběře s *B*. K šroubu *C* připojen jest jeden pól vedení, k závitům *B* pól druhý. Závit *F* spojeny jsou se šroubem *E* olovenou **p**-kou *O*. Je-li *E* v náležitém doteku s *C*, proud prochází z *A* do *C*, pak do *E*, **p**-kou *O* do *F* a závit *B* k druhému pólu vedení. Pro různé **p**-ky jest výška hlavy *C* různá a tím nemožno je zaměnití. Vyobr. č. 3240. znázorňuje patronovou **p**-ku

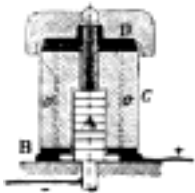


Č. 3239. Pojistka zátková (A. E. G.).

jemnější. Olovo působením atmosférickým mění se chemicky a ruší čistotu, působení **p**-tek. Edison na své **p**-ky užíval slitiny ze 60 % olova a 40 % cínu, tavící se při 200 °C. Novější slitina užívaná skládá se z 5 dílů olova, 3 dílů cínu, 8 dílů vismutu. Teplota tavící jest 100 °C při tlaku 1 atm. Pro konstrukci **p**-tek třeba znáti následující požadavky: Stoupne-li intenzita proudu na nebezpečnou hodnotu, ať náhle či pomalu, **p** má vždy prasknouti v krátkém čase, v málo vteřinách. Povstalý oblouk má býti co možná malý a krátkého trvání a musí býti vše zařízeno tak, aby jím okolí nebylo ohroženo požárem. Materiál má býti takový, by **p** mnoho neprskala, nerozstříkovala se, nemohla obsluhovatele popáliti, zraniti; musí býti učiněno opatření, by ze zplodin oblouku nepovstal mšůtek vodící proud elektrický. **P**-ky mají býti upevněny na podložce ohnivzdorné a vždy tak, aby byly přístupny, by přepálené snadno a rychle lze bylo vyměnití. Mají býti zařízeny tak, by nebylo možno omylem

Siemens-Halskeho. V cementovém tělese *C* zality jsou olovené **p**-ky *OO* a na obou čelních plochách přiletovány k mosazným podložkám. Upevnění děje se šroubem, pro nějž v tělese *C* jsou dva válcové otvory, z nichž širší má pro určitou **p**-ku určitou výšku. Na šroubu upevňovacím upevněny jsou deštičky tak vysoko, že část *A* jest jen o něco málo nižší než otvor. Výška části *A* jest pak pro různé **p**-ky různá, a sice pro **p**-ky na veliký počet ampér na př. rovna ϕ a pro malý počet ampér rovna výšce cementového tělesa *C*. Zaměníme-li omylem na př. tyto dvě **p**-ky, jest viděti, že silnější **p**-ku nebudeme moci přišroubovati ke zpodní desce dotekové. Brož.

Pojištění čili assekurace (angl. *insurance*, franc. *assurance*, ital. *assicurazione*, něm. *Versicherung*, *Assekuranz*, pol. *ubezpieczenie*, rus. страхование) jest v právu smlouva, kterou jedna strana (pojišťovatel, assekuráns, *underwriter*, *assurant*, *assicuratore*, *Versicherer*, *ubezpieczajacy*, страховщик) se zavazuje, že za jistou úplatu čili pojistné (premií, *premium*, *prime*, *premio*, *Praemie*, страховая премия) nahradí druhé straně (pojistníkovi, *Versicherungnehmer*) nebo jiné třetí osobě, zkrátka pojistěnému (assekurátovi, *insured*, *assuré*, *assicurato*, *Versicherter*, *zabezpečzony*, страхователь), škodu nebo vyplatí jistou částku peněz pro případ, že nastane jistá hospodársky zpravidla škodlivá okolnost, pojistěným nezaviněná. Rak. ob. zák. obč. (§ 1288 a sl.) počítá assekurační smlouvu mezi smlouvy o věc nejistou, čili smlouvy odvázně (aleatorní). Podle moderního názoru, založeného na velikém rozmachu pojišťovníctví, nelze pojišťovací smlouvu řaditi mezi smlouvy odvázně, při nichž pro jednoho nebo druhého kontrahenta vyplývá jen zisk nebo ztráta. Jest sice pravda, že při smlouvě pojišťovací podniká jedna strana (pojišťovatel) za malou úplatu se strany druhé (pojistníka, resp. pojistěného) veliké nebezpečí čili riziko (nebezpečí platiti vysokou náhradu škody nebo pojišťovací summu), avšak toto riziko nenese při velikém množ-



Č. 3240. Pojistka patronová (Siemens a Halske).

nití slabší za silnější. Vyobrazení č. 3238. podává zařízení **p**-tek zátkových, jež kromě toho, že povstalý oblouk uschovávají, jsou též zřízeny tak, že nemožno omylem je zaměnití. Tělisko porculánové, skleněné, *S*, opatřeno jest kovovou objímkou *o* se závitů. K ní připojen jest jeden pól vedení *a*. Na dně tělesa izolované od předešlé umístěn jest šroub *š*, k němuž připojen jest

ství pojištěných ve skutečnosti pojišťovatel, nýbrž pojištění sami. Risiko dělí se tu vlastně na všechny osoby platící pojistné. A na tomto rozdělení riska (*division des risques*), resp. na odstranění škodných vlivů náhody pomocí rozděleného riska zakládá se **p.** Jednotlivcům by proti škodným vlivům náhody bezmocný. Tím však, že mnoho jednotlivců se spojuje a platí jedné osobě pojistné, kdežto náhoda (škoda) stihne jen málokterého jednotlivce, menší se risiko pojišťovatelovo, a to v tom poměru, ve kterém roste počet pojištěných a čím správněji se vede statistika o nahodilých okolnostech, jejichž škodný vliv na hospodářské poměry člověka **p-m** se odstraňuje. Přikročili-li k těmto podmínkám **p.** ještě pojišťovatelova opatnost při uzavírání pojišťovacích smluv i opatnost při jejich skončení, totiž při odhadování nastalé škody, pojišťovatelovo risiko obmezuje se na míru nejmenší a assekurace přestává býti smlouvou odváznou. Také pojištěný musí se své strany dbáti, aby risiko pojišťovatelovo zbytečně nezvětšoval. Beret' na sebe pojišťovatel jen škodné následky náhody, nikoli však následky lidského zavinění. Proto ukládá pojišťovací smlouva pojištěnému vedle placení pojistného ještě některé povinnosti jiné, dílem negativní, dílem i pozitivní. Pojištěný nesmí na př. pojištěné věci nebo svůj pojištěný život vydávati v nebezpečí, pojištěný úvěr nesmí prodlužovati, nastal-li případ, na který jest **p.** ujednáno, na př. nemoc, neschopnost k práci, smrt', požár, krupobítí, musí o tom i o vedlejších okolnostech, jmenovitě co do času, příčin a objemu škody, podati pojišťovateli pravdivou zprávu. Vede-li si pojišťovatel i pojištěný správně a soustředili-li pojišťovatel ve svých rukou veliké množství **p.**, může se **p.** na jeho straně státí obchodem velmi výnosným. Risiko zjištěné podle počtu pravděpodobnosti uvalí se totiž na pojištěné ve formě t. zv. *matematické* čili čisté praemie (*Nettopraemie*), a mimo to přirazí se k čisté praemii ještě příslušná část' správních nákladův a zisk pojišťovatelův, čímž vzniká hrubá čili tarifová praemie (*Brutto-, Tarifpr.*). Pojišťování podnikané po obchodnicku za účelem zisku nazývá se **p-m** praemiovým (*Praemienversicherung*). Vedle něho rozšířeno jest **p.** vzájemností (*Versicherung auf Gegenseitigkeit*), při němž neběží o zisk a kde všichni účastníci jsou zároveň pojištěnci i pojišťovateli. Spolčují se tímto způsobem často lidé stejného povolání nebo stejného území a **p.** Kdežto při **p.** výdělkovém platí se pojistné čili praemie pevně stanovená, a to předem (anticipando), vzájemností ústavu vybírají příspěvky, zvané často též praemiemi, v rozličné výši, a to postnumerando vždycky teprve po rozvržení vzniklých škod na všechny účastníky, anebo sice též předem v předběžných čili *provisorních* příspěvcích (*Vorpraemien*), avšak s výhradou, že podle bilance buď bude přeplacena část' praemie vracena ve formě dividendy anebo nedostávající se část' do-

placena (*Nachschusspraemien*). — Podle důvodu svého vzniku **p.** dělí se na soukromoprávní čili dobrovolné a na veřejnoprávní čili nucené. Ono vzniká dobrovolnou smlouvou mezi pojistníkem a pojišťovatelem, toto však zakládá se na ustanovení zákona, který buď donucuje celé třídy lidí, aby se pojistili, aneb ukládá zaměstnavateli, aby pro případ, že nastane pro zaměstnaného jistá hospodářsky škodlivá okolnost, zabezpečil mu peněžnou náhradu beze všeho placení praemie. **P-m** veřejnoprávním jest zvláště dělnické **p.** nemocenské a úrazové. (Viz *Dělnické pojišťování*, str. 230 sl. a *Nemocenské pojištění*, str. 181—183). Dotčená hospodářsky škodlivá okolnost, na jejímž dostavení se závisí vyplacení pojistné summy, t. zv. risiko, může býti druhu rozličného. Týkati se může: a) věci (zmaření věci movitých i nemovitých); b) člověka (smrt', nemoc, stáří, resp. invalidita člověka); c) pohledávek (pozbytí pohledávek insolventci dlužníka); d) závazku ručiti (*Haftpflichtversicherung*, její nejdůležitější případ zpětné **p.** *reassurance*, *Rückversicherung*, непереправование). Podle toho jest **p.** buď věcné čili reální čili **p.** proti škodám (*Sach-, Real-, Schadenversicherung*) nebo **p.** osobní, zejména životní (*Personal-, Lebensversicherung*). Pojištěná summa jest buď náhradou škody nebo jiným (libovolně ustanoveným) peněžným intereselem a může býti buď pevně určena (při **p.** života) nebo musí teprve později býti vyšetřena (při **p.** živelních škod, kde několikrát **p.** u rozličných ústavů jest platné jen potud, pokud se nepřekeří výše skutečné škody). Že při **p.** životním stanoví se již předem jistá pevná summa a připouští se **p.** několikero, vysvětluje se tím, že škodu vzniklou smrtí nelze přesně odhadovati. Jednotlivé druhy **p.** věci jsou tyto: 1. **p.** dopravní (*Transportversicherung*, při němž se pojišťuje zboží dopravované buď po moři nebo po vodách vnitrozemských nebo po zemi); 2. **p.** proti škodám vzniklým požárem (*Brandschadenversicherung*), krupobitím (*Hagelversicherung*), dobytčím morem (*Viehversicherung*), rozbitím skla (*Spiegelglasversicherung*), povodní (*Versicherung gegen Wasserschaden*); 3. **p.** cenných papírův proti kursovním ztrátám povstalým vylosováním (*Promessenversicherung*), **p.** zaměstnavatele proti nebezpečí stávk, **p.** proti vloupání (*Einbruchdiebstahlversicherung*), **p.** kauční nebo garanční atd. **P.** věci jest jen **p-m** proti škodám, naproti tomu však **p.** osob jest zpravidla **p-m** pevně summy (kapitálu nebo renty) čili **p-m** summovým (*Summenversicherung*), ač může býti i **p-m** proti škodám (nemocenské a úrazové **p.**). Nejdůležitější druhy **p.** osobního jsou: 1. **p.** životní v širším slova smysle: a) na případ smrti (*auf den Todesfall*) čili životní v užším slova smysle, b) na případ dožití (*auf den Erlebensfall*), t. j. na dožití jistého věku, kde schopnosti vyživovati se ubývá nebo potřeba **p.** pro stáří

roste; 2. p. úrazové, nemocenské, invalidní atd.; 3. p. výbav (*Aussteuerversicherung*) atd. Ačkoli k platnosti pojišťovací smlouvy nevyžaduje se nezbytně formy písemné, bývá smlouva ta zpravidla uzavírána písemně. Nicméně pokládá se pojišťovací smlouva za platně uzavřenou již tím dnem, kdy pojišťovatel přijal návrh pojistníkův. Listinu o assekurační smlouvě obyčejně jen pojišťovatelem vydanou nazýváme pojistkou čili policí. Pojistka svědčí buď podatelí nebo určité osobě nebo nástupcům jejím (p. na řad) nebo i všeobecně dědicům určité osoby a může postupem (cessi) býti převedena. Svědčí-li podatelí, musí náhrada škody, resp. pojištěná summa vyplacena býti tomu, kdo se vykáže držením pojistky. Pojistné (præmie) platí se pravidlem v jistých lhůtách, a vydávají se o tom listy (kvitance) præmiové. Lhůty dlužno dodržeti, a to tím spíše, ježto otázka, zda plat pojistného je dluhem v ý b ě r n ý m (*dette quérable, Holtschuld*), t. j. platem, pro něž si věřitel (pojišťovatel) k dlužníkovi (pojištěnému, resp. pojistníkovi) přijíti má, či dluhem d o r u č e n ý m, p ř í n o s n ý m (*dette portable, Bringschuld*), t. j. platem, ježto dlužník věřiteli přinešti musí, jest sporna, a ježto pojištěný, který pojistné vůbec anebo v jisté lhůtě nezaplátí, podle stanov mnohých společností pojišťovacích pozbývá práva na náhradu. Vedle placení pojistného jest pojištěný podroben rozličným závazkům, vyčteným jednak ve zvláštních podmínkách, jednak ve stanovách společnosti. Jsou-li podmínky ty neurčité nebo patrně na obtíž (vexaci) pojištěného, vykládají se v jeho prospěch. Před uzavřením pojišťovací smlouvy předchází obyčejně pojišťovací návrh, v němž strana, která chce se pojistiti, musí podle skutečnosti a pravdy udáti rozličné pro p. důležité okolnosti, jako stáří, zdravotní stav, množství zásob, místo, kde se nalézají atd. Jest radno, aby si strana ponechala zároveň opis návrhu a zejména aby vůči přísným mnohdy ustanovením stanov pojišťovacích společností v příčině p. ničeho nepodpisovala dříve, než obsah pozorně přečetla a schválila, a aby také na pouhé ústní sliby jednatelův a zřizencův společností nespolehal, pokud sliby s tím, co psáno nebo podepsáno, se nesrovnávají. — Pojišťovací obchody provozují obyčejně nikoli jednotlivé osoby, nýbrž pojišťovací společnosti. Podle obchod. zák. rak. ze 17. pros. 1862 č. 1 ř. z. z r. 1863 (čl. 2713) p. jest absolutním obchodem, avšak jenom na straně pojišťovatelově, nikoli na straně pojištěného. Za obchody nelze však pokládati p. vzájemná, při nichž není úmyslu charakterisujícího obchody, totiž spekulace. Jestliže assekurační společnosti samy navzájem pojišťují z obchodův uzavřených se svými pojištěnými opět sebe u jiných, aby takto risko, které na se vzaly, na jinou společnost uvalily nebo s ní společně nesly, vzniká p. zpětné (*reassurance, Rückversicherung, непереправо-*

вание). Protože obchod assekurační jednak do poměrů společenských hluboko zasahá a jednak také zisk vynáší, jest otázka, nemá-li se jím výhradně obíratí stát, v theorii, a to nejen mezi socialisty, již dávno předmětem četných návrhů. Známý jsou u nás jmenovitě opěté návrhy poslance dra Vašátoho, který po léta ve sněmu, ač marně, se zasazoval, aby v království Českém zřízena byla po způsobu jiných státův a zemí zemská pojišťovna proti škodám živelním. Mnohem pomaleji než pojišťování samo vyvíjí se zákonodárství o assekuracích. Co se Rakouska týče, uvéstí sluší zvláště minist. nař. z 18. srpna 1880 č. 110 ř. z., jímž upravena byla správní stránka pojišťoven, a pak nový assekurační regulativ z 5. března 1896. V Uhrách pojata jsou ustanovení o pojišťovacím obchodě do obchod. zák. z r. 1875 (§§ 453—514). — Prvé formy p. hledány byly sice již ve starověku, avšak neprávem. Po prvé objevuje se p. ve XII. stol. na Islandě. Obyvatelé ostrova toho spojovali se ke vzájemnému p. pro případ požáru nebo pádu dobytka ve svazy zv. *Hrepps* nebo *Repps*, jež se skládaly obyčejně ze 20 zámožnějších sedláků. Povstala škoda hradila se částečně penězi, částečně však materiálem nebo prací. Podrobnosti organisace této jsou málo známy (srv. Wilda, *Geschichte des Gildewesens im Mittelalter*). V Evropě vzniklo nejdříve p. námořní. Na poč. XIV. stol. bylo rozvíto na př. v Itálii a Flandrech. Ve stol. XV. existoval již obšírný svod zákonných ustanovení o p. té doby. Na konci XV. stol. byla v Evropě již řada nevelikých vzájemnostních ústavů pojišťujících proti ohni, t. zv. *Brandgilden*. Známý jsou zvláště takové gildy Šlesviku (od r. 1446), Holštýnska (od r. 1442), Londýna a Paříže. Teprve po vzájemném p. objevuje se p. výdělkové. Od poč. XVII. století objevují se akciové společnosti. Prvou jest hollandsko-východoindická (vznikla r. 1602), po ní následovala anglo-východoindická (1613), hollandská (1629), francouzská (1668), dvě londýnské: Royal Exchange a London Assurance (1720), kodaňská (1726), štokholmská (1734), berlínská (1745). Některé z těchto výdělkových společností měly ráz monopolový. Výsady obou lond. společností z r. 1720 zrušeny byly teprve r. 1824. Až do počátku XVIII. stol. vyvinuto bylo p. jen ve dvou formách: námořní p. a p. proti ohni. Požární týkalo se výhradně nemovitostí. Od druhé pol. XVIII. stol. počíná se ujmáti p. movitostí: v Hamburce od r. 1779, v Anglii od r. 1786. Od poč. XVIII. stol. šíří se i p. života, a to v Anglii, kdež vzniklo vlastně již na konci stol. XVII. Od konce stol. XVIII. objevuje se p. proti krupobiti. Největší rozmach v p. pozoruje se však teprve ve století XIX., zejména ve druhé jeho polovici. V době té zavádí se vedle p. soukromého, dobrovolného, p. nucené. — L i t e r a t u r a. P. Santerna, *Tractatus de assecurationibus et sponionibus mercatorum* (1552); B. Straccha, *De assecurationibus* (1569); Benecke,

System des Assekuranz- und Bodmereiwesens (Hamburk, 1805—1821, 5 sv.); Masius, System. Darstellung des ges. Versicherungswesens (Lipsko, 1857); Sasaki, Die volkswirtschaftliche Bedeutung des Versicherungswesens (t., 1866); Makowiczka, Versicherungsanstalten (v 11. sv. Bluntschiowa a Braterova Das deutsche Staatswörterbuch, Štuttgart a Lipsko, 1870); Reatz, Geschichte des europ. Seeversicherungsrechts (1870); Gallus, Die Grundlagen des gesammten Versicherungswesens (1874); Lewis, Lehrbuch des Versicherungsrechts (Štuttgart, 1889); Ehrenberg, Versicherungsrecht (sv. 1., Lipsko, 1893); Weyl, Lehrbuch des Reichsversicherungsrechts (t., 1894); H. a K. Brämer, Versicherungswesen (t., 1894); Wagner, Versicherungswesen (v Schönbergově »Handbuch der polit. Oekon.«, 4. vyd., Tubinky, 1896); Menzel, Arbeitsversicherung nach oesterr. Recht (Lipsko, 1893); Onciul, Der Versicherungsvertrag nach österr. Recht (Videň, 1896); Agnel, Manuel général des assurances (3. vyd., Paříž, 1889); Divante, Pl. contratto di assicurazione (Milán, 1885—90, 3 sv.); Bensa, Il contratto di assicurazione nel medio evo (1884); Hine, The Insurance statutes of the United States and Canada (1876); Baumgartner, Die Gerichtspraxis in Versicherungssachen (Strasburk, 1895); týž, Handwörterbuch des gesammten Versicherungswesens (Lipsko, 1897 a sl.); Baumgartnerův časopis »Zeitschrift für Versicherungsrecht und Wissenschaft« (Lipsko, od r. 1895).

Pojišťovací smlouva viz Pojištění.

Pojišťování viz Pojištění.

P. dělnické viz Dělnické pojišťování a Nemocenské pojištění.

P. úrazové viz Dělnické pojišťování, str. 234 b.

Pojmon viz Poimon.

Pok Poděbradský Václav, spis. čes. (* 1829 v Poděbradech — † 1898). Studoval v Praze a ve Vídni, r. 1849 byl v třetí výpravě slovenských dobrovolníků nadporučíkem a pobočníkem velitele sboru bar. Lewartowského. Po rozpuštění sboru vstoupil do státní služby civilní, r. 1863 do služeb zemského výboru král. Českého a později do služeb magistrátích jako pisář. Pomáhal zříditi spolek pisarů »Koldín«. Psal básně příležitostně a časově (*Nová doba*, 1862 a 1865), knížky dětské (*Zábavná knížka pro dítky*; *Stroměček vánoční*; *Přednášky*, 1875; *Tři povídky pro mládež*, 1878), brošury a překládal z Turgeněva, Gogola, Kraszewského, pak z franouzšt., maďarštiny a němčiny. Převděl též Grillparzerovy tragédie »Ein treuer Diener seines Herrn« a »Des Meeres und der Liebe Wellen«. Prvá z nich hrána na pražském divadle r. 1855. K písním P-ovým skládal nápěvy Pivoda a j. *Holk.*

Pokál (z ital. *boccale*), veliká nádoba pící ze zlata, stříbra nebo skla, číše. Tvarem p. blíží se kalichu a býval na odív stavěn. Zvláště nádherně zdobené p-y pocházejí ze stol. XV. a XVI., nesou reliefy i postavy volně stojící

a okrášleny jsou emailem, drahokamy i perlami. Víčko jejich vyvršeno bývá v knoflík, představující obyčejně hlavu. Do něho i do stěn nádoby bývají vloženy peníze. Tvar, k němuž dospěl p. v období gotickém, udržuje se až do XVIII. stol.

Pokání sluji činy směřující ke zjednání smíru s Bohem; v písmě sv. p-m (*μετάνοια*), proměna myslí; *poenitentia*, vnitřné hnětení) míněny jsou úkony kajcnosti, zejména lítost nad hříchem jako urážkou boží a dostiučinění Bohu za trest hříchem zasloužený; ve smysle katolickém p. jest svátost, ve které kněz ke zpovídání zmocněný jménem božím odpouští hříšníkovi hříchy po křtu spáchané, když jich srdečně lituje, upřímně z nich se zpovídá a opravdovou vůli má se polepsiti a za hříchy dosti učiniti. Slovy J. Krista, jež apoštolům byla řečena: »Cožkoli svázete na zemi, bude svázáno i na nebi: a cožkoli rozvázete na zemi, bude rozvázáno i na nebi« (Mt. 18, 18) a »Přijměte Ducha svatého: kterýmž odpustíte hříchy, odpouštějít se jim: a kterýmž zadržíte, zadržány jsou« (Jan 20, 22, 23) dostalo se církvi plné moci odpouštěti hříchy; i položen tak základ ke svátosti p. (*sacramentum poenitentiae*). Církev přísluhující svátosti tou na místě božím má užívatí moci od Krista jí propůjčené prozřetelně a spravedlivě. K tomu potřebí jest, aby zpředu v každém případě zvláště učinila sobě dobře zdůvodněný úsudek, zda jest jí vázati či rozvázati, odpustiti či zadržeti, nebo k jakému trestu má vázati. Avšak bez význání hříchů se strany hříšnickovy nemohla by úsudek takový činiti. Proto slova Kristova svrchu uvedená zavírají v sobě příkaz věřícím, aby hříchy své vyznávali čili se zpovídali. Svátost p. sluje tudíž obecně zpovědi. Ježto hříšník ve zpovědi na sebe žaluje a zpovědník vinu jeho posuzuje, přísluhování svátosti p. má v praxi církevní již od nejstarší doby ráz soudního jednání. Slyšeti vyznání z hříchův, ukládati skutky kající a rozhrševovati kajcníky mají právo nástupci apoštolů v úřadě kněžském, totiž biskupové a knězi. Ve starší době také jáhnové směli slyšeti vyznání z hříchův, ale nesměli dávatí rozhršení. Kněžím, aby platně zastávali úřad zpovědnický, potřebí jest jurisdikce od biskupa; neboť rozhršení jest úkon nejen svátostný, ale i soudní, a rádná pravomoc soudní nad věřícími v diecési náleží biskupovi. Jenom v nebezpečnosti života a v nedostatku kněze ke zpovídání zmocněného může jiný kněz platně rozhršeti. Svátost p. jest ke spasení nezbytně potřebna těm, kdož po křtu těžce hřešili. Po nařízení círk. sněmu Lateránského IV. z r. 1215 dospěli věřící povinni jsou aspoň jednou do roka jí přijmouti. K podstatným částkám p. náleží lítost a vyznání z hříchů (zpověď); vedle toho k hodnému přijetí té svátosti vyhledává se zpytování svědomí, opravdové předsevzetí a dostiučinění. Účinky její jsou: odpouštění hříchů, prominutí trestů věčných, někdy i časných, získání posvěcující milosti, bylo-li jí pozbyto hříchem těžkým, nebo její rozmnožení, byla-li

oslabena hríchy všedními, obživnutí zásluh pro nebe, které těžkým hříchem umrtneny byly, zvláštní pomoc k životu bohumilému, pokoj svědomí. **P-m** ve smysle užším jest částka svátosti **p.**, totiž dosti učinění (v. t.).

P. církevní viz Kajicník.

Pokatitz viz Pokutice.

Pokeslaw viz Pakoslav.

Poklad v právu viz Nález pokladu

Pokladna, k a s a (angl. *cash*, fr. *caisse*, it. *cassa*, něm. *Kasse*, rus. *kassa*), jest především schránka, do které se ukládají a ve které bezpečně se chovají zvláště hotové peníze, pak cenné papíry a nejcennější věci určitého vlastníka, případně daného hospodářství neb závodu; dále pak označuje se **p-nou** i celá místnost, ve které jsou tyto schránky peněžné, a ve smysle ještě širším vyrozumívá se slovem **p.** i celý úřad, sloužící k přijímání a vydávání, pak k súčtování a přechovávání peněz a cenných papírů toho kterého hospodářství. Čím větší a rozsáhlejší kdo má jmění, čím více má samostatných hospodářství, tím větší bude mu arciť zříditi počet **p-den**. Tak tomu především u státu, který vzhledem k tak četným a rozmanitým úkolům státní správy musí zříditi a vydržovati arciť přiměřené množství různých **p-den** státních, které by umožňovaly co nejvhodněji dosažení účelů státních a vyhovovaly v první řadě občanům státním-totíž poplatníkům. Jsouť tedy **p-ny** státní úřady, které slouží k pořizování příjmův a vydajů různých odvětví státní správy a k bezpečnému úkrytu jmění státního. U nás v Rakousku rozeznáváme troje skupiny **p-den** státních, a to: 1. **p-ny** úřední (*behördliche Kassen*) jsoucí výhradně výkonnými orgány určitých úřadů správních; sem na př. náležejí: výplatna ministeria zahraničního, výplatna ministeria války a jednotlivé vojenské **p-ny**, dvorní výplatna, **p-ny** při ředitelství loteriím, tabákovém nebo poštovním a sou. — 2. **P-ny** o d b o r n é (*Spezialkassen*) sloužící výhradně takovým odvětvím státní správy, která zaujímají jakési zvláštní postavení soukromoprávně, a to buď rázu výdělkového nebo ryze výdělkového, jako jsou veškery **p-ny** poštovní a telegrafní, železniční (staniční a zastávky), tabákové, solní, hřebčince a pod. 3. **P-ny** s o u s t a v y j e d n o t n é (*einheitliche Staatskassen*), kde každá **p.** jest výkonným orgánem veškerých odvětví správních i několika poukazujících úřadů v oblasti určitého území. Sem řadíme veškery úřady berní a důchodkové, veškery **p-ny** zemské a ústřední **p-nu** státní. **P-ny** tyto zařízení jsou tak, že kterýkoliv poukazující úřad správní — arciť pokud neslouží určitému odbornému odvětví — jako ohledně ústřední **p-ny** státní každé ministerstvo, ohledně zemských a berních úřadů každé místodržitelství, vrchní zemský soud a zemské finanční ředitelství, má právo příkazovati u těchto **p-den** k pořizení svoje příjmy neb výdaje, kdežto **p-ny** tyto opět jsou povinny, účiny nejrozmanitějších odvětví státní správy (jako finanční, soudní, politické, kultu a vy-

učování, zemské obrany, zemědělské atd.) v příjmech i výdajích pořizovati a súčtovati. **P-ny** tyto účtují tudíž, jak vidno, účiny různých odvětví státní správy v jednom a téžde úřadě čili jinými slovy: zásadně tvoří každý takový úřad pokladní pouze jednu **p-nu** státní, sloužící k pořizení státních příjmův a vydajů pro veškerá odvětví — jakož i pro veškeré úřady správní. Charakteristickým při soustavě **p-den** jednotných jest dále hlavně to, že súčtování při nich děje se podle stejných pravidel a že vykazují stav peněz státních přes to, že při nich se súčtuje několik různých odvětví státní správy — vždy jen v jediném denníku státopeněžném, t. zv. k o n t o k o r r e n t n í m, kdežto denníky ostatních odvětví státní správy žádné hotovosti pokladniční nevykazují, nýbrž koncem každého měsíce svými summami přecházejí do tohoto denníku kontokorrentního. (Srv. Journal.)

U pokladen státních rozeznáváme dále s o u s t a v u a s v a z e k **p-den**. S o u s t a v a **p-den** (*Kassensystem*) označuje zařízení **p-den** vzhledem k jednotlivým úřadům a k jednotlivým odvětvím správním, kdežto s v a z e k **p-den** (*Kassenverband*) označuje postavení **p-den** mezi sebou hlavně s ohledem na obrat hotových peněz a na účiny svěřené (*Kommissionelle Gebarungen*).

Tak na př. máme u ministeria obchodu tuto soustavu pokladen: a) **p-ny** poštovních a telegrafních ředitelství a jednotlivé poštovní a telegrafní úřady a stanice; b) pokladniční oddělení úřadu poštovské spořitelny; c) úřady cejchovní a d) **p-ny** námořního a přístavního zdravotnictví, t. zv. kapitanaty. Pod ministerstvem orby máme: a) **p-nu** horní správy ve Vídni a **p-ny** baňské, horní a hutní při dolech a báňích; b) **p-nu** při ředitelství státních lesův a panství a důchodenské **p-ny** jednotlivých panství a lesův; c) **p-nu** hřebčince v Radovicích. Nejvíce **p-den** arciť podléhá ministeriu financí a sice jsou mu přímo podřízeny: 1. Ústřední **p.** státní, 2. **p.** dvorní a státní tiskárny ve Vídni, 3. hlavní mincovna ve Vídni a 4. úřady na výměnu zlata a stříbra, obyčejně s puncovními úřady spojené, 5. generální kovozkumný úřad ve Vídni. — Zemským úřadům finančním podléhají: 1. celní úřady, jež se rozdělují v hlavní úřady celní I. a II. třídy a vedlejší úřady celní, 2. berní a hlavní berní úřady, 3. důchodkové úřady, 4. **p.** taxovního úřadu ve Vídni, 5. **p-ny** potravní daně ve Vídni a v Terstu, 6. **p-ny** solní, jakož i skladiště solní, 7. sklady kolkův a tabákové. — G e n e r á l n í m u ř e d i t e l s t v í režie tabákové podléhají: 1. **p.** generálního ředitelství této režie, 2. **p-ny** tovarů tabákových, 3. měny listů tabákových a 4. skladiště výrobků tabákových. — Ř e d i t e l s t v í l o t e r n í m u podléhají: 1. **p.** ředitelství loterního a 2. jednotlivé úřady loterní v zemích rakouských. — K o n e č n ě ř e d i t e l s t v í státního dluhu podléhá: **p.** státního dluhu. *Blmn.*

P-ny bratské viz Dělnické pojišťování, str. 235 a.

P-ny nemocenské viz **Nemocenské** pojištění.

Poklasný, zřízenec hospodářský, jenž dohlíží, by se klasy dobře vymlátily.

Poklep (lékařský), *perkusse*, výzkumná metoda sloužící k určení vzdušnosti nebo bezvzduchosti některého ústrojí lidského těla i rozměrů, jaké toto ústrojí má. **P.** konán bývá, jak Auenbrugger učil, pomocí složených prstů, jejichž konečky tepeme na stěnu hrudní nebo břišní (bezprostřední **p.**); ale zvuk tímto způsobem vybavený není dosti jasný. Více se doporučuje prostředním prstem pravé ruky perkutovati na podložení prst levé, neb na plessimeter. Někteří k tepání volí zvláštní kladívko, které zvláštní přednosti před prstem nemá. Lineární *perkusse* i **p.** konaný na hrani plessimetru slouží ku přesnějšímu stanovení hranic ústrojí, které vyšetřujeme.

Poklid ve starém právu českém jest dobrovolné, od obou sporných stran smluvené odročení pře. Všechno praví o něm (II. 15. 1.) toto: »Jestliže se původu i pohnanému nedá pře jich, aby k soudu přišla, čekati mohou, sami mezi sebou **p.** učiniti do druhého soudu aneb do některého dne, dokudž páni na soudu sedie aneb dokud se jim zdá, a to kolikrát se jim koli zdá; neb páni bezděčně žádného k soudu netáhnú, ale tomu by rádi, aby se žádný (kdyby to mohlo býti) nesúdil.« **P.** zapisován byl do zemských desk při púhonu. Nedaly-li si strany **p.** zapíati a bylo-li na ně k soudu zavoláno, pozbyl púhon platnosti, byl vymazán a strany musily se znovu pohoniti. Dobře sluší od **p-u** rozeznávatí hojemství (v. t.), odročení pře, povolené soudem pohnanému. — Podobný termin jako **p.** zná rak. civilní řád soudní z 1. srp. 1895 č. 113 ř. z. V §§ 168—170 jedná se o klidu řízení (*Ruhen des Verfahrens*). V § 168 se ustanovuje: »Strany mohou se shodnouti, aby řízení odpočívalo; dohodnutí takové jest účinné teprv od toho času, kterého oběma stranami soudu bylo oznámeno. S klidem řízení spojeny jsou právní účinky přerušného řízení (viz Přerušení řízení), s tou výjimkou, že běh konečných lhůt nepřestává. Klid řízení má mimo to následek, že v řízení před vypršením tří měsícův od oznámení příslušného dohodnutí nemůže býti pokračováno.« Podle § 170 soud. řádu klid řízení nastává i tenkrát, když k roku pro ústní jednání položenému nedostaví se žádná ze stran, avšak jen »pokud by takové nedostavení podle předpisův soud. řádu nebylo bez účinku na postup rozepře«.

Poklona, ve starém právu českém název dobrovolných darů, resp. daní dávaných panovníkovi. Srv. synonymum české *pocta* (*salutatio*) a ruské *počest'je* (viz Finance ruské, str. 241b). Nazývány tak byly daně, dokud měly ráz dobrovolných dávek. (Srv. též české *pomoc* a franc. *aide*.)

Poklop: 1) **P.** Jan V. (pseud. Rojický), spis. čes. (* 1839 ve Vel. Turně). Vzdělával se v Rojicích, v Pisku, v Praze a v Čes. Bu-

dějovicích, r. 1860 nabyt vysvědčení pro hlavní školy čes. a něm., r. 1861 podučiteloval v Cetvinách, v l. 1862—64 ve Vodňanech, r. 1867 jmenován podučitelem a r. 1874 učitelem při obec. školách pražských; nyní žije jako vysloužilý správce obecné školy u sv. Františka v Praze. Roku 1865 byl mimořádným posluchačem polytechnického ústavu v Praze. Psal učebnice zeměpisné, dějepisné, čítanky, mluvnice, početnice a rozličné pomůcky pro školy obecné, jež pro svou oblíbenost dočkaly se až 7. vydání. Mimo to napsal pro dívky *Průvodce Prahou a okolím*, brošurku *Zkáza či Špatné veno* (proti odnárodnování na školách), přispíval do rozličných paedagog. časopisův a s V. Kryšpinem založil paedagog. časopis »Českou Školou«.

2) **P.** Josef, bratr před. (* 1841 ve Velké Turně — † 1868 v Čes. Budějovicích), v letech 1855—57 pobyl na realce v Pisku, potom v Praze, v l. 1859—60 na ústavě učitelském v Čes. Budějovicích, kde se stal potom učitelem. Přispíval do časop. »Škola a Život«, »Národ. Škola« a napsal a vydal *Počátkové počtářství* (1867).

Poklopka (něm. *Schlagleiste*) je příložka dřevěná na oknech, která podle udání se upevní buď vtulemi na rám anebo je s rámem vyhoblována z jednoho kusu. **P**-ky na oknech jsou as 2 *cm* silné a kryjí spáru mezi rámy min $\frac{1}{3}$ své šířky, která obnaší as $\frac{1}{25}$ az $\frac{1}{30}$ šířky okna.

Sp.

Poklus (frc. *pas gymnastique*, *p. de charg*, it. *passo ginnastico*, něm. *Laufschritt*), rychlý krok běhavý, kročeť délky 90 *cm*, u pš. zástupů užívány k tomu, aby rychle dospěli na důležitý bod taktický, a k útoku bodákem. Provádí se obyčejně střídavě s krokem vždy 2 min. **p.**, pak 5 min. krok, aby vojín v plné výzbroji to vydržel. **P**-em **p.**! povel k tomuto výkonu.

FM.

Pokoj (angl. *room*, frc. *chambre*, it. *camer. stanza*, lat. *conclave*, maď. *szoba*, pol. *pokój*, rus. *комната*) slove každá místnost v domě, případně v bytě, kterou lze vytápěti. Podle účelu, kterému **p.** sloužiti má, dává se mu též případné jméno, tak na př. obývací **p.**, vítací **p.** č. *salon*, předpokoj, jídelna, přípravná, ložnice, **p.** pro pána, **p.** pro paní, **p.** pro dívky, hovorňa, kuřárna, herna a j. v. Za dřívějších dob stavívaly se domy, v nichž **p-e** mívaly slušné výměry; nyní, kde jednak stavební místa, a to hlavně ve velikých městech, jsou drahá a kde spekulace staví domy s byty o několika **p**-ích, aby s ohledem na počet částí nájem mohl vysoko se vyměřiti, dělají se **p-e** výměr směšně malých, tak že mnohý **p.** zaslouží si spíše jména chodba. Co prostornosti **p-e** se týče, měl by míti aspoň tyto výměry v půdoryse: 1 obývací **p.** pro každou osobu 12 *m*²; 2. uvítací **p.** pro osobu as 10 *m*²; 3. jídelna pro osobu 10 až 12 *m*² (pro každou osobu sedící při stole nutno počítati stolní tabule as 1,2 až 1,5 *m*²); 4. přípravná as 5 *m*² pro osobu; 5. v ložnicích, kde spí jen jedna osoba, nejméně 9 *m*², kde spí osoby dvě, nejméně

16 m², kde spí tři dospělé osoby, nejméně 20 m², taktéž kde spí dvě dospělé osoby a dvě malé děti, nejméně 20 m²; 6. p. pro pána (případně pracovna) nejméně 16 m²; 7. p. pro paní nejméně 20 m²; 8. v p-ích pro dívky nutno počítati na každé dítko nejméně 5 m²; 9. na hovorňu, hernu nebo kuřárnu nejméně 15 m² pro osobu. Předpokoj má býti přiměřený velikostí bytu; k bytu o dvou p-ích má býti nejméně 12 m², o třech p-ích 15 m², o čtyřech nebo pěti p-ích nejméně 20 m² veliký. Za dřívějších dob, dokud nevyřáběly se různé předměty hromadně po továrnicku, bývaly p-e zdobivány zcela osobitě a vypravovány podle svých obyvatelův a vlastníkův. Dřevěné destění stěn, dřevěné, zlacené a mnohdy i charakteristicky malované a řezané stropy, zcela osobitá a účelný nábytek doplňovaly se v ladný celek; za dnešní doby, kdy všechny věci podléhají módě rychle za sebou se střídající, zřídka najde se v bytě p., který jest vyzdoben charakteristicky k osobě svého uživatele, a to tím fidčeji, že vůči veliké výstavnosti ve městech vlastník často bývá napadán choutkou měniti byt. Výzdoba p-ů v nové době hledí se zlepšiti tím, že architektura přejala na se úlohu v jednotném slohu porádití úpravu a ladné seskupení nábytku, čalounův a dekoračních předmětů pro jednotlivé p-e, ano i celé byty. Heslem jest vypraviti každý p. vhodně jeho účelu i možno doufati, že v dozírné době, když ne u všech obyvatelů bytův, aspoň u patricijských rodin zavládne zase krasochuť k úpravám jednotlivých p-ův a celých bytů. Že se i pro malého člověka pomýšlí na získání a úpravu jednotlivých kusův i celého souboru nábytku, aby po úměrné práci ve svém p-i našel žádoucího odpočinku, jest tím záslušnější.

Fka.

Pokojov, ves na Moravě, hejtm. Nové Město, okr. Žďár, fara a pš. Bohdalov; 28 d., 188 ob. č. (1890).

Pokojovice, ves na Moravě, hejtm. a okr. Třebíč, fara a pš. Heraldice; 38 d., 204 ob. č. (1890), popl. dvůr.

Pokozí viz Afrika, str. 357, a Kongo.

Pokora (v právnictví), úkon známý kdysi u četných národů, směřující k zamezení krevní msty. Viz Msta krevní, str. 829 b.

Pokorný: 1) P. Štěpán Jan, hudebník čes. (* v Chrudimi v I. pol. XVIII. stol. †1792 ve Vídni). Studoval na gymnasiu v Něm. Brodě, kde již vynikl jako zpěvák v kostele augustiniánů, potom šel do Prahy a vstoupil do řádu augustiniánů studoval hudbu u Kajetána Máry, ředitele kúru u svatého Václava. Roku 1780 byl povolán za varhaníka do kláštera augustiniánského do Vídne. Ježto těšil se jakožto varhaník znamenitě pověstí, hrával často před císařovnou Marií Terzií a byl od ní obdarován mnohými skvostnými dary. Dlabáč (Allgem. Künstlerlexikon, sv. II., str. 484) praví o něm, že byl také dobrý skladatel chrámový, ač nic není známo o jeho skladbách.

2) P. František Xaver, hudebník čes. (* 1729 v Čechách — †1794 v Řezně). Zdá

se, že záhy dostal se do Řezna, kde vzdělal se ve hře houslové u kapelníka Riepela. Později vstoupil do služeb knížete Oettingen-Wallersteina, pak do knížecí Thurn-Taxiské kapely v Řezně. Složil několik drobných mší, koncertů houslových a symfonií, z nichž však málo vyšlo tiskem. Jeho dcera Beata byla vynikající virtuoskou na lesní roh; otec cestoval s ní r. 1779 do Paříže, kde měla v concert spirituel r. 1780 veliký úspěch koncertní piěčou od Punta.

3) P. Gotthard, hudebník český (* 1733 v Českém Brodě — †1802 v Brně). Hudebě začal se učiti doma u učitele Václava Vrabce, za jehož vedení stal se dobrým houslistou a varhaníkem. Nějaký čas byl pak u svého učitele pomocníkem, načež odebral se na cesty a usídlil se v Brně jakožto učitel hudby. Roku 1800 jmenován kapelníkem v kostele sv. Petra. Z četných jeho skladeb byly svého času oblíbeny některé mše, litanie, nešpory a jiné skladby chrámové, bezpochyby skladby příležitostné, menší ceny, ačkoli několik jeho koncertů pro housle a klavír prozrazuje vzdělaného a talentovaného hudebníka. Sám koncertoval často se svojí dcerou zpěvačkou, o níž sám Mozart pochvalně se zmiňuje.

4) P. František Josef, hudebník, syn P-ného 2) (* 1760 v Řezně — †po r. 1812 t.). Byl rovněž jako jeho otec členem Thurn-Taxiské kapely v Řezně a komponoval symfonie a klavírní koncerty, tehda velmi oblíbené. Tiskem vydal *Kantátu* věnovanou arciknížeti Karlovi.

5) P. Alois, botanik (* 1826 v Jihlavě, †29. pros. 1886 v Inšpruku), stud. filosofii a práva ve Vídni, kdež r. 1852 jmenován prof. předopisu na akad. gymnasiu a při zřízení obec. reál. gymn. v Leopoldově stal se jeho ředitelem. P. sepsal *Názorný přírodopis všech tří říší s četnými ilustracemi*, jenž vyšel ve mnoha vydáních, byl přeložen do jiných jazyků (do češtiny od L. Čelakovského, P. Jehličky, Boříckého, Dědečka, Rosického a Kotala) a zaveden na středních školách rakouských. Mimo to sepsal: *Die Vegetationsverhältnisse von Iglau* (Vid., 1852); *Physiotypia plantarum austriacarum* (t., 1856, 5 sv.); *Untersuchungen über die Torfmoore Ungarns* (t., 1861); *Plantae lignosae imperii Austriaci* (t., 1864) a j.

6) P. Martin, matematik čes. (* 30. list. 1836 v Hradci Králové — †30 ledna 1900 v Praze). Gymnasium studoval v Hradci Kr., kdež v posledních třech letech byl jeho učitelem v mathematice Václav Janděčka, načež r. 1858 odebral se na universitu pražskou, připravuje se na gymnasijsní professuru matematiky a fysiky. Skončiv triennium universitní, přijal vychovatelství synů svob. pána Podstatského-Tonserna na Moravě. R. 1861, podrobiv se státním zkouškám z matematiky a fysiky pro vyšší gymnasia, vstoupil jako zkušební kandidát na c. k. něm. gymnasium novoměstské, kdež násl. r. byl ustanoven supplující učitelem matematiky a češtiny. V postavení tom setrval do r. 1865, kdy jmenován byl professorem matematiky

a přírodních nauk na městském reálném gymnasiu malostranském v Praze, toho roku právě zřízeném. Roku 1875 po smrti Zeleného P. jmenován ředitelem ústavu, a když ústav r. 1892 byl sestátněn, P. převzat do státní služby, i setrval při ústavě až do jeho rozdělení na dva samostatné ústavy: gymnasiu a realku. Po dobu svého působení jako ředitel ústavu P. přihlížel neustále k tomu, aby sbor, u něhož pro svůj vzácný takt požíval nelicené úcty a vážnosti, svěřenou sobě mládež studující vedl vždy nejlepší cestou nejen k vědění, humanitě a mravnosti, ale aby jí vštěpoval též lásku k vlasti a národu. Sám v tom předcházal příkladem nejlepším, jsa znám svým humánním chováním k žákům, od nichž klidně sice, ale pevně vyžadoval vždy pořádku, kázně a mravnosti; pouťavě jeho výklady, jakož i vrozená mu osobní přívětivost činily jej učitelem velmi oblíbeným. Odchážeje r. 1895 ve stáří 61 let do výslužby, stal se členem sboru obecních starších a r. 1899 zvolen též do městské rady, kdež mu však zarputilá choroba dlouhé působnosti nedopřála. V l. 1883—85 byl poslancem za Malou stranu na sněmě král. Českého. Po léta zasedal v ředitelství »Svatobora« jako účetní, dále byl předsedou a čestným členem »Jednoty českých matematiků«, čestným členem »Občanské besedy malostranské« a od r. 1893 dopisujícím členem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Roku 1882 při sjezdu lékařův a přírodopytčů českých v Praze zvolen v odboru paedagogickém za předsedu schůze, i vložen zde na něho úkol, starati se o založení Ustředního spolku profesorů středních škol českých, který v červnu r. 1883 vskutku se konstitoval, zvoliv za předsedu P-ného. Od založení Vzájemné pojišťovací banky »Slavia« P. byl matematikem jejím a jeho matematické výpočty byly vždy promyšleny a tak přesny, že v ministerstvě docházely vždy nejen úplného souhlasu, ale také, pokud se týče jejich spolehlivosti, zvláštního uznání. Zasedal též v ředitelstvu »Pojišťovacího fondu cis. Františka Josefa I.«, jakož i v představenstvu »Urazové pojišťovny dělnické pro král. České«. Při všech svých zásluhách a při svém všestranném vzdělání byl P. povahy skromné a mírné, ač mírnost tato jevila se u něho ve šťastném souladu s užíváním patřičné energie. Chování P-ného vynikalo vždy zvláštní uhlazeností. Dlouholetým oblíbeným letním sídlem P-ného byly Všenory u Prahy, o jejichž zvelebení a rozkvět získal si veliké zásluhy. Jeho milá, přívětivá tvář byla příčinou, že kolem něho znenáhla soustředil se všecken život letních obyvatelů všenorských, jichž počet pro oblíbenost P-ného v kruzích nejbližších rok za rokem rostl. Tu již nestačily síly jeho, jednotlivce, a proto P. r. 1884 založil »Spolek pro zvelebení Všenor a okolí«, jehož stanovy sám vypracoval. Po ustavení spolku byl zprvu jeho místopředsedou a od r. 1889 předsedou. P. byl na poli literárním záhy činný. První jeho pokus možno zana-

menati r. 1862, kdy vydal spis *Základové technologie*, jakožto 10. díl sborníku »Průmyslová škola«. Uvedeného spisu napsal prof. Balda první čtyři archy, když další jeho práci přerušila smrt. Vyzván nakladatelem I. L. Kobrem P. uvolil se napsati pokračování a dokončení. Vedl si při tom tak šťastně, že s ním Kober smluvil zpracování II. a III. dílu »Kroniky práce«, totiž *Sil přírody a užívání jich* (1868) a *Dobývání surovin z vnitra země, z povrchu a z vody* (1870). Zvláště důležitý a v literatuře naší významný je spis P-ného *Determinanty a vyšší rovnice* (Praha, 1865), jímž nauka o determinantech, tehdy ještě u nás málo známá, uvedena poprvé do české literatury matematické. K doplnění tehdejší skrovné české matematické literatury školní přispěl P. r. 1874 překladem *Dra Richarda Baltzera Základové matematiky*. Velezajímavý spis P-ného, první toho druhu v české literatuře, jednající o pojišťovací otázce, má skromný název *Důchod invalidní* (1885) a je tím cennější, že obsahuje právě část v tomto oboru nejmladší, totiž pojištění důchodu pro osoby, které při svém povolání staly se k dalšímu působení neschopnými. Publikace tato obsahující článek, vydaný v několika pokračováních v »Časopise pro pěst. mathem. a fys.« roč. XIV., přihlíží k otázce invalidního důchodu s přesnějšího hlediska matematického, než dosud se vůbec dělo, a v úvodě poskytuje několik pokynů pozoruhodných, osvětlující stručným, ale jasným způsobem jádro pojišťovací otázky vůbec. Celá práce tato, jakkoli rozsahem ne příliš objemná, jest po způsobu P-ného velice obsažná; jako byla při všech pracích jeho stručnost při plnosti obsahu a jasnost výrazu charakteristickou vlastností jeho péra, tak jest i při této. P. jenž byl ve věcech těchto jakožto matematik Vzájemné pojišťovací banky »Slavia« bez odporu z nejkompetentnějších odborníkův, ukazuje stručným rozбором dosavadních theoretických prací v tomto oboru, co již provedeno a co ještě činiti zbývá. Spis tento byl přivítán od přátel arithmetiky národohospodářské jakožto výtečná rukovět pro nejdůležitější otázku sociální: zaopatření v stáří. Dále uveřejnil v »Osvěťce: Pokroky ve fysice molekulární; Pokroky v nauce o světle; Justus Liebig; Pokroky ve hvězdářství (1873); Zvuk a sluch; Novinky z hvězdářství (1874); Matematika pod hlavním titulem »Nové písemnictví« (1878). Do časopisu »Zprávy Jednoty českých matematiků« přispěl článkem: *Příspěvek k počtu úmorového* (1871). Do »Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky« napsal: *Poučka o čtyřúhelníku z téživ* (1879). V »Kroku« uveřejnil: *Poznámka k Schlömilchovu návodu řešení rovnice čtvrtého stupně; Matematické příspěvky pro školu* (1865). Do Schlömilchova »Zeitschrift für Mathematik und Physik« napsal: *Zu Schlömilch's Methode der Auflösung biquadratischer Gleichungen* (1865). V »Matici průmyslnické« vydal články: *Metrické míry a váhy* (1872); *Thomasův počítací stroj; Jirí Steffenson, vynálezce lokomotivy* (1873). Dále při-

spěl do »Památníku druhého sjezdu českých lékařů a přírodopvcův v Praze 1882« heslem: *Mathematika. Fysika. Astronomie a meteorologie.* (Totéž vydáno nákladem »Jednoty čes. mathem.« jako zvláštní otisk s názvem: *Stručný nástin české práce vědecké v mathematice, fysice i astronomii*, Praha, 1882.) Do »Encyklopaedie paedagogické« napsal heslo: *Akustika* (1886) a do »Paedagogikův pro střední školy« *Fysika* (1890). V »Bibliothéce mládeže studující« uveřejnil heslo: *Mathematika* (1888) a v Hlavním katalogu a průvodci »Národopisné výstavy československé v Praze 1895« pod hlavním titulem »Literatura«: *Mathematika, deskriptivní geometrie, fysika, astronomie a meteorologie.* Další jeho práce obsahují »Vierzehntes Programm des k. k. Prager Neustädter Gymnasiums«: *Ueber einige Eigenschaften periodischer Decimalbrüche* (1864), dále »První zpráva roční o nižším gymnasiu reálném na Malé straně v Praze«: *Mnohostěny Archimedické* (1867) a »Dvacátá třetí výroční zpráva o obecném gymnasiu reálním, spojeném s vyššími třídami gymnasijsními a reálními (městské střední škole) v Praze«: *Na paměť dvacetičetletého trvání městské střední školy v Praze 1865—1890* (1890). Vedle toho P. byl hlavním spolupracovníkem »Riegrova Slovníku Naučného«, do něhož, od písmeny H počínaje, napsal téměř všechny články z mechanické technologie i mnohé chemické, rovněž i velmi četné články z fysiky (všech daleko přes 200); podpisoval se tu šírou Pý. Do »Ottova Slovníka Naučného«, kdež byl odborným redaktorem fysiky, přispěl několika články pod šírou MP. Publikáční činnost P-ného není tímto vyčerpána úplně. Nejsou tu pojaty jeho posudky, uveřejněné v »Literárních Listech«, pak v »Kroku«, vydaném v l. 1864—65, a úlohy, jež napsal do »Časopisu pro pěstov. mathem. a fysiky«. P. nemálo přispěl též k utvoření české terminologie fysikální, což potvrzují K. V. Zenger a F. F. Čecháč, kteří v předmluvě k svému dílu »Fysika pokusná a vykonná« (Mechanika; Praha, 1882) praví, že v příčině tvoření nových českých, tehdy ještě neustálených terminů fysikálních, s P-m radu brali. AP.

7) P. R u d o l f, spisovatel a básník český (* 18. dub. 1853 v Heřmanově Městci † 19. září 1887 v Libochovicích). Po studiích v Chrudimí a v Pardubicích dostal se na obchodní školu v Praze. Ale povaha a soukromé záliby pudily jej směrem zcela jiným. Zatožil po účastenství v bujaré činnosti literární, vedené Hálkem, a záhy (od r. 1870) počal otkovovati po časopisech veršované pokusy. Když se vrátil z vojny, pokusil se o zaměstnání praktické v úřadě samosprávném, ale toho se vzdal a věnoval se zcela spisovatelství. Mravně i hmotně nepříznivé tehdejší poměry literární daly mu zakusiti mnoho trpkosti a zklamání. Žádný z podniků se mu nezdařil. Časopis »Palcček«, jež od r. 1876 redigovati počal, se sice držel, ale románová příloha »Ozvěna« (1878), kde mnil pěstovati slovanské překlady hlavně, po roce

zanikla, a tak i »Šotek« (1883). Když volal Hurban proti hrůze maďarského násilí na pomoc československou vzájemnost, P. citě důvěru k tomu vzbuzenou úspěchem Heydukova vystoupení (Cymbál a husle, 1875), byl nejnadšenějším v Praze příznivcem té myšlenky. Výrazem jejím měla býti obnovená »Nitra« (roč. VI., 1876), ale zašla zas třetím už rokem, ježto se proti její nové československé, společné totiž mluvě spisovné, umělému výrobku nadšených Čechův a Slováků, kritika mladých v Praze vyslovila zcela odmítavě. To však ani zápalu P-ného pro Slovensko neumenšilo, ani nepohnulo upustiti od básnické českoslovenštiny. Vydal se tam na cesty několikrát (poprvé r. 1879) a pak veršem i prosou všemožně budil a šířil sympathie k Slovensku, jež mu bylo »druhou rodnou zemí«. S Ad. Heydukem, jehož vzorem se řídil, nabylí přesvědčení, že lid slovenský potřebuje knihy slovenské, a dospěl až k založení *Knihovny československé*, v jejímž prvém svazku (1880) vyšly Spevy Jana Botto, vybrané od P-ného. Pro 2. sv. (1881) napsal mu Jarosl. Vlček »Literaturu na Slovensku, její vznik a rozvoj«. Poslal své Knihovně sice na pomoc brošuru *Literární shoda československá* (Praha, 1880), ale marně. Druhým svazkem zanikla. I ostatní literatury slovenské miloval P. od mládí, zvláště národní poesii, dumy ukrajinské a pod., a snažil se překlady a ohlasy jejími vzbuditi v mládeži české smysl pro tóny národně slovenské a utvrditi v literatuře směr zv. vlastenecký. Roku 1874 se účastnil pořádání »Kytice z písní slovenských«. — Roku 1882 oženil se s Růženou Purkyněovou, dcerou po malíři Karlu, vnoučkou slavného fyziologa. Starostmi rodinnými puzen, při tom potyčkami různými a i chorobou znepokojován, vyvíjel všemožně a napínal svou sílu; začal soustavně vydávati své spisy, založil *Anthologii ruské lyriky* (1887, vyšel jediný sešit), ale pak všemi nadějami už zrazen vydal se do Libochovic za okr. tajemníka, kdež brzy skončil. — Jest od něho deset knih veršů, něco prosy zábavné a poučné a překlady. Pěstoval lyriku milostnou, popisnou, elegickou, reflexivní, vlasteneckou a časovou, drobný genre popisný, bohatýrský zpěv a jiné formy národní epiky a satiru. Za posledních let psal téměř do všech časopisů, zvl. do »Světozora«, »Ruchu«, »Osvěty«, »Jarého Věku«, »Národ. Listů«, »Amerického Slovana«, »České Včely«, »Koledy«. Poslední báseň jeho přinesl »Podřipan« (1888). — Vynikající vlohou nebyl. Měl úzký lyrický talent v oboru písně, a když se podával nenuceně, upřímný, něžný a naivní, tvořil svou píseň pravou a milou. Ale měl rád i popisy, malby a úvahy. Tu bývá mnoho slov, málo citu. Doma však nenalezl pravou svou musu, nýbrž na Slovensku. Prvotiny jeho jsou *Z jarních luhů* (1873). Další byly *Básně* (1877), *Pod českým nebem* (1879), skutečné květy českou mýšlenkou prodchnuté, a *Z hor* (1881), písně jednak z Čech, popisy a genry, jednak už ze Slovenska. *S procitlým jarem* (1883) je sbírka

milostná, sny o štěstí, radost a ples vyslyšené lásky. *Vlasti a svobodě* (1883) vlastenecké chvalozpěvy, elegie a historické vzpomínky, smělé, pádné a naléhavé. *Mrtvá země* (1885) je hlavní poetická kniha P-ého. Pověst, pohádka, zpěv bohatýrský, prosté i obřadní písně, vše v jednom, celý slovenský život zobrazený pomocí děje o krvavé paní Čachtické, formou šťastnou. Umění toto nalezl P. vroucí láskou, s jakou pronikal v obsah i ráz duše slovenské, země a lidu. Poslední sbírka jest *Opět na horách* (1887). Mimo to vyšla v »Ruchu« (1887) ukázka z cyklu *Rodina*. Po smrti vyšla v »Osvětě« (1888) část *Ze slovenských zpěvů*. Výbor básní jeho tvoří kromě Mrtvé země z Básní »Slunce zapadá«, »Kadeře ruské«, »Sulima«, »Hajduk Láza« a »Cigán sběh«, z knihy Z hor figurka »Krajánek«, idylla »Pán bůh na horách«. Veliké kompoziční úsilí jeví zpěv »Branko« (tamže). Zpěvností vyniká mnoho písní. Na slova jejich vyšlo (u Urbánka) něco hudebních skladeb od Gregory a Bendla. Ve společnosti české bylo všelicos, co popuzovalo jeho prudkou povahu a dráždilo jej k odvetě a k snahám opravným. K tomu směřoval »Palečkem« a ještě více »Šotkem« (M. Alšem různé ilustr.) a sbírkami satirickými, *Nemilostné písně* (1879) s pseudonym. Ranko Petar, a *Vlastenecké šlehy* (1882) Heřm. Městského. Z prosy jeho hlavní jsou dva díly *Z potulek po Slovensku* (1884—85), dílo upřímné a blahoplné, prakticky i morálně vědně vážené. Bylo příznivě přijato i ruskou kritikou. Dále vyšly *Povidky, arabesky a drobné kresby* (Praha, 1879), z nichž nejlepší *Dvě léta na vsi*; něco poučných statí, j. *Zboží heřmanoměstské* (»Světozor«, 1875); *Paní Čachtická* (»Ruch«, 1881); *Čtyr ruských básnířek a o Chomjakovu* (»Nár. Listy«, 1887); *Bohdan Zaleski* (»Osvěta«, 1880) a j. v překladech vyšly *Písně moskevských cigánů* (Praha, 1874); *Básně Bohd. Zaleského* (»Poesie svět.«, 21, 1881), téhož *Duch stepi* (1887), v »Ruchu« ukázky ze Ševyрева, Puškina, Chomjakova a j. — Zprávy o něm v »Poetických bes.« (1885, při Mrtvé zemi), o jeho povaze »Osvěta«, 1887, o umělecké jakosti »Lumír«, 1877, o životě a povaze »Ruch«, 1887, a j. Vbk.

8) P. Josef, inženýr a spisovatel český (* 25. říj. 1866), vystudoval reálku v Litoměřicích a v Praze (v Ječné ul.) a absolvoval stroj. odbor. čes. vys. školy technické v Praze byl zaměstnán u firmy Boh. Bondy při zdělávání plánů pro válcovnu zenickou v Bosně. Roku 1892—93 jmenován asistentem přem. školy v Plzni, r. 1893—95 assist. pro mech. technologii při české technice v Praze, r. 1895 až 1898 byl inž. asistentem fy. F. Ringhoffer na Smíchově, od r. 1898 jest inženýrem fy. Novák a Jahn; zároveň od r. 1894 vyučuje strojnictví na první odborné škole sladovnické v Praze a učil v l. 1893—99 různým předmětům odborným na pokračovacích školách pražských. Kromě toho zabýval se již od let studentských pracemi literárními, ve kterémž směru od r. 1893 činnost svou úplně obmezil

na pole odborné literatury technické. Popudem byl mu k tomu jeho překlad prospektů fy. Kircheisovy, jež Hocke (v. t.) pod názvem »Nástroje a stroje pro klempíře« bez jeho vědomí vydal jako původní spis. P. věnoval od té doby pozornost svou veškerým oborům průmyslovým a živnostenským. Článkem »Klempířství« zahájil také spolupracovníctví své při Ottově Slovníku Naučném, pro nějž až dosud sepsal řadu obsažných článků hlavně technologických. Od r. 1899 je stálým spolupracovníkem »Mlynář«, od r. 1901 též »Pražských Hosp. Novin«.

Pokorný-Pikulík Josef V., samouk čes. (* 15. břez. 1842 v Hoře Kutné). Vyučil se u otce Matěje P-ého ševcovství, provozoval řemeslo samostatně a od 32. roku jest písařem advokátním ve svém rodišti. Horlivá četba děl básnických a dějepisných, pěstěná již od mláde, vedla P-ného záhy ke tvorbě vlastní. Práce jeho jsou v almanachu k oslavě Rubešových, ve Valečkově »Lumíru«, Jahnových a Nerudových »Obrazech života«, Hálkově »Zlaté Praze« a »Lumíru«, v »Lumíru« Sládkově a v »Osvětě« Vlčkově. Krom toho P. přispíval do »Humor. Listův« a »Palečka«. Samostatně vydal: sbírku veršů *S troškou do mlýna* (Chotěboř, 1890); epigramy *Padavky* (t., 1891); *Dějiny spolku čtenářsko-pěveckého »Bursa«* v Hoře Kutné (1900) a satirickou báseň *Veselá historie o křížáckém tažení do Čech* (1901), jež konfiskována.

Pokosty neboli laky jsou tekutiny, jež natřeny v tenké vrstvě rychle vysychají a zanechávají tvrdý povlak, který dodává předmětu lesklého, hladkého povrchu a chrání ho proti vlivu vzduchu a vlhka. Jsou troji: lihové, terpentínové a olejové. P. lihové připravují se rozpuštěním práskovitých pryskyřic (šelaku, mastixu, sandaraku a j.) v silném líhu. Příprava v malém děje se za chladu, nejlépe v láhvi, za častého míchání; aby pryskyřice při míchání se neslepila, zamezuje se přísadou hrubého prášku skelného. Ve velkém užívá se zvláštních přístrojů s chladičem a pracuje se za tepla; líh unikající v párah odchází do chladiče a po zhuštění teče zpět do přístroje. Světlé druhy těchto laků hodí se zvláště tam, kde základní barva předmětu má býti zachována. Dají se také pěkně barvit; dřívě dělo se tak barevnými pryskyřicemi, nyní barvivy umělými. Lihový lak schne rychle, dává povla lesklý, který na povrchu silně lpí, ale jest křehký. P. terpentínové lepšího druhu vyrábějí se rozpuštěním kopalů, sandaraku a damary v terpentínu; rozpouštění urychluje se teplem anebo tím, že pryskyřice nejprve se roztopí a potom s terpentínem smíchá. Na lacinější p. běže se kalafuna i asfalt. P. na železo připravují se z asfaltu tak, že se tento roztopí a smíchá s terpentínem za přísady lněné fermeže. Na místě terpentínu běže se nyní lehký destillát petrolejový, lehké oleje z dehtu kamen. a hnědouhelného a j., které jsou lacinější a lépe pryskyřice rozpouštějí. Terpentínové p. schnou sice volněji, ale dávají po-

vlak pružnější a stálejší. P. olejové jsou v podstatě roztoky různých pryskyřic ve líné fermeži a obsahují vždy něco terpentinu. Pryskyřice (nejčastěji kopál) nejprve se roztopí, smíchá s horkou fermeží línou, a když směs poněkud zchladla, přidá se k ní terpentinu. P. olejové schnou zvolna, mají slabší lesk než p. předcházející, za to jsou nejtvravlivější a výborně vzdorují vlhku; hodí se zvláště na kůži, s přísadou barev na plech a j.; kaučuk a guttapercha činí je pružnými. Vyjimku mezi p. činí p-st j a p a n s k ý. Je to jakýsi druh přirozeného balsámu, který prýští z poraněných míst rostliny *Rhus vernicifera*, pěstované v Číně a Japonsku. Vyznačuje se pěkným leskem, pevností a zvl. trvanlivostí proti změnám tepla a vlivu rozpustidel. Japonci užívají ho na různé výrobky; hodí se zejména na nádoby pro fotografy, chemiky a chirurgy. Ve výrobě p-tů, zvl. olejových, učiněn byl veliký pokrok; podrobnosti přípravy bývají tajemstvím závodů. *Zkn.*

Pokoutnictví jest sestavován spisův a podání k veřejným úřadům, provozované p živnostensku neoprávněně a za úplat. Podle nař. min. spravedlnosti z 8. čna 1857 č. 114 ř. z. jest, pokud jde o obor soudnictví, tedy záležitosti soukromoprávního rázu, za pokoutníka pokládati toho, kdo nejso oprávněným zástupcem ve věcech sporných, v nichž strany podle předpisů soudního řádu použití musí právního zástupce, neoprávněně jménem strany zakročí nebo podání za ni zhotoví, pak toho, kdo nejso příslušným úřadem k tomu oprávněn, zaměstnává se tím, že právní listiny neb soudní podání ve věcech sporných a nesporných, i když zakročení právního zástupce při tom předepsáno není, spisuje neb jako plnomocník jejich při soudu zakročuje, ať již příjem úplaty při tom lze mu dokázati nebo na ziskuchtivý úmysl s důvodem souditi z množství zhotovených právních listin nebo podání, z četných zakročení jako plnomocníka, z předkládání nepravých cessí nebo z jiných okolností. Trestání p. přísluší soudům z moci disciplinární a z vlastního podnětu. Trest stanoven na 10 K 50 h až 420 K, po případě vězení od 24 hodin do šesti neděl. Podle platného soudního řádu pokoutníci nejsou připuštěni za zástupce stran při žádném úkonu processním. Pokud pak by šlo o p. v jiných oborech správy veřejné, jest co do příslušnosti ke stíhání p. a co do výměry trestů řídit se předpisy o trestání policejních přestupků. *kh.*

Pokožka (epidermis): 1) P. v z o o l. v i z K ů ž e.

2) P. v b o t. Jakkoli u bezcevných tajnosnubných na stélkách jeví se začasté jakýsi rozdíl mezi buňkami pletivnými více na povrchu se nalézajícími a mezi těmi, jež leží uvnitř stélky, přece není rozdíl ten tak ostrý, jako u rostlin cevnatých (kapradovitých a jevnosnubných), kdež nejzevnější vrstva buněčná zvaná (p. č. epidermis stavbou svou a funkcemi výkony) od vnitřní ležících buněk ostře se liší. Řidčeji souhlasí ještě druha

neb více hlubších vrstev jistými vlastnostmi svými a vývojem s vrstvou nejzevnější, lišíc se ostře od vrstev hlouběji ležících, a pak mluvíme o p-žce dvou- neb vícevrstevné. Na typické p-žce jednovrstevné bývají zevnější stěny buněk obyčejně silněji ztlustlé. To platí zvláště o nadzemních údech delšího života schopných, jako jsou lodyha, její větve a listy a p., kdežto pomíjivé části, na př. okvětí listky, jakož i podzemní ústroje, zvláště kořeny, mají buňky pokožkové o stěnách zevnějších skoro tak tenkých, jako jsou ostatní anebo alespoň toliko mírně ztlustlých. Zevnější stěny pokožkových buněk bývají více méně a do větší neb menší hloubky prostoupeny látkami podobnými oněm, jež se nalézají v pravém korku. Kdežto u tohoto substance zrkorkovatění působící shrnují se pod názvem suberin, u p-ky označují se terminem kutin (*cutin*). Říkáme, že zevnější stěna pokožkových buněk bývá více méně zkutinisována. Za všech okolností však p. zevně kryta bývá souvislou jemnou blankou, jež jest nejsilnější zkutinisována a nazývá se k u t i k u l a (*cuticula*). Tato následkem toho vzdoruje působení koncentrované kyseliny sírové nejdéle. Čím silnější jsou stěny zevnější p-ky a čím více jsou prostoupeny kutinem, tím více přibývá jim pevnosti a tím více pozbývají schopnosti propouštěti na venek vodu. Proto u rostlin, u nichž přílišné vypařování by bylo škodlivé, na př. u rostlin stanovisk suchých, výslunných, jakož i u takových, u nichž z příčin jiných vypařování má se obmeziti, bývá postaráno o p-ku se stěnami zevnějšími silně ztlustlými a silně zkutinisovanými. U trav mnohých, ostříc a přesliček jsou stěny p-ky zkremenatělé. Následkem toho nabývají zvláště za sucha značné tvrdosti, čehož u přesliček využívá se v tom směru, že suchých lodyh jejich používá se k leštění. V kutinisovaných blanách p-ky bývá také ve větší nebo menší míře obsažen vosk rostlinný, jenž pak nejednou na listech, lodyhách, plodech atd. ven se vypocuje nejčastěji v podobě zmčček, kratších nebo delších tyčinek (trtina cukrová) nebo v podobě souvislé kůry (palma vosková — *Ceroxylon andicola*). Tak zv. jini, t. j. modravý nálet na různých plodech, na př. na švestkách, skládá se též z voskových výpotků zmččkovitých neb tyčinkovitých. Mezi kutikulou a pod ní ležícími vrstvami zevnějších stěn buněk pokožkových v některých případech shromažďuje se slizovitá neb lepkavá hmota, jež kutikulu nadzvedá a posléze protrhne. Způsobem tím povrch šupin obalujících pupeny některých stromů nebo část povrchu lodyžního (u některých silenkovitých) stanou se po zrušení kutikuly lepkavými. V tomto druhém případě zařízení to čelí k omezení návštěvy květův hmyzem nevitáným. Podobně u mnohých žlaz a žláznatých chlupů jakožto výrostků z p-ky (v. níže) lepkavé látky sliznaté neb pryskyřičné na konci jich vyloučené tvoří se zprvu pod kutikulou a teprve protrhnutím této se vybavují (žlázy pryskyřičné chmele, konopí

atd.). U medových žlázek (nektarií) sladký sekret snadno prostupuje celými stěnami povrchních buněk pokožkových, jež ovšem mají zevnější stěny přiměřeně tenké, slabounce zkutikularisované, a kutikulu velmi jemnou. Buněky p-ky bývají nejčastěji více méně zploštělé, obrýsů vlnitých a nemívají chlorofylových zrnek, nýbrž toliko drobnou leukoplasty kolem jádra skupené. Poněvadž ve stavu bubřivém obsahují značné množství šťávy obklopené tenkou plasmou nástěnnou, mohou v některých případech sloužiti jakožto nádržky vodní, z nichž v čas nedostatku vláhy rostlina vodu čerpá. To se děje zvláště u těch rostlin, u kterých postranní stěny pokožkových buněk mohou se skládati do řásek (varháněk), jež za nedostatku vody opět se vyrovnávají. Nejnapadněji takto funkce vodních nádržek jeví se u některých rostlin s p-kou vícevrstevnou, jako u Piperací, Begoniací a druhů rodu *Ficus*. U těchto vícevrstevná tato p. nazývá se vodní pletivo i může za sucha pozbyti o dobrou čtvrtinu své tloušťky, při čemž opět shledávají se postranní stěny řasnaté složené. Vícevrstevná p. vzdušných kořenů, jaké mají mnohé Orchideae a Aroidae, skládá se z buněk záhy odumřelých, šroubovitými neb síťovitými ztlustlinami opatřených. Za sucha jest bělavá, vzduchem naplněná, za deště pak jako houba nějaká usilovně dešťovou vláhu v sebe vpíjí, aby jí pak v časech poměrně suchých rostlině vypařující znenáhla vydávala. Takovéto obaly vzdušných kořenu zovou se *velamen radicum*. Význačnou známkou p-ky jest vlastnost, podle které buněky její bez mezer se stýkají, vyjímajíc v listech a lodyhách ona místa, kde jsou průduchy (*stomata*). Průduchy nazývají se skupiny vždy dvou a dvou měsíčitých buněk (t. zv. svěracích), jež mezi sebou tvoří skulinovitý prostor mezibuněčný. Svěrací buněky obsahují vždy zrnka chlorofylová a mívají blánu buněčnou určitým způsobem ztlustlou. Směrem ke skulině totiž jsou v bláně nahore a dole dvě ztlustlá místa (listny), mezi nimiž stěna jest neztlustlá. Skulina průduchu pak vede k t. zv. dutině dýchací, veliké to intercelluláře pod průduchem každým ležící, a dýchací dutina opět souvisí se systémem vzdušných kanálků, jež celý mesofyll nebo primární kůru lodyžní prostupují. Tím způsobem vnitřek listu neb lodyhy četnými průduchy souvisí se vnějším vzduchem, tak že mezi oběma může se díti čilá výměna plynův a par, ovšem jsou-li průduchy otevřeny. Vlastní účel průduchů pak spočívá v tom, že podle okolností usnadňují neb obmezují vypařování (transpiraci). Stoupá-li totiž osmotický tlak v buněkách svěracích následkem dostatečné vláhy v rostlině, otevírá se průduch a usnadňuje se tudíž vypařování (spolu i průchod kyseliny uhličitě ze vzduchu do listu), jakmile však jest nedostatek vláhy a tudíž hrozí rostlině vyschnutí, osmotický tlak v buněkách svěracích klesá a průduchy se uzavrou, čímž vypařování silně se obmezi, pokud čerstvá vlaha z půdy průduchy opět

neotevře. Průduchy jsou tudíž regulařny vypařování. Někdy buněky svěrací ještě obmezují se dvěma buněkami t. zv. vedlejšími. Na listech bifaciálních, t. j. na listech s význačnou stranou hořejší (lic) a dolejší (rub), průduchy převládne nebo výhradně nalézají se na straně zpodní. U listů monofaciálních mečíku (*Iris*) obě plochy čepele mají stejný počet průduchů. Na zpodní straně listu bifaciálního průměrně na 1 mm plochy připadá asi 100 průduchů; může jich však v případech určitých býti až kolem 700. Listy vzplývající na vodě jako u leknínu (*Nymphaea*) a některých pryskyřníků vodních (*Bartrachium*) mají průduchy jen na straně hořejší se vzduchem se stýkající. U oleandru (*Nerium oleander*) vždy větší počet průduchů rozprostřen na dně mikroskopických jamek, jichž opět veliký počet umístěn jest na zpodní straně listu. Ačkoli okvětní listky obyčejně průduchů jsou prosty, přece výjimkou jimi jsou opatřeny. Od pravých průduchů, jež jen zřídka kdy a to ojedinele vylučují vodu, ostatně však zařízení jsou k výměně plynův a par, liší se t. zv. průduchy vodní, jež slouží výhradně k vylučování vody. U nich skulina bývá větší, stále otevřená (neschopná vůbec uzavřeni), a také buněky ji obmezující mají rozměry větší. Průduchy vodní mnohým rostlinám suchozemským chybějí, a též u těch, u nichž se vyskytují, nalézají se vždy v nevelikém počtu na jednotlivých listech. Vždy pod vodním průduchem končí se nějaký nerv, z jehož tracheálních součástí za dostatku vláhy voda do intercellulár se vytlačuje a průduchem ven vystupuje. Zpravidla nalézají se vodní průduchy na koncích (*Arum*) neb zubech (*Alchemilla*) listů. Voda, která v kapkách z vodních průduchů vystupuje, nebývá ovšem čistá, nýbrž jsou to více méně zředěné roztoky, v nichž někdy převládá kyselý uhličitán vápenatý jako u lomikamenů (*Saxifraga*), tak že po vyschnutí kapek na krajích listů nad vodními průduchy normálního uhličitán vápenatý v šupinkách se osazuje. — Z p-ky zhusta vyrůstají chlupy (trichomy, viz Chlupy v bot.). Na lodyhách neb kořenech dřevnatějících, starších hlízách atd. p. namnoze záhy se odvrhuje a nahrazuje korkem (viz Kork) neb borkou (viz Kůra).

lč.

Pokračování ve zločinu (*fortgesetztes Delict*) viz Konkurrence trestných činů, str. 711 b.

Pokratice (*Pokratitz*), ves v Čechách, hejtm., okr., fara a pš. Litoměřice; 174 d., 861 obyv. n. (1890), 2ř. šk., několik mlýnův a pil. Deskový statek se dvorem drží Jos. šl. Schroll. Ve XIV. stol. stával zde kostel a tvrz, na níž seděla panská rodina z Kamýku, jejíž členové odtud se psali Kamýčtí z Pokratice. R. 1461 Vilém z Konic a Kamýku prodal P. s tvrzí pustou a dvorem Martinovi ze Třice. V XVI. stol. připomínají se zde dvě tvrze: »Henikovská« a »Hurtovská«, jež obě dostaly se r. 1595 Janu Kechlovu z Hohenšteina a po něm v majetek obce litoměřické

Pokrevnosti čili příbuzenství pokrevní (lat. *consanguinitas*, *cognatio naturalis*, franc. *consanguinité*, něm. *Blutsverwandschaft*, rus. родство, pol. *pokrewienstwo*) jest poměr osob založený tím, že jedna osoba rodem pochází od druhé, nebo že obě pocházejí od téže osoby třetí. Pochází-li jedna osoba přímo nebo nepřímo od druhé, jest tu příbuzenství v linii přímé (*cognatio in linea recta*). Pocházejí-li ty které osoby od téže osoby třetí, mluvíme o příbuzenství v linii příčné neboli pobočné (*cognatio in linea obliqua*) a příbuzných pobočných (*collaterales*). V linii přímé rozeznávají se předkové (*ascendentes*) čili pokolení vzestupné (*linea superior sive ascendens*) a potomci (*descendentes*) čili pokolení sestupné (*linea inferior sive descendens*). Příbuzenství pobočné jest plnokrevné čili plnorodé nebo polokrevné čili polorodé podle toho, zda příbuzní pocházejí od téhož páru lidí či mají pouze jediného předka společného. Sourozenci plnorodí (*germani*), jakož i polorodí mající otce společného nazývají se v právu římském *consanguinei*, polorodí z téže matky pak *uterini* (ve starém právu českém jednobříšní). V právu záleží často na blízkosti neboli na stupních, kolenech (*gradus*) p., jež v právě rozličných národů určují se různým způsobem. V právě moderním zachovalo p. veliký význam již jen v oboru práva rodinného a dědického a jen výjimečně v jiných oborech právních. Naproti tomu však na nižších stupních právní kultury všech plemen a národů hrálo neobyčejnou úlohu. Podle souhlasného mínění právních historikův a sociologů p. bylo zdrojem, z něhož se prýstila veškerá práva i povinnosti jednotlivcovy. Jen ve svazcích pokrevenských člověk docházel faktické i právní ochrany, jakož i plného svého, byť tehdy jen primitivního rozvoje. Teprve na vyšším stupni kultury vyvinuly se t. zv. svazky společenské, které převzaly mnohé úlohy, jež dříve plněny byly jen svazky pokrevními. Z nich největší význam mělo společenství rodinné, založené u Árijců (podle Leista) na pohřbivací povinnosti dětí vůči rodičům, na t. zv. obsequium čili exsequiích (řeč. *τὰ νομίζουσα* neb *τὰ νόμιμα ποιεῖν*, lat. *iusta facere*). Mezi descendenty a ascendenty tří prvních stupňů panovala sakrální jednota. Pohřbivací povinnost vůči předkům měly především děti, synové (*ὀδελφοί*), pak děti dětí čili vnukové (*ὄνεψιοί*) a v třetí řadě pravnukové (*ὄνεψιαδοί*). Všichni tyto příbuzní tvořili užší rodinný kruh, sakrálně od ostatních příbuzných oddělený. Řecky nazývá se tento užší kruh příbuzných *ὄγχιστεῖς*. U Indů odpovídá pojmu tomu rodina *zv. sapin da*. Totéž co *anepsiadoi* Řeků jsou *sobrini* Římanů. — Srov. co se piše o významu p. ve člancích Manželství a Msta krevní. —dlc.

Pokřik viz Nastojte.

Pokřikov, Prokřikov, ves v Čechách, hejtm. Vys. Mýto, okr. Skuteč, fara a pš. Ranná; 92 d., 477 ob. č. (1890).

Pokřin viz Mandragora.

Pokrm viz Potraviny.

Pokrok viz Hlas Národa

Pokrov, újezdní město v rus. gub. vladiměřské, nad řekou Ščitkou, na železn. dráze Moskva-Nižní Novgorod, má 2925 ob. (1897), nemocnici a 7 závodů, z nich 4 jsou na výrobu hedvábí (roč. výroba 15.000 rublů).

●●**Pokrovskij**: 1) P. Vasilij Ivanovič, statistik a národohospodář rus. (*1838 ve rževském uj. tverské gub.), vzdělal se na universitě moskevské, načež vyučoval nějakou dobu dějinám a potom sloužil při soudě. R. 1871 tverské zemstvo povolalo jej do své statistické kanceláře a od té doby počíná se jeho horlivá činnost, směřující k podrobnému popisu tverského kraje, jemuž zasvětil přes 20 prací z dobré polovice samostatných. Výsledkem této činnosti bylo též souborné *Izslédovanieje Tverskoj guberniji* (1889). Z ostatních jeho prací uvádíme: *Očerki statistiki narodov i gosudarstv; Istoriko-statističeskoje opisanije Tverskoj gub.* (Tver, 1880, 2 d.); *Statističeskij ježegodnik S.-Petěrburga za 1892 god* (Petr., 1894); *Kratkij očerk vněšnej trgovli i tamožennych dochodov Rossiji* (t., 1896) a pod. V l. 1878—81 redigoval »Tverskij Věstnik«, r. 1895 stal se statistikem celního oddělení při ministerstvu financí a od r. 1894 jest předsedou statistické kommisie cis. národohospodářské společnosti v Petrohradě. Měl též vynikající účastenství v dile »Vlijanije urožajev i chlébnych cěn na některoryja storonv rus. narodnago chozjajstva« (t., 1897), vydaném redakcí A. I. Čuprova a A. S. Posnikova.

2) P. Jegor Arsenjevič, lékař rus. (*1838 — †1895), byl specialistou v dětských nemocech a přednostou Sofijské dětské nemocnice v Moskvě. Z jeho spisův uvádíme: *Fizičeskoje vospitanije dětěj u raznych narodov, preimučestvenno Rossiji* (1890) a *Dětskija igry v svjazi s istorijej, etnografijej, pedagogijej i gigijenoj* (2. vyd., 1895), které na Rusi velmi se ceni.

3) P. Nikolaj Vasiljevič, archaeolog rus. (*1848 v kostromské gub.), přednáší církev. archaeologii a liturgiku v duch. akademii petrohradské, kde se vzdělal a kde jest inspektorem. Svými pracemi doplnil značné výzkumy západoevrop. archaeologův katolických i protestantských, neboť poprvé při studiu byzantsko-ruského a starokřesťanského umění povšiml si poměru umění k učení církve a k textům liturgickým a objevil bohatý materiál pravoslav. původu. Hlavní jeho spisy jsou: *Proischoždenije drevně-christianskoj baziliki* (Petr., 1880, magisterská dissertace); *Strašnyj sud v pamjatnikach vizantijskago i rus. iskusstva* (Oděsa, 1887); *Miniatury jevangelija Gelatskago monastyrja XII. věka* (Petr., 1887); *Stěnnija rospisi v drevnich chramach greč. i rus.* (Moskva, 1890); *Jevangelije v pamjatnikach ikonografiji, preimučestvenno vizantijskich i rus.* (Petr., 1892; doktorská dissertace); *Očerki pamjatnikov ikonografiji i iskusstva* (t., 1894); *Licevoj ikonopisnyj podlinnik Antonijeva Sijkskago monastyrja* (t., 1898).

Mnoho jeho článků roztroušeno je po časopisech.

4) P. Petr Michajlovič, matematik rus. (* 1857), jest profesorem kijevské university. Z četných jeho prací, uveřejněných v odborných listech domácích i zahraničních, uvádíme: *Těorii ultraelliptických funkcij I. klasa* (magisterská dissertace, »Matěmatičes. Sbornik«, sv. 13.); *O preobrazovanijach uljtrael. intěgralov i funkcij I. klasa* (doktorská dissertace, t., sv. 14); *Istoričeskij očerk těorii uljtrael. i Abelevyč funkcij* (Moskva, 1885); *Těorija elliptičeských funkcij* (t., 1885); *Kratkoje vveděnije v těoriju ellip. funkcij* (Kijev, 1891) a pod.

5) P. Josif Aleksějevič, právník rus., professor římského práva na universitě kijevské. Hlavní jeho spisy jsou: *Roljrimskago prava v pravovoj istoriji čelověčestva i v soyremennoj jurispručdenciji* (Oděssa, 1894); *Zelateľnaja postanovka graždanskago prava v izučěniji i prepodavaniji* (Kijev, 1896) a *Die actiones in factum des classischen Rechts* (Víd., 1895). Toto dílo vydal značně doplněno rusky: *Pravo i fakt v rimskom pravě* (Kijev, 1898).

Pokrutiny, jinak bochnice, opelky n. z á b o j e zvané, jsou patěský semen olejnatých, jichž dobýváme po vytlačení oleje ve tvarech různých, a to v kulatém, čtverhraném nebo lichoběžném, a upotřebujeme hlavně ke krmení hospodářských zvířat, vedle toho ke hnojení. Poněvadž chovají v sobě veškeré látky minerální a dusíkaté, obsažené v semeně olejnatém, hospodářové poznali záhy vysokou výživnou hodnotu p-in i používali čerstvých a zachovalých ke krmení, zkažených nebo starších, v nichž olej doznal rozkladu, za mrvu. P. nenahrazují sice ani

větší dávkou sílu ani nepodněcují pružnost svalstva tou měrou, jako zrní obilné, působice spíše ochabnutí zaživacího ústroje, avšak výtečně svědčí skotu, zvláště dojnému a žirnému. — Podle semen olejných, k lisování používaných, rozeznáváme p. řepkové, řepicové, lněné, makové, bukvicové, lnícové, palmové, sesamové, kokosové, slunečnicové a z podzemnice olejné. Za krmení konů p. jen málo se hodí, spíše skýtáme je z příčin diéteických odstaveným hříbatům po zimní dobu, a to lněných p-in 6,5—13 dg na kus, kdežto starším a koním sešlým, slabým, zácpu trpícím přidáváme do krmení až 50 dg. Na jednu krávu počítáme 1—1,12 kg, kterou dávku při skotu na žir postaveném zvyšujeme na 2,5 až 3,5 kg. Tomuto svědčí zvlášt p. makové, skopovému dobytku, hlavně kojným matkám, řepkové neb řepicové, a to na 50 kg živé váhy až 10 dg, krmnému bravu až 20 dg. Krmiti jimi veprový dobytek se nevyplácí. — Zvláštní pozornost věnovati sluší způsobu, jakým se p. krmí. Namočí-li se ve vodě, vyvine se v p-nách zvláštní prchavý a ostrý olej, jenž škodlivě působí na zažívání a chuť mléka i másla. Z té příčiny p. rozemíláme drtidlem na hrubo a suché přimícháme do řezanky. Nejmenšími jsou p. lněné, neobsahující onoho oleje aetherického, majíce chuť jemnou a pro svou slizovatosť výborné svědčící zvláště dobytku chovnému. Tytéž vlastnosti přispívají p-nam palmovým. Ostatních p-in jen zřídka se upotřebuje ke krmení, obyčejně ve směsi s tlučí obilnou, řepnými řízký nebo kaší bramborovou a melasovým krmivem. P. zbavené tuku sirouhlikem přicházejí do obchodu jako mouka. — Podle lučebního rozboru p. skládají se takto:

Pokrutiny:	z dusíkatých látek	z bezdusíků. látek	tuku	popela	dřevoviny
řepkové a řepicové	31·5—37·4	37·4—39·2	11·2—11·4	6·50—7·7	7·74—12·02
těž (jako mouka)	27·1—36·57	32·9—42·7	0·83—3·80	7·50—8·34	12·13—13·80
lněné	23·3—32·7	39·2—50·9	6·0—12·40	7—8·30	5·1—14
palmové	10·7—20·9	49·5—56·3	7·9—15	3·5—3·8	18·4—19·2
makové	31·8—44·5	33·7	7·3—14·2	10·5—12·5	13·7
sesamové	33·2—42·3	29·7—36·0	10·1—12·3	9·2—10·2	6·1—11·3
kokosové	19·3	49·8	19·6	4·9	17·2
slunečnicové	36·55	34·47	10·5	7·5	9·25
podzemnicové	29·25—38·7	21·47—36·85	9·53—12·0	5·0—9·14	21·11—22·69

L.M.Z.

Pokrytka (na Moravě závitka) u Malorusů dívka, která se podnesla. Bývalo obyčejem obradně pokrývatí hlavu dívky takové, čímž zamezovalo se utracení plodu. Dvě, tři starší sousedky přišly do domu těhotné dívky, vyplísily jí a pokryly jí hlavu šátkem. Osud p-tek býval velmi trpký a mnozí spisovatelé obrali si jej za předmět svých prací. Kvitko na této osnově napsal nejlepší svoji povídku »Serděčna Oksana«.

Pokryvačské práce slovou ve stavitelství všechny práce, které se vykonati musí při zakrytí z hruba postavené a krovem opatřené stavby nějakou krytinou. Podle látky, kterou střecha se zakryje, provádějí p. p. různí řemeslníci, jako tesaři, taškáři, bridlič-

níci, klempíři, asfaltáři, sklenáři a j. P. p. účtují se obyčejně i s dodáním krycí látky a to za 1 m² hotové práce s dodáním vsí látky, které potřebí ku připevnění krytiny, jako bývají hřebíky, malta, pájka, tmel a j. v. (srv. Krytina). Fka.

Pokryvadla, též přikryvadla a fafrnoch y, nazýval se kus látky po helmě rozestřené, která prvotně byla ochranou proti slunci, aby přílbici nerozpalovalo. Po dlouhých jízdách bylo od slunce a dešťů rozedráno a otřepeno a stalo se chloubou páně. Páni si dávali p. na přílbice svých erbův a to prvotně jako deky neb sukna malebně s přílbic splyvajcí, později oblibovali si roztrěpená p., jež však dostala tvarsuken ozdobně

v laloky neb cípy vykrojovaných. V XV. stol. proměnily se ve fafnochy čili **p.** ozdobně rozvětvená, jakoby jimi vítr váł; v XVI. stol. mají podobu kudrlínek zkadeřených a zubatých, vinouce se kolem štítu. Barvy jejich řídily se barvami štítu, tak že obyčejně bývaly kov na vnitřní a barva na venkovské straně. Srv. M. Kolář, Českomoravská heraldika, I. 232. Ščk.

Pokus (experiment) viz Fysika, str. 795 a.

Pokus návodu (*versuchte Verleitung*) povstává podle rak. ob. zák. trestního (§ 9) tenkrát, když snaha toho, kdo někoho k zločinu nějakému vybízí, podněcuje nebo svěsti hledí, zůstala bez účinku. Vinník takový odsouzen býti má k tomu trestu, který by se měl uložit na pokus zločinu. Poněvadž skutek, k němuž bylo sváděno, nebyl spáchán, není **p. n.** vlastně spoluvinnou na cizím činu trestném, nýbrž samostatným činem trestným. Nerozhodno jest, z jaké příčiny zůstalo svádění bez účinku, zdali ten, kdo měl býti sveden, vůbec svěsti se nedal, anebo zdali se ke zločinu odhodlal, avšak k provedení jeho nepřistoupil, nebo ve stadiu pokusu dobrovolně od něho odstoupil.

Pokus trestného činu (lat. *conatus*, fr. *délit tenté*, něm. *Versuch*, *versuchtes Verbrechen*, rus. *покушение*) jest ono stadium trestné činnosti, v němž pachatel počal sice zločinný svůj úmysl již uskutečňovati, avšak neprovedl ho za příčinou ležící mimo jeho vůli. Rak. ob. zák. trestní ze 27. květ. 1852 č. 117 ř. z. má o **p-u** (zločinu nedokonaném) v § 8 toto ustanovení: Ke zločinu není potřeba, aby čin skutečně byl vykonán. Již samo početí zlého skutku jest zločin, jakmile zlomyslník předsezval čin nějaký, který ke skutečnému u vykonání vede, zločin však pro nemožnost, pro překážku odjinud v to přišlou anebo náhodou nebyl dokonán. A protož má ve všech případech, kde zákon zvláštních výjimek nenařizuje, ustanovení všeliké, v příčině zločinu nějakého vůbec se i na zločin nedokonaný, a zlý skutek nedokonaný trestati se má s použitím § 47 lit. a) týměž trestem, kterýž uložen jest na zločin dokonáný. (Podle cit. § 47 lit. a) jest nedokonaný trestného činu polehčující okolností.) Podle rak. zák. vyžaduje se tudíž k **p-u** »čin vedoucí ke skutečnému provedení deliktu«; zákon franc. pokládá za **p.** započetí s prováděním trestného činu (*commencement d'exécution*), a podobně jest stanovisko jiných novějších zákonů. Dokud trestná činnost pachatelova nedostoupila tohoto stadia, nemožno mluvit o **p-u**, nýbrž o přípravných jednáních (*Vorbereitungshandlungen*), k nimž náleží na př. vyhledávání příležitosti k vykonání zločinu neb opatrování si nástrojů nebo jiných prostředků k zločinu potřebných atd. Za činnost vedoucí ke skutečnému provedení zločinu možno pokládati jen takovou činnost, která se zamýšleným výsledkem zločinným jest v kausálním nexu (v objektivně příčinně

souvislosti). Kde má in concreto hledána býti hranice mezi jednáním přípravným a **p-em**, to řídí se zvláštnostmi každého jednotlivého případu. Na otázku, zda je možný **p. t. č.** na předmětu nezpůsobilem nebo s prostředky nezpůsobilými a nedostatečnými (*délit manqué*, *fehlgeschlagenes Verbrechen*), bývá odpovídáno rozličným způsobem. Podle rak. trest. zák. nemožno připustiti **p.** na předměte nezpůsobilem (na př. **p.** vraždy na mrtvole, delikt putativní, *Wahnverbrechen*) ani **p.** s nedostatečnými prostředky. Obhájci theorie subjektivně kladou důraz na zločinný úmysl a prohlašují i **p.** na nezpůsobilem předměte a s nedostatečnými prostředky za trestný. Literatura. Bar, Zur Lehre vom Versuch und Theilnahme am Verbrechen (Hannover, 1859); Lammasch, Das Moment objektiver Gefährlichkeit im Begriff des Verbrechenversuches (Vídeň, 1879); Cohn, Zur Lehre vom Versuchen und unvollendeten Verbrechen (Vratislav, 1880); Buri, Die Kausalität und ihre strafrechtlichen Beziehungen (Štuttgart, 1885); Baumgarten, Die Lehre vom Versuche der Verbrechen (t., 1888); Herzog, Rücktritt vom Versuch und thätige Reue (Vircpurk, 1889); Čebyšev-Dmitrijev, Opyty po ugol. pravu, I. O pokušeníji; Orlov, O pokušeníji na prestuplenije po načalam teoriji i sovrem. zakonodatelstvam; Kolokolov, K učeníju o pokušeníji; Poletajev, Granica prigotovlenija i pokušeníja (Jurid. Věstnik Kalačova); Baršev, K učeníju o pokušeníji (»Russkij Věstnik«, 1861).

Pokuta (franc. *amende* z lat. *emenda*, náprava, něm. *Geldstrafe*, *Geldbusse*), t. j. peněžný trest, býval ve starším právě trestem nejobyčejnějším. V právě novějším vyměrování **p-ut** ustupuje trestům na svobodě (*Freiheitsstrafen*). Vyskytují se **p-ty** trestní (*Kriminalgeldstrafen*), disciplinární, donucovací (*Zwangsgeldstrafen*) a policejní. Jakožto **p.** trestní vyměruje se **p.** podle ob. trest. zák. rak. často při přestupcích, také při přečinech a jednou i při zločinech (při přijímání darů v úředních věcech, § 104 trest. zák.). Je-li **p.** nedobytá, nahrazuje se vězením; za každých 5 zl. (10 korun) **p-ty** vvměruje se jeden den vězení. -dlc.

P. lesní, peněžný trest za poškození lesa, zahrnující v sobě obyčejně zároveň i náhradu způsobené škody. Všední případy spáchaných škod v lesích obyčejně vyrovnávají se zaplacením pokut, vyměřovaných podle sazby, stanovené lesním zákonem; opakující se poškození, jakož i značnější škody, krádeže dříví atd. trestají se však vězením a způsobená škoda nahrazuje se peněží. -črn.

Pokutí (*Pokucie*) jmenujeme území rozkládající se v jihových. koutě Haliče mezi řekami Dněstrem, Čeremošem a Karpatami. Jest to kraj velmi úrodný na obilí, zejména na kukuřici a pšenici, lesy, luka a pastviny; obýváno jest vesměs Malorusy a hlavními středisky jeho jsou Kołomyja a Kutý.

Pokutice (*Pokatitz*), ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Kadaň, fara Želina; 29 d., 123 ob. n.

Pól, vůbec bod, který jest střediskem vlastnosti nebo působení nějakého výjevu. P-y při člancích galvanických, akumulátorech jmenujeme vyčnívající konce desek kovových, v nichž elektrina se vyvíjí. P. v elektrině jest místo, kde elektrina se vyvíjí, nahromaduje. Je-li elektrina kladná, sluje p-em kladným č. pozitivním, je-li záporná, p-em záporným č. negativním. P. v grafické statice, při polygonu silovém jest bod, z kterého vycházejí výslednice skupin sil po sobě jdoucích.

P. magnetický viz Magnetismus, 605 a.

P. zemský č. točna jest průsečík točné osy zemské se zeměkouli a sluje na severní polokouli p. severní a na jižní p. jižní. Průsečíky prodloužené osy zemské s koulí nebeskou sluji p-y světové.

Pol W i n c e n t y, básník polský (* 1807 v Lublině — † 1872 v Krakově), pocházející z poloněmecké rodiny, vzdělán se ve Lvově a na universitě vilenské, kde nějakou dobu přednášel němčinu a něm. literaturu. Již jako student přilnul ke hnutí mládeže polské a za povstání (1831) účastnil se činné boje v sboru gen. Chłapowského. Pak sdílel osudy emigrace, pobyl v Drážďanech, Paříži, až konečně ke sklonku r. 1832 usadil se v Haliči. Seznámiv se té doby s Mickiewiczem a Klaudivi Potockou napsal své proslulé *Piesni Janusza* (Paříž, 1833), nejlepší obraz a zároveň pomník národní války, které proslavily jeho jméno po celém Polsku. P. vystupuje v nich jako nesmířitelný revolucionář, chápající se všech prostředků na zdoání pánů. Četné potulky po Karpatech (1834–35) a bezprostřední pozorování lidových typů poskytl mu látku k nejlepší jeho sbírce *Z życia i podróży* (1846) a k popisné básni *Piesń o ziemi* (Poznaň, 1843, a Varš., 1859). Do tohoto období jeho tvorby spadá ještě *Historja szewca Jana Kilinskiego* (Paříž a Poznaň, 1843), určená pro nejšířší vrstvy lidové. Najav si od svého příznivce Xavera Krasického ves Kalenici, P. žil zde život idyllický, unášel se demokratickými ideami, ano i jediný z polských literátů té doby otázkou slovanskou. Trapná epizoda z r. 1846 působila nepříznivě na celý další život básníkův. P. na cestě do Lvova se svou rodinou byl ztýrán sedláky, ozbrojenými navyzváni rakouské vlády, poraněn sekýrou a odvečen do žaláře. Majetek jeho obrácen v ničeč. Když vyšel na svobodu, usadil se ve Lvově a r. 1849 stal se professorem zeměpisu na universitě krakovské, ale r. 1853 byl opět propuštěn. Od té doby věnoval se cele literatuře, přebýváje dílem ve Lvově, dílem v Krakově a nějaký čas i ve Vidni. Zbytek života ztrpčen mu byl ztrátou zraku. Literární činnost jeho ovšem nesla se již jiným směrem. Z rozhodného demokrata stal se přísný konservativce, lidové postavy z jeho prací mizejí a P. z nadšeného lyrika stává se epikem, velebitelem starošlechtických tradicí a zakladatelem tak řečené «gawędy» historické, t. j. povídky čili říkání ve starém slohu s mravním naučením, že vše staré je

svato a že třeba postaviti se na odpor rusivému vlivu nových idejí. Řadu těchto skládání zahajuje trilogie *Zapiski Benedykta Winnickiego*, jejichž první část *Przygody młodości* vyšla již r. 1840; dále *Senatorska zgoda* (1854) a nejlepší epická básně jeho *Mohort* (Krakov, 1855). Z ostatních uvádíme ještě: *Wit Stwosz* (Videň, 1857); *Stryjanka* (Varš., 1861); *Pachole hetmanskie* (t., 1862, 2 díly); *Z wyprawy wiedeńskiej* (Lvov, 1865, podle denníku Dyakowského); *Piesń o domu naszym* (t., 1866); *Legiendy o s. Janie Kantym* (Krakov, 1868); *Piesń o Krakusowym grodzie* (t., 1873); *Pan starosta Kislicki* (Poznaň, 1873) a j. Práce z posledního období jeho života jsou slabší. Náležejí sem ještě drobné verše *Z podróży po burzy* (Krakov, 1856); drama *Powódz* (Poznaň, 1868); *Rok myśliwca* (t., 1870) a *Roża krynica* (Drážďany, 1871). P. byl svého času po Mickiewiczovi nejpůlmárnější z polských básníkův a jmenovitě »Mohortem« dospěl vrcholu své slávy. Jako pěvec polské starobylosti, již vidí ve světle nejasnějším, bývá nejednou stranickým a příliš úzkým. Proto jeho práce pro cizince nemají přitažlivosti a působí mnohdy rhétoricky. Se svého staropolského stanoviska neuznával všelidského pokroku, jenž byl v přímém rozporu se vším jeho nazíráním. Napsal také několik poučných prací, jako: *Północny wschód Europy pod względem natury* (t., 1851); *Rzut oka na północne stoki Karpat* (t., 1851); *Geografia Ziemi świętej* (Lvov, 1862); *Pamiętnik do literatury XIX. polskiej w.* (t., 1866); *Szesć prelekcji o muzyce kościelne. j* (t., 1865) a pod. Sebrané spisy jeho vyšly s názvem *Dziela* (t., 1875 až 1878, 10 d., se životop. z péra Dzieduszyckého). Srv. L. Siemienski, W. P. i jeho poetyczne utwory (Krakov, 1873); S. Buszczyński, P. i jego pisma (t., 1873); Pypin a Spasowicz, Historie liter. slov.; stať Dębického v »Prze-gladu lwowském« (1873) a Spasowiczovu v »Ateneu« (1878). U nás některé ukázky z jeho básni podali Jos. Jireček, Koubek, J. Soukup, Ot. Mokry, J. Pichl a j. (»Slov. poesie« Vymazalova, str. 339) 351). Šnk.

Pól, ostrov, viz Poel.

Pola, město v Istrii, viz Pulj.

Polabané: 1) Pviz Baltičti Slované 2) P. viz Obodritci.

Polabec viz Podlabce.

Polacca [-ka], také poloněza, polský tanec; à la p., po způsobu polonězy

Poláci, národ slovanský, který se vyvinul ze západní větve slovanské a tvoří dnes nejmohutnější její část. Jejich sídla ode dávna jsou tam, kde v celku podnes sedí, mezi Odrou, Tatrami a mořem. P. nejméně se hnuli z původní kolébky slovanské, a toto centrální geografické položení je do značné míry zjevno i v rázu jejich jazyka vůči jiným řečem slovanským. P. už od nepamětných dob rozlišovali se i v sobě na menší oblasti kmenové, mezi nimiž na počátku historie, přihlížíme-li k vlastním P-ákům, vystupují hlavně Vislané jako kmen na horní Visle (pozdější Malopolsko), Ma z o v a n é jako

kmen na střední Visle, Slezané na horní Odře a především kmen Polanů v poříčí Varty, jehož jméno přešlo později na celý národ polský, a jejichž kraj tvořil hlavní část pozdějšího Velkopolska. Společným názvem P-áků v ústech starých Rusův objevuje se jméno Ljach (srv. Lech).

Národopis.

Vývoj národa polského během historie postupoval v hlavním rýsu takto: původní centrum a jádro P-ákův na Odře, Vartě a Visle tištěno jest od západu soustavně a vítězně Němci, následkem čehož vývoj a vzrůst jeho nese se směrem východním. Na západě vidíme stálý ústup, na východě výboj a postup národnosti polské. Výboje polské na západě měly jen význam dočasný, na východě byly úspěchy hluboké a trvalé (viz Polsko, dějiny politické). Celý historický styk Polska s Němci je jen řada bojův o vládu nad Slovany oderskými a pomořskými, při nichž Polsko na konec prohrává a i své vlastní země ztrácí. Několikrát se sice podařilo sjednotiti celý polský národ v jednu politickou jednotku, ba moc polská rozšířila se i za hranice vlastního kmene (hlavně šlo o Lutice a Pomořany), ale konec konců zůstalo z těchto výbojů Polsku trvaleji jen východní Pomoří a na západě porážka tatarská u Lehnice r. 1241 převala nadobro spojení Slezska se zemí mateřskou a Slezsko od té doby přestalo býti nejen politicky částí Polska, nýbrž vůbec činitelem národního polského rozvoje. Od té doby pojištěno zde bylo vítězství germanisace, v zemi ode dávná polské. Také západní Pomoří podlešlo brzy germanisaci, hlavně pomocí řádu Německých rytířů, založ. r. 1198. A postup německého živilu neomezil se jen na západní hranice, nýbrž dral se houževnatě i do samého nitra Polska, prostředkem kolonisace německých sedláků na lány, zrušované vpády mongolskými, a voláním osadníků do podhradí, měst, čímž povstávaly vždy celé osady, ba města německá a úpatí hradů knížecích. Tak na př. v XIII. stol. vznikla města Vratislav, Poznaň, Krakov, Sandoměř, Lublín, Plock, Kalíš, řídicí se německým právem magdeburským. A při tom na dvorech knížat, šlechticův a biskupů víc a více rozšiřovalo se německví. Při tom germanisace již od XIV. století postupovala s heslem »exterminare idioma polonicum« vyhubiti Poláky! A úspěch poněmčení západních končin polských byl by jistě býval veliký, kdyby postup jeho nebyl přece jen zadržán rozvojem národní literatury, jejíž počátky spadají do konce XIII. stol., pak rozvojem národního ducha v polském duchovenstvu, jehož veliká národní úloha počíná se už v XIII. stol., a konečně i řadou politických úspěchů, mezi nimiž na prvním místě stojí velké vítězství polské nad řádem Německých rytířů v bitvě u Grunwaldu r. 1410, zpečetěné mírem Toruňským r. 1466. Nicméně v celku polská národnost na západě stále ustupovala německé a Slezsko bylo zcela ztraceno.

Ústup na západě nahrazoval však, jak jsme už pověděli svrchu, postup na východ. Na sever Polsko nemohlo se vyvíjeti pro moře Baltické a ostatně i zde bylo rádo, kvdž po mnohých bojích s Němci dostalo r. 1466 do své moci zase ústí Visly. Na jihu pak byly Karpaty přirozenou hranicí, za níž počal se od XVI. stol. tvořiti nový útvar říše Habsburské, do níž Polsko zasahovati nechtělo. Národ polský viděl následkem toho poslání své výhradně na východě a tam začal také od druhé poloviny XIV. stol. výboj politický. A s výbojem politickým šel ovšem ruku v ruce i postup živilu polského. Podporován byl vývoj tento nejen svrchu vyličenými poměry politickými, ale i samým územím, volně na východ otevřeným, a poněvadž připeřský močálavý bassin ležel ve středu jeho, rozdělil se postup přirozeně ve dva směry: 1. směr na Litvu a 2. směr do Volyně a Podolí, do Maloruska.

V Litvě vynikl živil polský silně už během XV. stol. a ještě více ovšem po dokonání politického spojení Litvy s korunou polskou za Sigmunda Augusta (Lubelská unie r. 1569), ale Litva se popořšťovala více sama než kolonisací, jež do litevských končin nebyla příliš vábena. Polská kolonisace obrátila se především ke směru jižnímu, maloruskému, a to hlavně do poříčí Dněstru. Postup P-ákův počal už ve XII. stol. R. 1340 připojena byla Kazimirem Červená Rus k Polsku, a tím byl dán polskému živilu na Dněstru základ. K tomu přistoupil r. 1430 zábor Podolí, rozhodnou však pro utváření živilu polského zde stala se druhá polovina XV. stol., kdy se sem posunula velmi silná kolonisace rodin šlechtických i rolnických, kdy katolictví silně se zachytilo a kdy zdejší šlechta ruská silně životem svým se popořšťila. Dalšímu postupu kolonisace na Litvě i Malorusi učinily konečně přítrž pokusy velikých knížat ruských o sjednocení celé Rusi. Od dob Ivana III. Velikého (1462) povstal tu Polsku na východě druhý jeho strašný historický nepřítel, s nímž se nyní Polsko utkává v neustálém boji o panství na východě, nejdříve o panství nad zeměmi litevskými, později i o vládu nad Ukrajinou, až konečně stal se boj ten i zápasem o samotné vlastní země polské, a Polsko v něm prohrává nejen své výboje, ale i vlastní půdu a krev. O Litvu přišlo Polsko nejdříve, o Malorus později svou chybnou politikou církevní a chybnou politikou vůči kozákům, kteří se r. 1654 poddali Moskvě, cári Alexěji. O své vlastní kraje přišli P. z příčin, jež zde rozbíratí místa není, koncem století XVIII. trojím rozdělením státu Polského v l. 1772, 1793, 1795, jimž záp. část území připadla Prusku, jižní Rakousku a východní, největší, Rusku. Od té doby není již jednotného a samostatného Polska, a také národ polský nezůstal pohromadě, nýbrž rozdělen byl mezi tři sobě nepřátelskou politickou moc, a to tak, že více než polovina P-ákův

případla Rusku a ze zbytku opět něco více Rakousku než Prusku. Že za takových trudných poměrů politických, v jakých se ocitl národ polský ve stol. XIX., utrpěl velmi mnoho i přirozený rozvoj národnosti, je na bíledni, zejména v Německu a v Rusku, kde vlády, vedeny domnělými státními interesy, polský živel silně potlačují. Ovšem těžký stav v Rusku P. z valně části zhoršili a zaviniili si teprve povstáním r. 1831 a hlavně r. 1863. Jedině v Rakousku daří se P-ákům dobře, ba relativně velmi dobře, ač i zde s počátku až do let šedesátých těžce na ně doléhá počala byrokratická germanisace. Ostatně sluší konstatovat, že podle všeho v Prusku germanisaci valně se nedaří, a proto asi Prusko poslední dobu bez zjevných příčin chápe se tak mimořádných a krutých opatření proti P-ákům.

Podati celkový obraz nynějšího rozložení oblasti polské a počtu P-áků s hlavní jejich charakteristikou je nesmírně obtížno. Obtíž spočívá jednak v nedostatku detailních prací, jednak v celém trudném položení národa. Jak v Německu, tak v Rusku úředně živel polský se potlačuje. Následkem toho úřední data o sídlech a počtu P-áků nejsou dosti spolehlivá. Ale zase bez úředních dat nelze se obejít, kde není vypracována kontrola, a ta chybí na mnohých místech obvodu polského území. Proto také různé práce si tak v detailech hranic odporují, a proto také statistiky o síle P-áků v veliká čísla se rozcházejí! Obraz, jež zde nyní nakreslíme, nelze pokládati za naprosto správný. Je však sdělán na základě úředních dat rakouských, pruských i ruských — pokud byla přístupna a doplněn i polskými domácími pracemi a výpočty.

Hranice polské národnosti, bĕreme-li jazyk jakožto hlavní znak za vodítka, jdou na západě, počínajice od Karpat, směrem tímto (první je vedl, a to dosti správně, Šafarik ve svém Národopise; později byly hranice v celku několikrát stanoveny na národopisných mapách jednotlivých částí polského území, o nichž viz na konec v literatuře: poslední stav nejlépe, ač ne vždy stejně dobře, vylíčil Alf. Parczewski v »Dzienniku polském«, r. 1900 pod titulem »O zbadaniu granic i liczby ludnosci polskiej na kresach obszaru etnograficznego polskiego«): od severních hranic župy trenčánské, v níž se ještě ve dvou osadách (Skalici a Černém) hovoří polsky, hranice přichází do sporného území československého ve Slezsku Těšínském. Češové zde uznávají pravidlem za hranici říčku Stonavku, vtékající do Olisy, P. však posunují hranici ještě o něco dále na západ, uznávajice za nespornou českou oblast teprve kraj za Ostravicí. Hranice přechází pak u Bohumína do Pruského Slezska a jde zde podle Malinowského kolem Tworkowa, Baborowa, Hlubšic, Niemodlina, Szaragoczce přes Odru na východ od Brĕhu k Namyslowu, Sycowu a Międzyborzi, mezi Miličí a Ostrowem překračuje Baryč a vstu-

puje do Poznańska. (Tak v celku určuje nově hranici s prof. Nehringem i Partsch ve svém díle o Slezsku.) Určení hranice poznaňské a pruské je velmi obtížné, poněvadž schází zde práce obdobná práci Malinowského. V celku jde však hranice od Baryče obloukem na západ k Lešnu, odkud velmi prolamovanou čarou k Babimostu (*Bomst*), pak přes Meziříčí na Olše a přes Vartu na Drezdenko nad Notečí a dále k Ústí a kolem Pily (*Schneidm'hl*) přes Zlatowou Zakrzewo a přechází obloukem pod Chojnicí do území Kašubského (viz Kašubové), kteréž ovšem obyčejně čítá se do oblasti polské. (Odtud se čára národnosti drží v celku hranic pomorško-záp.-pruských, přibírajíc v Pomofansku ještě kašubský ostrůvek na jezeře Lebském.) Celá tato velmi klikatá linie poznaňsko-pruská je však proseta enklávami německými; oblast kašubská je dobře vymezena pracemi Nadmořského a Ramulta.

Severní hranice polské národnosti počíná se u moře kousek k západu od Gdanská a jde přes Tczew (*Dirschau*) k Malborgu (Marienburg) na Nogati, pak obloukem kolem Sztumu přes Kwidzyň (*Marienwerder*) zpět k Visle, přechází Vislu až k Chelmu (Kulm) tak, že okolí Grudziadze (*Graudenz*) je německé, a jde pak dále odsud klikatou čarou přes Iławu (*Eylau*), Ostród (*Osterode*), Olsztyn, Lec (*Lötzen*), Gołdap k hranici německo-ruské. Zde dříve s P-áky sousedili Litvini (srv. mapu Kurschatovu), dnes však vražen jest už mezi obě národnosti německý klín a P s Litviny sousedí již jen v gubernii suvalské. Dnes v okresu Darkehnen, Gołdap, Gąbin, Wystruc není již skoro Litvinů mezi Němci. V gubernii suvalské jde polsko-litevská hranice kousek nad Suwalkami dolů k Przelomu na Němmu. Odtud pak obrací se k jihu, tvoříc proti Bĕlorusům a Malorusům východní hranici oblasti polské. Bylo-li nesnadno stanoviti přesně hranici západní a severní, jest vůbec dnes nemožno stanoviti určitěji tuto východní hranici. P. sahají daleko na východ na základě vývoje svrchu vylíčeného, ale jen řadou enklav v oblasti ruské, enklav, jejichž existenci mnozí Rusové popírají neb aspoň váhu jejich zeslabují. Správného obrazu o tom nabytí je nemožno. V celku lze říci jen, že východní hranice kompaktního osídlení jde asi od Němna na Sokolku, Białystok, mezi Bĕlskem a Brańskem k Drohiczynu (podle Glozera na Mielnik) a odtud dolů na Bĕlgoraj, kde vstupuje do rakouské Haliče. Zde ji opět pevněji můžeme stanoviti. Přechází totiž podle Hołovackého u Rudký k Sanu a drží se pak zhruba západního brĕhu Sanu až skoro pod Sanok, kdež se odděluje na západ a jde přes Rymanów, Duklu, Ropu k Piwniczné na hranici uherské. Jižní hranici polskou tvoří pak uherské hranice, při čemž P. v župě oravské přecházejí v řadě osad při hranicích (viz výčet u Polívky »Listy Fil., XII., 464) do Uher, a rovněž ve stolici trenčan-

ské ve vzpomenuých už dvou vsích Skalici a Černém.

Ještě hůře, než s vymezením oblastí sídel polských, je s výpočtem síly národa polského. Počet P-ákův různí se v různých údajích posledních desetiletí i o několik milionů. Z hlavnějších výpočtů uvádíme na pr. tato: Stanislav hrabě Pletter čítal v letech dvacátých XIX. stol. 6,770.000 P-áků, Šafařík v *Geschichte der slavischen Sprache* z r. 1826—10,000.000, v *Národopise* r. 1842—9,365.000, Perwolf v letech padesátých a šedesátých XIX. stol. na 9,000.000 (*Riegrův Slovník Naučný*), Erkert podle dat z r. 1858 8,950.000 (bez vojska aemigrace), Jaškin podle dat z r. 1870 10,000.000, Budilovič 9,492.000, Czynski podle dat z r. 1880—82 v celku na 13,000.000 (»Wisla« I.), Rittich z téže doby 9,931.000, Sulimierski na 12,000.000, L. Straszewicz 18—19,000.000 (»Mies. Kur. Pol.«, 1900), Czarkawski s Litviny na 21,111.347 (*Rozpr. Akad. Krak.* 1902). Obtížný je zejména výpočet v Rusku a v Německu. P. při kontrole úředních čísel ruských, ostatně vždy nevalně spolehlivých, užívají někdy té metody (jako na př. Czynski), že sčítají katolíky, odečtou Litviny a Lotyše a zbytek prohlašují za P-áky v Rusku, poněvadž P-ákův uniátův a protestantů jest jen nepatrné množství. Ale ani tento způsob není spolehlivý. Podle statistiky posledních sčítání z r. 1890, 1897 a 1900 (data z r. 1900 nebyla nám bohužel dosud z Německa přístupna) lze vypočísti tento odhad počtu P-áků v Evropě i mimo Evropu, čítaje v to i Kašuby: v Rusku 9,000.000, v Prusku 3,400.000, v Rakousku (*Předlitavsku*) 4,260.961; úhrnem 16,660.961. Číslo 9 millionů jest jen ruský úřední odhad přibližný na základě statistiky z r. 1897 vůči 86,000.000 Rusů. Rovněž číslo P-áků v Německu odhadnuto jest jen přibližně na základě počtu z r. 1890, poněvadž autoru stati pruská statistická kancelář odepřela oznámiti výsledky z r. 1900. Na jisto jsou však úřední statistiky pruské nízké; podle *Parczewského* je na př. ve Slezsku P-áků více o 155.000 proti číslu vypočtenému z r. 1890. Tetzner sám zase číslo Mazurův pruských pokládá za velmi nízké. Připočteme-li pak k tomu kolonie polské v Uhrách (v *Trenčině*, *Oravě*, *Spiši*), kde jich úřední statistika nezná, emigraci ve Francii, v Sibiři a zejména silnou emigraci v sev. Americe (v *Chicagu* je jich prý na 150.000, v *Buffalu* na 60.000, v *Milwauke* 40.000 atd., tak že jich v Sev. Americe J. Siemieradzki odhaduje docela na 1 1/2 millionu, kterýžto odhad je však těžko přijatelný, neboť jiné polské statistiky odhadují na př. počet P-áků v *Chicagu* na 100.000), k tomu pak i veliké kolonie v Jižní Americe, na př. v brazilské *Paraně* na 100.000, což v celku činiti může dobře na 1,250.000—1,500.000 — dostaneme jako počet P-áků nejvýše číslo 18,000.000.

Literatura. K historii národnosti polské srv. hlavně spis *Stef. Komornického*, *Polska* na zachodzie w swietle cyfr i zdarzeń,

(Lwov, 1894); *W. Kętrzyńskiego*, *O ludności polskiej w Prusach* (Lwov, 1882); *Ad. Pawińskiego*, *Polska XVI. wieku* pod względem geogr. statystycznym. I. — II. (Varšava, 1883 až 1886) a *Perwolfowo dilo* *Slavjane ich wzajemnyja otnošenija* (Varš., 1888), nehledě k dílům starším. Práce týkající se dnešního rozložení a statistiky P-áků uvádí *Alf. Parczewski* ve stati svrchu uvedené detailně. Mezi větší práce prvního druhu náležejí vedle *Šafaříkovy* stati v *Národopise* (Praž, 1842, str. 75) *R. Böckha Sprachkarte des preuss Staates* (Berl., 1869), *Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet* (t., 1869); *R. Erkerta Atlas ethnographique des provinces habitées par des Polonais* (Petr, 1863); *A. Ritticha Slavjanskij mir* (Varš., 1885) a *A. Firckse Die preuss. Bevölkerung nach ihrer Muttersprache u. Abstammung* (»*Zeitschrift d. k. preuss. Stat. Bur.*« 1893, s národopisnými mapami). Zde sluší uvést i nové dílo *Fr. Tetznera: Slaven in Deutschland* (Brunšvik, 1902). K statistice speciálně uvádíme ještě zpracování *Böckhovy* práce od *Rom. Szymańskiego*, *Statystyka ludności polskiej w zaborze pruskim* (Poznaň, 1874); *Braemera Versuch einer allgem. Statistik der Nationalitäten im deutschen Staate* (Berlín, 1871); *Ed. Czynského Etnograf. statyst. zarys liczebności i rozsiadlenia ludności polskiej* (»*Wisla*«, I., 1887); *Wlad. Rapackého Ludność Galicyi* (Lwov, 1874) a *Jos Siemie radzkiego Polacy za morzem* (Lwov, 1900). Ke *Kašubům* viz hlavně *dra Nadmorského Ludność polska w Prusach zachodnich, jej rozwój i rozsiadlenie* (»*Pam. fizyogr.*«, IX, 1889), *Stef. Ramulta Statystyka ludności Kaszubskiej* (Krakov, 1899). Oba mají podrobné mapy. Srv. i *Fr. Tetzner, Die Slowinzen und Leba-Kaszuben* (Berl., 1899).

Jako bylo v dobách starších, tak ani dnes národ polský netvoří úplně jednoty, ale dělí se na řadu kmenů. Nehledíme-li ani ke *Kašubům* (v. t.), jež někteří nechťi dosud čítati mezi vlastní P-áky (*Baudouin de Courtenay*, *Ramult*), i v oblasti těchto vlastních jeví se v jednotlivých krajích veliké kmenové rozdíly, na př. mezi *Krakovjanem* a severním *Mazurem*. *Zakrzewski* dělí P-áky vedle *pomořanských Kašubů* na 4 veliké skupiny: 1. *velkopolskou* (s *Poznaňci*, *Kališany*, *Kujavjaky*, *Leňcicany*), 2. *malopolskou* (s *Mazury* a *Podlašany*), 3. *malopolskou* (s *horaly karpatskými* a obyvateli rovin *malopolských*), 4. *Slezany*. Rozdíly mezi nimi, projevíující se v životě (v krojích, obyčejích, v typu, v domácím bytě), vyjádřeny jsou nejvíce dialektickými odchylkami jazyce. Proto kmenové rozlišují se hlavně jazykově a viz o nich více ve stati o jazyku polském.

V *anthropologii* polské pracuje se v posledních letech dosti čile o stanovení dnešního i starého typu polského a o poznání životních poměrů polských vůči sousedům i v různých krajích země polské. Tyl, polský podrobně zkoumal hlavně *VI. Olechnowicz* v *gub. lublinské, radomské* a *lom-*

žinské, J. Talko-Hrynciewicz v Podlaší, Rutkowski v gub. plocké, Elkind ve Varšavě; nejvíce však prozkoumání byli haličtí P. pracemi J. Majera a Is. Kopernického. Práce všechny obírají se měřením vzrůstu těla, rozměrů lebky, obličje a různých údů tělesných, váhy těla, statistikou komplexe (barvy pleti, očí a vlasů) a pod. Jako hlavní charakteristikou typu objevuje se střední vzrůst, pleť světlá ve většině proti tmavé, index lebeční kolísá se od 80—82 (na živém až 84), střední váha mozku 1397 g. Výsledky dosavadní sebral přehledně J. Talko Hrynciewicz ve článku Poljaki v »Ruském Antr. Žurnale« (II., 1901), kde uvedena také úplná literatura dosavadní.

O folkloristice polské není možno zde se rozšířit a odkazujeme jen na připojenou dále literaturu. První polovina XIX. století vyznačovala se jen porůznými pokusy ve sbírání folkloru (hlavně písní lidových, pověstí a přísloví), čímž obírali se hlavně Zor. Dolęga Chodakowski (vlastně Adam Czarnockí), K. W. Wójcicki, Wacl. Zaleski a L. Golebiowski, druhá polovina vyplněna jest již velkými pracemi systematickými, hlavně dílem H. O. Kolberga, jež níže uvádíme; na konci století vystupují v III. době již hlavně školou a působením nejlepšího představitel folkloristiky polské, dra Jana Karłowic ze, práce rázu theoretického a analytického (ve »Wisła« a ve Lvovském »Ludu«) Sbirky národopisné zakládali hlavně A. Baraniecki v Krakově a hr. Wł. Dzieduszyccki ve Lvově. Podrobnosti o národopisné a folkloristické literatuře polské viz jednak v práci dra Em. Kováře, Přehled dějin folkloristiky, I., str. 25 sl. (otisk z »Národopisného Sborn. Československého«, I.), v práci Ad. Strzeleckého, Materyaly do bibliografii ludoznawstwa polskiego (»Wisła«, sv. X. až XIII.), u L. Finkela (Bibliografia polskiej historii, v rubrikách Etnografia části II., Krakov, 1895) a předmluvě překladu Gommeova spisku The handbook of folklore, vydaného polsky V. Szukiewiczem pod titulem »Folklor. Podręcznik dla zajmujących się ludoznawstwem« (Krakov, 1901). Z periodických publikací jsou polskému národopisu posvěceny: »Wisła«, vydávaná ve Varšavě dříve J. Karłowiczem (I. XII.), nyní F. Majewským (XIII. — XV. 1902), »Lud«, orgán »Towarzystwa ludoznawczego na Lwowie«, pod redakcí A. Kaliny (I. VIII.), a »Materyaly antropologicznoarcheologiczne i etnograficzne« (I. — V., 1896—1901), vydávané akademií věd v Krakově, místo nichž vycházel dříve cenný »Zbiór wiadomości do antropologii krajowej« (od r. 1877—95, sv. I. — XVIII.). Z článků pojednávajících o polském národopise vůbec uvádíme: Franko Jan, Najnowsze prady w ludoznawstwie (»Lud«, I.); Strzelecki Ad., Ludoznawstwo i zbieranie materyalów ludoznawczych (»Lud«, I., otisk ve Lvově, 1895); Zawiliński Roman. O sposobie gromadzenia materyalów etnograficznych (»Wisła«, I.); Zakrzewski Ad, Najbliższe zadania

antropologii i etnografii polskiej (»Wisła«, VI.). Srv. také přednášku J. Karłowicze na sjezdě polských spisovatelů r. 1894, »Narodowy folklor polski« (výťah v uvedené svrchu stati Kovářově, str. 28—29), s přehledem hlavní vykonané před tím práce polské Hlavní, největší práci je souborný národopisný popis polského lidu v 33 dílech, zpracovaný H. Osk. Kolbergem (1814—90), jež počat byl r. 1865 a nese společný titul »Lud, jego zwyczaj, sposób zycia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, piesni, muzyka i tańce«. Vydávan byl dle krajů takto: 1865 Sandomirskie (1 d.), 1867 Kujawy (2), 1871—75 Krakowskie (4), 1875—82 Poznańskie (7), 1882—89 Pokucie (4), 1883—84 Lubelskie (2), 1885—86 Kieleckie (2), 1885—90 Mazowsze (5), 1887—88 Radomskie (2), 1889 Łęczyckie (1), 1890 Chełmskie (1), Kaliskie (1 sv.). Posmrtně vydány byly Kopernickým r. 1891 Przemyskie. Přihotoveny jsou ještě svazky: Chełmskie II., Kaliskie II., Mazowsze. Ostatní práce viz u Karłowicze, Kováře svrchu. Důležitější jsou ještě: Jana Świętka Lud nadrabski (Krakov, 1893), Czi-szewského Krakowiacy (t., I., 1894), Malinowského Zarysy zycia ludowego na Szlasku (Varš., 1877) a j. K Mazurům v Německu srv. i práci Alb. Zwecka, Masuren (Štutg. 1900)...
red.

Jazyk.

Polština náleží s ostatními jazyky slovanskými k sev.-vých. skupině jazykův indoevropských a jest v těsném příbuzenství s jazykem srbsko-lužickým, československým a s vymřelým jazykem polabských Slovanů, se kterýmižto jazyky tvoří západní větev jazyků slovanských. Nynější oblast jeho rozšíření rozprostírá se po království Polském bez sev. části gub. suvalské a některých částí gub. sedlecké a lublinské, dále zabírá sousedící s ním újezdy gub. grodněnské, vilenské a kovenské, část vých. Pruska, obydlenu Mazury, malou část pruské provincie Pomořanska, Poznaňsko, vých. část Pruského a Rakovského Slezska a záp. Halič. Kolonisační rozšířil se polský jazyk v sev.-záp. kraji Ruska, kde vytvořil zvláštní podfečí litevsko-polské, kdežto v jihozáp. kraji mluví polsky značná část měšťanův a statkářů. Četné kolonie polské jsou ve Spojených Obcích sev.-amer. a v Brazílii. Význačnými známkami, jimiž liší se od příbuzných jazyků slovanských, jsou předně nosovky *a* a *ę*, které v historickém období existovaly pouze v církevní slovanštině a jež polština jediná zachovala; dále zaměna prvotních hlásek *ъ*, *ь* před *l*, *ł* a *r* samohláskami čistými: *sarna*; *welna*; *pełny*; *martw*; *wilk*; po hrdelních *i*, po sykavkách *y*: *króki*, *srogi*, *sztyło*, *żyła*; *jaa*, místo *ě* (**k*): *piana*, *świat*; o místo *a* po *ll*, a *r*: *proch*, *głowa*, *młody*; *joo*, místo *e*: *biodro*, *siodło*, *biore*, *wioda*; změkčování souhlásek před *e*: *niebieski*, *siebie*; *rz* místo *rj*: *rzad*, *rzeka*, *strzała*; *dźć*, místo *d'r'*: *miedz*, *nać*; *prze* místo *pro*: *przeklinac*, *przebic*, *przemiana*; *sr* na počátku slov: *srogi*, *srebr*, *średni* a pod Během času pol-

stina pozbyla duálu v deklinaci i konjugaci, dále ztratila nesložené časy: imperfektum (*mołwach* od *mołwić*, nynější *mówić*) a aorist (*mołwich*), v deklinaci přídav. jmen přípony pádů podstatných změnila zájmenými, v lokále a instrumentále všech sklonění nabyly převahy přípony sklonění ženského: *aniolach*, *aniolami*, a konečně pozbyla délky samohlásek při složeném sklonění jmen přídavných: *dobra* (z *dobra-ja*). Za to utvořila nové časy minulé z min. přecísti činného a pomocného slovesa *jesm*: *miałem* (miał jsem), zjednodušila a zlahodnila mnohé obraty, a co jí ubylo na bohatství forem, snažila se nahraditi jednak v pořádku slov, jednak v zásobě lexikálně. Pravda, že neobešla se při tom bez vlivů cizích, z nichž nejdůležitější jest působení latiny a němčiny. Města polská byla dlouhou dobu poněmčena a stopy toho nalézáme i v polském jazyce: *mistrz*, *burmistrz*, *margrabia*, *warta*, *dach*, *rachunek* atd. Rovněž úřední latina zůstavila značné stopy svého vlivu na jazyku polském jak v ohledu lexikálním (*pacierz*, *dygnitarz*, *dysputa* atd.), tak zejména pokud se týká struktury. Polští spisovatelé, řídíce se vzory latinskými, přízpůsobovali jazyk skladbě cizí a teprve v novější době povolila těsná pouta klassická vlivu jazyků moderních. Historické osudy polského jazyka možno stopovati teprve s počátku XIV. stol. Z doby předkřesťanské může o něm podati jakési zprávy pouze srovnávací jazykozpyt. Panuje domněnka, že zachovaly se písemné památky z doby předkřesťanské, totiž t. zv. prilvické a mikorzynské nápisy runové (srv. F. Piekosiński, Kamienie mikorzynskie, Krakov, 1896), ale smyslu jejich nepodařilo se dosud dopátrati, nehledě ani k tomu, že část prvnějších uznána za podvrženou. Písemnictví polské počíná se přijetím křesťanství. Možno míti za to, že první kazatelé přišli do Polska kol r. 968 z Čech, kde byla ještě ve svěží paměti činnost slovanských věrozvěstů. Některá historická svědectví ukazují k tomu, že ještě ve stol. XI. slovanská bohoslužba v některých chrámech se zachovala (srv. Abraham, Organizacja kosciola w Polsce, Lvov, 1890), a je-li tomu tak, tedy jedinou známou písemnou památkou té doby možno čítati kijevský zlomek římsko-kat. knihy služební, o kterémž Sobolevskij na základě přesného zachování nosovek soudí, že byl psán v Polsku. Jinak jest téměř nemožno nalézt stopy církevněslov. jazyka na jazyce polském Zcela opačně má se věc s latinou. Silný vliv její počal od počátku křesťanství v Polsku do počátku XVIII. stol., ano na dlouhou dobu vytlačila polštinu nejen z církve, ale i ze všech oborů života společenského a stala se oficiálním jazykem dvora, soudu, kruhů vědeckých i literárních. Přední spisovatelé z doby humanismu a obrození: Kochanowski, Orzechowski, Klonowicz a j. užívali stejně latiny jako mateřského jazyka. Ano mnozí dostihli v latině nevdědní dokonalosti, jako Sarbiewski ze XVII. stol., jehož díla čítávají se dosud v anglických gymnasiích jako vzory klay-

sického slohu. Vedle latinského vlivu v polských památkách XIV. a XV. stol. lze pozorovati i značný vliv český, pronikající do Polska českými bohoslovci jak katolickými, tak jmenovitě husitskými a silnou emigrací, tak že vliv ten lze stopovati až do stol. XVI. a XVII. Češi přijali křesťanství skoro o celé století dříve a vytvořili množství náboženských a kulturních termínů, jež ujal se i v Polsku a časem zde úplně zdomácněly. Ale latinský a český vliv pronikl téměř výhradně do jazyka spisovného, kdežto vliv německý razil si cestu do mluvy lidové. Německé měšťanstvo časem se popořilo, ale židovstvo v zemích polských užívá dosud zkaženého něm. jazyka jakožto zvláštního jargonu. V 2. pol. XVIII. stol. polský jazyk podlehl vlivu francouzskému, jenž rozšířil se ve společnosti polské zejména na počátku století XIX. Stejně lze pozorovati vlivy národů sousedních. Tak Maciejowski tvrdí, že polština v XVI. stol. stala se měkčí vlivem ruštiny (Pismienictwo polskie, Vars., 1852, 2. díl). Szymonowicz, Rej a j. uvedli do polštiny mnohá ruská slova, jež se plně ujala. Ještě silněji působí rus. vliv v době nejnovější, kdy z Varšavy, kulturního střediska pol., šíří se do Halicé i Poznańska. Stopovati jej možno zejména v terminologii, především právnické, ale i v belletrii, ačkoliv nejlepší spisovatelé snaží se usilovně zachovati rysoz polštiny a uchrániti ji vlivů cizích. Zajímavé jest, že při tolikerm působení polština nevytvořila nářečí. Odchyly jednotlivých krajích jsou vlastně pouhými provincialismy a názvy velkopolský, malopolský, mazovecký a pod. možno bráti pouze ve smysle zeměpisném, nikoliv filologickém. Za jediné nářečí pokládá se kašubština, ale i o té Baudouin de Courtenay soudí, že jest vlastně zbytkem mluvy polabských Slovanů (Kašubskij jazyk, kašubskij narod i kašubskij vopros, Petrohr, 1897). Tuto ucelenost polštiny vysvětlují mnozí okolnosti, že P. zaujaly s počátku malé poměrně území, kde udrželi se jednotlivě, šířice se přirozeným vývojem. Mluva lidu předčí spisovný jazyk rozmanitostí forem a bohatostí zvukových odstínů. V lidu zachovaly se některé formy, jichž spisovná polština již nemá, jako číslo dvojné v časování, kdežto na druhé straně mluva lidová šla dále a vytvořila formy, které časem teprve snad nabudou platnosti v řeči spisovné (přípona genitivu v rodě střed. na *-ów*, ztráta nosovek v jednotlivých případech atd.). Střediskem duševního hnutí za první doby křesťanství bylo Malopolsko, a třeba že latina byla živlem panujícím, přece nemohla vytlačiti rázem řeč národní. Sami kněží znali latinsky pouze potud, pokud potřebovali toho v bohoslužbě. Ano i první králové sotva znali latinsky. Základem jazyka polského stala se mluva velkopolská a s přenesením panovního sídla do Krakova nastal vliv malopolský. Výsledkem součinnosti té byl nynější jazyk, jenž jest blížek stejně všem podřecím polským, ale se žádným není úplně shoden. Studium jazyka

polského ztíženo tím, že **P** přijali latinku, nevyhovující fonetickým zvláštnostem jazyků slovanských, a označovali často různé zvuky jedinou značkou neb si vypomáhali různými spřežkami. Nicméně záslužnou a cennou práci v tomto směru podal Baudouin de Courtenay v díle *O dřevněpolském jazyce* do XIV. stol. (Lip., 1870). Ve stol. XV. vidíme snahu zjednotit a upravit pravopis polský. Jakub Parkosz napsal o tom první spis (*Antiquissimus de ortografia polonica libellus*, Poznaň, 1830). Vlivem náboženského obrození v století XVI. polština konečně nabyla plně vrchu nad latinou a záhy potom v dílech Rejových, Kochanovského a Skargových ukázala se vhodnou nejen k tlumočení zjemnělých pocitů poetických, ale i abstraktních pojmů nábožensko-filosofických. Snaha po dokonalosti polštiny v oboru nových nauk vedla ke tvoření a zavádění nových slov. Důsledkem snahy té. bylo též dílo Zaborovského (*Orthographia*, 1518), Mączyńskiego (latinskopol. slovník, 1564) a Statoriovo (*Polonicae grammaticae institutio*, 1568). Tou dobou polština zavládla již při dvoře, při soudech, ve sněmě, ano i v chrámě ve formě duchov. písní. Za Sigmunda Augusta všechny státní akty domácí psaly se výhradně polsky a v konci XVI. stol. polština proniká na Litvu, kde užívá se jí pak výhradně na sněmeh. Ve stol. XVIII. i na Ukrajině a Volyni státní akty psaly se polsky a místní šlechta ruská úplně se popolštila. Tehdy však počala polštine doba úpadku, neboť mnozí spisovatelé, snažíce se napodobovati vzory staré, pokazili ji do míry nejvyšší a pouze někteří zachovali jí ve formě ryzi, jako Kochowski, Pasek, Potocki. Nové období nadešlo polštine s romantismem. Přední spisovatelé tohoto směru s Mickiewiczem v čele, produdovavše spisovatele ze XVI. stol., zušlechtili a oživili jazyk polský měrou nebývalou. K jeho zjemnění a náheře přispěl i vliv francouzský v nejušlechtilějších svých zástupcích, v Krasickém a Trembeckém. Z mluvníc nejdůležitější jsou Kopczyńskiego z r. 1778, která odchovala několik pokolení mládeže, v novější době pak vědecká mluvnice Małeckého (1863) a Kryńskiego (Varš., 1897). Ze srovnávacích mluvníc polského jazyka nejlepší jest F. Malinowského, ze slovníků pak dílo Knapského a zejména Lindeho. O dějinách jazyka polského nejlépe poučí práce A. Kaliny (*Historia języka polskiego*, Lvov, 1883). Úplnou biografii prací věnovaných polskému jazyku viz v »Pracach Filologicznych« (Varš., 1886, díl I.) a Jagicově »Archivu« (Berlín, 1892, Supplement-Band). *red.*

Literatura polská

I. Počátky do r. 1500. Mnohem později než v Čechách ujalmy se první skrovné začátky národní literatury v Polsku. Zprvu projevovaly se ojedinele na půdě církevní, pomalu rostly a trvalo několik století, než dokonale zmohutněly a vypučely v květ. Ve spojení s kulturou evropskou **P**. vešli přije-

tím křesťanství. Celkem však kultura křesťanská jen zvolna v Polsku se šířila. Výkvět národa, rytířstvo, zaměstnáno bylo ustavičnými válkami a duchovenstvo jsouc dlouhý čas původu cizího, s počátku německého, potom vlášského a francouzského, mnohem více se staralo o desátky než o pravé osvení lidu. Zřizovány školy, nejdříve klášterní, potom biskupské a farní, ale ježto se nalézaly v rukou cizích duchovních, neprosplvaly obecnému vzdělání; kláštery pečovaly hlavně o hospodářský rozkvět země, o duševní potřeby lidu se nestarajíce. Teprve v XIII. stol. nastal prospěšný obrat; proti vlivu německému, který zmohutněl v městech a klášterech, ozval se živější cit národního vědomí a duchovenstvo cizí znenáhla nahrazeno domácím. Také šlechta vybavovala se ze samovládné moci panovníkovy, nabývala politického významu a začala bažiti po vyšším vzdělání. Zamožní šlechtici docházeli na cizí university v Bononii, Padově, Paříži a v Praze. Kazimír Veliký, řídě se příkladem Karla IV., zakladatele university pražské, pokusil se r. 1364 zříditi vysoké učení (*studium generale*) v Krakově, ale teprve Vladislav Jagello s manželkou Hedvikou dílo toto se zdarem dovršil (1400). Od té doby akademie krakovská stala se hlavním sídlem nauky, živým poutem mezi Polskem a kulturou evropskou a středem osvětového proudění, které prostřednictvím škol spravovaných universitou rozlévalo se po celé zemi. Reformní ruch husitský dotkl se také intelligence polské; akademie krakovská udržovala literární spojení s universitou pražskou a věnovala pozornost učení husitskému, ale v celém tom hnutí nezajímala **P**-ákův tak dogmata, jako spíše politická a národní stránka husitismu. Nenávist k Němcům, ostrá kritika duchovenstva a žádoucí oprava v lůně církve na čas upoutaly jejich pozornost, ale vlny náboženského hnutí brzy se ztišily, až politika katolická úplně zvířezila. Studie humanistické záhy našly v Polsku přívržence; zprvu prospívaly jediné literatuře latinské, teprve později měly také blahodárný vliv na písemnictví národní. Latina, která do Polska hned s přijetím křesťanství se dostala, dlouho byla nejen jazykem bohoslužebným, nýbrž i spisovným kněžím i laikův, tak že až do XVI. stol. literatura psaná jazykem latinským měla daleko větší význam než písemnictví v jazyku polském.

Latinou kromě knih bohoslužebných a legend o sv. Vojtěchu (z XI. stol.), o sv. Stanislavu, Jacku, Hedvice, Kunegundě (ze XIII. stol.) skládány byly stručné poznámky historické, t. zv. ročníky (*annales*), jichž bylo už v XI. stol. několik a stále jich přibývalo. Ve XII. stol. dvorní kaplan Boleslava Křivoustého Gallus, rodem z Provence, složil první kroniku polskou, v níž vylíčil děje za Boleslava Křivoustého a jeho předchůdcův. První domácí spisovatel, jenž sestavil kroniku polskou, byl mistr Vincenc Kadłubek (s poč. XIII. stol), muž velice vzdělaný a pročetlý, který měl ohromný vliv na

historiografii polskou, vynikal jako originální stilista a duchaplný myslitel. Z druhé poloviny XIV. stol. pochází »Kronika velkopolská«, připisovaná dílem Boguchwałovi, dílem Baszkovi (Paskovi); napsal ji kněz, který znal severní Slovany, byl snad i v Čechách, kdež se seznámil s kronikou Dalimilovou, z níž převzal tradici o Lechovi, Čechovi a Rusovi. Paměti své doby (1333—84) vylíčil Janko z Czarnkova, arcijáhen hnězdenský; rázovitou charakteristikou, věrným vystižením koloritu doby, živým k popisy a silnou individualitou spisovatelskou převyšil všechny své předchůdce. Ale ze všech historikův písících latinsky nejznamenitější jest Jan Długosz (1415—80); skládáním obsáhlé a podrobné kroniky *Historia Polonica* o 12 knihách zabýval se 25 let, užíval všech přístupných pramenů domácích i cizích (čes., uher., něm., rus.), přihlížel k pragmatické spojitosti dějin a všechl v dílo své pevnou jednoduše, mnohdy ovšem z domyslu vykombovanou. Historie jeho, provanutá zbožnou myslí a vlasteneckým duchem, náleží k nejobširnějším a nejevznamnějším pracím na poli středověkého dějepisectví vůbec. První přívrženci studii humanistických snažili se co nejdokonaleji osvojit si jazyk a stil autorův klassických, aby mohli psáti a básnit latinsky. Hluběji pochopil ideál humanistický Rehoř z Sanoka, professor na akademii krakovské, později arcibiskup lvovský, jenž znamenitě ovládal jazyk latinský, psal elegie a komédie podle vzoru Plautova a byl několik desetiletí hlavním představitelem humanisty nejen jazykem a stylem, nýbrž i názory. Životopis jeho napsal jiný humanista, Filip Kallimach Buonacorsi (1437 až 1496), rodem Ital, skladatel několika důležitých monografií historických. V politickém ohledu největší význam má státnický spis *Monumentum pro rei publicae ordinatione* od Jana Ostroroga (†1501), který sméle horlil po opravách sociálních a politických, tepal rozmanité zlořády církevní, požadoval úplného odloučení správy zemské od pravomoci církevní, první vyslovil myšlenku o zásadní rovnoprávnosti všech občanů před zákonem a se vším důrazem hlásal ideu národní polské samostatnosti. Od něho pochází rázný výrok: »At' se učí polsky, kdo chce v Polsku žít!«, namířený proti Němcům v městech a klášterích.

První počátky písemnictví v jazyce polském sahají teprve do XIV. stol. Vyupečly na půdě nábožensko-církevní a mají větší význam jazykový než literární. Vzorem byla spisovatelům polským literatura česká, odkudž nejen předlohy a látky vybírány, nýbrž převzata také orthografie, hojně výrazy a obraty řeči. K nejstarším památkám náleží píseň *Bogardzica*, kterou zbožná tradice připisovala sv. Vojtěchu. První dvě strofy složené byly podle vzoru písní českých, ostatní byly později přidány. Nejobširnější památkou polskou ze XIV. stol. jest překlad všech žalmů Davidových *Psalterz Floryański*; kromě

toho zachovaly se některé modlitby (Otcenáš, Zdrávas, Věřím v Boha) a fragmenty kázání. V XV. stol. počet památek polských značně se zvýšil. Skládány byly hojně písně duchovní a sestaven i celý kancionál. t. zv. Przeworszczyka. Zachovala se řada veršovaných legend (o sv. Dorotě, sv. Alexiovi, sv. Stanislavu, sv. Kateřině, sv. Křištofu) a několik básní didaktických a satirických (»Rozmluva smrti s mistrem Polykarpem«, nejobširnější báseň polská z XV. stol., vzdělaná podle lat. originálu). Z památek prosaických obsahu náboženského nejdůležitější jest překlad písma sv. »Bible králové Zofie«, z níž se zachovaly zlomky, a »Zaltář Putawský«. K překladům písma sv. řadí se modlitby knihy »Modlitby Václava« a »Modlitby Navojky«. Rázu asketicko-mystického jest úryvek života sv. Blažeje, překlad t. zv. evangelia Nikodemova, list o tváři Kristově a j. Ze sbírky kázání sluší jmenovati kázání Jana z Szamotul (Paterka), plná výkladův allegorických a mystických. Památek obsahu světského zachovalo se poskrovnu. Kromě ně kolika zlomků milostných písní známy jsou písně historické, v nichž se opěvovaly vážnější události dějinné, jako píseň o zabiti Ondřeje Tęczynského (1461), píseň o pruské porážce, t. j. o památné bitvě pod Grunwaldem, v níž hladkým všem a s tendencí moralisující vypravován celý příběh války Prusou psány jsou toliko překlady spisů právnických, jako statuty wislické, statuty nazovské a ortele magdeburské. Z povídkové literatury zasluhuje zmínky »Historie Alexandra Vel., krále macedonského«, přeložená z latiny. Nejevznamnějším spisem prosaickým z konce XV. neb s počátku XVI. stol. jsou »Paměti Jańczarac«, původem Srba, jenž z Turcka uprchl do Polska a vypravoval své příhody v zajetí tureckém někomu, kdo je pak napsal. Byly záhy přeloženy do češtiny a vytištěny mnohem dříve než polský originál.

II. Rozkvět humanismu a reformace (1500—1625) Doba tato obyčejně se nazývá »zlatým věkem« literatury polské; téměř všechny druhy písemnictví utěšeně v ní se rozvinuly. Příčiny rozkvětu literatury byly hlavně tyto. Budova Polského státu byla vyvrcholena a zformovala se jako jediný svého druhu organismus, jako šlechtická demokracie, v níž víc a více nabývala vrchu idea demokratické šlechtické rovnosti a republikánské svobody. Stav měšťský a selský byl však utištěn, což mělo později následky neblahé. Volný šlechtic, užívající v plné míře takových svobod, o jakých se jiným národům ještě ani nezdálo, přesvědčený o svém důležitém významu v organismu společenském, zatoužil po osvětě a vzdělání, měl čas i chuť zjednat si je a ižiti jich ve prospěch celého národa. Mládež polská houfně vyjížděla do ciziny, aby tam vzdělání své dovršila, a vracela se domů s novými a svěžími myšlenkami. Blahobyt hmotný, svoboda politická, vniímavost pro kulturní idee západní a mocné probuzení sebevědomí národní podporovaly

vzrůst literatury národní. Kulturní proud humanistický působil nejen na latinské písemnictví, nýbrž byl i prostředkem k zušlechťení literatury národní. Polská řeč, vzdělávaná dosud podle vzoru starší češtiny, vlivem klassických vzorů se zdokonalila a dosáhla oné mistrovské formy ve verši i v prose, jakou literatura XVI. stol. se vyznačuje. Reformace dosti rychle v Polsku se rozšířila a silněji působila, než dříve husitismus; upevnila zásady rozboru a kritiky, obrátila pozornost na vady církevní správy, měla vliv na zlepšení školství a přispěla k rozšíření jazyka polského v literatuře. Přivrženci reformace nechtěli však úplné rozluky s Římem, usilovali toliko zmenšiti pravomoc církve a změviti některé formalty, sporův o základní dogmata nedbajice; brzy také ochladli v horlivosti protestantské a beze všeho násilí vrátili se do lůna církve katolické. Rozvoji písemnictví neméně posloužily i knižtiskářství, které v Polsku dosti pozdě se rozšířilo, ale brzy znamenitě rozkvetlo. Z konce XV. a z poč. XVI. stol. udává se počet tisků na 7500, ač první tištěná kniha v Polsku, *Explanatio in Psalterium*, pochází teprve z r. 1475. Počtem převládaly ještě tisky latinské, ale významem literárním převyšují je už knihy polské. —

Radu latinských básníků zahájil P a v e l z K r o ś n a (†1517), professor literatury římské na akademii krakovské. Básně jeho obsahu náboženského a historicko-panegyrického vyznačují se sběhlostí v latině a obratnou technikou básnickou při skrovné ceně vnitřní; není v nich ani živějšího citu ani bystřejší myšlenky. Talentovaný žák jeho J a n z W i ś l i c e napsal vlastenecký epos *Belum Pruthenum* o bitvě Grunwaldské. Ctižádostivý a hladký dvořan O n d r e j K r z y c k i (†1537) svízně opěvoval hlavní události soudobé, lichotil v básních králi a velmožům, psal vtipné satiry na své politické odpůrce a lehké verše milostné. Biskup varmínský J a n D a n t y s z e k (†1548), skladatel básní příležitostních, historických, náboženských a erotických, byl od císaře Maximiliána vyznamenán včencem vavřínovým, hlavně pro svou časovou skladbu *De nostrorum temporum calamitatibus*, povzbuzující k válce s Turky. Básnickou vlohou předčil všechny jmenované básníky K l i m e n t J a n i c k i (†1543), poeta laureatus, pišící dojemné elegie, epigrammy a básně příležitostné. Poesie latinská v Polsku tím se hlavně vyznačuje, že byla v těsném spojení s veřejným životem soudobým a mnohem silněji tlumočila idee vlastenecké a politické, než to spatřujeme v jiných literaturách evropských doby tehdejší. Zevnější rochu bylo cizí, obsah byl domácí.

Byla-li už literatura latinská v těsném svazku s životem veřejným, platí to ještě více o literatuře národní. První básník pišící jazykem polským, M i k u l á š R e j z N a g ł o w i c (†1569), směle sáhl do plného proudu života soudobého, vybíral z jeho vln vhodné náměty k svým básním, poučoval své vrstev. —

níky o důležitých otázkách náboženských, mravních i politických a stal se nejpopulárnějším spisovatelem své doby. Ve veršované satíře *Rozmowa pana z wójtem i plebanem* vyložil, co tehdy stav duchovní vytykal světskému, světský duchovnímu, rolnický duchovnímu i šlechtickému, v *Postille*, napsané v duchu kalvínského protestantismu, dorážel na katolíky a v didaktické básni *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego* uložil své názory o životě ctnostném a mravním. Ve výklady své vkládal pěkné obrázky ze soudobého života a črtal případné charakteristiky lidí souvěkých nebo podával kritiku poměrů veřejných (*Zwierzytniec; Figliki*). V *Zwierciadle*, nejlepším svém díle, narysoval názorný obraz vychování, vzdělání a činnosti, veřejné i soukromé, řádného šlechtice polského; jest to takořka závět jeho, souhrn všech zásad, postřehův a reflexí, které si po celý život svůj nasbíral a z rozmanitých autorův přisvojil a jež tu systematicky spořádal a obsírně vyložil. Zvláštní zásluhu si zjednal, že jazyk polský, jmenovitě prosaický, zušlechtil, stil zdokonalil, obohatil jej jadrnými a obraznými obraty. Historik M a r t i n B i e l s k i povzbuzen jsa příkladem Rejovým jal se také psáti veršované satiry, v nichž vytykal vady rozmanitých stavů společenských, káral nemravy své doby a povzbuzoval k svornosti. Rejovu »Zwierciadło« v mnohém ohledu se podobá *Dworzanin polski*, jež vydal L u k á š G ó r n i c k i. Erudici básnickou a skutečnou vlohou uměleckou nad Reje a ostatní vrstevníky vynikl však J a n K o c h a n o w s k i (†1584), nejznamenitější básník polský před Mickiewiczem. Jeho *Piesni* byly prvním slíčným květem lyriky polské a jsou dosud pro svůj svěží, bezprostřední cit, zdravý názor života, snahy čisté lidské ozdobou a chloubou literatury polské. Arcidílem jeho jsou *Treny*, vzácný v poesii světové výraz lásky otcovské. K nim druží se poetická parafrase žalmů Davidových *Psalterz*, v němž poeta vystihl ono zvláštní střídání a modulování citu náboženského, které kdysi plnily nitro vzníceného žalmisty Páně. Básnická řeč polská objevila se v lyrických plodech Kochanowského po prvé v plné síle a lahodě. Také ostatní skladby jeho mají velikou cenu poetickou. Kochanowski jako horlivý patriota chápal se při vážných příležitostech básnického slova, aby své krajany povzbuzoval nebo varoval. Tak povstaly jeho politické satiry *Zgoda* a *Satyr*, básnické ohlasy sněmovních řečí podkancléřů Padniewského a Myszkowského. Spisovatel směle ukazoval na zakořenělé vady společenské, na lehkomyšlnost ve věcech politických i náboženských, na úpadek rytířského ducha v národě a radil, co a jak třeba reformovati. Od něho pochází také první vážný pokus o drama polské. Dosud byly v literatuře zastoupeny toliko mysterie, školská dramata, masopustní komédie jako *Tragedya zebrazca* a j. Rej psal sice také dramata *Kupiec* a *Żywot Józefa*, ale podle cizích předloh, Kochanowski složil

však drama *Odprawa posłów greckich* z dějin války trojské podle vzorů klassických a dovedl staré látky vtisknouti ráz modernosti. Vrstevníci jeho přestávali větším dílem jen na pouhých překladech více méně volných: Jan Zawicki vzdělal tragédii »Jephtes« od Buchanana, Lukáš Górnicki přeložil tragédii Senekovy »Troas« a Petr Ciekliński přizpůsobil polským poměrům Plautovu komedii *Potrójny* (Trinummus). Za doby Kochanowského bylo v Polsku několik básníků, jichž vrstevníci velice si vážili, ale skutečně nadaných bylo málo. Náleží k nim Mikuláš Sęp Szarzynski (†1581); psal pěkné zmlčky obsahu milostného a filosofického, písně nábožné v duchu žalmů, historické dumy a drobné básně. U ostatních básníků této doby možno rozeznávati dvoji směr: jedni básněmi svými protestovali dílem proti vzrůstající zpučnosti šlechtické, dílem proti katolické reakci, která se šířila v Polsku za Sigmunda III. vlivem jesuitů; druzí pluli již ve vlnách nového proudu reakčního, jsouce jeho poetickými zobraziteli. Hlavní představitelé prvního směru byli Klonowicz a Szymonowicz. Šeb. Fab. Klonowicz (†1602) básnil latinsky i polsky. Napsal dvě básně krajinpisné, latinskou *Roxolania*, v níž zobrazil přírodu a lidi Červené Rusi, a polskou *Flis*, téměř cestopisný denník plavby po Visle, mající větší význam národopisný než básnický. V obsáhlých básních satiricko-didaktických, latinské *Victoria deorum* a polské *Worek Judaszów*, kritisoval společenské zlořády, zastával se stavu městského a vesnického proti svévolné šlechtě a potíral vznikající proud reakční, začož kruté byl stíhán od jesuitův. Uměleckou vlohou vynikal nad něj Szymon Szymonowicz (†1629), jenž básnil víc po latinsku než polsky. Proslavil se Sielankami, v nichž kreslil věrné obrázky rodného života, vystihoval vůni polí a hájů polských a v ústa lidu poddaného vkládal tklivé žaloby na útky pánův. Díkce a verš lahodou i vytríbeností dosahují skoro dokonalosti Kochanowského. K zástupcům druhého směru náleží Grochowski a Miaskowski. Stan. Grochowski (†1612), básník prostředního nadání, sypal téměř z rukávu básně příležitostní, jimiž pochleboval mocným a vznešeným osobám, skládal nábožné zpěvy a přebásnil církevní hymny z římského breviáře. Bezpochyby z návodu jesuitů napsal satiru *Babie Kolo*, v níž persifloval volbu biskupa krakovského. Nadanější byl Kašpar Miaskowski (†1622), horlivý katolik a konservativec, jenž proti straně pokroku, vzepřevši se králi Sigmundovi III., sepsal útočnou báseň *Dyalog o zjeździe Jędrzejowskim* a skládal hanlivé písně na jinověrce. Nejlépe dařily se mu písně duchovní, prodechnuté pravou zbožností a napsané veršem ladným. Z básní světských velmi se líbila jeho elegie *Waleta Włoszczonowska*. K těmto hlavním představitelům poesie »zlatého věku« družili se ještě jiní básníci, jako na př. Adam Czahrowski, jehož *Treny*

i rzeczy vyslovovaly žal a tesknost dobrodružné duše rytířské, Ondřej Zbylitowski, který psal básně příležitostné a popisné, nejlepší z nich *Wiesniak*, líčící život vesnický, Petr Zbylitowski, od něhož pochází několik satir mravoučných a j. Z překladatelův nejobratnější byl Petr Kochanowski (†1620), jehož překlad Tassovy básně »Jerolimá wyzwolona« myšlenkami i fraseologií měl veliký vliv na literaturu polskou století XVII.; neukončený překlad básně Ariostovy »Orland szalony« byl však značně slabší. —

Zábavná prosa přestávala v této době na rytířských a milostných novellách původu francouzského, jež prostřednictvím literatury české a německé přecházely do Polska. Knížky o Meluzině, Magelloně, Oktaviánovi, Fortunatovi, Salomonovi a Marcholtovi, Historie o sedmi mudrcích, Děje římské (Gesta Romanorum), Apollon Tyrský, Aesop, Historie trojská a j. byly v Polsku hojně rozšířeny a vnikaly dále do literatury ruské.

V prose naukové nejčelnější místo zaujímala historie. Část historiků psala latinsky. Matěj z Miechowa (Miechowita, †1523) sestavil krátkou kroniku polskou podle Dlugosze. Decyusz, způsblý Němec, vydal několik rozprav historických, mezi nimi příběhy za panování Sigmunda Starého. Bernard Wapowski (†1536) vykreslil obraz osudů národa polského od nejdávnějších časů do své doby. Od vrstevníků nejvíce byla chválena historie polská Martina Kromera (*De origine et rebus gestis Polonorum*, 1555) Kromer, který vydal též geografii Polska a obraňoval katolicismus proti protestantismu (»Rozmluvy dvořana s mnicem«), byl obratný kompilátor, výborný stilista, psal jasně a srozumitelně, uměl pěkně vypravovat, tak že se mu dostalo názvu polského Livia. Souvěké příběhy zaznamenali: Stan. Orzechowski, jehož *Annales* podávají obšírné vypsání dějů Polska v l. 1548—52. Reinhold Heidenstein (†1620), sekretář Jana Zamojského a Štěpána Báthoriho, jehož *Rerum polonicarum libri*, složené s nevšedním uměním a na základě diplomatických akt a listin státních, jsou důležitým pramenem historickým; S. W. Orzelski, který zevrubně vylíčil v knize *Interregni Poloniae libri octo* příběhy památných let 1572—76 od smrti Sigmunda Augusta do zvolení Báthoriho. Jiní historikové psali polsky. Martin Bielski (†1575) pokusil se sepsati obecný dějepis *Kronika swiata*; jeho syn Jáchym (†1599) přepracoval z ní partii o dějinách polských a vydal ji s názvem *Kronika polska*. Lukáš Górnicki (†1603) napsal *Dzieje w koronie polskiej* od r. 1538 do r. 1572, obsahující anekdotickou historii polského dvora za Sigmunda Augusta Na základě ho ných pramenův, ale nekriticky fantastický Matěj Stryjski sestavil obsáhlou skladbu, »która nigdy przedtem swiatła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Zmudska i wszystkiej Rusi« (1582) Bartoš Paprocký (†1614), známý

těž z literatury české, kromě nepodařených rýmovaček vydal zajímavý spis heraldický *Herby rycerstwa Polskiego*, obsahující cenné dokumenty, rysy zvykové a charakteristiky rodů polských. Třenice politické a hádky náboženské přinesly bohatou literaturu nábožensko-politickou. Hlavním dílem politické literatury polské jest latinský spis Ondřej Frycze Modrzewského (†1572) *De republica emendanda*, vydaný v cizině, poněvadž jej v Krakově censura hleděla potlačiti. Modrzewski již dříve v rozpravách *De poena homicidii* a *Oratio Philaletis* zastával se stavu městského a selského, ve spise o opravě obce mnohem smeleji než Ostrorog ujímal se práv měst a selského lidu a horlil po rovnoprávnosti všech. Jeho úvahy o zákonodárství, o míru a válce, o školství, o reformách církevních stavějí ho nepoměrně vysoko nad ostatní vrstevníky a právem ho možno počítati k největším postavám politické literatury XVI. stol. v Evropě. V ohledu náboženském byl přívrženec reformace a víc a více se klonil k arianismu, až se stal nejhorlivějším jeho obhájcem. Jiným obhájcem arianismu byl Martin Czechowicz (†1613) Stranu katolickou obhajovali Stan. Hozyusz (†1579) a známý historik Martin Kromer Nad ně vynikal v polemice náboženské Stan. Orzechowski (†1566), jenž s počátku přál reformám náboženským a oženil se jako kněz katolický, ale později bezohledně potíral jinověrce. Horlivých kazatelů a řečníků politických bylo mnoho; všechny zastínil jesuita Petr Skarga (†1612), nejrazovitější představitel propagandy katolické a zároveň vzácný příklad jesuity vlastence, jenž svou vlast horoucně a vášnivě miloval. Napsal značný počet spisů polemických, v nichž ostře potíral nekatolíky, pravoslavné i protestanty, kteří mu proto říkali »psychotyranus«, dále *Żywoty świętych*, dílo velice populární, nejdůležitější však byla jeho kázání, mezi nimi zvláště kázání sněmovní *Kazania sejmowe*, která mají váhu důležitých řečí politických. Ideálem jeho bylo zřízení theokratické, království, v němž by kněz vládl pospolu s králem a skrze krále. Znamenaje v soudobé společnosti zřejmé příznaky hniloby a rozkladu, vzestupující úpadek Obce pospolité, hluboce se nad tím rmoutil a pátral po příčinách této choroby. Nalézal je v nedostatku pravé lásky k vlasti, v nesvornosti a rozkolnictví, v zneužívání svobody, v utiskování poddaných a v rozkolnictví šlechty. Skarga povznesl polskou prosu k velké dokonalosti; jako Kochanowski v poesii, tak i on v prose byl pravý umělec slova, pro každou myšlenku měl pohotové případný výraz, živý a plastický, vládl neobyčejným bohatstvím obrátů a modulací tónův od prostého vyprávění až do otrásajících výbuchů mravního a vlasteneckého rozhořlení. Ostatní spisovatelé političtí nemají už takového významu. Straník politiky rakouské Krištof Warszawski (†1603) více kompiloval než myslil. Zajímavější jest Lukáš Górnicki (†1603);

měl o organizaci státu vlastní názory, utvořené ze studií státních zřízení ve Vlaších. Ve spisech *Rozmowa Polaka z Wlochem* a *Droga do zupełnej wolności* vytkl řadu rozumných návrhů, jak by se měla v Polsku zreformovati státní správa jako oligarchie s repraesentantem v cele. Latinsky psali ještě úvahy politické Vavřinec Goślicki (*De optimo senatore*) a kalvinista Ondřej Wolan (*De libertate politica*); polsky Josef Wereszczczyński, Petr Grabowski a j. Odborné spisy vědecké psány téměř výhradně latinsky. Největší chloubou národa polského jest zajisté veliký astronom Mik. Koprník (†1543), který svým epochálním dílem *De revolutionibus orbium coelestium* stal se zakladatelem nové astronomie. Ve vědě lékařské proslul Josef Struś, v botanice Šimon Syreński, v mathematice Jan Brożek, v grammatice St. Zaborowski a j.

III. Doba ztrnulosti a úpadku (1625 až 1740). V době předchozí literatura čerpala své síly, idee a tužby i z vlastních poměrů domácích i z obecné osvěty evropské. Chtěla buď zabezpečiti katolicismus nebo zavéstí protestantismus, chtěla opravy Obce pospolité, chtěla takovou poesii, takovou historii, takové umění výmluvnosti, jaké viděla u jiných národů. Výsledkem toho bylo, že literatura polská XVI. stol. vyrovná se celkem jiným literaturám evropským této doby. Jinak v době od r. 1625—1740. Literatura tu ani ideově ani formálně nepokračuje, nýbrž s počátku tyje ještě z rozvoje doby předchozí, posléze i značně upadá. Hlavní příčiny tohoto zjevu hledati dlužno v nedostatku nových popudův a osvěžujících myšlenek, jež by k usilovnější práci duševní rozněcovaly a pobízely. Neobyčejná ztrnulost a spokojenost s tím, čeho se již dosáhlo, nedostatek vzrušujících dojmův a snah stejně se tu jeví v životě veřejném a státním jako v literatuře. Šlechta v ohledu politickém dosáhla všech práv a privilegií, jakých jen mohla dosíci, nedaříc o to, že by její »zlatá volnost« mohla býti otčině na záhubu. Dřívější mocný popud zjednatí si vyšším vzděláním větší moc politickou přestal ji povzbuzovati k pilnější práci literární. Stav městský, jehož blahobyt jednak převahou šlechty, jinak ustavičnými válkami v XVII. stol. byl podkopán, nemohl se vzmoci a duševní práce účastniti, tím méně mohl ze středu ujařmeného lidu selského povstati nějaký nový popud, který by působil v rozvoj literatury. Vítězství katolíků nad dissidenty (jinověrci) přispělo jen k obecné ztrnulosti. Duchovenstvo s jesuity v čele, jemuž nebylo již třeba mysliti na zápas s protivníky, nedbalo o vyšší vzdělání a nauky, nebažilo udržovati spojení s civilisací evropskou jako dříve, pokládalo spíše moudrost světskou za pošetilost a upadalo v předsudky a pověry Nešlo mu ani o skutečné zušlechtnění duší, nýbrž jen o bezpodmínečné podrobení mysli autoritě církevní. Slepá víra a bezmyšlenkovitost, zevnější ceremonie platily více než pravé osvětlení Jediné vliv litera-

tury klassické nepřestal působiti; kromě toho působil i vliv básníků vlašských, Petrarky, Tassa, z novějších Guariniho a Mariniho. Jazyk neudržel se v té čistotě a na té výši, k jaké byl dospěl v XVI. stol.; největším úpadkem vkusu bylo zajisté vplétání slov a celých frází latinských do polštiny (makaronismus).

V poesii k lyrice světské a náboženské, k satírám a selankám přibyl nový druh, epika, která v stol. XVI. nebyla ještě náležitě vyvinuta. Počet básníků byl značný, ale talentů bylo málo. Nejvíce skládány byly básně příležitostně a panegyrické; zejména první polovice XVIII. stol. byla v ohledu poetického velmi suchoparná. Jako lyrik proslavil se nejen v Polsku, nýbrž i v Evropě latinský básník Matěj Kaz. Sarbiewski (†1640), jehož ódy čítány byly ve školách a ještě v XIX. stol. znovu otiškovány. Zván byl křesťanským Horácem, jemuž podobal se také v ovládní básnických forem. Odlišoval se od něho hlavně obsahem svých ód, v nichž kreslil vlastní city náboženské, vytýkal vady společenského života v Polsku a nadšeně vyzýval k výpravě proti Turkům. Měl vytríbený smysl pro krásy přírodní, jak ukazují také básně *Silviludia*, obsahující jeho dojmy ze zátíší přírody litevské. Ostatní básníci psali polsky. Talentovaný byl z nich Šimon Zimorowicz, záhy zemřelý (†1629); skládal tklivé selanky milostného obsahu, »Roxolanky«, zvující prostomilou srdečností, hladkým, hudebním veršem a pěkným jazykem. Jeho starší bratr Jos. Bartoloměj Zimorowicz (†1682) nebyl tak nadán, nicméně slynul jako obratný skladatel selanek, jejichž ramec idylický objímal různorodé skladby náboženské, didaktické, obrazy rodinné a historické. Při všech následování vzorů klassických plně zachycoval barvitost místní a dobovou. Jan Gawiński (†ok. 1700) užíval také selanek jako rámce příležitostních skladeb svatebních a náhrobních; formálně jsou pěkné, ale po obsahu jsou mdlé a rozvěklé. Kromě selanek psal vtipné *Dworzanki* podle vzoru frašek Kochanowského a jiné básně obsahu žertovného a veselého. V oboru lyriky erótické byl mistrem Jan Ondřej Morsztyn (†1693); měl živější smysl umělecký než jiní básníci polští XVII. stol., vzdělav se na vzorech vlašských, zvláště Mariniho, osvojil si stil blýskavý, plný antithes, hledaných metafor a obrazů. Kromě básní milostných skládal písně nábožné a příležitostní a překládal z Mariniho a Corneilla. Kochanowského ze všech básníků XVII. stol. nejvíce připomíná Vespasian Kochowski (†1699) nejen tím, že psal jako onen písně, frašky, žalmy a treny, nýbrž blížil se mu také básnickým nadšením a harmonií formy. Kochowski jest nejšlechtetnějším repreasantem křesťanského, rytířského a šlechtického ducha Polska v XVII. stol. Satiry v ponuřných barvách skládal Křištof Opaliński (†1656), vědka poznaňský, muž hrdý, sobecký a úplatný; jsou obsažné, dotýkají se

mnohých vad veřejného i soukromého života, ale jsou jednotvárné, moralisující a kazatelské, bez důvtipu, umění a stylu. Samuel ze Skrzypny Twardowski (†1660) pokoušel se o eposeje historické, ale napsal jen veršované kroniky, v nichž opěvoval vážnější příhody soudobé. Větší cenu poetickou mají jeho epické skladby obsahu erótického, jako *Daphnis a Nadobna Pasqualina*. Nejlepší epik byl Václav Potocki (†1696), spisovatel velmi pilný a plodný. Největší slávu zjednal si obšírnou skladbou *Wojna Chocimska*, v níž opěvoval hrdinství Poláků v boji s Turky r. 1621. Ač nevládl vynikající fantasií ani vlastní invencí básnickou, přece v jednotlivostech byl svérázný a původní; síla a jadrnost slova, život a barvitost obrazů, plastika v scénách a popisech zdobi jeho básnické dílo, které daleko převyšuje historickou báseň *Poselstwo wielkie* jesuity Frant. Goscięckiego (†1729) a latinské eposy *Winida* od Jana D. Kaliňského (†1721) a *Lech* od Jana Skorského (†1752). V básnictví dramatickém nevykytlo se v této době nic pozoruhodného. Skládány byly hlavně komédie masopustní, jako *Mięsopust Szkolna mizerya*, *Bacchanalia*, *Sottys z klecha*, v nichž nebylo umění; téhož druhu jest i *Z chłopca król* od Petra Baryky. Jesuité pečovali jediné o drama náboženské, dialogy a allegorie. Na dvoře královském vešly pak v oblibu opery a hry pastýřské pořizované z vlašských originálů Horlivým skladatelem her pastýřských byl Stan. Lubomirski (†1702). Z překladů sluší jmenovati pastýřskou komédií Tassovu »Amyntas« a Corneilleova »Cida« od Ondř. Morsztyna, Senekova »Hippolita« a Racineovu »Andromachu« od Stan. Morsztyna.

Z oborů naukových nejčetněji byla opět zastoupena historie, která vzdělávána byla latinsky a polsky a objímá dílem pokusy pragmatického vylíčení dějů soudobých, dílem paměti (memoiry). Znamenitější spisovatelé historičtí pišící souvislé dějiny své doby byli: Stan. Łubieński (†1640) vylíčil některé partie z dějin Sigmunda III., Pavel Piasecki (†1649) zaznamenal děje Polska za Sigmunda III. a Vladislava IV., básník Vesp. Kochowski v obsahlém dile *Klimaktery* vypravoval dějiny za Jana Kazimíra a Michala Wisniovieckého se stanoviska staroslechtického; tytéž příběhy vylíčil Vavř. Rudawski, přívrženec politiky rakouské, se stanoviska monarchického. Spisy uvedené jsou vesměs latinské. Paměti za to skoro všechny byly psány polsky, často také makaronskou strakatinou. Jest jich veliké množství a mají cenu kulturně-historickou, neboť zobrazují soudobý život polský ve vsí jeho pestrotě a rozmanitosti. Nejzajímavější ze všech spisovatelů memoírů jest Jan Chryś. Pasek (†1703), rázovitý představitel národního humoristy, naivního a dobrodušného, ale vždy zábavného. Jeho *Pamiętniki* nezabývají se tak poměry politicko-diplomatickými jako zevnitřním životem ná-

roda, způsobem myšlení, citění a mluvení jeho. Pasek uměl živě vypravovati, plasticky zachycoval pravdivé obrazy života a s dramatickou názorností předváděl je čtenářům. Velmi cenné příspěvky kulturně-historické obsahují též paměti Martina Matuszewicze (†1773), jenž věrně zaznamenával všecko tu zkaženost a mravní zpustlost za věku Augusta III., sám jsa typický představitel tehdejší mravní dekadence. Z ostatních memoiristů zasluhují zmínky Jakub Sobieski, Albrecht Radziwiłł, Jiří Ossoliński a Ondřej Załuski. Politických spisovatelů bylo poskrovnu. Vedle Aarona Olizarowského, jenž ve spise *De politica hominum sociate* ujímal se stavu selského, pozor zasluhuje Ondřej Max. Fredro (†1679), vévoda podolský, horlivý vlastenec, ale ztuhlý konservavec, který vše, i co bylo nejhorší v tehdejších zřízení státním, uznával za dobré a obhajoval, ačkoli v latinských aforismech (*nita politico-moralia*) a v polských příslovích (*Przysłowia mów potocznych*) podal zřetelné důkazy bystrého a pronikavého úsudku, šlechtěné mysli a nevšední znalosti lidí. Rečnictví mělo vesměs ráz paňegyrický; jesuité vychvalovali své přívržence, kněží své patrony, šlechta magnáty atd. Nikde nebylo tak makaronství, nevládl styl nabubřelý a bombastický jako v rečnictví. Polemika náboženská následkem vítězství katolíkův utichala, nejdéle a nejméleji polemisovali ještě přívrženci arianismu Z kazatelů katolických nejznamenitějšími byli: dominikán Fabián Birkowski (†1636), jehož řeči k vojsku byly plny ohně, nadšení a vlastenectví, karmelitán Ondřej Kochanowski (†1667), jenž se zápalem ujímal se lidu vesnického, a jesuita Tomáš Młodzianowski (†1686), který slynn neobyčejnou výmluvností. Ojedinele vyskytli se též spisovatelé vědeckí, jako astronom Jan Heweliusz (†1687), matematik Adam Kochański (†ok. 1700) a Stan. Solksi (†1701), který napsal též první dílo polské o mechanice. K polyhistorům souvěkým, kteří se zabývali rozmanitými obory vědeckými, náleží Jan Jonston (†1675), theolog, historik, přírodopzpytec a lékař, a Simon Starowolski (†1656), historik, básník, kritik, strateg, moralista, publicista a theolog, pišící latinsky i polsky. Všecky jeho spisy, jest jich na 60, proniká jedna základní myšlenka: starost a péče o dobro vlasti. Latinské spisy jsou věnovány hlavně kresbě a pochvale otčiny; polské obsahují větším dílem výstrahy a napomenutí krajanům.

IV. Doba politických reform, ideí věku osvěceného a pseudoklasicismu (1740—1820). Zmatky ve správě Obce pospolité, úpadek mravnosti a duševní tma dosáhly na poč. XVIII. stol. téměř svého vrcholu. Vyskytli se přirozeně prozirávější myslitelé, kteří se snažili rodákům svým otevřít oči a roznititi je k pronikavým reformám. Reformy tyto týkaly se především neblahých poměrů politicko-sociálních, z nichž

plynulo všecko zlo hroící Polsku úplným rozvratem a pustou anarchií; zároveň pomýšleno i na reformu vkusu literárního a na opravu soustavy vyučovací. Vedle Stan. Dunina Karwického, jehož rozprava *De ordinanda republica* nebyla tiskem vydána, zabýval se kritikou poměrů Obce pospolité Jan Stan. Jabłonowski (†1731), básník velmi těžkopádný a tlumočník Telemacha a Aisópa, v knížce anonymně vydané *Skrupul bez skrupulu w Polsce*, v níž pádně bičoval zlořády a hrůchy v životě veřejném, ale pozitivních návrhů nepodařilo se. S určitými reformami vystoupil teprve Stan. Leszczyński (†1766), ucházející se po druhou korunu polskou; v brošure své *Głos wolny wolność ubezpieczający* podal řadu důležitých návrhů o řádě sněmovním, o zodpovědnosti ministrův, o upravení státního pokladu a zejména také o osvobození sedláků. Leszczyński jako kandidát trůnu nemohl ovšem zcela otevřeně mluvit o všech vadách Obce pospolité, ale učinili to jím. Stan. Konarski (†1773) první vypověděl válku osudnému »liberum veto«, dokazoval z historie, že dosud jen škodlivě působilo na rozvoj Obce pospolité, a navrhol jeho zrušení. Spis Konarského *O skutecznym rad sposobie*, v němž vyložil své opravné myšlenky politické, učinil ohromný dojem a zaujal celou inteligenci reformám nakloněnou. Mimo to razil cestu lepšímu vkusu uměleckému, horlil pro přirozenost, pravdu a prostotu v poesii, pro ryznost a čistotu v řeči. Jesuité, kteří měli dosud školsství v ruce, vzpírali se s počátku jeho reformám, ale brzy byli nuceni zaváděti je také ve svých školách. Jesuita Frant. Bohomolec (†1790) vnesl nového ducha do školy varšavské, zavedl divadelní hry v jazyku polském, hlavně komédie podle francouzských vzorův, a jako obratný publicista vydával důležitý časopis »Monitor«, v němž uveřejňoval články předních spisovatelův anglických a francouzských (Lockea a Rousseaua). V šíření osvěty pomáhal mu též biskup Josef Ondřej Załuski (†1774), první bibliograf polský, jenž zřídil ohromnou bibliotéku a odkázal ji národu, čímž daleko více prospěl literatuře polské než svými básněmi, slabými a diletantskými. Opravné snahy vychovatelské a literární přispěly k znovuzrození Polska v ohledu duševním, za to reformy politicko-sociální se nedařily; v theorii hlásány byly nejrozumnější zásady, v praxi trvaly však staré zlořády v úplné platnosti. Když r. 1772 Polsko po prvé bylo rozděleno, uvažováno o opravách mnohem radikálněji a hledány hojivě prostředky u filosofů francouzských, zvláště Rousseaua a Mablyho. Z politikův vynikl tu nejvíce Staszyc a Kołłataj. Stan. Staszyc (†1826), vroucí citel Rousseauův, může býti zván tvůrcem polské demokracie. V znamenité brošure *Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego* nejen navrhol zříditi království dědičné a stálý sněm, vložití výkonnou moc na sněmovní výbory a zrušiti »liberum veto«, nýbrž i osvoboditi sel-

ský lid z poddanství a odevzdati mu část pozemků. Tyto své návrhy ještě důrazněji hlásal v díle *Przestrogi dla Polski*. Hugo Koliński (†1812) souhlasil celkem s reformními návrhy Staszycovými, ale přizpůsobil je více skutečnému stavu věcí; ústava ze 3. května byla hlavně jeho dílem, opírajíc se o jeho spis *Prawo polityczne narodu polskiego*. Nemalou zásluhu zjednal si svou činností v komisi školské, která po zrušení řádu jezuitského (1773) vypracovala nový plán učebni. Kolem Kolińskaje skupila se celá strana pokroková, ale katastrofě politické se již nezapřít. R. 1793 Polsko rozděleno po druhé a r. 1795 po třetí a naposlud.

Literatura básnická celé této doby vyvíjela se za vlivu písemnictví francouzského. Všecky její formy byly francouzské, často i idee, přece však nepozbyla své samostatnosti a ve formy odjinud převzaté přelávala živý obsah domácí. Jednotliví spisovatelé při všem následování vzorů francouzských zůstávali svými a rázovitými, neodtrhovali se od rodné půdy a v nejvnitřnější podstatě trvali pravými Poláky. Proto literatura neodcizila se národu, naopak byla populární a vnikala do nejdolejších koutů Polska. Teprve na poč. XIX. stol. následování vzorů francouzských mělo více ráz pedantismu a strojenosti. Přechod od básníků starších k novějším tvoří Alž. Drużbacká (†176). Psala jako básnici starší básně duchovni (*David; Marya Magdalena* a j.), fantastické povídky světské (*Eufrata; Adolf*), básně popisné (*Cztery pory roku; Cztery elementy*) a drobné verše příležitostni rázu většim dílem satirického. Prostý, přirozený tón, bez bombastu a strojenosti, pěkný a čistý jazyk řadí ji k spisovatelům novějším. Vác. Rzewuski (†1809) staral se spolu s Konarským a Bohomolcem udomácniti v Polsku drama I podle vzorů francouzských; jeho tragédie *Żółkiewski, Władystaw pod Wara* a komédie *Natret, Dziwak* mají hlavně formální význam, jsouce složeny veršem hladkým a plyným. Bohatě rozkvetla poesie teprve za dobykr. Stan. Poniatowského (1764–95), horlivého podpůrce snah literárních a uměleckých. Předni básník této doby byl Ignác Krasicki (†1801), na němž je patrný vliv osvěty a literatury francouzské. Básnická díla jeho dílem kritují poměry přítomnosti neb minulosti, dílem kreslí ideály. K oně skupině náležejí komické eposy, satiry, listy básnické, bajky, rozmluvy a komédie. V ohledu uměleckém nepodařenější jsou jeho satiry vyznačující se lehkostí, důvtipem a svěžím humorem; tvoří dohromady pevný celek, každá má předmětem svým určitou vadu soudobé společnosti a v souhrnu svém podávají vtipnou kritiku její. Rovněž dokonalé jsou listy básnické a bajky, plné pravdy, humoru a půvabu. Satirické šlehy a jemnou ironií obsahují též směšné eposy *Myszeis*, parodie na konferenci Barskou, a *Monachomachia* namířená na žebrařé mchly. V druhé skupině jeho prací, které mají literární význam mno-

hem menší, zaujímají čelnější místo *Wojna Chocimska*, epická báseň slabší než stejnojmenná práce Potockého, a *Pan podstoli*, v němž básník uložil svou filosofii života, své názory mravní a společenské, při čemž osoby zobrazené řezal příliš strojeně podle rozmanitých pravidel ctivosti a morálky. Krasicki měl mnoho předností: humor, důvtip, dar pozorovatelský, zdravý usudek, obratnost stilistickou; ač mnoho si přisvojil od Lafontainea, Boileaua, Voltairea a j., dovedl to vždy zpracovati svým duchem a přizpůsobiti svému prostředí. »Nikdo ze souvěkých tak pilně nezkypril zpustlou roli osvěty národa opozdělého, nikdo se tak velice nepřičinil k očistě vkusu a k rozplašení předsudků jako Krasicki« (Spasowicz). Půdě domácí více tkvěl Adam Naruszewicz (†1796); poesie jeho obsahuje ódy, satiry, selanky, bajky a epigrammy, dále značný počet překladů z Horáce, Anakreonta a j. Ódy jeho mají ještě ráz panegyrický, jsou přežitkem z doby předcházející, za to satiry namířené na nemravny doby uchvacovaly svou živostí a silnou barvitostí. Selanky neodpovídaly však jeho talentu a byly pracně napodobeny podle Gessnera a francouzských idyllistů XVIII. věku. Naruszewicz měl mnoho společného s Klownowiczem, miloval joviální, jadrný, někdy až drsný žert Lehkomyslný a cynický Stan. Trembecki (†1812) byl znamenitý umělec slova; bajky jeho vynikají podrobnými a plastickými popisy zvířat, smělostí a barvitostí obrazův a dramatickou živostí. Formálně dokonalé jsou též jeho listy poetické, v satirách a epigrammech sršel vtipem a sarkasmem. Popisné básně, jako *Polanka, Powazki, Zofiówka*, vyznačují se vzletem stylu, jazyka i verše. Tomáš Kaj. Węgieński (†1787) byl polo šprýmař, polo cynik, neklesl však přece mravně tak hluboko jako Trembecki. Drobné verše satirické dařily se mu nejlépe. Z větších básní zůstaly toliko *Organy*, namířené proti duchovenstvu, k nimž námět vzal od Boileaua, provedl jej však samostatně. Uvedení básníci jsou repraesentanti poesie rozumu a suchého racionalismu. Proti této poesii, střízlivé a rozumové, ozval se protest ve prospěch poesie srdce; prohlásil je nejdříve Rousseau. Ale kult něžných strun srdce brzy se zvrhnul v citlivůstkářství a sentimentalismus. V literatuře polské byli zástupci tohoto směru Kniažnin a Karpiniški. Frant. Dionys Kniažnin (†1807) měl zvláštní smysl pro rytmiku a hudebnost verše, vzdělav svůj vkus na básních řeckých, římských, francouzských a vlašských. Nadání jeho nebylo skvělé, měl však srdce citlivé a měkké a své city milostně vtěloval v básně. Kromě toho psal ódy vlastenecké a náboženské, selanky, bajky a dramata; lehkost, hravost a cituplnost je ozdobují, ale schází jim hloubka a síla, jsou mdlé, bezbarvé, jednotvárné. Nadanější byl Frant. Karpinski (†1825), pro své erotické básně »poeta srdce« zvaný; jeho tklivé písně byly mezi drobnou šlechtou velice oblíbeny, jimajice něžná srdce svou slad-

koští a snivostí. Byl však často poseur, který do citlivosti a tklivosti se nutil. V selankách předváděl galantní pastýře a pastýřky, jak to bylo módou sentimentálního idyllismu francouzského. Nadbytku citlivosti, jak ji šířili Książnin a Karpinski, vysmíval se právem Frant. Zabłocki (†1821), skladatel veseloher *Zabobnik, Sarmatyzm, Fircyk w zalotach*, přistřížených podle poetiky pseudoklassické. Vlastním tvůrcem národního divadla polského byl Wojt. Bogusławski (†1829), který dosáhl velikého úspěchu národní hrou *Cud czyli Krakowiacy i górale* a veseloherou *Spazny modne*. Na počátku XIX. stol. ještě více se vzmohl vkus a vliv francouzský. Básníci polští chtěli pravidelnosti komposice, eleganci a praecisnosti slohu, výběrem výrazův a rýmů vyrovnati se spisovatelům francouzským. Zároveň dbáno o zdokonalení těch druhů básnických, které byly ještě zanedbány; byla to eposy, tragédie, básně popisná, slavnostní óda. Někteří básníci této doby dbali více o obsah, druzí o formu; těmto se říkalo »přesní klasikové«, oněm »básníci legionisté«. V čele legionistů byl Jan Pavel Woronicz (†1829). Neštěstí národní naplnilo ho hlubokým smutkem stupňujícím se až k zoufalství, které mírněno bylo jedině srdečným citem náboženským a vírou v prozřetelnost Boží (*Hymn do Boga*). V žalu svém nořil se v minulost a pojal úmysl osudy Slovanů vůbec a polského národa zvláště vyobraziti v cyklu epických básní; ukončil však jen jednu *Sybilla*, dojemnou elegii na historii Polska, z ostatních (*Assarott, Lech a Sejm wislicki*) zůstaly pouhé úryvky. Ve formě následoval vzorů pseudoklassických, tvůrčí síly neměl a vypomáhal si rhetorikou, vyslovil však v díle svém důrazně myšlenku slovan-ské vzájemnosti a nad troskami Polska věstil svým rodákům lepší budoucnost všeslovanskou. Nejvzácnějším tvůrcem Juliana Ursyna Niemcewicze (†1841) jsou *Spiewy historyczne*, jimiž básník chtěl všecko, co bylo krásné a veliké v dějinách Polska, vstřípti svým vrstevníkům a roznititi je k lásce vlastenecké. Činnost Niemcewiczova byla obsáhlá; psal tragédie a komédie ve vkusu francouzském, romány, bajky, listy, cestopisy a j. Byl více publicista než umělec, psal rychle a zběžně, málo dbal o dokonalost formy, poesie užíval více jako prostředku hlásati lásku k vlasti, napomínati a varovati své rodáky. První z Poláků všímal si literatury anglické; v jeho básních lyrických jsou reminiscence z Thomsona a Greya a v zpěvech historických ožívají se nejednou ohlasy skotských ballad. K básníkům legionistům možno ještě řaditi: Cypriana Godebského (†1809), jehož *Wiersz do legiów polskich* byl velice oblíben, Vinc. Reklewského (†1812), který vzdělával motivy vesnické (*Pienta wiejskie*), Ant. Góreckého (†1861), písničho bajky, dumy a písně (*Krakowiaki*) a j. Přesní klasikové úzkostlivě šetřili všech pravidel poetiky pseudoklassické, dbali o ladný rým, pravidelnou stavbu strof

a elegantní dikci. Rázovitým představitelem jich byl Kaj. Koźmian (†1856), ztuhlý přívrženec literatury římské a francouzské. Skládal slavnostní ódy a přiležitostně vlastenecké hymny, v nichž bylo více rhetoriky než poesie, a podle Vergiliových Georgik napsal *Ziemianistewo polskie*; pochází od něho také epická báseň *Stefan Czarniecki*, spíše veršovaná kronika než epos. Lud. Osiniski (†1838) zjednal si jako kritik a překladatel francouzských tragédií veliké zásluhy o rozvoj divadla ve Varšavě, avšak vlastní jeho básně *Zbiór zabawek wierszem* jsou chatrné; jest to poesie ryze rozumová bez citu, zápalu a fantasie. Alois Feliniski (†1820) kromě překladů z Crébillona a Alfieriho složil tragédii *Barbora Radziwiłłówna*, nejčennější to práci z oboru dramatiky pseudoklassické. Frant. Węzyk (†1862) skládal nadšené ódy vlastenecké a proslavil se popisnou básní *Okolice Krakowa*, obsahující pěknou krajinomalbu a vzpomínky historické. V theorii nebyl přesným přívržencem poetiky francouzské, vážil si velice Shakespeara a Schillera, v praxi však psal svá četná dramata přece jen podle franc. vzorův a na určitá temata politicko-morální. Poesie dramatická na poč. XIX. stol. nejmúspěšnější byla vzdělávaná; v ohledu uměleckém nestála ještě na vrchole dokonalosti, ale její cena vlastenecká a mravní byla veliká. Za to román začal se teprve rozvíjeti. Ač plody románopisců franc. byly v Polsku hojně čítány, zdomácněl tam z nich jen jeden druh, román sentimentální. Povídka *Julija i Adolf Ludwika Kropińského* jest plna tklivých a dojemných scén a mnohou citlivou duší rozplakala. Ještě více se libila *Malwina czyli domyślność serca* od Marie Wirtemberské z Czartoryských. Příkladem jejím byl povzbuzen Felix Bernatowicz, který napsal *Nierozsadne śluby*, a Lucie z Gedrojciov Rautenstrauchová, od níž pochází *Emmelina i Arnolf*. Samostatně si počínal Niemcewic; povídka jeho *Dwaj panowie Sieciechowie*, podávající obraz dvou historických epoch, jest prvním pokusem historické povídky, založené na tradici. Druhý jeho povídka *Lejbe i Siora* zahájila řadu sociálních skladeb ze života zidovského. Za vlivu Waltera Scotta napsána je povídka Niemcewiczova *Jan z Tęczyna*.

Vědecký ruch kromě vysokých škol ve Vilně a Varšavě a školy v Křemenci podporovalo Towarzystwo Przyjaciół Nauk« ve Varšavě založené r. 1800. Dějprava měla opět přední místo. Nejvzácnějším zjevem historické literatury v XVIII. stol. byla Naruszewiczova *Historja narodu polskiego*, založená na pramenech. Niemcewicz podal v poznámkách k zpěvům historickým takorška populární historii Polska, napsal několik monografií historických (na př. děje panování Sigmunda III.) a vydával důležitou sbírku historických památek. Předseda »Towarz. Przyj. Nauk«, učený Jan Albertandy (†1808), pokračoval v historii Naruszewiczově se stejnou důkladností a stilistickou obrat-

ností. Jiří Sam. Bandtkie (†1835), bibliotekář krakovský, složil první obsáhlejší kompendium historie polské. Frant. Siarczynski (†1829) obsáhle vylíčil dobu panování Sigmunda III. a vydal politickou geografii polskou. K ethnografii načrtal plán H. Kołłątaj. Zoryan Dołęga Chodakowski rozpracoval *O slowianszczyźnie przedchrześcijańskiej* dal podnět k četným pracím v oboru historie a starožitností slovanských, jež napsali Valentij Majewski, Ignác Benedikt Rakowiecki a Vavř. Surowiecki. Historické memoiry zanechali Ondřej Kitowicz, Jos. Wybicki, Naruszewicz, Kołłątaj a j. Z literární historie nejdůležitější jsou *Wiadomości historyczno-krytyczne* od Jos. Max. Ossolinského a první rukověť literární *Historia literatury polskiej* od Felixa Bentkowského. Kritika literární a aesthetika měla četné stoupence v přívržencích pseudo-klassicismu; Horatius, Boileau a Voltaire byli jejich zákonodárci. Vliv těchto kritických Aristarchů na souvěké básníky byl ohromný, solidárnost mezi kritiky a básníky vzorná, víra obou v aesthetické principy neochvějná. Vévodil jim Stan. hr. Potocki, jež podle Cicerona, Quintiliana, Laharpa a Blaira napsal svou knihu *O wymowie i stylu*. Přívržencem poetiky klassické byl též Euzeb Siowacki, skladatel tragédií *Mendog* a *Wanda*. Studiem grammatickými zabývali se Onufry Kopczyński (*Gram. jez. polskiego*, 1817) a Jos. Mroziński (*Pierwsze zasady gram. jez. pol.*, 1822). O lexikografii nejvíce se zasloužil Sam. Boh. Linde svým důkladným *Slovníkem, jez. polskiego* (1807—14). Filologii klassickou úspěšně pěstoval Bohumil Grodzieck. Právníká literatura našla své vzdělavatele v Tad. Czackém (*O litew. i pols. prawach*) a J. V. Bandtkie (*Historia prawa pols.*). Přírodopyskem se zabývali Krystof Kluka Stan. B. Jundziłł, medicinou, chemií a fysiologií Ondřej Sniadecki, matematikou a astronomií Jan Sniadecki, přesný racionalista, odpůrce poesie romantické a filosofie Kantovy. Za to filosofii Kantovu šířili Josef Szaniawska Felix Jaroński.

V. Romantismus polský (1820—63). V době, kdy literatura polská podléhala téměř úplně působení literatury francouzské, udaly se v názorech učené Evropy mocné a pronikavé změny. Ke změnám tím náležejí zvláště vznik criticismu a idealismu ve filosofii proti sensualistickým a materialistickým teoriím filosofů francouzských, a v poesii romantismu, jehož program byl vypracován nejdříve v Německu. Poesie německá následkem podmínek duševního rozvoje v Polsku od úpadku reformace přestala působiti na tvořivost polských básníkův a byla v Polsku téměř neznáma. R. 1813 však paní Staël vdala francouzský spis o Německu, který vzbudil v Evropě veliký zájem a hojně byl rozšířen. Polské časopisy přinášely z něho kratší neb delší výtahy a tím se stalo, že se projevila také v Polsku snaha poznati a

pochopiti nové proudy v literatuře německé. Rektor gymnasia poznańskiego Jan Samuel Kaulfuss byl první, jež pokusil se theoreticky vyložití, že literatura německá v ohledu společenském a vychovávacím převyšuje písemnictví francouzské, a zároveň dokázati, že národu polskému může více prospěti než francouzská. Článek Kaulfussův vzbudil veliký odpor u polských zástupců klassicismu francouzského, v jejichž čele byl Jan Sniadecki, ale tím novému směru uměleckému cesta do Polska zastavena nebyla. R. 1818 mladistvý ještě spisovatel Kaz. Brodziński (†1835) vydal obsírnou rozpravu *O klasyzności i romantycznosci*, v níž nebyl nijak naprostým velebitelem a apoštolem romantiky německé, nicméně správně pochopil, co v ní bylo nejzdravější, její význam národní. Jako totiž romantika německá zcela přirozeně vyplynula z národní povahy německé, z podmínek daných domácím prostředím, tak i Brodziński žádal od básníků polských, aby nebyli »echem cudzoziemców, nýbrž aby pečovali o svézárnou, domácí poesii, založenou na povaze národní a odpovídající potřebám národa. Řídě se pak příkladem Herdera, jež spatřoval vydatný zdroj obrody umělé poesie v plodech prstonárodních, lidových písničkách a pověstech, doporučoval tento prostředek také svým krajanům, sbíral sám národní písně polské a překládal písně jiných národů slovanských do polštiny. Svě zásady kritické a aesthetické hleděl prakticky prováděti ve svých básnických skladbách, z nichž nejčestnější jest selanka *Wiesław*, v které básník na způsob povídky rozvinul před čtenářem rozkošný obrazek ze života lidu selského. Pravdivost a životnost zajistily jí navždy význam v dějinách polské poesie, neboť to byl první vážnější pokus sblížení poesii s životem a vtisknouti jí pečet pravdivé národnosti. Brodziński nebyl ani veliký kritik ani veliký básník, jeho povaha byla příliš měkká a nevybojná, aby byl schopen sám proti klassikům způsobiti úplný převrat v poesii domácí; zásluhou jeho jest, že upravoval k němu cestu. Vedle romantiky německé veliký vliv na vychování nové generace básnické, která tento převrat vykonala, měl Byron, jež plně vyslovil všecku tu trýzeň pochyb a zmatků, vznikajících z protivy mezi ideálem a skutečností. Mladému pokolení zamlouval se svým pessimistickým názorem na společnost tím spíše, ježto P. ze všech národů snad nejvíce měli příčinu zoufati nad lidmi, spravedlností a Bohem. Ze zvláštních poměrů polského národa vykládá se také, proč v romantismu polském převládá živel politický a vlastenecký. Láska k vlasti, prudká a vášnivá, byla také hlavním heslem malého kroužku mládeže polské ve Vilně, z něhož vyšel genius, jež obrodil poesii polskou v tom smysle, jak si toho Brodziński přál. Geniem tím byl Adam Mickiewicz. Hned v prvních svých skladbách osvědčil neobyčejné nadání; na základě národních písní a pověstí vytvořil své znamenité ballady a ro-

mance, ve fantastickém dramatě *Dziadec* vzdal hold oblíbenému tehdy wertherovství, při čemž čerpal látku z vlastních citův a dojmův a vložil je v rámeček lidových obřadů, v *Grażyně* stvořil první poetickou povídku polskou, plnou klidu a epičnosti, a k velké dokonalosti povzněl po obsahu i po formě znělku. Mladá generace básníkův, nadšena jsouc jeho skladbami, pohlížela naň jako na svého vůdce a snažila se ho následovati. Příkladem jeho vyrojila se řada balladistů, jako Ant. Odyniec, Alex. Chodzko, Jul. Korsak, St.-Witwicki a j., kteří stejně byli nadšení poesii německou a anglickou, ale nadáními nemohli se mu vyrovnati. Za to žasli nad smělou poesii Mickiewiczovou kritikové varšavští a vyhlásovali její ústy F. S. Dmochowského za vůdce mládeže, tak že Mickiewicz uznal za potřebné obhajovati se zvláštní rozpravou *O krytykach i recenzentach warszawskich*, v níž vtípně a směle vyloužil své názor aesthetické a kritické. Mickiewicz ujal se také duchaplný kritik *Moric Mochacki* ve spise *O literaturze polskiej w wieku XIX*, kdež určitě a pevně vyznačil vůdčí místo Mickiewiczovo v nové poesii a přispěl nemálo k ukončení sporu mezi klasiky a romantiky. Mochacki byl také první, jenž upozornil, že vedle básnické školy, kterou vytvořil Mickiewicz, existuje řada mladých pěvcův, kteří buď úplně nezávisle na Mickiewiczzi nebo jen za slabého vlivu jeho pěstují poesii v duchu národním. Byli to básníci, kteří tvoří t. zv. školu ukrajinskou: Malczewski, Zaleski, Goszczynski, Padurra. Ant. Malczewski (†1826), subtilní psycholog a umělec, proslavil se poetickou povídkou *Maryja*, k níž vzal látku ze skutečného příběhu a provedl ji v stylu byronském. Suggestivní tajemnost a pološero, rozprostřené v jeho básni, ponurá melancholie a tragika, při tom vybraný, jemně kolorovaný styl okouzlovaly čtenáře. Nejdříve za vlivu Brodzińskiego, potom Mickiewiczova vyrůstal v samostatnou individualitu básnickou slávik Ukrajiny, Jos. Boh. Zaleski (†1886), zprvu prostý a srdečný pěvec dumek, szumek a wiośnierek v duchu národním, hravých a mihotavých *Fantazyj a Rusatek*, potom ponurý mystik a prorok, kreslící v biblické selance *Przenajświetsza Rodzina* život sv. rodiny, truchlící v *Kalinowém mostu* nad zmizelým mládím a nořící se v *Duchu od stepu* v mystické filosofování o svém povolání věšteckém, o osudech Polska a rozvoji dějin lidstva. Výstřední romantik a revolucionář, který si vybíral z přírody a tradice lidu toliko zjevy silné a pochmurné, jemuž se zamlouvalo vše, co bylo divoké, strašlivé, příšerné, démonické, byl Severin Goszczynski (†1876), malující drastickými barvami v příšerném osvětlení nočním krvavé scény ze selského povstání v nejlepších své básni *Zamek Kaniowski* a zobrazující později v době mystického blouznění v politické allegorii *Król Zamczyjska* své naděje a plány. Prostým lidovým pěvcem ukrajinským zůstal Tomáš Padurra

(†1871), jehož dumky kozácké šířily se ústním podáním po Ukrajině. Zatím Mickiewicz spěl k zenithu své slávy. Po *Konradu Wallenrodovi*, v němž dal průchod své vášnivě a všeho schopné lásce k vlasti, následovala třetí část *Dziadů*, v nichž básník uložil vše, co duši jeho prošlo od uvěznění ve Vilně, v době pobytu na Rusi, v Římě a znovu v Polsku po nešťastném povstání. Ale *Dziady* nejsou jen básnickým ztělesněním citů jedné duše. nýbrž jsou i obrazem citění celého tehdejšího Polska. Jest to nejvznešenější básně citů národních a vlasteneckých, básně steskův a žalů, naděje a nenávisti ujařmeného národa, jak se zrcadlily v citlivé duši velkého syna Polska, jenž soustředil v sobě všecku tu tíhu utrpení milovaného národa a trpěl sám za miliony. A skvěle i nemohl zajisté Mickiewicz zakončiti svou činnost básnickou, než to učinil svým arcidílem *Pan Tadeusz*, plastickým, sytým a detailně propracovaným obrazem ze života polské šlechty. Klassická komposice celku, životnost osob a scén, půvab humoru a popisů, šťastně zachycené proporce mezi ideálem a skutečností, vysoká mravní hodnota, vše to činí z Tadeusze nejpravdivější, nejpěknější a nejpůsobivější básně polské země, polského života, polských lidí. Mickiewicz první vyprostil poesii polskou ze závislosti na literaturách cizích, zmmodernisoval ji a pojistil ji vynikající místo v literatuře evropské. Talent Mickiewiczův vyznačoval se vzácnou harmonií a ladnou proporcí všech tvůrčích sil duševních: citu, fantasmie a činnosti rozumové. Stránka citová a obrazotvorná na úkor jasné činnosti představové převládala u Julia Słowackého (†1849), sensitivního a fantastického romantika. Jsa od přírody povahy vznětlivé a dráždivé a nenalézáje ve svém okolí porozumění, nořil se v sebe, zanevřel na svět a lidi a upadal v tesklivou melancholii. Osobní jeho bolest zvěšovala se i obecnou náladou bolestnou polského národa a učinila ho pěvcem utrpení a pessimismu. K tomu přispěl nemálo také miláček jeho Byron. Reky básní Słowackého jsou větším dílem lidé, kteří se rozešli se společností, nenávidí ji z hloubi duše, planou žízni pomsty, vybuchují démonickou silou, ničící je samé. Takovými jsou, *Arab*, *Mnich*, *Žmija*, *Lambro* v básnických povídkách a jednotlivé osoby v jeho dramatech *Mindowe a Marya Stuart*. Literaturu polskou obohatil pěknými skladbami dramatickými *Kordyan*, *Mazepa*, *Horsztyński*, *Balladyna*, *Lilla Weneda*, *Beatrice Cenci*, jež skládal za vlivu Danta, Ariosta, Shakespeara, Calderona; jest v nich ne obyčejná síla dramatická, ale schází jim pevná budova komposiční. Originální jest skladba *Anhelli*, psaná biblickou prosou, takorfa filosofie polského utrpení a vyhnanství, vrcholící v sebeobětování jednotlivce ve prospěch celku. Umělecky nejvyšší hodnotu mají jeho básně *Ojciec zadumionych*, drobné psychologické arcidilo, připomínající »Treny« Kochanowského, a *W Sz wajcaryi*, román jeho

srdce. Po obsahu zajímavý jest *Beniowski*, zvucící silnými tóny satirickými a sarkastickými, v němž osobnost básníkovy projevuje se v celé své podstatě, se všemi přednostmi i vadami. Za vlivu mysticismu Towiańskiego Stowacki napsal kromě několika dramát obšířlou básně *Król Duch*, zabývající se mystickou teorií vtělení, a *Genesis z ducha* podobného obsahu. Stowacki byl básník náladový, impresionista, básnění bylo mu »službou Boží« a jediným cílem života. Byl poetou slova, vyznačujícím se barvitostí, hladkostí a subtilností výrazu, hravým a hudebním veršem. Měl mnohé vlastnosti, jichž vysoce si váží modernisté, kteří v něm spatřují svého předchůdce. Básníkem-filosofem možno nazvat *Sig. Krasinského* (†1859). Zprvu psal romány a povídky historické, plné hrůzných a krvavých výjevů, s divokými a vášnivými reky (*Władysław Herman*, *Agay-Han*), ale brzy zaujal jeho mysl vážné otázky sociálně-politické. Základní tón symbolických básní *Nieboska Komedia*, *Irydyon*, *Trzy myśli po Henryku Ligenzie* vyznívá v ten smysl, že rozervané poměry soudobé společnosti lze polepšiti jen ztlumením zvířecího egoismu a náboženstvím lásky všelidské. Dospěv k mienění, že církev sv. Jana, náboženství lásky, zvítěziti musí nad církví Petrovou, věští také své vlastní lepší budoucnost v *Przedswitu*; bylť jako všichni messianisté polští přesvědčen, že národ polský jediný je povolán, aby na světě uskutečnil zásadu lásky křesťanské. V témž duchu jsou psány *Psalmy předśwosci*, v nichž varuje své rodáky před násilnými převraty a vyzbíti je k svornosti a lásce bratrské. V poslední své významné básni *Dzien dzisiejszy* upadl úplně v mystické blouznění. Krasinský byl mistr básnické reflexe a nejlepší představitel poesie filosoficko-politické, která se nezabývá osudy jednotlivcovými, nýbrž velikými silami a proudy historicko-sociálními.

Básníci dosud jmenovaní psali především pro čtenáře vzdělané, kteří se dovedli vysokému vzletu jejich fantazie přizpůsobiti, vzešeným ideálům a tajemným věštám jejich porozuměti. Vedle nich byli však pěvci méně hlubocí, kteří neladili svých básní na tak vysokou strunu, nýbrž byli přístupni vrstvám širokým. Z řady těchto prostých, lidových pěvců vynikl *Vincenc Pol* (†1872), jehož *Piesni Janusza*, drobné skladby lyricko-epické, pro svou přirozenost a srdečnost staly se populárními tak jako *Piesń o ziemi naszej* obsahující básnický popis země a lidu polského. Horalům podtatranským Pol posvětil *Obrazy z życia i podróży*, v nichž tlumočil své dojmy a sympaticky kreslil život prostých lidí. Nejvlastnějším oborem jeho byla drobná povídka šlechtická »gawęda«, vypravovaná s vervou a kontušovským humorem, kterou hleděl ve své rytířské rhapsodii *Mohort* povznést na výši epické básně. Láska k starobylosti, k vlastní slovanstvu ozývá se ve všech jeho skladeb. Apotheosu všech necností polských a úzkoprsý konservatismus vytýkal mu však

Kornel Ujejski (†1897), nadaný lyrik, který básnickým nadšením a ohněm slova přibližoval se největším básníkům polským. Nebyl přívrženec umění pro umění, píseň jeho chtěla rozohniti k hrdinským činům, jaké vykonala hrstka Rekův u Marathóna (v básni *Maraton*). Nad osudy své vlastní trpce kvílel v elegiích *Skargi Jeremiego* a ulevoval žalu svému v »Melodiích bibliických«. Plyny síly a citu jsou jeho *Kwiaty bez woni*, *Zwiędle liscie* a *Tomaczenia Chopina*. Rada básníků haličských pěstovala písně v duchu prstonárodním a slovanském, jako *August Bielowski*, *Josef* a *Alexander hr. Borkowski* a *Lucian Siemien-ski*; nejlepší básník z této školy černo-ruské byl *Dominik Magnuszewski*, představitel vyubělého romantismu, pišící lyrické básně, historická dramata a povídky. Nejoblíbenější básník krakovský byl *Edmund Wasilewski* (†1846), který ve své melodické *Krakowiaki* vetkal nejpěknější motivy písní lidových. Melancholické dumky a fantazie podle vzoru Zaleského psal *F. Zyglinski* (†1849). V Poznani vedle *Frant. Morawského* (†1861), jenž z klasika stal se romantikem, a *Konst. Zakrzewského*, drobného lyrika, nejsilněji se ozývala lyra *Richarda Berwinského* (†1879), básníka vášnivého, exaltovaného, nadšeného horlitele pro volnost a svobodu; v lyrických zpěvech byl chmurný byronista, ve větších skladbách (*Don Žuan poznański*, *Parabaza Don Žuana*) následoval Stowackého a Goszczyzského. Ve Varšavě na počátku let čtyřicátých sestoupil se kroužek básníků, nazvaný »cyganerva warszawska«, jejímž heslem bylo šířiti idee demokratické, potírati plochou konvenčnost a v poesii čerpati z útvorů fantazie lidové. Neznámější z nich jsou satirik *Ludwik Norwid*, symbolista *Cyprian Norwid*, bouřlivý *Roman Zmorski*, skladatel ohnivých písní a fantastického eposu *Leslaw*, *Vlad. Wolski*, pišící epické básně, v nichž líčil drastické scény z utrpení sedláků (*Ojciec Hilary*); jako lyrik největší nadání z nich jeví *Theofil Lenartowicz*, který v krásných písních (*Lirenka*; *Nowa Lirenka*) velebil přírodu a lid mazovský, v epice však (*Gładatorowie*; *Bitwa Ractawicka*) méně se líbil. Mimo tento kroužek našel se *Gustav Zielinski* (†1881), jehož básnická povídka *Kirgiz* měla veliký úspěch. V tradičních školy ukrajinské básnil: *Tomáš Olizarowski* pěvec dumek, »snielek«, »padwanek« (erótických básní), básnických povídek *Zaweruchy* ze života kozákův a *Bruna*, krotkého odvaru »Dziadů«; *Alex. Groza*, napodobující Zaleského a Goszczyzského v básních *Starosta Kaniowski* a *Jassy Batowski*; *Moric Gosławski*, skladatel písní *Utana polskiego* a popisné básně *Podole*; nejznámější z nich byl *Leonard Sowiński*, připomínající svými hlubokými steskami a žalobami na přítomnost Krasinského. Poslední básník školy litevské vedle *Eduarda Zeligowského* (*Sowy*), jehož dramatická fantazie *Jordan* obsahuje břitkou satiru na souvěkou společnost, jest *Lud.*

Kondratowicz (Vlad. Syrokomla), nadšený vlastním, pěvec lidu a demokrat, skladatel pěkných »gawęd«, v nichž na rozdíl od Pola zůstává se porobeného lidu a způsobem prostým, srdečným a barvitým líčil jeho život. V básních epických vzdělával látky historické (na př. *Margier* v stopách Mickiewiczova Wallenroda); nejméně se mu dařila dramata. V literatuře dramatické celné místo zaujímá Alex. hr. Fredro (†1876), obratný skladatel veselohr rázu Moliérovského; nadán jsa zdravým úsudkem, bystrým smyslem pozorovatelským, pronikavým vtípem a velikou živostí slova, pěkně zobrazoval směšné stránky života, stupňuje jejich výraznost hromaděním rysů v jedné osobě nebo scéně. V jedné řadě veselohr zachycoval poměry a charaktery domácí; náleží sem arciidlo jeho *Śluby panienskie*, *Zemsta*, *Pan Jowialski*, jiné jsou rázu kosmopolitického a zobrazují obecně lidské slabosti a vady, jako *Pan Geldhab*, *Dożywocie*, *Przyjaciele*, konečně jsou kratochvilné veselohry bez zvláštních kolliis a kreseb charakterů, jako *Nowy Don Kiszot*, *Damy i huzyry*, *Pierwsza lepsza* atd. Vedle Fredra plodným dramatikem byl Josef Korzeniowski (†1863). Vzdělával látky z domácí historie (*Andrzej Batory*), ze života statkářského a měšťanského; z činoher jeho nejlepší jsou *Mnich*, *Górale Karpaccy*; z veselohr *Zydzi*, *Panna męzátka*, *Wasy i peruka*. Z ostatních dramatiků zaslужují zmínky Ant. Małeckí, autor pěkného dramatu hist. *List żelazny*, zobrazujícího stav nevolnictva v století XVII., a veselohry *Grochowy wieniec* podle paměti Paskových; Mečislav Romanowski vedle »gawęd« napsal hist. tragédii *Popiel* i *Piast*, zosnovanou na kontrastu mezi živlem slovanským a germánským. Proti různým vadám společenským vystupovali v komédiích Jan Chęciński (*Śzlachectwo duszy*), Apollo Korzeniowski (*Dla milego grosza*) a K. Drzewiecki (*Kontrakty*) a j. Literatura povídková v této periodě značně se rozšířila a nabyla konečně převahy nad ostatními druhy slovesnými. Povídky poučné pro mládež vydávala Klementina Tańská-Hofmannová (†1845); vzdělávala také povídku historickou, ale terpe vlivem Waltera Scotta vytvořili se četní skladatelé historických povídek, jako Felix Bernatowicz, Alex. Bronikowski, Bedřich hr. Skarbek a K vyšší dokonalosti povzněl i historický román hlavně Rzewuski, Kaczkowski a Kraszewski. Veliký dojem způsobily *Pamiętniki Soplicy* Jindřicha hr. Rzewuského, v nichž bylo plno detailů kulturních, charakterisujících věk Stanislava Augusta; větší hodnotu uměleckou má román Rzewuského *Listopad*, obraz poměrů společenských v XVIII. století. Stejný význam jako *Soplica* pro Litvu mají *Powiesci ostatniego z Nieczujów* od Z. Kaczowského pro kraj sanocký. Všecky četné povídky z cyklu *Nieczujewského* — nejlepší z nich je *Murdelio* — podávají pestrý obraz veřejného i domácího života drobné šlechty na sklonku XVIII. stol. a jsou velmi zajímavé

vypravovány. Kaczowski napsal také četné romány ze soudobého života (*Dziwoziona*, *Bajronista*, *Rozbitek* a j.), které se méně líbily. Z pozdějších prací jeho jedině sociální román *Graf Rak* vzbudil svou ideou živější pozornost. Největším románopiscem polským, jehož jméno daleko za hranice proniklo, byl však Josef Ignác Kraszewski (†1887), duch všestranný, pružný a vnitřně, jehož spisy básnické, literární a kulturně historické, publicistické, aesthetické, kritické, archaeologické tvoří samy o sobě pěknou bibliotéku a jsou odrazem všech významných směrů a tendencí časových. V rámci románů historických Kraszewski zobrazoval rozmanité epochy minulosti polské od dob báječných až do posledních chvil Obce pospolité, nejdůkladněji stol. XVIII., ano podjal se v posledních letech svého života obrovského úkolu vykreslití vážnější momenty dějové v řadě souvislých povídek od časů předhistorických až do doby saské. Na minulost pohlízel okem střízlivým a neostýchal se vytýkati hrůchy, jež byly příčinou smutné katastrofy. V románech sociálních zobrazoval postavy ze všech vrstev národa, od chudého rolníka až do velkého pána, podával nekonečnou galerii obrazů lidí i života, postavy uslechtilé i podlé, jejich snahy, tužby a ideály, radosti i žaly. Valný počet jeho společenských románů nazvati možno studiiemi pathologickými, neboť spisovatel pitval v nich choroby doby, ničící životní síly národa, a nebál se povědět o nich pravdu i trpkou. Jeho jemný organismus reagoval na všechny otázky dne, nárazem nových proudů časových měnily se i jeho názory, ale nikdy se nestal nevěrným ideí pokroku a humanity. Nebyl fenomenálním talentem, fenomenální byla jen jeho pracovní síla a chuť, prospěl však svěmu národu mnohem více, než veliký genius, jehož vzletu mohou následovati jen vyvolenci. Vedle Kraszewského psal romány společenské Jos. Korzeniowski; kreslil v nich poměry šlechtické, život řemeslníků varšavských a menších úředníků. Nejsou hluboké, ale vyznačují se pečlivou komposicí, názornou charakteristikou, čistotou řeči a uslechtilými názory; k nejlepším náleží *Krewni*. Otázky časové přetřásal ve svých románech Jan Zacharjasiewicz, přední románopisec Haliče; otázka rusínská, působení Vidně na hmotný i mravní život Poláků haličských, přecházení domácí půdy v ruce cizí, boj s germanisací a jiné sociálně-politické otázky našly v něm obratného malíře. Jini románopisci oživovali tradice určitého kraje. Sympathicky, ale bez zvláštního umění líčil postavy kozákův a jejich dobrodružné příhody Michal Czajkowski (†1886), oblíbený i v cizině. Svět ukrajinský zobrazoval též Michal Grabowski (†1863), známý kritik literární. Plastickým malířem života starošlechtického na Litvě byl Ignác Chodźko (†1861), jehož *Obrazy a Podania litewskie* svou bezprostředností, bohatou kresbou kraje a životnosti osob zjednaly si široký kruh čtenářův. Živel humoristický vnesl v povídku

jíž S k a r b e k, následuje humoristův anglických Sterna, Fieldinga a Goldsmitha. Drobné humoresky a satiry (*Ramoty i ramotky*) na nemravy své doby psal Aug. Wilkoňski (†1852); oblíbenější byl Alb. Wilczyński, autor *Kłopot starego komendanta* a celé řady humoresek ze života rodinného (*Ślomiany wdowiec; Dla dobra dzieci; Misyja familijna* a j.). Lud. Szyrmer (†1886) s oblibou vzdělával ve svých románech psychologické a psychopathické zjevy jako u nás Arbes. K těmto nejvíce známým spisovatelům poji se dlouhá řada jiných povídkářů, kteří mají význam podružný. Když po r. 1831 mužská inteligence musila opustit vlast, ujal se péra četné varšavské dámy. Polskou Georges Sandovou byla Narcyza Zmichowska (†1876), horlitelka pro rozumnou emancipaci ženskou, pišící s pseudonymem »Gabryela« básně a povídky. Severina Duchyńska-Pruszková kromě poučných povídek překládala arcidíla literatur cizích; Marie Ilnická, redaktorka časop. »Bluszcz«, plnila svůj list povídkami a novellami, básněmi a dramaty. Z prací nadané improvisatorky Jadvígy Łuszczevské, zvané »Deotymou«, největší obliby došel román *Branki w Jasyrze* dílo značné hodnoty umělecké. Účastenství polských žen v literatuře jest vůbec obdivu hodné.

Vědecká činnost ve všech oborech se prohloubila a rozšířila. Buďtež uvedeni aspoň hlavní představitelé literatury naukové. V čele historiků stojí geniální myslitel a podpůrce ruchu romantického Joachim Lelewel (†1861), který zavedl v historiografii moderní metodu pragmaticko-kritickou. K němu se řadí K. Szajnocha, první polský essayista, Th. Narbutt, dějepisec Litvy, Ondřej Moraczewski, Henryk Schmitt a j. Varchaeologii a kulturní historii pracovali Luk. Gołębiowski, Václ. A. Maciejowski, Ambroz Grabowski, Jos. Łepkowski, Eustach a Konst Tyszkiewicz. Historii literární vzdělávali Michal Wiszniewski, Kaz. Wojcicki, V. A. Maciejowski, K. Mecherzynski, Jul. Bartoszewicz, Aug. Bielowski, Jos. Przybrowski. V literární kritice vedle Mochnackého a Grabowského prosluli Alex, Tyszynski, Jul. Klaczko, Jan Majorkiewicz, ve filosofii Bronislav F. Trentowski, K. Libelt, Aug. Cieszkowski, Jos. Kremer, Jos. Gołuchowski, v paedagogice Evarist Estkowski, v přírodních vědách Ign. Czerwiakowski, Lud. Zejszner, Ant. Waga, v mathematice Vavř. Zmurko, Jan Steczkowski a j.

VI. Nové proudy v literatuře po r. 1864. Romantismus polský hlásal viru v odvěkou spravedlnost, ideu messianismu, kreslil ideály budoucnosti i minulosti, tím těšil a povzbuzoval; zároveň příliš idealisoval minulost i v jejich chybách a budoucnost ličil v nadpozemské záři. Ideály romantismu tříštily se však nárazem o tvrdou skálu skutečnosti; zejména po nešťastném povstání r. 1863

nastala v smýšlení nové generace úplná reakce, která ji odvrátila od snivého romantismu, od zbožňování minulosti a fantastických nadějí v budoucnost. Romantické blouznění nahrazeno pozitivismem, na život pohlíželo se strážlivěji, počítalo se s poměry skutečnými a národní práce se organizovala na základě programu pozitivnějšího. Následkem toho nastala změna i v literatuře. S počátku jevila se v ní značná stagnace, hmotné a politické otázky převládaly, zejména poesie po r. 1864 téměř jen živořila a teprve v posledních desetiletích XIX. stol. znovu se vzpružila. Málo bylo básníků, vychovaných v ovzduší romantismu, kteří pokračovali v tradici svých velikých předchůdců. Bylto především Adam Asnyk, znamenitý lyrik, který při vši resignaci a melancholii zachoval si jasný názor na svět, velebil přírodu a její taje; vážné relexe o životě a zákonech přírody odíval ladnou formou, libozvukem řeči a melodii verše. V dramatických básních vzdělával látky historické (*Kiejstut*) a sociální (veselohra *Bracia Lerche*). K němu se poji Felician Faleński, duch velmi čilý a ohebný, mistr formy a slova, lyrik, dramatik, překladatel a literární essayista. Słowackého připomíná místy Viktor Gomulicki, pessimisticky naladěný, zobrazující dojmy ze staré Varšavy a pišící s úspěchem historické a sociální romány. Vzácnou ozdobou literatury polské jest Marie Konopnická; její skladby lyrické vyznačují se vzácnou plastikou výrazu, mistrným ovládním řeči a formy, citlivou vnímavostí pro krásy přírodní. V epice stvořila moderní epos lidový *Pan Balcer w Brazylii*, který se čestně řadí k slechtickému eposu Mickiewiczovu »Pan Tadeusz«. Plný obdiv vzbuzují její povídky a novelly, které vynikají hloubkou citu, uměleckou formou a plastickým zobrazením lidí prostých, ubohých, nepatrných a nešťastných. Duchaplné jsou také její literární essaye o Rostandovi, Hauptmannovi, Klaczkovi, Sienkiewiczovi a j. Nové proudy literární, dekadence, symbolism, novoidealism, nalezly v Polsku půdu kyprou a úrodnou, neboť jednotlivé prvky jejich tkvěly už v skladbách romantiků, zvláště Słowackého a Krasinského. Některé z modernistů chrání před dekadentním pessimismem toliko hluboká soustrast s pracujícím lidem a víra v jeho obrození. Jan Kasprzewicz vášnivě se zastává utištěného a hladovějícího lidu a ličí jeho strastiplný život. Lyrika jeho obsahuje více žívlí filosofických a vlasteneckých než erótických, v dramatech vzdělává látky vesnické a historické. Luc. Rydel, lyrik a dramatik, přiklonil se jako Konopnická a Kasprzewicz k poesii lidu, osvojil si lidové motivy o zlu, o tajemném působení sil přírodních, o zločinu a naruživostech. Jadrný tón ozývá se též v poesii Ondřeje Niemojewského, který s oblibou sáhal k motivům z martyrologie vrstev nejnižších pracujících v dolech i na poli. Za to nálada pessimistická charakterisuje poesii Kaz. Tetmajera, básníka velice vznětlivého a prud-

kého, vybuchujícího ve vášnivém tóny. Bezna-
dejným pessimistou také není, neboť projevuje
se u něho jakási touha po něčem vyšším a
ideálnějším, co by mohl velebiti a opěvovati.
Dokonalým mistrem je zvláště v zobrazování
citů milostných, plných síly a smyslnosti;
málo je v literatuře světové tak silných a vý-
razných skladeb erotických, jako je jeho *Hymn
do milosci*. Přívržencem symbolismu jest Ze-
non Przesmycki (Miriam); při všem kultu
formy jest poesie jeho i látkově bohatá, ži-
votná, ze všech konců hmoty i ducha čer-
paná. Velikým umělcem slova jest Ant
Lange; přesvědčením je dekadent, duše
jeho je chorá, žiznicí po životě a pravdě, ale
nemohoucí neb neumějící žízeň tuto ukojiti.
Krajním idealistou, jemuž jedinou a pravou
skutečností jsou idee v duši, jest Jiří Zu-
ł a w s k i. Kult nadčlověka ve smysle Nietz-
scheově pěstuje ve své poesii Kaz. Ster-
ling, přece však není krajním individualista
jako Stanisław Przybyszewski, náležej-
ící více literatuře německé, jenž vyzul své
«já» ze všech závazkův a ohledů společen-
ských, a vyhlásil je za velikou synthesisu Krista
a Satana. Předmětem jeho analys jest »náhá
duše«, která se nejsilněji projevuje v stavu
chorobném, v nervose, psychose, halucinaci
vznícené alkoholem neb v rozzechvění vzbuzen-
em silnými pudy smyslnými. Práce jeho
polsky psané jsou mnohem krotší než ně-
mecké. Kdežto lyrika a epika teprve od
r. 1880 bohatěji se rozvinula, poesie drama-
tická již od r. 1870 byla v plném rozkvětu.
Z dramatiků, kteří psali dramata historická,
bud' též jmenování: historik Jos. Szujski
(*Halszka z Ostroga; Zborowscy* a j.), literární
historik Adam Bełcikowski (*Hunyadi;
Dwaj Radziwiłłowie; Mieczysław II.* a j.),
Kaz. Gliniski (*Bolesław Śmiały*), Stan. Koz-
ł o w s k i a j. Větší část dramatiků vzdělávala
látku ze života společenského. Jos. Narzym-
ski tepal ve svých veselohrách honbu po pe-
něžích (*Epidemia*) a egoismu (*Pozytywni*).
Život šlechtický s jovialním humorem před-
váděl v komediích (*Pan Damazy; Marcowy
kawalerz; Rozbitki* a j.) Jos. Bliżynski, dra-
matik velice oblíbený, připomínající Ostrov-
ského. Kaz. Zaleski skládal pěkně vese-
lohry ze života rodinného (*Przed ślubem; Spud-
łowali* a j.), Michał Bałucki, dramatik a
novellista života krakovského, psal rozmar-
né frašky. Předhůdcem symbolistů v dramatech
byl Wład. Okoński (Alex. Świętochows-
ski), vynikající publicista varšavský, mistr
stylu, jenž ve svých filosofických dramatech
zobrazoval tendence pozitivistické. Nekonečná
je téměř řada ostatních dramatiků (Przybł-
ski, Anczyz, Urbański, Sarnecki, Jan
A. Fredro, Bronisław Grabowski a j.);
nad ně proslavila se Gabriela Zapolska,
spisovatelka velice talentovaná; největšího
úspěchu dosáhla dramatem *Malka Schwarzen-
kopf* ze života židovského. Na dramatiky nej-
mladší veliký vliv měl Ibsen, Hauptmann a
Maeterlinck. Možno pak v dramatech moder-
nistů rozeznávati tyto hlavní druhy: drama

psychologické, maeterlinckovské, fantasticko-
historické. Rozmanité problémy psychologické,
hlavně abnormální, řeší neb řešiti se snaží
Przybyszewski (*Dla szczęścia; Złote runo;
Goście*), J. A. Kisielewski (*W sieci; Kary-
katury*), J. Wójcicka (*Dyletanci; Psyche*),
M. Szukiewicz (*Uluda*), T. Konczyński
(*Otchłan*). V stopách Maeterlinckových krá-
čejí: L. Rydel (*Matka; Dies irae*), K. Tet-
majer (*Sfinks*), M. Szukiewicz (*Kwiat pleśni;
Śnieg*), Wł. Orkan (*Noc*). Nejzdařilejší jsou
fantasticko-historická dramata Kasprowicze
Bunt Napierskiego, K. Tetmajera *Zawisza
Czarny* a L. Rydla *Zaczarowane kolo*. Nadá-
ním a plodností vyniká z mladých nejvíce
impressionista a symbolista St. Wyspiański,
který k dramatum svým *Klatwa, Leleweł, War-
szawianka, Wesele* vážil motivy z legend,
historie a života lidu. Bohatě se rozvinul také
román a nabyl v některých představitelích
významu evropského. Vedle Kraszewského
zajímavým románopiscem je T. T. Jez (Z. Mił-
kowski), politický agitátor a nadšený obránce
svobody, jenž ve svých románech ze života
jihoslovanského (*Asan; Uskoki; Narzeczona
Harambasy; Dahjyszczyna* a j.) předváděl
zvláštní příklady rekonvalescence, chtě své krajiny
tak jako u nás Chocholoušek rozněcovati
k boji za svobodu. Významnější než romány
z polské historie (*Z ciezkich dni; Z burzliwej
chwili*) jsou Jezovy sociální romány (*Wasył
Hołub, Handzia Zahornicka; Historia o pra-
pradzjadku i o praprawnuku* a j.), v nichž pře-
třásal otázku selskou a propagoval idee de-
mokratické. Velikou sociální hodnotu mají
romány Elizy Orzeszkové. Pozorujíc
nedostatečné vychování, kterého se dostává
mládeži ženské i mužské, věnovala v první
epoše své činnosti pozornost především této
otázce, jak ukazují romány její *Pan Graba,
Pamiętnik Wacławy a Marta*. Volajíc ženy
k práci, žádala po nich opravdovou práci,
opravdové učení a nikoliv jen povrch a po-
zlátko. Všeliké vybočení ženského ruchu ká-
rala ostře, jak to vidíme na př. v *Bubline*.
Velmi pilně stopovala také všeliké projevy
života společenského a postřehla i první
známky socialismu, který právě tehdy vnikal
do Polska hlavně ve formě ruského nihilismu.
Proti tomuto jednostrannému pojmání socia-
lismu namířeny jsou její romány *Widma* a
Sylwek cmentarnik. Ona není předpojata
k žádné ze společenských vrstev; v románech
jejich vystupují sedláci, šlechta, živly měst-
ské, židé, aristokracie se všemi dobrými i špat-
nými vlastnostmi. Šlechtou zabývá se hlavně
v románech *Rodzina Brachwiców, Nad Niem-
nem, Bene nati*, ale se stejnou virtuozností
zobrazila také život běloruských sedláků v *Ni-
zinách a Chamu*. Židům, kteří tvoří převážný
počet obyvatelstva Polsky, věnovala spisova-
telka celou řadu skladeb, zejména obsáhlý
román *Meir Ezołowicz*, který náleží k největ-
ším ozdobám polské literatury. Význačnou
vlastností její tvorby jest realismus v kresbě
lidí a scén, důrobná analiza psychologická
a dokonalost v sestavení děje. K Orzeszkové

se pojí spisovatelky Lud. Godlewska, Marie Rodziewiczówna, Valerie Marrené (Morzkowská), Jelenská-Dmochowska a j., které propagovaly emancipaci ženskou nebo podávaly jemnou analýzu poměrů svého pohlaví. Humorem překypují románové skladby Bol. Prusa (Alex. Głowackého); svět dětský (*Lalka*) a selský (*Placówka*) našel v něm vtipného a věrného zobrazitele. Humorem a satirou vynikají se práce Jana Lama, Junosze (Kl. Szaniawského), Jordana (Jul. Wieniawského), Jos. Weyssenhoffa a j. Obrázky vesnické s realistickou věrností a smpathietmi k lidu kreslili Ad. Dagysinski Sewer (Ignacy Maciejowski), Vl. Orkan, Kaz. Laskowski a j. Zvláštní skupinu tvoří ještě někteří naturalisté polští. Artur Gruszecki vylučuje s diplomatickou věrností ovzduší uhlokopů, hutníků, dělníků v ložiskách petrolejových (*Krety; Hutnik; Dla miliona* a j.). Jemnou drobnomalbou psychologickou vynikají se sociální romány Vl. St. Reymonda (*Komedyantka; Fermenty; Ziemia obiecana*); zvláštní specialitu zvolil si Adam Szymanski a Vác. Sieroszewski, kreslice detailně poměry vyhnanců polských v Sibiři. Otázkou dělnickou nejraději se zabývá St. Zeroski. Ale nad všechny románopisce polské vysoko se povzněl Henryk Sienkiewicz, miláček polského národa a umělec evropského významu. Svou nádhernou triologií *Ogniem i mieczem, Potop* a *Pan Wołodyjowski* oživil zájem pro látky historické a stal se vedle Tolstého tvůrcem moderního románu historického, jehož hrdinou jsou veliká hnutí lidová plasticky a podrobně zobrazená. Velikolepý obraz historický načrtnal také v »Křižácích«. Ale historie není výlučným jeho oborem; s jemnou psychologickou analýsou kreslí typ moderního dekadenta unaveného duševními požitky v románu *Bez dogmatu*, tak jako v rodinném románu *Rodzina Polaniekich* obraz člověka agilního, silného a podnikavého. Neobyčejnou rozpinavost duše prokázal v románu *Quo vadis*, nadšené apologii idee křesťanství, lásky a pravdy. Sienkiewicz náleží nyní vedle Tolstého k nejslavnějším spisovatelům slovanským, jichž knihy se čtou po celém vzdělaném světě.

Na základech pozitivnějších začala se vzdělávati také věda, především dějprava. Nastala pronikavá revise celé minulosti; vady a hříchy předků bez milosti odkrývány, staré legendy dějinné rušeny, beze všech ohledů a tendencí vyhledávána čistá pravda. A. Z. Helcel, Josef Szujski, Valerián Kalinka, Th. Morawski, Adolf Pawiński ze starších, Stan. Smolka, Michal Bobrzvúski, Tadeáš Wojciechowski, Fr. Piekosiński, Oswald Balzer a j. z mladších mají o tuto revisi minulosti největší zásluhy. Bohatě rozkvetla literární historie péčí vynikajících pracovníků St. Tarnowského, Vl. Spasowicze, P. Chmielowského, A. Brücknera, Vl. Nehringa, Jos. Tretiaka, R. Pilata, Bron. Chlebowského, A. Bełcikowského, Jos. Kallenbacha,

M. Dziedzichowského a j. Obrovskou práci polské bibliografie vykonal K. Estreicher. Kulturní historii vzdělávali Vl. Smoleński, Ed. Likowski, Vl. Łoziński; dějinami umění se zabývali Marjan Sokołowski, Vl. Łuszczkiewicz a j. V ethnografii proslul zvláště Oskar Kolberg a Jan Karłowicz. O důkladné probádání jazykapského největší zásluhu mají: Ant. Mafecki, Frt. X. Malinowski, L. Malinowski, A. A. Kryński, Ant. Kalina, Baudouin de Courtenay, Jan Hanusz atd. Ve filosofii vynikl Henryk Struwe. Také ostatní obory vědecké mají na universitách a v akademických vynikající zástupce.

Hlavní prameny: Wiszniewski, *Historya literatury polskiej* (Krakov, 1840—57); Bartoszewicz, *Historya lit. polskiej* (Varšava, 1861); Spasowicz, *Dzieje lit. polskiej* (3. vyd., Krakov i Varšava, 1891); Kuliczowski, *Zarys dziejów lit. polskiej* (4. vyd., Lov, 1891); Chmielowski, *Historya literat. polskiej* (Varšava, 1899—1901); Tarnowski, *Historya lit. polskiej* (Krakov, 1900); Brückner, *Geschichte d. poln. Litteratur* (Lip., 1901); Chmielowski, *Najnowsze prady w poezyi naszej* (Lvov, 1901); Mazanowski, *Młoda Polska w powiesci, lyrice i dramacie* (Krakov, 1902). Podrobná bibliografie je zaznamenána u Tarnowského. Ml. Umění

Stavitelské, sochařské a malířské umění v zemích polských poskytuje obraz rozmanitý, hlavně následkem různosti vlivů, které na vývoj jeho působily, nicméně zase ujednoceny mnohonásobnými svazky dávné souměřitosti. V nejstarších fasích svého vývoje, z nichž málo památek se dochovalo, středověké umění polské má za jeviště hlavně území kolem Krakova a západní části Velkopolska, od zač. XVII. stol. těžiště přesunuje se do Varšavy, v nové pak době Krakov a Varšava jsou hlavními středisky uměleckého života národa polského.

Stavitelství. Polští badatelé počínají líčení vývoje domácího umění obyčejně popisem lidových staveb dřevěných. V polských, najmě haličských vesnicích, katolickým lidem obývaných (stavby ruské vymykají se z mezi tohoto přehledu), je dosud zachováno hojně kostelíků rázovitě ze dřeva sroubených-nejstarší z nich pocházejí z konce XV. a ze zač. XVI. stol. Jsou to stavby roubené, obložené bedněním, místy šindelem. Púdorys odpovídá púdorysu zděných chrámů gotických. Sestíhrané presbyterium mívá nižší střechu nežli kryt lodí, v průčelí zvedá se věž k horejšku se úzici, která při pozdějších stavbách vybíhá v baň šindelem krytou. K presbyteriu, někde i k lodí z venčí jsou přistavěny arkády t. zv. »soboty«. Loď má strop z prkének různé článkovaných a často bohatě omalovaných ornamentem, připomínajícím ornament středověkých výzdob knihových. Příbuznost těchto kostelíků, zejména kostelíků z úbočí Karpat, se starožitnými kostelíky slovenskými je nepopíratelná

za příklad služiz kostelíček v Debně pod Novým Targem, na staré cestě z Uher do Haliče. Některé z těchto chrámů vesnic-
kých jsou označeny datem a jménem tesař-
budovatele. Takové stavby mají vesnice a
městečka: Skryszów (1517), Libusza (kol
1523), Przydonica (1527) a j.

Západní stavitelské umění ujalo se v Pol-
sku záhy po uvedení křesťanství, kolem
roku 1000 po Kr. Brzy potom Krakov, po
Hnězdu, stal se předním městem polským
a tak setkáváme se tam též s nejstaršími
zachovanými památkami slohu románského.
Z ostatních měst slouhi na prvním místě
jmenuvati Plock, v jehož katedrále se zacho-
valy četné zbytky původní velikolepé stavby
románské; porůznu naskytující se románsky
založené chrámy po vesnicích a městečkách
velkopolských a poznaňských svědčí o dosti
čilem ruchu, s kterým tu v prvých dvou,
třech stoletích po zavedení křesťanství po-
třebám kultu bylo vyhováno. Předpokládá
se, že první stavby románské v Polsku pro-
vedli porýnští benediktini, v zemi se usadivši.
Krypta na královském zámku v Krakově,
zbudovaná kolem r. 1100, je nejstarší památ-
kou rom. slohu v Haliči. Rozloha i detaily
připomínají soudobé stavby porýnské. Menší
chrámy v Krakově a okolním kraji, pocháze-
jící z XII. stol., bývají jednolodní s lodí
plochým stropem krytou. Některé z vesnických
kostelů ze sklonku XII. stol. se datujících-
vesměs kamenných — jsou nápadně pro-
stranné, tak kostel v Sieciechově, který má
apsis a dvě věže v průčelí. Záhy na stavbách
románsky založených a v románském slohu
konstruovaných počínají se jeviti stopy vlivu
nového slohu na západě vznikajícího. Tyto
první ohlasy t. zv. slohu přechodního lze
stopovati na skupině staveb kostelních, pro-
vedených z cihel, s články tesanými z ka-
mene. Uvedli-li způsob tento, k slezským
stavbám též užitím lisovaných cihel se při-
mykající, do země asi dominikáni, tož cister-
ciáckým mnichům francouzským lze zase při-
psati některé zajímavé menší kostely velko-
polské, provedené zač. XIII. stol. z tesaného
kamene, při nichž vyskytuje se oblouk go-
tický. Také první stavby gotické na polské
půdě jsou dílem řádův a uplatnil se jimi za-
čátek styků, které po nastávajícím století se
navázaly mezi Čechy a královstvím Polským.
Zdá se býti na jisto postaveno, že to byli
františkáni, kteří v XIII. stol. měli společ-
ného provinciála pro Čechy a Polsko a z
Čech přinesli s sebou typ chrámů z cihel
zbudovaných se žebry, kružbovím a jinými
detaily gotickými zkamene provedenými.
Tento první typus rané gotiky prodělal na
polské půdě jistý vývoj, který stopovati lze
od budovy k budově. Cihla ustupuje po-
zvolnu kameni, konstrukce stává se smělejší.
Nejstarší z této skupiny staveb je klášterní
chrám v Zawichostu, následuje františkánský
kostel v Krakově, pak kostely v Kaliszi, Sta-
rém a Novém Sazci. Však hotika vnikla do
Polska též jinými směry a jeví také v rázu

svém různé vlivy. Velkopolské stavby go-
tické vznikly pod vlivem německým, asi pro-
střednictvím Gdańska. Mniši francouzští při-
nesli již před tím tradice z Citeaux a Cluny,
nalézající ohlasu v starších stavbách velko-
polských, té doby zachovaných více méně
vpodobě původní. Z tanních menších chrámů
sluší jmenovati kostelíky v Křeckové v kraji
ostrolenském, ve Wislicí a Stobnici blíže
hranic haličských, které — podobně jak zá-
mecká kaple v Lublině a v. j. — mají v po-
stranní lodi klenbu, která od pilířů střední
lodi vycházejíc, opírá se o krakorce nástěnné.
V Krakově byly to vlivy slezské, které pro-
střednictvím biskupa Nankera ovládly stavi-
telství církevní 1. pol. XIV. stol. Prvním po-
mníkem toho směru je katedrála na Wa-
welu, nyní ovšem přístavbami valně zkažená.
Zde, jakož i v četných jiných stavbách Kra-
kova a okolí, dvojí materiál-cihla a ka-
men — měl v zápětí leckteré zvláštnosti kon-
struktivní i dekorativní. Zámecký chrám má
tři lodi a loď příční, operáci pilíře vysoké
hlavní lodi jsou položeny do vnitřka a ma-
skovány pilíři, dělicími lodí. Další charakte-
ristickou známkou jsou slepé arkády s kruž-
bovím. Ostatně zde, jako při gotice polské
vůbec, je nápadná skrovnost jemněji článko-
vaných detailů kamenných na vnějšku stavby,
vysvětlitelná asi predevším drsností podnebí.
Stavba katedrály měla po několik desetiletí
ohlas v četných jiných místních dílech sta-
vitelských. Náleží sem proslulý chrám P. Ma-
rie v Krakově (zklenu) kol. r. 1390 mistr Wer-
ner, z Prahy povolovaný, kostel v Kazimierzi
a četné jiných, též menších chrámů vesnic-
kých. Krásný kostel v Sandomerzi nalezl
odezvu v kostelíkách v Bieczu, v Krosně a j.
stejnolodních, se skrovnými prostředky de-
korace ušlechtilým dojmem působících. Vlivy
vratislavské dominují dlouho ve valné části
Polska, ještě r. 1479 vratislavský mistr do-
končuje katedrálu ve Lvově. Průběhem
XV. stol. cihlová stavba vyvíjí se k pozor-
hodné rázovitosti. Užívá se cihel do různých
odstínů vypálených a vyvíjejí se z užitého
materiálu též důsledně motivy dekorací
tak štíty článkované lisenami s plochami oži-
veným i štíty erbovními. Tyto malebné, pro
místní stavby charakteristické štíty vyskytují
se též na stavbách profanních. Z těchto za-
sluhují zmínky zvláště: radnice v Tarnove
a Bieczu, německými měšťany budované, ra-
dníční věž v Krakově, staré Sukiennice, z po-
zdější periody květnaté gotiky t. zv. Jagiel-
lonská bibliotéka v Krakově, živá rázovitými
detaily.

Začátek XVI. stol zastihl v Krakově bo-
hatý ruch umění pozdního středověku, du-
chem německého měšáctva silně prostou-
pený. Tu uvedena sem vlašskými umělci, po-
volanými Sigmundem I, renaissance jako ži-
vel nový a docela cizorodý. Památky renaiss-
sanční z 1. pol. XVI. stol. v Krakově vzniklé
nemají co do ryzosti a ušlechtilosti na severu
sobě rovných. Však je to hotový sloh, z ci-
ziny cizinci inportovaný, který tu z vůle

dvora na polskou půdu se přenáší-proto scházejí v Polsku díla mající půvab naivní živosti, ve kterých jinde, na západě a na severu, nový sloh slučuje se s gotikou v malebný celek. Z umělcův králem povolaných k přestavbě a přístavbě zámku sluší jmenovati Francesca della Lore z Florencie a Bartolomea Berecciho. Krásná kaple sv. Sigmunda je jejich dílem (1518—30). Ušlechtilé to dílo harmonií rozměrův a ryzostí dekorace tou měrou uchvátilo nádhery milovné a bohaté kruhy šlechtické, kněžské a patricijské, že záhy závodily se dvorem v zaměstnávání italských umělcův. Arcibiskup hnězdenský, Ondřej Krzycki, obrátil se velikolepým projektem přestavby katedrály plocké, kterou provéstí má Bernardino de Gianotis, velmožové volají italské umělce ke stavbě svých sídel, jako Leszczyński v Baranově a j. v. Italských umělcův nastěhovalo se v století XVI. do země, kde tak hojně zaměstnání jim kynulo, počet neskrovný — Pietro de Ranchi (účastenpři stavbě kostela v Bieczu), Matteo Gucci (mezi jiným synagoga v Kazimierzi) a tolik jiných, jejichž jména uváděti nelze. Mnozí v Polsku se usadili a rodiny jejich zvolna se popošířily; vychovali též četné žáky, z nichž nejlepšího jména dobytí si Gabr. Słoński. V 2. pol. XVI. stol. též měšťanstvo, z německého náteru se vyvstavující, oblibuje si nový sloh. Na sklonku stol. XVI. J. M. Padovano přestavuje Sukiennice, ve Lvově, v Przemyslu a jinde měšťané stavějí si domy s fačadami při skrovných prostředcích (cihlové stavby s kamennými portály, římsami, balustrádami) umělecky působícími, s pěknými dvorky, obtočenými arkádami; s domů těch některé dosud v neporušené podobě se zachovaly. Také v období pozdější k provádění značnějších objektů nadále volání jsou do země stavitelé italské. Přinášejí arcit' s sebou ty formy pozdní renaissance, které vvinulo XVII. stol. Chrám sv. Petra a Pavla v Krakově staví Bernardoni z Coma, tovaryšstva Ježíšova; jesuité rozvinují bohatou činnost stavitelskou též na Litvě, kam renaissance ve své ranější formě nevnikla. Ve Lvově italský architekt staví t. zv. valašský kostel a kostel bernardinský, na sklonku XVII. stol. Succatori m. j. chrám v Bielanech u Krakova. Vedle vlášských stavitelův potkáváme se tou dobou též s Nizozemci a s jmény zvuku polského. Jesuitské kostely, v katolickém Polsku četné a bohatě vyzdobené, jsou dílem stavitelův jednak cizích, jednak domácích, ráz jejich je arcit' vždy stejný, žádných lokálních zvláštností nevykazuje, at ve Lvově, v Kaliszi, v Krakově, v Lublině a j. V století XVIII. vkus francouzský ovládá dvůr a kruhy šlechtické, což do jisté míry jeví se též v přibarvení copové architektury té doby (paláce v Łazienkách, Jabloniec, evang. kostel ve Varšavě a j. v.). Hluboký úpadek Polska měl arcit' za následek úplnou stagnaci všeho ruchu stavebního, pokud na uměleckou kvallitu činí nárok. Pozvednutí umělecké úrovně tvorby k formě lokálně rázovité nezdařilo se

ani ve Varšavě, přes živý ruch stavební moderního velkoměsta, tím méně Lvovu, který se octl pod vlivem moderní renaissance vídeňské, v kterémžto směru může se vykázati pozoruhodnými stavbami, ale starobylému Krakovu. Zde architekti studii starých památek vynasazili se vniknouti do ducha dávného umění domácího a tvořiti ve směru tom nově. Tak může stará stolice králův polských dnes pochlubit se hojnou řadou staveb a restauracemi starých budov ceny pozoruhodné. První, který v Krakově restaurace a přístavby gotické provedl, byl Karel Kremer, po něm převzal práce Felix Ksiezarski. Restaurace Sukiennic, četných kostelů, částí kolleje jsou dílem školy, která takto zvolna se utvořila; z nových staveb toho směru snad *Collegium novum* na prvním místě jmenovati sluší, mimo to četné stavby villové, k nimž použito je motivů stavitelství lidového.

Sochařství. Zdá se, že ruce polské umění sochařskému a řezbářskému věnovaly se dosti pozdě, ač v lidu vesnickém zručnost řemeslná hojnými pracemi se projevovala. Ví se, že hluboko do stol. XVI. volání do země četní cizinci ku provádění figurálních i umělecko-průmyslových děl plasticích. K nejstarším památkám kovovým na půdě polské čítají se vrátně katedrály hnězdenské, z periody starší gotiky mezi nejpozoruhodnějšími lze uvésti sochy na krakovském kostele Mariánském. K nim řadí se náhrobky, zejména náhrobky králův v katedrále na Wawelupomník Vladislava Lokietka, pomník Kazimira Velikého s půvabným baldachinem a hojnou výzdobou figurální, náhrobek Kat. Borkové ve františk. kostele v Krakově a j. v. Doba rozkvětu sochařského umění na polské půdě počíná se 2. pol. XV. stol. Svým uměním a vlivem svého umění ovládá je po několik desetiletí Vít Stwosz. Norimberský ten umělec ztrávil v Krakově 30 let života a zanechal tu svá nejlepší díla. Pracoval ve dřevě (oltář v Mariánském chrámu) i v kameni, dělal modely k pracím bronzovým i návrhy k pracím uměl. — průmyslovým; všestranná, bohatá činnost jeho zanechala sledy v pracích zákův a pomocníků. Není pochyby, že temperamentní, realistické, živě malebné umění Stwoszovo s polskou povahou národní bylo v souhlase, a lze předpokládati, že by četní polští žáci norimberského mistra byli ve směru nastoupeném propracovali se k samostatné škole rázovité národní, kdyby náběhy k tomu — zřejmě zejm. v četných — pracích ve venkovských kostelíčkách zachovaných-nebyly bývaly přerušeny zas novými živly cizorodými V prvních dvou desetiletích století XVI. ještě starý, udomácněný směr vedle italské renaissance se udržuje nebo s ní sem tam i se mísí, jako na př. na pomníku krále Jana. Vřak dojem krásných dekorací kaple sv. Sigmunda byl příliš silný, aby záhy po kruzích dvoru blízkých nepodmanil si i ostatních vrstev umění milovných. I v městech mimo Krakov nalezneme v 2. pol. stol. XVI.

hojně krásných prací figurálních i dekorativních, vlašskými umělci provedených. Tak náhrobek hraběnky Tarnowské v Tarnově, Tezcynských v Krasniku (1552), Jakoba Uchaňského v Łowiczi (1580), St. Krasniňského v Plocku a j. v. Tito umělci-sochaři, medailleurů, zlatníci atd. — z Toskánska a Lombardie pocházející — B. Berecci, Padovano, rodina Gucci atd. — nebyli ovšem žádnými mistry prvního řádu, ale přinášeli s sebou výborné tradice svého umění a značnou hotovost technickou. Někteří z nich v zemi se usadili, přibírali žáky a pomocníky, mezi nimiž záhy vyskytují se lidé polských jmen (Petr Wadowski, Jan Michałowicz a j.), kteří pracují arciť v duchu svých učitelů. Nicméně vedle vlivu vlašského uplatňuje se také nadále vliv norimberský, a to nejmně v plastice bronzové, která, zprvu z Norimberka objednávaná, od pol. XVI. stol. též v Krakově se vyrábí v proslulých dílnách Baldnerově, později Ottenově a j. O výborné kvalitě těchto zdravým realismem dyšících prací vysvědčují zejména četné náhrobní desky — Bonarův, Petra Salomona v Mariánském kostele v Krakově a mn. j. Ve stol. XVII. prostřednictvím Gdaňska vnikl do Polska též vliv soudobé bronzové plastiky nizozemské a zároveň pracují tu, vedle sil domácích, Vlaši a Němci (Pfister z Vratislavě a j.). Co barok na dekoraci sošnické produkoval, nevyniká nad průměr povrchné routiny XVIII. stol. Skleslost všech duševní ruch po tolik desetiletí jimající působila na sochařství již i proto zvlášť neblaze, že bez veřejných objednávek není pro ně života. Vzkřísilo se v nové době později než malířství a nedospělo k takovému rázovitému výrazu ducha národního. Mladí umělci polští, sochařství se věnující, rozcházejí se po většině do různých středisk a mistr, ke kterému se tam přimknou, nezůstává bez vlivu na jejich tvorbu. V 1. pol. stol. XIX. lákala je Itálie — tam vyvinul se obratný marmista Guiski — mnozí hledali vzdělání ve Vídni, jiní v Mnichově a v Paříži. V G o d e b s k é m mají Poláci mistra, který uslechtilým realismem rovná se nejlepšímu ze svých vrstevníkův, ze starších B r o d z k i, O l e s z c y ŋ s k i, mezi mladšími W o j t o w i c z, R y g i e r — tvůrce pomníku Mickiewiczova v Krakově —, z nejmladších buďtež jmenování výborný v portraitech L a s z c z k a a S z y m a n o w s k i, pravdivý líčitel práce a lidu.

M a l í ř s t v í polské mělo za středověku hlavní středisko v Krakově, ač arciť ani na severu neschází památek dávného malířství církevního. Za díla z prvotní fáse vývoje malířství pokládají se četné obrazy Madonn rázu byzantinisujícího, v Chelmě, Vilně, Czestochowě a j. Některé nástěnné malby v kostelech venkovských zachované — jmenujeme fresky v křížové chodbě kláštera cisterciáckého v Koprzywnici — jsou dílem mnichů. Ve stol. XIV., kdy styky mezi Čechy a Polskem byly hojné, malířství polské stálo pod přímým vlivem pražským. Polští badatelé našli na domácí půdě četné doklady těsně

souvislosti této, zejména v některých obrazech Madonn ze sklonku XIV. století. Tak kostel v Odrzykomu chová kopii Madonny Zbraslavské, Madonna v Ruszc-jest obdobná k obrazu Matky boží ve Vyšším Brodě a j. v. Když vedle dvora a kněžstva měšťanstvo počalo více se uplatňovat jako živel kulturní, vliv německého umění nabýval vrchu. Po Praze následoval tak Norimberk. Německé měšťactvo zakládalo čechy a bratrstva, po vzoru z domova přineseném. Od 2. pol. století XV. počínají se v rejstřících malířů objevovatí též jména polská, avšak produkce udržuje se napořád pod vlivem mistrů cizích, tak že je nesnadno určití původ zachovaných prací z té doby. Je jich dost zachováno ze stol. XV., nyní ponejvíce do sbírek snesených — hlavně obrazův oltářních —, na mnohých polské typy a kroje označují původ lokální. Že vedle »německých« vlivův ani katolická část země neostala uzavřena vůči východní škole malířské, toho je důkazem též výzdoba t. zv. Jagellonské kaple v chrámě na Wawelu, nejspíše provedená malíři z Kijeva povolanými králem Kazimírem Jag., který prý »ruskému« způsobu dával přednost oproti západní malířské škole měšťácké. Vedle domorodých malířů dvůr a hierarchie zaměstnávaly napořád i malíře z ciziny volané. Takovým byl H a n s D ü r e r Sigmundem I. povolán, aby mu vyzdobil komnaty zámecké, H a n s S u e s v o n K u l m b a c h, od něhož kostel sv. Floriána a kostel Mariánský chovají bohaté komposice cyklické. Kromě toho vysoké kruhy vypisovaly též obrazy z Nizozemí, kteréž svoji skvělou technikou a uměleckými kvalitami mnohé z domorodých umělců svedly k napodobení. Tak vliv nizozemský, s duchem národním dobře se srovnávající realismem a živou barvitostí, byl ještě dost silným, aby se udržel i v XVI. stol., vedle italské renaissance. Ostatně Nizozemci jsou i do země voláni a za Sigm. Augusta působí tu J a c o b M e r t e n s z Antverp vedle Benátčana G i o v a n n i o d e M o n t e a jiných malířů vlašských. Vůči těmto žívlům, umělecky hotové formy importujícím, bylo arci domácí produkci nesnadno uplatnití se rázem zvláštním. Více významu nabyl živel polský v drobnomalbě, která dospěla v polských zemích k pozoruhodné výši. U srovnání s českými rukopisnými malbami jsou nejstarší památky polské značně mladší. K nejskvělejšímu rozvoji drobnomalířství polské dospělo na poč. stol. XVI. z domácích umělců S t a n i s l a u s C a p e l l a n u s e x M o g i l a nejčastěji se jmenuje. Rukopisné malby té doby, z nichž zirá celá bohatost a nádherymilovnost toho věku a kterým, byť i nezapíraly vlivův cizích — zvlášť následníků Dürerových —, typy a kroje místní dodávají zvláštního rázu, jsou v četných exemplářích uloženy v sbírkách a knihovnách v Haliči, ruském Polsku i v cizině. V XVII. stol. hlavním jevištěm malířského umění stává se Varšava, která povznesena na sídelní město. První polovině stol. vládne vliv vlašských koloristů (Anto-

nio Vasilachi je dvor. malířem Sigmunda III.), v 2. polov. vedle cizinců domácí malíři víc a více se uplatňují. Tou dobou Polsko může se vykázat několika dobrými portraitisty, přimykajícími se ke vzorům nizozemským, z nich Proszowski a Trzyccki jmenování jsou nejčastěji. Také čtná díla církevního malířství vznikají tou dobou, poněvadž z rukou polských v duchu pomposního eklekticismu najmě pozdními Vlchy vštípeného — barokové chrámy ve Varšavě, Lublině, Krakově, Lvově jsou jimi plny. Z malířů té doby vynikl nad průměr nejvýše Frant. Leksyccki. V stol. XVIII. je to s počátku zas umění italské, na němž domácí malíři se vzdělávají, mnozí u pramene studium vyhledávajíce. Mezi takovými jmenují se často žáci Marattovi Konicz a Czechowicz. (Díla jeho nalézají se hlavně ve Varšavě a ve Vilně.) Když vliv francouzský na dvoře cele ovládl, nastaly také mezi malíři francouzskými a polskými živé styky, které potrvaly do úpadku Polsky. Pierre Norblin působí, vedle jiných, ve Varšavě, portraitista Kucharski zasje zaměstnáván u dvora Ludvíka XVI. atd., zájem všeobecný je tohoto umění, duchu národnímu docela odcizeného, vzdálen; tuto lhostejnost teprv o více než půl století později aspoň do jisté míry rozptýlití dovedlo malířství po znárodnění se snažící. — Novodobé malířství polské vyvinulo se v úzkém svazku s vývojem národního snažení. Duch snažení toho nalezl charakteristický výraz v básnictví dříve než v malířství. V době Mickiewiczů a Slowackých P. neměli než několik malujících umělců, běžného průměru ani nedosahujících. Teprve v 2. pol. stol. XIX. ukázalo se, jakým způsobem a směrem duše polská nalézá tlumočení štětcem. Z umělců, by se tak řeklo, připravujících tuto periodu národně polského umění a ji předcházejících, vynikl v Krakově nad průměr lícitel současného Krakova Stachowicz, později Stattler si získal zásluhu, ani ne tak produkcí svojí, jako učitelským působením na umělecké škole krakovské. Ze starších malířů polských pokládají Lze Lessera, malíře četných námětů z historie polské, za předchůdce Matejkova; Kossak st. zas jakoby stál v čele četného sboru lícitelů polského života soudobého svými aquarely vojenskými a honebními a motivy ze života drobné šlechty polské. Těmito dvěma směry pak vyvinulo se malířství polské k pozoruhodné výši, duchem národním jsouc skrz na skrz prodchnuto, byt' i většina repraesentantů jeho své vzdělání technické v cizině byla nabyla a přes tu okolnost, že, vedle Krakova, mělo a má svá střediska i v cizině. Jednotlivé individuality uplatnily své zvláštní nadání mimo tyto dvě skupiny celkové. Tak Grotgier, který tlumočiti uměl tužby polské duše v. duchu romantiky, ale s charakteristickým přibarvením životné realnosti. Malbě historické vtiskl pečeť svého ducha Jan Matejko, s ním zároveň starší o něco Gerson ve Varšavě maloval hojně episod z dějin polských v duchu konvencionální romantiky své doby.

Matejko oslňujícím příkladem i učitelským působením vychoval legii žáků. Ti všichni téměř nyní, vlivem nových proudův, ovšem od malby historické jiným směrem se odklonili. Vedle Matejky — který byl tak výborným malířem výrazných hlav vrstevníků — uplatnila se řada vynikajících portraitů, mezi nimiž ze starších na prvním místě sluší jmenovati Rodakowského. Soupeřem Matejkovým v sympathiích národa je Józef Brandt. Dovedl snad ještě bezprostředněji vytěžit z duše národa podněty ke své tvorbě, která se nese epickou šířkou a uchvacuje živou výrazností, at ličí epizodu z minulosti polské, nebo výjev ze života soudobého. P. jsou výbornými malíři vojenského života a uměji zobrazovati vřavu bitky i spořádané útoky moderních vojsk se stejnou živostí a věrností. Vedle Rosena, Szernera a j. v. Kossak, do nedávna v Berlíně usazený, v tom směru mnoho vynikajících prací provedl. Mimo život polský postavil se tvorbou svojí snad ze všech malířů nejvýlučněji Siemiradzki. Jeho scény z antického života, často v ohromných rozměrech provedené, náležejí k polským obrazům nejvíce obdivovaným, dokud záliba od produkce toho směru se neodklonila. Ze všech P-áků Siemiradzki snad měl největší talent dekorativní, dána mu též, zvláště na Rusi, příležitost je) rozvinouti. Veliká většina soudobých malířů polských jsou obraziteli ruchu života, dávající přednost obrazům rušných výjevů pod širým nebem se odehrávajících, na cestách, v lesích, na stepích, na tržištích a návších. Studují při tom s bystrým pozorem i lid i přírodu. Málo z nich obrací se ke krajům cizím — několik malířů Orientu, jako Ajdukiewicz, Fałata a j. vyjímaje —, příroda rodného kraje a více ještě život lidu polského má v nich věrně tlumočnický. V cizině razili »polskému genu« předem cestu ti, kteří v Mnichově se usadili a kolem Brandta se seskupili. Ze starších bud'tež uvedeni Kowalski, Kozakiewicz, Gierymski, Chełmoński a také v Paříži usedlý výborný Chełmiński. Od dvou desetiletí asi paleta obrazitelů polského venkova a polské přírody se přetvořila, pod vlivem nových proudů, pozorování jejich se prohlubuje, anekdotovitě náměty mizejí, snaha po jednotě barevné nálady naporád zřejměji ovládá. Mnozí z mladších vyvíjejí se dále pod vlivem Mnichova, z těch, kdo v Paříži studovali, jmenujeme Jana Styku, jenž různé fáse prodělav, dodělal se úspěchů pronikavých jako malíř hluboce citěných velkých komposicí ideových, vlasteneckých a mystických. Od naturalistického líčení k vzruchům mystickým přešel Szymanowski a tak bylo by ze uvéstí ještě mnoho individualit z těch, které soudobému malířství polskému dávají ráz. Vedle Mnichova jest Krakov nyní střediskem produkce, ač arcit' i ve Varšavě i v Paříži a jinde značný počet malířů polských jest usazen. Impressionisté polští jsou po většině respektem k přírodě chráněni od módních výstředností a národní povaha jejich je příliš

silnou, aby bezděky tvorbu jejich nepronikala, přes individualistické tendence ovšem i zde zřejmé.

Neposlední místo jakožto tlumočníci tůžeb a vznětů národního života zaujímají kreslíči, kteří umějí dáti výraz náboženské vroucnosti polské myslí a vynikli jako ilustrátoři básnických a historických děl, mezi nimi *Stachiewicz*, *Pruszkowski*, *Jacek Małcowski*, *Andriolli*, bychom jen neznámější uvedli.

Hudba polská jakožto osobitý výkvět umění národního vyvinula se teprve v uplynulém právě století XIX. V starších zajisté dobách králové i vyšší šlechta přiváděli z ciziny ke svým dvorům rozmanité hudebníky, kteří výkony svými přispívali k jejich zábavě, ale na národ nemělo to účinku žádného; v lidu ujaly se pouze písně nábožné, které pěstovala církev, z nichž nejstarší památkou jest známá píseň *Bogarodzica*, připisovaná sv. Vojtěchu, dále písně kolední, velikonoční, postní a j. Prvním známým hudebním skladatelem polským byl *Sebastyan Felsztyński*, prof. akademie krakovské, vedle něhož vynikli *Václav z Szamotuř*, ředitel dvorní hudby *Sigmunda Augusta*, a *Mikolaj Gomoła* z Krakova, jenž složil nápěvy ke 150 žalům přeloženým od *Jana Kochanowského*. Šíření protestantismu mělo vliv na rozvoj zpěvu chrámového, o čemž vydávají svědectví četné *kancionály*, jež se dostaly k *Pákům* hlavně působením *Bratří českých*. Později obzvláště *jesuité* horlivě pěstovali hudbu chrámovou, kterou k sobě vábili obecnost. V XVII. stol. jediným schopným skladatelem byl *Řehoř Górzycycki*, který zanechal mnoho mší čtyřhlasých. Ostatek od pol. XVII. do pol. XVIII. stol. jeví se v hudbě polské veliký úpadek *Vladislav IV.* zařídil divadlo v zámku varšavském uvedl sem zpěváky a hudebníky *vlašské*, kteří dávali opery při slavnostech *dvorských*, ale na rozvoj hudby polské neměli vlivu. Teprve nastoupením na trůn *Stanislava Augusta* počínají se vlastně dějiny polské hudby a divadla polského. Místo *Vlachův* přivádějí *král i šlechta Čechy a Slezany*, kteří snadno se vpravili v nápěvy lidové a dovedli zalibiti se posluchačstvu. *Slovák Matěj Kamiński*, učitel hudby ve *Varšavě*, jest tvůrcem první polské zpěvohry *Nędra uszczesliwiona* (1778 na slova *Bohomolcova*) a jeho zeť, *Čech Antonín Wejner* (†1850 máje let 100), zjednal si veliké zásluhy jednak svými operetkami, ale hlavně jako horlivý učitel hudby. V tu dobu divadlo polské řízením *W. Boguslawského* utěšeně se rozvíjelo: zpěváci *polští* jali se šťastně zavoditi s *vlašskými*, obzvláště když *Boguslawski* uvedl na jeviště národní operu větších rozměrů *Krakowiacy i Górale*, k níž hudbu složil *Čech Jan Stefan*, ředitel *dvorského orchestru* ve *Varšavě*. Prvním skladatelem polským, jehož skladby prošly celou Evropou a posud vycházejí v četných vydáních, byl *Michał Kleofas Ogiński*, tvůrce známých *Polonezův*, v nichž krása a *klassická* prostota

formy spojena s nevýslovnou tesknotou a čistě národní melodií. V sádlech *panských* vydržovány hudební kapely, jež se skládaly z *Pákův*, *Slezanův* i *Čechův*: v *Nieswieži* *Radziwiłlové* měli výbornou kapelu a divadlo, podobně *Wielhorští*, *Ogiňští*, *Lubomirští*, *Polanowski* (u něhož prodlévají *slavný houslista Karel Lipiński* a skladatel *K. Kurpiński*), *Czartoryští* (v *Pulawách*) a jiní *magnáti* řídicí se módou *protežovali* hudebníky. Když pak větší část bývalého *Polska* dostala se pod vládu *rakouskou* a *pruskou*, rozšířila se zde *hudba německá* a po ní *přišla* v oblibu *hudba francouzská*.

Lepší budoucnost slibovala hudbě polské r. 1812 otevřená ve *Varšavě* *konseratoř*, řízená *operním skladatelem Jos. X. Elsnerem*, u něhož se vzdělávali *slavní virtuosové*, *geniální Chopin* a *Dobrzyński*. Ale utěšený tento rozvoj polské hudby byl náhle přerušen r. 1834, kdy *konseratoř* byla zavřena a její členové odešli většinou do ciziny. V tu dobu však vystupuje na veřejnost několik *znamenitých virtuosův-umělců*, jejichž sláva rozletla se záhy po Evropě Jsou to: *slavný houslista Lipiński*, *pianista Marie Szymanowska*, *rodina Katských* (*Karel a Apolinář houslisté*, *Antonín a Stanislav pianisté*), *bratři Wieniawští* (*Henryk houslista a Josef pianista*), *pianista a hud. skladatel Jan Ignacy Paderewski* a j.

Zároveň s *Chopinem* a *Dobrzyńským* vzdělával se ve *Varšavě* *jeden z nejslavnějších skladatelů polských*, *Stanislav Moniuszko*, jehož *4aktová opera Halka* zahajuje novou epochu v hudebním dramatu polském a jehož *písně* nesou na sobě ráz *národní i individuální originalnosti*. Vedle něho vynikají v skladbě *Josef Dobrzyński*, *Ad. Münchheimer* a *J. Brzowski*.

Události z r. 1861—64 znova zastavily rozvoj hudby polské. Opera utrpěla odchodem několika *nejlepších zpěváků*, kterých nikdo nemohl nahraditi, a *uvedením vlašské družiny* na jeviště *varšavské* r. 1865 *přišla* *opera polská* na mizinu, z které se *vybavovala* jen *ponenáhlu* *přičiněním mladých sil*. Mimo to od *smrti Moniuszkovy* (†1872) *nevyskytál* se mezi *Páky* žádný *znamenitý talent* hudební, který by byl obrátil na sebe *pozornost ciziny* *Z mladších skladatelů největší nadání* projevil *Wł. Zeleński*, *vedle něho pak A. Zarzycki*, *G. Roguski*, *J. Kleczyński*, *St. Krzyszkowski*, *Zyg. Noskowski* a j.

Lidové písně a nápěvy *nejhorlivěji sbíral* *Oskar Kolberg*, *potom W. Sowiński*, *Ant. Kocipiński*, *Łodwigowski* a *Nowakowski*. — *Kritiku hudební* pěstovali *J. Sikovski*, *M. Karasowski*, *Wł. Wislicki* a *Jan Kleczyński*. Dějiny polské opery vydal *Moric Karasowski*, jenž napsal i *výborný životopis Chopinův* a *Mozartův*. — *Podrobnější zprávy* o *vynikajících polských skladatelích* a *hudebnících* viz v *průslušných životopisech*. Srv. *Bylicki*, *Die Musik der Polen* (1892).

Polak *Jakub Eduard*, *cestovatel* (*1818 ve *Vel. Mořině* v *Čechách* †1891 ve *Vidni*).

Studoval v Praze a ve Vídni přírodní vědy a lékařství a odebral se r. 1851 jako učitel nové kolleje do Persie, kde stal se později tělesným lékařem šáhovým. Pobyv 9 roků v Persii vrátil se r. 1860 do Vídne a vydal knihu *Persien* (Lipsko, 1865, 2 sv.), první největší soustavný spis o Persii, a množství rozprav o Persii v odborných listech. R. 1866 účastnil se s geologem Rodlerem mezinárodní enquete cholerové v Caribhradě a r. 1882 znovu navštívil Persii, kde cestoval po území karaganském a elvendském. Mimo to vyslal na svůj náklad výpravu po Persii pod vedením Rodlera a Stypfa; tento vydal zprávu o botanických výsledcích cesty ve Vídni 1885 až 1886. P. byl později lektorem perštiny na universitě vídeňské a vydal německo-perský slovník.

Polák, zool., viz Fuligula

Polák: 1) P. Martin viz Martinus Polonus.

2) P. Michal, farář u sv. Jiljí, rodu šlechtického z Češeva i z Lekna v Poznaňsku. Již za mládí přišel do Prahy, po krátkém pobytu v Krakově a v Hnězdně vrátil se do Prahy a ztrávil zde 30 let, přilnul ke kališnictví tělem i duší. Veliká jeho oblíbenost v Praze přispěla k převaze straně polské v Praze r. 1471, když šlo o zvolení krále Vladislava. R. 1473 byl při kostele sv. Petra na Vyšehradě, r. 1476 bydlil mezi kněžími Matky Boží u Tejna, potom se stal farářem u sv. Jiljí. R. 1480 došlo k srážce mezi katolíky a kališnickým procesím; král dal následkem toho zatknouti čtyři nejodvážnější kazatele pražské, mezi nimi P-ka. P. byl vězněn na hradě Pražském, potom na Karlštejně, kdež zemřel 2. list. 1480.

3) P. Adam z Bochně z Adam 3).

4) P. Matěj (Mílota Vízrad), básník čes. (* 14. ún. 1788 v Zásmukách — † 31. bř. 1856 v Nov. Městě za Vídni). Nadaný syn obuvníkův jedenáctiletý přišel do Prahy, kde Al. Pařízek vycvičil jej za učitele a na výpomoc přijal ku pražskému sirotčinci do Bredovské ulice. Válečný ruch r. 1808 P-a přivábil k vojsku; r. 1809 P. byl již praporečkem a bojoval u Asprův a Wagramu. Za dočasného klidu až do r. 1813 pobývá s plukem svým na českém sev-východě, P. sblížil se s dobránským J. L. Zieglerem, který jej povzbuzoval k české práci literární, zejména básnické, a po té stránce stal se jeho »otcem a vůdcem«. Plodem těchto let a styků, vedle jiných pokusů veršovných, byla obšírná popisná báseň *Vznešenost přírozensosti*, kterou v původním stručnějším znění otiskly Hromádkovy vídeňské »Prvotiny pěkných umění« r. 1813. Roku toho P. jako poručík bojoval u Drážďan, Lipska a jinde, v Paříži pobyl do konce války r. 1814 a jako nadporučík za kongressu vrátil se do Vídne. Stav se pobočníkem podmaršálka Kollera r. 1815 dostal se do Italie, kde, většinou v Neapoli, zdržel se do r. 1818 Tam vzniklo druhé hlavní dílo P-ovo, obšírná *Cesta do Italie*, kterou uveřejnil Zieglerův »Dobroslav« v l. 1820—22.

Klidu let 1818—21 P., meškaje v Praze a na panství Kollerově v Obrštvi, využítkoval na předělání své veliké básně, kterou za pomoci Jungmannovy v novém, rozšířeném znění r. 1819 v Praze vydal jako *Vznešenost přírody*, lyrickou básněn v šesti zpěvích. Odtud P-a již téměř nadobro zabírá jeho povolání vojenské. V l. 1821—25 je podruhé v Neapoli, r. 1828—30 učí češtině na vojen. akademii v Nov. Městě za Vídni, r. 1830—37 jako setník dlí posádkou v sev. Uhrách, odtud pak, již jako major, opět na akademii vykládá dějepis válečný a dozírá nad učením jazyka českého, francouzského, vlášského a maďarského. Stoupaje v hodnosti, P. dospěl na generálmajora a poslední léta svého života ztrávil na odpočinku v Nov. Městě za Vídni. O P-ověčnosti učitelské píše pamětník podn. Friedberg-Mírohorský: »P. jakožto professor dějepisu válek a válečného u měni tyto nauky, dosti zajímavé, činil nechutnými pedantickým lpěním na slovech žádaje, aby žáci je odříkávali do slova bez odchylky.« P-ovo národní a literární ochladnutí v letech pozdějších blízki svědkové také vykládají stejně. Český praví: »V P-ovi během času city národní odumíraly tím patrněji, čím výše v hodnostech postupoval;.. nezůstal v nepřetržitém spojení s postupem literatury, čím se stalo, že zkrěhl na stanovisku, na kteréž v letech dvacátých byl dostoupil«. O letech třicátých pak Friedberg-Mírohorský vyznává: »Težda P. již byl dovlastněn, pojar r. 1832 za choť Němkyni, dceru dělostřeleckého generála; zle se sápal na chovance Čechy, kteří navedeni Burianem nebo Fialkou hlásili se u něho po česku, drsně poukazuje na němčinu jako jazyk služební. P. vůbec byl velmi nervosní a trpěl hallucinacemi, čímž vždy býval v rozmarech nestejný a mnohdy se stával stranicným, nespravedlivým, ba krutým. R. 1847 byl již bez ráznosti, skoro slabomyslný«.

P-ova hlavní básně, *Vznešenost přírody*, kdysi velmi bývala ceněna. Je to obšírný pokus o českou přírodní poesii popisnou ve slohu Popeově a Thomsonově nebo spíše Hallerově a Fwalda Kleista P. líčí ústrojí všehomíra, horstvo a vzduch, životodámé účinky slunce, polní práce, působení bouře a noční oblohu, k popisům svým všude přidávaje široké úvahy o užítku každého zjevu. Filosofický podklad »Vznešenosti přírody« je deistická oslava Boha v přírodě, v souladu její krásy a zákonitosti. Na plné provedení tohoto velkého úkolu nedostávalo se však P-ovi pravého ponětí o podřízenosti popisného žvilu a didaktiky v poesii a hlavně nedostávalo se mu básnické síly a jazykové tvořivosti. Plod jeho zůstal toliko pokusem historickým. Za to prosa *Cesty do Italie* P-ovi svědčila mnohem lépe. Práce ta je z našich nejlepších cestopisů. P. měl bystrý zrak pro krásy přírodní a fysiognomii krajín, zevrubně si všimal památností uměleckých, kriticky posuzoval národohospodářský stav země a malebne zachycoval zvyky a zvláštnosti domorodého obyvatelstva, zejména italských žen

a dívek. Vedle toho gessnerovsko-rousseauovská touha po samotě a klidu zjevně se hlásí i v P-ově cestopise. Z drobnějších prací P-ových známa je znarodnělá píseň *Sil jsem praso na souvrati*; jiné větší, jako na př. popisný *Listopad* ve čtyřech zpěvích, nebo *Vznešenost hudby*, kterou P. pokládal za hlavní své dílo básnické, za velikého požáru ve vid. Nov. Městě r. 1834 shořely-Uhrnem staršího pojmání poesie P-ovy je studie F. Čenského v »Osvětě« 1874, str. 795 a sl.; o kritičtější ocenění pokusil se Jar. Vlček v Několika kapitolkách z dějin naší poesie (Praha, 1898) a v Děj. čes. lit. II., 2., str. 23 a sl. Věk.

5) P. Josef, spisov. paedag. (*1841 v Nebovidech). Vystudovav nižší reálku v Kutné Hoře, ústav učitelský v Praze, byl učitelem v Jaroměři a Kutné Hoře, kde je nyní ředitelem obecných škol. Mimo četná pojednání v časopisech vydal: *Mluvnice pro druhou třídu hlavních škol* (1866); *Slohová cvičení* (díl 1875, II. 1881).

6) P. Karel, botanik čes. (*25. led. 1847 v Mířovicích u Veltrus — †17. února 1900 v Praze), studoval gymnasium v Jičíně, načež vstoupil do služby úřednické. V zaměstnání tomto podařilo se mu vejíti později ve styk s botaniky pražskými a sdružit se s nimi při pracích, vedených prof. dr. Lad. Čelakovským za účelem prozkoumání květeny Čech, ve kterémžto směru získal si četnými nálezy a horlivou činností výzkumnou mnohou zásluhu o rozšíření známosti květeny naší. Z jeho objevů druhů rostlinných pro Čechy nových zaznamenány jsou na př. *Samolus Valerandi* L., *Cladium mariscus* R. Br., *Sagina apetala* L., *Ceterach officinarum* Willd., *Orobancha bohemica* Čel., *Gymnadenia conopsea b. densiflor.*, *Mentha rotundifolia* L., *Sideritis montana* L.; (pro okolí pražské:) *Anthemis montana* L., *Nepeta nuda* L., *Hypericum elegans* Steph., *Scirpus Michelianus* L., *Aira praecox* L. a j. P. cestoval po Čechách a zjistil i hojná nová stanoviška mnohých rostlin, z návštěvy Krkonoš přinesl novou formu jestřábníka zedního, *Hieracium crepidiflorum*, již sám vystavil; poznal z vlastního názoru květenu Alp Kraňských a podnikl též delší cestu do sev. Bulharska, jejímž výsledkem bylo objevení několika druhů pro květenu Bulharska nových (*Hedysarum tauricum* Pall., *Campanula transsilvanica* Schur.), jakoz i poznání četných, neznámých dosud stanoviškových rostlin, o nichž uveřejnil dílem v odborných časopisech, dílem v samostatných spisech seznam kritickými poznámkami opatřený. Zaměňiv službu tovární, ducha jeho se protivící, se zaměstnáním v přírodnickém závodě V. Friče v Praze, P. věnoval se i studiu zoologie, zvláště entomologie, a poznatky své, získané v tomto směru na vycházkách botanických, snesl hlavně v přírodovědeckém časopise »Vesmír«, v němž otištěna byla celá řada odborných pojednání jeho, určených prostonárodní formou svou pro širší kruhy přírodumilovné. Z prací jeho sluší jmenovati mimo kritické seznamy rostlin bulharských stat' jeho o Se-

ncio erraticus Bertol. a spjs: *Trávy. Analytický klíč k určování trav v Čechách a na Moravě domácích a hojněji pěstovaných*. S 9 obr. (nákladem Klubu přírodovědeckého v Praze, 1896). Botanickou činnost P-ovu ocenil prof. dr. Lad. Čelakovský v čas. »Vesmír« r. XXX. str. 50.

7) P. Karel, právník čes. (*1870 v Kutné Hoře). Gymnasium vystudoval v Kolíně, universitu v Praze, kde r. 1894 dosáhl hodnosti doktora práv; potom vstoupil v Hoře Kutné k politické službě státní, později působil v Čes. Budějovicích, v Duchcově, Mělníce, jako koncipista při mistodržitelství jmenován r. 1899 instruktorem živnostenských společenstev s českou řečí jednací v království Českém, r. 1900 kommissářem. Za účelem odborného vzdělání cestoval po Německu, Holandsku, Dánsku a Rusku, napsal četná pojednání z oboru práva správního, otázek hospodářských a maloživnostenských do odborných časopisů a vydal několik časových brošur: *Právnícká povaha měšťanských škol, Obecná národní škola menší, Kterak sluší prováděti volby v okres. nemocenských pokladnách; Nemocenské pojišťování a dělnické při hospodářství polním a lesním a Pojišťování živnostnictva* (Praha, 1901).

Poláky (*Pohling*), ves v Čechách, hejtm a okr. Kadaň, fara Dolany, pš. Pětipisy; 22 d., 20 ob. č., 144 n. m. (1890), ložisko hnědého uhlí a chmelářství. Alod. statek (420,47 ha) se zámečkem a dvorem drží Ferd. kn. Lobkovic Bývalá tvrz byla východistěm rodu t. jm.; r. 1525 seděli tu Mašťovští z Kolovrat, potom Jan Žďárský ze Žďáru, r. 1552 koupil je Petr Hasišteinský z Lobkovic, ale Ladislavovi Hasišteinskému z L. je Rudolf II. odňal a postoupil je r. 1598 Lenardu Stampachovi ze Štampachu. Matiaš ml. z rodu toho účastnil se odboje stavů českých, začež jeho statky od král. komory vzaty v plen a prodány Křištofovi svob. p. z Thunu. Po tom se tu připomínají Strojeticí ze Strojetic (do r. 1692), Gustav Adolf z Varnsbachu (do r. 1728), hr. Althannové (do r. 1732), hr. z Questenberka (do r. 1745), hr. z Pergen do r. 1815, kdy koupil P. kn. Windischgrätz.

Polan (*Polanus*) z Polansdorfu Amandus, theolog n. m. (*1561 v Opavě — †1610) Pocházel z rodiny slezské, která r. 1563 byla povýšena na slechtictví; otec Amandův Jindřich (†ok. r. 1570) přestoupil k reformaci Lutherově. Amandus studoval v Basileji, Heidelbergu a Genevě, kde mimo jiné seznámil se zejména s Karlem ze Žerotína. Přilnul k učení Kalvinovu, stal se konečně professorem v Basileji a vynikl jako znamenitý theolog kalvinský a spisovatel četných děl dogmatických a polemických. Hlavní jeho dílo je *Syn tagma theologiae christianae* (1609); německy napsala pologii reformovaného učení a vydal překlad Nového zákona (1603). Do češtiny spis *Gemmula partitionum theologicarum* přeložil br. M. Konečný (1598); jiný spis P-ův česky vzdělaný je *Summa učení o věčném božím předřízení všech věcí*.

Polana, planetoida objevená 28. led. 1875 od Palisy. Průměrná světlost v opozici 12,2. Průměr v km 30. Označení (42) . Gs.

Polané: 1) P. (rus. Поляне), jméno slovanského kmene na středním Dněpru na jeho pr. břehu. Podle svědectví Nestorova stáli na značném stupni kultury politické i společenské; zejména vynikali čilým obchodem. V pol. VIII. stol. jsouce sami poplatní Chazarům, již ke konci IX. stol. nabylí nadvlády nad svými sourodými sousedy. Záhy také rozšířilo se u nich křesťanství. Střediskem jejich byl Kijev; P. byli od konce IX. stol. základním živlem říše Rurikovců. Naposledy jméno P. vyskytuje se r. 944

2) P., kmen polský, viz Poláci, str. 35 a.

Polanecký Vojtěch (* 15. kv. 1831 v Budyni n. Ohří) studia gymn. dokončil r. 1852 v Praze, kde pak vstoupil do bohosl. semináře a byl r. 1856 vysvěcen na kněze. Kaplanoval v Sázavě, Hradešíně a pobýv 12 let administrátorem ve Lstiboří, ustanoven r. 1871 farářem v Kolodějích u Říčan, pak ve Vitičích a od r. 1885 je farářem v Poříčanech. Zasadil se o obnovu poutí do rodiště sv. Prokopa a na Sázavu, vydav sa tím účelem popis Chotouně a pobožnost k sv. Prokopu Příspíval do »Blahověsta«, do »Časop. katol. duch.«, »Pastýře duchovního« a »Posvátné kazatelny«. O sobě vydal: *Výklad sv. obřadů a modliteb na křížové dny* (1865), poučení pro služebníky kostelní, *Katolický kostelník* (1875), *Šestero řečí o nejsvět. svátosti* (1877). R. 1887 jmenován k. a. notářem, r. 1896 čestným občanem v Poříčanech a r. 1901 osobním děkanem. Jž.

Polani Girolamo, skladatel ital. (* koncem XVII. nebo poč. XVIII. stol.). Byl ve svém mládí zpěvákem chrámovým, později sopránistou. Složil mnoho oper ve slohu školy benátské, jež byly vydány vesměs v Benátkách v l. 1700—17.

Polání, polena dříví palivového ve větším množství, buď ve stohu (v metru) srovnána nebo na hromadě ležící. črn.

Polánka: 1) P., ves v Čechách, hejtm. Benešov, okr. a pošta Vlašín, fara Domašín; 11 d., 59 ob. č. (1890). 2) P., ves t., hejtm. a okr. Blatná, fara a pš. Kasejovice; 31 d., 151 ob. c. (1890). — 3) P., ves t., hejtm. a okr. Kutná Hora, fara Bykaň, pš. Malešov; 23 d., 136 ob. č. (1890), mlýn. 4) P., ves t., hejtm. Chrudim, okr. a pš. Nasevrky, fara Bojanov; 29 d., 193 ob. c. (1890). 5) P., ves t., hejtm. Přestice, okr. Nepomuky, pš. Neuraz, fara Myslivo; 36 d., 220 ob. č. (1890), myslivna. — 6) P., ves t., hejtm. a okr. Tábor, fara a pš. Chotoviny; 18 d., 124 ob. č. (1890). P. byla kdysi sídlo rodu Polánec k ý c h z Polánky, jež vymřel Václavem r. 1524. Jediná dcera jeho Anna vdala se za ryt Jana Voračického. Voračičti seděli tu a na Staré Vožici do r. 1584, kdy P. koupil Kašpar Menšik z Menšteina, měšťan tábořský. Týž zbatul se statku na Petra Voka z Rožmberka, jež r. 1591 prodal jej Bohu-

slavu Vítoz ze Rzavého. Od něho jest spojen s Chotovinami.

7) P., ves na Moravě, hejtm., okr. a ps. Mor. Krumlov, fara Reznovice; 52 d., 316 ob. č. (1890). 8) P., far. ves t., hejtm. Valaš. Meziříčí, okr. a pš. Vsetín; 152 d., 730 ob. č. (1890), kostel sv. Jana (od r. 1859 far.) a 2ř. škola.

9) P., také P. Dolní a Horní, ves ve Slezsku na ř. Odře, hejtm. Opava, okr. a fara Klimkovic; 244 d., 1837 ob. c., 69 n., 3 pol. (1890), 3ř. škola, pš., želez. stanice na trati Studenka-Svinov, pila a 3 mlýny. Alod státek se zámekem (při něr kaple), dvorem, pilou, mlýnem a dvěma hostinci drží Gebhard kn. Blücher z Wahlstattu v Prus. Slezsku.

Polánky: 1) P. Dolní, ves v Čechách při potoku Dědine, hejtm. a okr. Král. Hradec, fara a pš. Opocň; 34 d., 189 ob. č. (1890). 2) P. Horní, ves t., blíže předešle; 23 d., 128 ob. č. (1890)

Polareň viz Hospodářství polní a srv. Agronomie a Hospodářské soustavy osevné.

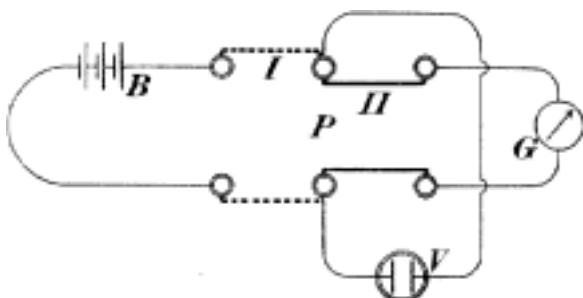
P lesní, způsob hospodaření, při kterém občasné střídá se pěstování lesa s p-m, totiž s pěstováním plodin polních na lesním pozemku po několik roků. načež tento opět se zalesní. črn.

Polarimetr srv. Saccharimetrie.

Polarisace dielektrická. Rozdíl mezi vodiči a izolatory elektriny vykládán byl dříve poukazováním na různý způsob, jakým se jeví elektrisace na vodiči a v izolátoru. Kdežto na vodiči stav elektrický okamžitě se ustaluje, tak že potenciál povrchu vodiče jest všude týž, děj elektrický rozšiřuje se izolátorem zvolna, tak že tu na různých místech může býti potenciál velmi různý. Podle mínění Faradayova skládá se elektrovaný usolátor z částic, které jsou pozitivně i negativně elektrické; odtud vznikl název dielektrické p. ústředí. Působení částic šíří se od částice k částici, není tedy bezprostředního působení do dálky. Dielekt. p-ci lze pak vysvětliti dvěma různými hypothesesami. Podle jedné, Clausiovy, izolátor jest složen z vodivých částic, oddělených ústředím naprosto izolujícím. P nastává pak rozkladem obou elektrín ve vodivých molekulách právě tak, jako indukci rozkládá se elektrína ve vodiči. Podle druhé hypothesisy částice izolátoru jsou již polarisovány a elektrisace takového ústředí záleží ve změně polohy částic. Helmholtz vypustiv domněnku o existenci molekul obklopených ústředím izolujícím připřizobil domněnku o dielekt. p-ci izolátoru předpokladům o magnetisaci látek ferromagnetických. Podle Maxwella úkazy elektrické podmíněny jsou existenci nestlačitelného fluida pružného, jež vyplňuje veškerý prostor (i vakuum), tedy i intramolekulový prostor v. tělesech. Pružnost tohoto fluida jest v různých látkách různá. Elektrisace vysvětluje se pošitnutím fluida v tělese. *mvk*

P galvanická jest úkaz pozorovaný při rozkladu sloučenin proudem galvanickým. Jednoduše lze p-ci galvan. studovati uspořá-

dáním naznačeným v schematickém vyobr. č. 3241. Přeměňovač P jest zařízení tak, že střední jeho rtuťové kontakty, stále spojené s voltmetrem (V , nebo s nádobkou, v níž jest elektrolyt se dvěma elektrodami), mohou býti při poloze přeměňovače I spojeny s bat-



Č. 3241. Schematické vyobrazení polarisace galvanické.

terii B , nebo při poloze přeměňovače II s galvanometrem G . Při spojení I nastane ve voltmetru rozklad, při spojení II , kdy proud baterie B se přeruší, tento rozklad přestane, na galvanometru však se ukáže úchyłka nasvědčující tomu, že voltmetr sám stal se zdrojem proudu. Voltmetr tedy působením proudu stane se článkem sekundárním. Elektromotorickou sílu tohoto sekundárního článku nazýváme elektrom. sílu p . Vykládáme si ji pak způsobem tímto. Primární proud způsobuje ve voltmetru chemický rozklad, tak že působením proudu mění se chemicky nejen elektrolyt, ale často i obě elektrody. Přerušil-li se proud, části rozložené hledí se zase sloučiti, děje-li se tak při uzavřeném kruhu vodivém, povstává proud. Tento proud polarisační jest ovšem opačného směru proudu primárnímu. P -cí zeslabuje se intenzita proudu primárního; je-li elektromotorická síla primárního proudu E , elektromotorická síla p , e , odpor kruhu až na elektrolyt R , odpor elektrolytu r , jest intenzita proudu podle zákona Ohmova

$$J = \frac{E - e}{R + r}.$$

De la Rive hleděl vyloužiti zmenšení intenzity proudu povstáním nového odporu v elektrolytu, zvláště na místech doteku kapaliny s elektrodami. Tento odpor nazval odporem v přechodu (*Uebergangswiderstand*). Nelze ovšem popříti, že při mnohých elektrolytech vznikají na elektrodách (hlavně anodě) vrstvy látek o velikém odporu specifickém, dále že bublinky plynu pokrývající elektrody a změna koncentrace elektrolytu způsobuje značné změny ve vnitřním odporu voltmetru, avšak k vysvětlení p . nestačí existence pouhého odporu v přechodu, neboť, jak z uvedeného pokusu patmo, p . má základ svůj v elektromotorické síle. Jak odpor v přechodu, tak i elektrom. síla p . jsou i při určitém uspořádání pokusu velikiny s trváním proudu proměnné a nelze oddě-

liti je a studovati vlivy jejich jednotlivě. Ukaz p . galv. je tak složitý, že názvem tím často se míní veličina různá. Methody měření p . galv., ač jich jest celá řada, nejsou dokonalé. Při některých měří se elektrom. síla p ., když byl proud primární přerušen.

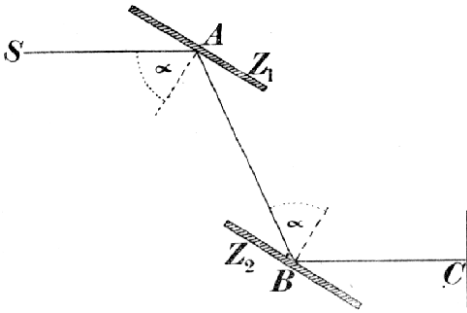
Ačkoliv měření děje se co možná rychle po přerušení proudu, přece jen měří se za poměrů změněných, neboť p . po přerušení proudu ubývá velmi zprudka. Při methodách, při nichž proud primární se nepřerušuje, vyskytují se zase vady jiné; občejně ta, že pouhá elektrom. síla p . vlastně ani se neměří. Podle analogie galvanického článku, jenž při určitém sestavení (určité teploture atd) má určitou elektrom. sílu, zdálo by se, že i v daném voltmetru elektrom. síla p . může nabýti určité hodnoty maximální

Výsledky měření podniknutých k potvrzení předešlého předpokladu značně se rozcházejí ukazující, že podobného maxima ve mnohých případech vůbec není, a svědčice o složitosti celého úkazu, který jest závislý 1. na diffusi iontů elektrolytem vyloučených, 2. na vnikání plynů do elektrod, 3. na pohybu elektrod (otřásání a pod.), 4. na teploture elektrolytu, 5. na velikosti a úpravě elektrod, 6. na hustotě a trvání proudu primárního a j. v. Galv. p . vyskytuje se ve mnohých člancích galvanických, které proto nazýváme nestálými. Z úkazu p . galvanické soudilo se dříve, že elektrochemický rozklad elektrolytu předpokládá určitou elektrom. sílu proudu primárního, překročující jistou hodnotu minimální. Nesprávné toto mínění vyvráceno bylo experimentálně několika pozorovateli, neshoda s teorií vysvětlena pak Helmholtz em. — Podrobnosti viz: G. Wiedemann, Die Lehre von d. Electricität (2. vyd. 2. díl, str. 645), stručněji a přehledněji v Handbuch der Physik od A. Winkelmann (3. díl, Vratislav, 1893, str. 516). Přesné definice a zákony p . viz v článku: Ueber die Gesetze der galvanischen Polarisation u. Electrolyse od O. Wiedeburga (ve »Wiedem. Annalen«, 51, str. 302, 1894). O měření p . viz F. Streintz (Zprávy vídeňské akademie, 104, str. 834, 1895) a A. Oberbeck (»Wiedem. Annalen«, 63, str. 299, 1897).

mvk.

P světla náleží mezi úkazy optiky theoretické, poněvadž k výkladu p . nutno vyjiti od základní hypotesy o povaze světla. Dopadá-li (vyobr. č. 3242.) paprsek obyčejného světla (slunečního neb umělého) na desku korunového skla Z_1 pod úhlem asi 57° , paprsek odražený AB jeví zvláštní vlastnost, kterou lze velmi snadno studovati odrazem na druhé desce Z_2 . Je-li úhlem Z_2 rovnoběžné se zrcadlem Z_1 , paprsek AB se odráží a na stínítku spatříme u C světlé místo, odpovídající svíticím zdrojím (nebo osvětlenému otvoru) u S . Stáčíme-li však zrcadlo Z_2 ko-

lem přímkou AB jako osy, pošinoující stínítko C za paprskem odraženým, shledáme, že intenzita odraženého paprsku se zmenšuje, až konečně při otočení zrcadla Z^2 o 90° z polohy původní paprsek BC vůbec zmizí. Při dalším otočení úkaz symmetricky se opakuje. Výsledek pokusu je takový, jakoby paprsek AB měl dvě strany, pólý, stranu odrazu schopnou a stranu, na níž odraz nastatí nemůže. Odtud v dobách, kdy ještě emanační teorie Newtonova všeobecně byla rozšířena, vznikl název paprsku polarisovaného a pro celý úkaz název $p.$ světla. Podle undulační teorie



Č. 3242. Polarisace světla.

předpokládáme, že světlo záleží v příčné vibraci aetherových částic. Částice tyto kmitají rozmanitě při obyčejném světle (při paprsku SA), v paprsku odraženém však (při určitém úhlu dopadu a určité barvě paprsku) částice aetherové kmitají pouze v jedné rovině. Tato kmitová rovina jest kolmá k rovině dopadu (k rovině nákresné ve vyobr. č. 3242.), jež podle Fresnela nazývá se rovinou polarisační. Jest tedy paprsek AB polarisován v rovině dopadu, čili polarisován lineárně. Částice aetherové kmitají v rovině kolmé k rovině polarisační a to příčně k paprsku AB . Odrazí-li tedy zrcadlo Z^1 pouze takové paprsky, jejichž částice kmitají kolmo k rovině dopadu, jest jasno, že nový odraz na druhém zrcadle nemůže nastatí, je-li rovina dopadu tohoto zrcadla k předešlé rovině kolmá P . Odrazem jest úplnou jen při určitém úhlu dopadu (α), který záleží na povaze ústředí, na jehož povrchu odraz se děje, a na délce světelné vlny (na barvě) světla, které se odrazí. Velikost úhlu α určuje jednoduchý zákon Brewsterův. podle něhož

$$\operatorname{tg} \alpha = n,$$

kde n značí index lomu ústředí, na němž odraz se děje, protu neb onu délku světelné vlny. Jinak lze vysloviti zákon Brewsterův také v této formě: Paprsek odrazem jest úplně polarisován, když paprsek lomený a odražený stojí na sobě kolmo. Při odrazu nastává, zvláště při ústředích průhledných, obyčejně také lom. Ukázalo se, že také paprsek lomený jest lineárně polarisován, avšak v rovině kolmé k polarisační rovině paprsku odraženého. Při odrazu na plochách kovových vzniká $p.$ zvláštního druhu, o níž ještě stane se zmínka.

Konečně lze světlo polarisovati dvojlomem (v. t.). Paprsek řádný i mimořádný jsou lineárně polarisováni v rovinách k sobě kolmých. Nazveme-li rovinu jdoucí hlavní osou krystalu hlavní m řezem, jest paprsek řádný polarisován v tomto řezu hlavním, tak že kmitosměr částic je kolmý k ose.

Dopadá-li lineárně polarisované světlo na druhé zrcadlo tak stočené, že polarisační rovina světla dopadajícího svírá s rovinou dopadu úhel φ , jest — podle zákona Malusova — intenzita odraženého světla úměrna $\cos^2 \varphi$.

Zařízení, kterými si zjednáme světlo polarisované, nazýváme polarisátory (v. t.) Přístroje tyto hodí se ovšem též ke zkoumání světla již polarisovaného, v tom případě polarisátor nazývá se analysátorem.

Mimo světlo lineárně polarisované rozeznáváme světlo kruhově (cirkulárně) a ellipticky polarisované. Těchto sruhů světla můžeme nabyti skládáním dvou paprsků lineárně polarisovaných. Skládají-li se dva lineárně polarisované paprsky v rovinách k sobě kolmých, tak že v pohybu aetherových částic není rozdílu ve fazi, výsledný paprsek jest opět lineárně polarisován v rovině, která jest ovšem položena mezi oběma původními Jsou-li též amplitudy obou složek stejny, vzniká světlo lineárně polarisované v rovině k původním symmetrické Je-li ve fazi obou

vlnění rozdíl, $\frac{1}{4}$ nebo $\frac{3}{4}$ délky vlny λ , jednotlivé částice aetherové vykonávají pohyb kruhový, vlnočára není křivkou rovinnou, ale spirálou, která ovijí válec kruhový. V tomto případě vzniká světlo cirkulárně polarisované a to v levo nebo v pravo po dle onoho rozdílu ve fazi Má-li rozdíl ve fazi hodnotu jinou než $\frac{\lambda}{4}$ nebo $\frac{3\lambda}{4}$, vzniká světlo ellipticky

polarisované, jednotlivé částice opisují elipsy Světlo ellipticky polarisované vzniká při odrazu na plochách kovových.

Skládáme-li jednotlivé právě vyjmenované druhy světél polarisovaných, nenabudeme druhů nových Světlo přirozené lze si představití též jako světlo lineárně polarisované, při němž však poloha polarisační roviny od částice k částici rychle se mění, tak že všechny směry polarisační jsou stejně oprávněny Pořádž světlo může býti též pouze částečně polarisováno, rozeznáváme celkem sedm druhů světla: 1 světlo přirozené obyčejné) 2. lineárně polarisované. 3 kruhově polarisované, 4 ellipticky polarisované, 5 částečně lineárně polarisované, 6 částečně kruhově polarisované, 7 částečně ellipticky polarisované

Jednotlivé tyto druhy světél lze rozeznati polarisátorem (v. t) a čtvrtlínovou destičkou slídnou takto: Světlo zkusíme analysátorem, jež lze otáčeti kolem paprsku dopadajícího jako osy Při tom buďto A) nenastává žádná změna v intenzitě pole, nebo B) nastává změna intenzity pole

V případě A) vložíme před analysátor slídnou destičku čtvrtlínovou, t j. takovou,

kteřá dopadající paprsky rozdělí ve dva různou rychlostí se šířící, tak že z desky vyjdou ve fazi o $\frac{1}{2} \lambda$ pošinuty. Otáčíme potom analysátorem a tu 1. nenastane žádná změna v intenzitě pole-světlo zkoumané jest obyčejné; 2. nastane v určité poloze úplné zatemnění pole — světlo zkoumané jest kruhově polarisováno; 3. nastane neúplné zatemnění pole — světlo jest částečně kruhově polarisováno.

V případě B) otáčíme analysátorem, při tom: 4. nastane úplné zatemnění pole-světlo jest lineárně polarisováno, nebo nastane pouze změna v intenzitě pole. Vložení čtvrtvlnové desky nastane buďto 5. úplné zatemnění pole — světlo zkoušené jest ellipticky polarisováno, nebo nastane změna v intenzitě pole. Souhlasí-li původní postavení analysátoru pro minimum intenzity pole s postavením, které má analysátor při vložení destičky čtvrtvlnové, jest 6. světlo zkoušené částečně lineárně polarisováno; nesouhlasí-li tato dvě postavení, jest 7. světlo zkoumané částečně ellipticky polarisováno.

Zvláštní úkaz **p.** světla nastává. vložíme-li mezi zkřížené nikoly (v t), t. j. mezi polarisátor a analysátor, jejichž hlavní řezy jsou k sobě kolmo, destičku slídkovou. Zorné pole se vyjasní a zbarví. Úkaz tento sluje **p-cí chromatickou** a má základ svůj v **interferenci** světla polarisovaného. O této interferenci platí zákony: 1. Dva paprsky stejnosměrně polarisované interferují za týchž podmínek jako paprsky obyčejného světla; 2. dva paprsky polarisované v rovinách k sobě kolmých neinterferují vůbec; 3. dva paprsky vzniklé ze světla obyčejného a polarisované ve směrech kolmých neinterferují ani tehdy, když uvedeny byly na společný kmitosměr; 4. vzniknou-li však paprsky polarisované ve směrech kolmých ze světla již polarisovaného, interferují, jakmile jsou převedeny byly na též kmitosměr. Zákonů pod 3. a 4. uvedených užito v předešlém k rozeznání světla cirkulárně polarisovaného od světla obyčejného. Ze zákona 2. plyne přímo, že nutno předpokládati příčné kmitání aetherových částic v theorii undulační. Velmi zajímavé úkazy **p.** chromatické dělí se obyčejně podle toho, zdali destičkou dvojnou procházejí paprsky rovnoběžné nebo sblíhavé. Přístroje zařízené pro pozorování chromatické **p** ve světle rovnoběžném nazývají se **orthoskopy**; z těchto nejznámějším jest **aparát Nörrenbergův**. Pozorování **p** chromatické ve světle konvergentním děje se **konoskopy**, z nichž nejjednodušším jsou **kleště turmalinové** (srv. **Polarisační přístroje**).

Od **p.** chromatické sluší rozeznávat **p-ci** rotační, která vzniká položením destičky křemenové, kolmo k optické ose sbroušené, mezi zkřížené nikoly. Zorné pole (při světle bílém) se vyjasní a zbarví, zbarvení však není závislé na poloze destičky vzhledem k polarisačním rovinám polarisátoru a analysátoru. Také změna zbarvení destičky při otáčení analysátorem má jiný průběh nežli

při **p-ci** chromatické. Podle Fresnela vkládáme si zjev **p.** rotační rozkladem lineárně polarisovaného paprsku, dopadnuvšího na desku křemenovou, ve dva paprsky cirkulární v opačných směrech polarisované, které se šíří křemenem nerovnou rychlostí. Paprsky destičku opustivší složí se zase v paprsek polarisovaný lineárně, ale v rovině jiné nežli byla původní Polarisační rovina paprsku desku opustivšího jest tedy proti původní stočena. Otočení roviny polarisační řídí se těmito zákony Biotovými: 1. Otočení polarisační roviny jest úměrně tloušťce destičky; 2. otočení vzniklé několika destičkami rovná se algebraickému součtu jednotlivých otočení, jež by vznikla jednotlivými destičkami; 3. otočení jest závislé na délce vlny světelné, jsouc obráceně úměrně čtvrci délky vlny.

Látky otáčející rovinu polarisační nazývají se opticky aktivní. Některé křemeny stáčeji polarisační rovinu v levo, jiné v pravo. Nazýváme pak křemen levotočivým, když při otáčení analysátoru v levo mění se barvy destičky (pozorování děje se ve světle bílém) od červené k žluté, zelené, modré a fialové, podobně jest křemen pravotočivým, když při otáčení v pravo nastane podobná vzestupná změna barev. Při zkřížených nikolech a ve světle bílém zorné pole zabarvuje se destičkou křemenovou různě podle její tloušťky. Podle barvy pole sluje pak destička žlutou, zelenou a pod.

Optická aktivita látek určena jest jejich specif. mohutností rotační, t. j. úhlem, o který otáčí vrstva 1 mm této látky rovinu polarisační při určitém osvětlení monochromatickém. Tak jest na př. specif. mohutnost rotační křemene (ve směru osy) pro světlo natrivové při teplotě t

$$21.72(1 + 0.00015 [t - -20])$$

Pro různobarevná světla jest tato rotační mohutnost různá; klademe-li rotaci pro natrivové (žluté) světlo za jednotku, jest v ostatních částech spektra rotace

ve světle	červeném . . .	3
»	» žlutém . . .	1
»	» zeleném . . .	4
»	» modrém . . .	4
»	» fialovém . . .	4

(Srovn. Landolt, *Optisches Drehungsvermögen*, 2. vyd., 1898.)

Název **p.** světla pochází od E. L. Malusa, jenž, studuje dvojlom (1809) na vápenci islandském, pozoroval paprsky zapadajícího slunce odrážející se od oken paláce Luxemburského. K podivení svému shledal, že při určitém postavení vápence jeden z obou obrazů mizí. **P-ci** lomem objevil Malus a Biot. **P-ci** chromatickou a rotační pozoroval prvý Arago r. 1811 a popsal tyto zjevy v pojednání: »Surune modification remarquable, qu'éprouvent les rayons lumineux dans leur passage à travers certains corps diaphanes«. **P-ci** chromatickou ve světle konvergentním popsal D. Brewster ve spise »Treatise of new philosophical instruments« (1813 v Fdinburku)

Podrobnosti viz v učebnicích optiky (srv. v té příčině Optika).

Polarisační přístroje jsou aparátů ke studiu úkazů polarisace světla (v. t.). Skládají se ze dvou podstatných částí — z polarisátoru (v. t.), kterým světlo denní nebo umělé se polarisuje, a z analyzátoru, kterým výsledný paprsek se zkouší. Analyzátor jest otáčivý kolem osy rovnoběžné s paprsky naň dopadajícími (po případě s centrálním paprskem při paprscích konvergentních); otočení analyzátoru lze pak odečísti na děleném kruhu. Mezi polarisátorem a analyzátozem umísťuje se krystall nebo jiné těleso průhledné, jež zkusíme na dvojlohm, polarisaci rotační atd.

U turmalinových kleští jest polarisátorem i analyzátozem destička turmalinová, rovnoběžná s osou optickou zbroušená. Přístroj bývá opatřen čočkou spojnou, aby možno bylo pozorovati polarisační zjevy při paprscích divergentních.

Apparát Nörrenbergův, jehož polarisátorem jest deska skleněná, montován jest pro svislý směr paprsků, tak že pozorovatel dívá se analyzátozem — obyčejně nikolovým hranolem — ve směru dolů (jako mikroskopem). Pozorované destičky dvojlomné a pod. umísťují se na stolku připojeném ke sloupkům nesoucím nahoře dělený kruh, v jehož ose pohybuje se analyzátor. Na vertikálním sloupku lze též vsunouti do osy přístroje spojnou čočku, má-li se pozorovati při světle divergentním.

Pro studium chromatické polarisace ve světle konvergentním zařízení jsou konoskopy. Ve vyobr. č. 3243. naznačen jest průřez konoskopu Bertinova. Polarisátorem jest zrcadlo P , které odráží paprsky na I část symmetrického konoskopu, již se paprsky soustředí na pozorovanou destičku D v kuželi, který se přejímá druhou částí konoskopu II a analyzuje analyzátozem A složeným z nikolu a lupy.

K p -m p -jům počítají se též někdy polarisační mikroskopy, které jsou vlastně mikroskopy, k nimž lze přičítati polarisátor ke kondensoru a analyzátor buďto stabilně mezi objektiv a okulár nebo jako otáčivou část nad okulár.

P . p. pro měření rotační mohutnosti látek, viz Saccharimetrie.

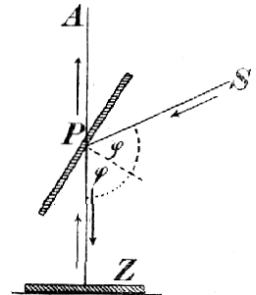
Polarisátor jest zařízení, kterým z obyčejného světla povstává světlo lineárně polarisované (viz Polarisace světla). V aparátu Nörrenbergově (srv. Polarisační přístroje) jest p -em deska zrcadlového skla, kterou lze otáčeti kolem osy vodorovné.

V schemat. vyobr. č. 3244. naznačena jest tato deska při P . Paprsky denního světla dopadají na desku P různými směry, některé z nich však směrem

larisačním φ , tyto paprsky odrážejí se na zrcadlo Z a dopadajíce normálně vracejí se průhlednou deskou P ve směru AP . Deskou P lze, jak již dříve řečeno, otáčeti, tak aby její normála svírala se směrem vertikálním úhel polarisační. Paprsek PA jest pak lineárně polarisován v rovině dopadu (v rovině nákresné). Jako p -u založeného na

polarisaci lomem užívá se soustavy destiček skleněných, kterými procházející paprsek polarisuje se v rovině kolmé k rovině dopadu. P . tento jest méně vhodný, poněvadž intenzita paprsku destičkami prošlého jest značně (částečnými odrazy a absorpcí) zeslabena. P . na odraz světla má tu vadu, že paprsek polarisovaný jest jiného směru než paprsek dopadající; této vady jsou prosty p -y založené na dvojlomu světla. Pro pozorování subjektivní hodí se dobře p , turmalinová. Destička turmalinová, rovnoběžná s osou seříznutá, rozdělí paprsek dopadajícího světla ve dva paprsky lineárně polarisované (v rovinách k sobě kolmých). Paprsek řádný absorbuje se destičkou a vychází pouze paprsek mimořádný, polarisovaný v rovině kolmé k ose krystalu. Poněvadž krystally turmalinové nejsou čiré, jevíce vždy zabarvení nazelenalé nebo hnědé, nelze v případech přesnějšího pozorování užiti p -u turmalinového. Velmi rozšířeným p -em jest hranol Nicolův, nikol (viz Nicol). Achromatisovaný hranol vápencový stmelěn jest z hranolu vápencového, jehož hrana lámavá jest rovnoběžna

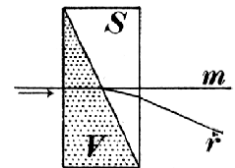
sosou optickou, a zhranolu ze skla korunového, jak to vyznačuje vyobr. c. 3245. Paprsek bílého světla dopadající kolmo na první lámavou plochu hranolu vápencového V rozdělí se ve 2 paprsky, jež postupují tímž směrem, ale různou rychlostí. Paprsek mimořádný (m) postupuje ve skle (S) směrem původním a nerozptýlen, poněvadž korunové sklo téměř stejně láme a rozkládá světlo bílé jako vápence paprsek mimořádný. Paprsek řádný (r) rozkládá se a uchyluje tím více pak, že z ústředí hustšího (S) přichází v ústředí řídkší (vzduch x). Tento paprsek zachycuje se diafragmatem a užívá se



Č. 3244. Schema apparátu Nörrenbergova.

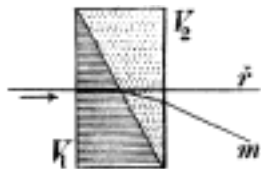


Č. 3243. Průřez konoskopu Bertinova.



Č. 3245. Achromatisovaný hranol Nicolův.

pouze paprsku mimořádného. Především p -u podobně sestrojeno, ale dokonaleji achromatisován jest hranol Rochonův (vyobrazení č. 3246.). Obě části jeho jsou z téhož materiálu, z vápence dvojlomného, jsou však různé k ose optické zbroušeny. U prvního hranla lámavá jest kolmá k ose optické, u druhého s osou optickou rovnoběžná. Paprsek P normálně dopadající na první hranol



Č. 3246. Achromatisovaný hranol Rochonův.

postupuje jím nezměněně a rozděluje se ve dva paprsky teprve v hranolu druhém. Paprsek řádný nedoznává ani v tomto hranolu změny ve svém směru, za to však paprsek mimořádný se uchyluje a (je-li světlo bílé) rozkládá. Z jiných p -ů uvádíme hranol Senarmontův - podobný hranolu Rochonovu - a hranol Foucaultův podobný hranolu Nicolovu. *nvk.*

Polarita, souhrn protívých vlastností neb výjevů na dvou protívých místech (pólech) nějakého tělesa, jako se jeví při magnetu, při článku galvanickém a pod.

Polárka (lat. *polaris*) sluje nyní hvězda α v souhvězdí Mal. Medvěda, poněvadž je mezi jasnějšími hvězdami sev. pólu nebeskému nejbližší. Vzdálenost p -ky od vlastního pólu činí r. 1902 $1^{\circ} 12' 56''$ a mění se časem následkem precesse (v. t.). Proto nezůstává táž hvězda pro všechny časy p -kou. Průvodce p -ky (viz Medvěd Malý) spatřil W. Herschel poprvé 17. srp. 1779. Campbell poznal r. 1899 z vidma p -ky, že je podvojná. Jižní pól nebeský připadá do souhvězdí Oktantu. Jež má málo hvězd. Nejbližší jasnější hvězda vel. $3,1 \beta$ v Malém Hadu vodním (*Hydrus*) jest od pólu vzdálena o 11° a nezasluhuje tedy jména p -ky. *VRy.*

Polární, co k zemskému pólu neboli točné se vztahuje, co u pólu se nachází. k pólu směřuje a pod. Ježto pak rozeznáváme póly severní a jižní, vše, co se vztahuje k pólu severnímu, nazýváme arktickým, co se týká pólu jižního, zoveme antarktickým.

Polární hvězda viz Polárka.

Polární kraje jižní čili antarktické.

Fricker počítá k nim veškerý kraj omezený 60° j. š., zaujímaje v to ještě jižní Georgii, ostr. Sandwichské a Bouvetovy. Jest zde stejné podnebí a také to souvisí s hranicí rozšíření ledu. Známe zde hlavní 3 skupiny zemí: Jižně od Ameriky: archipel Dirck-Gherritzův (nesprávně tak jmenovaný), na jih od Afriky zemi Enderbyovu a Kempovu, na jih od Austrálie zemi (či snad jenom souostroví) Wilkesovu s m. Carr a zemi Victorii. Zálivý jsou tam: moře Weddelovo, na východ od země Grahamovy, jako výběžek oceánu Atlantského, mezi Amerikou a archipem Dirck-Gherritzovým průliv Drakeův a u země Victorie moře Rossovo, jako záliv Tichého oceánu. Každá země nese ráz toho dílu světa, proti kterému

leží. Tak proti Australii rovinatá asi země Wilkesova a země Victoria proti hřebenatému Novému Zeelandu. Země Enderbyova a Kempova snad proti Madagaskaru a v archipel Dirck-Gherritzově odrazí se ostrovnatá a vulkanická Jižní Amerika. Plocha známé země antarktické rovnala by se ploše Rak. — Uherska s Bosnou a Hercegovinou. Osamotněl jest vulkanický ostrov Bouvetův s nejvyšším vrcholem 935 *m*. Ostrovy Jižní Georgie, s plochou asi 4400 *km*² jediným pásmem hor s vrcholky až 2200 *m*, ledem pokrytým, kdež jenom v létě led roztaje; níže se však ostrovy přece zelenají. Jsou jenom prodloužením vnějšího pásma Andů, jež potom jde také na ostrovy Sandwichské, celkem asi 16 ostrovů, jako zbytek někdy jednoho ostrova většího; severně od nich sopečné ostr. Traversey. Výška jest jenom malá, kolem 300 *m*. Jižní Orkneje, skládající se z 2 větších ostrovů, Coronation a Laurie, a mnoha menších. Coronation jest mnohem vyšší (až 1600 *m*), Laurie jenom 900 *m*. I zde příboj zhoubně působil; tam aspoň lišejníky nalezeny. Seskupením svým ukazují již na pokračování jich Jižní Shetlandy, jež začínají dvěma osamělými ostrovy, Clarence a Elefant, povahy sopečné, potom průlivem 120 *km* širokým dostaneme se k vlastním Shetlandům. Také jest to jenom bývalý jeden ostrov. rozervaný průlivem Fieldským na sever. King George a na již. Nelson, a průliv Nelsonův k ostr. Robertovu. Od těchto průlivem 50 *km* širokým dostaneme se k posledním členům. Nejj. výšky dosahuje ostr. Smithův, na 1900 *m*; mělčina kolem ukazuje na bývalý jenom jeden ostrov. Od této skupiny ostrovů, průlivem Bransfieldovým. 292 *m* nejj. hloubky, dostaneme se k t. zv. archipel Dirck-Gherritzovu, jež vybíhá nejdále zemi Joinvilleovou, potom jest země Ludvíka Filipa, Trinity, Palmerova země. průlivem Bismarckovým, 24 *km* širokým, oddělená od země Grahamovy. I tento archipel jest jenom zbytek jedné země. Ne větší z celého archipel jest země Ludvíka Filipa s horou Haddingtonem, 2100 *m*, a za těmi ostrovy jest potom země Grahamova a země Alexandra I., o nichž ani s určitostí nevíme, zda spolu souvisí. Na západním pobřeží mimo ostrov Adelaide jsou ještě ostr. Biscoeovy a dále na západ ještě ostrov Petra I. s vrcholky až 1000 *m* vysokými. Ještě dále na západ na 119° z d. jsou osamělé ostrovy Dougherty.

Země Victoria. Mezi $161^{\circ} 30'$ u. d. a 165° v. d. Od 70° j. š. jde její pobřeží na v. v délce 200 *km* k mysu Adare, obrací se oblohou k j. ostr. Possession a Coulman, zase se obrací na v. a končí zátokou Mc. Murdo, při níž ční M. Frebus. Dále jest jenom ledová stěna, kterou Ross sledoval v délce 800 *km*. U mysu Adare máme pás hor Admirálských s nejj. horou Mt. Sabine, 3000 *m*. K jihu výšky hor přibývá. Mt. Melbourne, 4500 *m*, a ještě dále v jihu jsou 2 vulkány: Erebus a Terror (3800 a 3300 *m*). Na s. od země Victoria jsou ostr. Ballenyovy

Země Wilkesova prostírá se od 158° v. d., 67° j. š. v délce asi 2800 km až k 105° v. d. Nejsev. místo jest mys Carr, na zemi Clarie. Zátoka, jež nejdále byla prozkoumána do nitra, země, jest Diaspointement-bai. Žádných vyšších hor tam nepozorováno. Celkem ani nevíme, zda jest to souvislá pevnina, či jenom ostrovy úzkými průlivy od sebe oddělené. Známe tam jenom jednotlivá pobřeží. Tak zejména zemi Adélie, zemi Clarie, North-High, jež přechází v zemi Sabrina, na západě zvanou Tokens-High, Budds-High a Knox-High. Země Termination výpravou »Challenger« spatřena nebyla. V téže zeměpisné šířce, avšak dále k záp. na 50 a 60° v. d. nalézá se země Enderbyova s mysem Ann a země Kempova.

Ze seřazení vulkánů mohli bychom tam souditi na pohoří pásmatá. Pobřeží jsou tam vesměs strmá. V celém svém ustrojení země antarktická jest věrným obrazem polokoule jižní. O geologii víme tam doposud velmi málo. Pokud můžeme souditi, země jižně od Ameriky jest asi jenom pokračováním jejím. vlastně vnějšího pásu Kordiller, jenž přes Ohňovou zemi jde na Jižní Georgii podmořským hřebenem, tak že jest tam hloubka jenom 200 m, a potom na Sandwichské ostr., odkud zahýbá na Orkneje, Shetlandy a zemi Grahamovu. Země velmi stará, na níž se udaly leckde veliké změny, a čára zlomu označena jest nám vulkány. Tak máme zejména řadu ostrovů na západě ostr. Shetlandských, kde zvlášť ostr. Deception má kráter v objemu 50 km, hloubky 370 m. Země Grahamova jest méně známa. O zemi Victoria soudíme jenom, že tam jsou sopky pouze na pobřeží, kdež také jest pás hor, které vrásou způsobeny býti nemohly. Pravým kontrastem k zemi Victoria jest země Wilkesova jako země velmi stará podle nalezených tam hornin. Země ty jsou vesměs neobydleny a také asi nikdy stálého obyvatelstva mítí nebudou. Srv. Fricker, Antarktis (Berl., 1898); H. Reiter, Die Südpolarfrage und ihre Bedeutung für die genetische Gliederung der Erdoberfläche (Výmar, 1886); Neumayer, Auf zum Südpol! (Berl., 1901); Haardt, Karte der Südpolarländer (Vid., 1895).

Podnebí antarktické není nijak pod vlivem kontinentův ostatních, poněvadž jsou daleko; jest to podnebí okeánské, jež se vyznačuje nízkou teploturou letní. Tak pozoroval Ross na zemi Victoria v létě mezi 60—65° j. š. -0,9° a na 74° j. š. 3,9°C; »Challenger« mezi zemi Enderbyovou a Termination mezi 60° a 66° j. š. 0,6° a podobně v moři Weddellově, ale za to jest tam malé kolísání teploty po celý rok. Poněvadž tam nemůže nastati žádná výměna vzduchu a tím i teploty, jest průběh isobar koncentrický. Maximum pozorované Rossem na zemi Victoria v lednu na 71° j. š. jest + 4,7°C, minimum v březnu na 67° j. š. - 11,3°C; na zemi Grahamově v únoru na 64° j. š. + 7,2° maximum, v lednu - 4,7° minimum. V létě sice dostanou ty země mnoho tepla, ale to jest

všecko spotřebováno jenom na roztání sněhu a ledu a zemi nic se z toho nedostane, neoteplí se a větry z moře vanouti nemohou. I v tom viděti povahu jižní polokoule, jež má více vody, tedy podnebí stálější proti většímu kolísání na polokouli severní, kontinentální. Potom jdou větry s pevniny do barom. depresse kolem polár. kruhu, kde vanou větry většinou západní. I nad mořem jest vzduch velmi studený Časté mlhy v létě brání oteplování vody a v zimě zase jasný vzduch jenom urychluje vyzářování tepla, dále také mnoho ledových hor v moři přispívá k chladnosti. Ze by zima byla mírná, předpokládá se sice, ale pozorované teploty tomu odporují. Cekali bychom na jihu barometr. minimum, kdyby tam byla jenom voda, ale jak nám všechny zprávy ukazují, byly tam větry jižní, tedy jest tam maximum barom., anti-cyklona jest tam, ale není pořád na jednom místě, nýbrž v zimě jde dále k východu, směrem k Indic. okeánu. Srážky jsou hojné, poněvadž jest tam jenom sníh a led, jenž se vypařuje i při nízké teplotě, a potom otevřená vnikající moře podporují vznikání par a snad i svrchní proudy vzduchu od rovníka přináší páry. Relativní vlhkost jest veliká, převahu má padání sněhu, ale ne ve vlóčkách, jenom jemné jehličky ledové; deště a krup velmi málo Větší důležitost má rosa. Srv. Hann, Handbuch der Klimatologie (Stuttg., 1897); Supan, Das antarktische Klima (Verh. des deut. Geographentages zu Breslau, 1901).

Polární kraje severní čili arktické.

Představují nám samostatný celek nejen morfologicky, ale i klimatologicky a anthropologicky, jsouce až na Novou Zemli neobyčvaně Jeví se nám jako moře obklopené souší, zaujímající na 13 mill. km², neznámá končina pak zaujímá dle Supana 5 mill. km². Dosud známé ostrovy arktické pokrývají plochu 3,800.000 km². Nejjednodušší určení polárních končin by bylo, že jsou to končiny, ležící uvnitř polárního kruhu, jenom že hranice klimatická jest jiná. V Asii a Americe podnebí polární zasahuje dosti hluboko do nitra pevniny V Americe by mu odpovídala čára od úžiny Beringovy k ústí reky sv. Vavřince; v Asii má zejména poloostrov Taimyr ráz polární. Z Evropy tam můžeme počítati jenom poloostrov Kolu. Jinak ovšem máme na mysli ponejvíce ostrovy v Polárním moři. Tyto kupí se nám přirozeně ve 3 části: na severu Evropy jedna skupina (Novaja Zemlja, Špicberky, ostrov Medvědi, země cis. Františka Josefa); nad Asii menší skupina ostr. Novosibiřských, ostr Wrangelův, ostr. de Longovy, pochybná země Sanikova; nad severní Amerikou třetí a největší skupina, zvaná archipilem Arktickým nebo též Americkým. Tuto můžeme zase dělit na dvě nebo tři části: Jižní část, při pobřeží americkém, oddělená k sev. průl. Lancasterským, Barrowovým, zátokou Melvilleovou a průl. Banksovým, zaujímá zemi Baffinovu, Severní Somerset, zemi prince Waleského, zemi krále Williama, potom zemi, jejíž

části mají různá jména: země Viktoriina na jv., země Wollastonova na jz., země prince Alberta na sz., nejdále k západu země Banksova. Od této skupiny na sever jest druhá skupina, ostrovy Parryovy, a nejdále k záp. ostr. prince Patricka, omezená na sev. průl. Jonesovým, od něhož severně jest země Ellesmerova, od Grónska oddělená v severu Smith-Sundem, severněji jméno země Grinnellovy mající a tam od Grónska zál. Kaneovým a průl. Kennedyho oddělená, a nejseverněji, od Grónska Roberson Channelem oddělená, jest země Grantova. Před celým tímto archipelem rozkládá se mohutný ostrov, Grónsko, při jehož západním pobřeží, v zál. Baffinově, jest malý ostrov Disco, při vých. pobřeží ostr. Koldevevovy, Shannon a poněkud dále ostrov Jan Mayen. Mezi Evropou a Grónskem, to-mu ovšem mnohem blíže, jest Island. Dnešní utváření arktických krajů jest velice mladé, ježto až v diluviu země celistvá rozpadla se v ostrovy, jak je dnes vidíme, a dnešní změny v niveau nasvědčují tomu, že ty kraje posud nejsou ustáleny.

Špicberky a země Františka Josefa, spočívající na společném podkladu, představují nám jeden celek geologický. Špicberky, zaujímající plochu asi 70.000 km², skládají se ze 2 větších, 3 menších a mnoha drobných ostrovův, od 76 1/2° s. š. až k 81° s. š. Největší ostrov jest West Spitzbergen, do něhož se zaráývají 2 veliké fjordy: Isfjord ze západu a ze sev. Wijdebayfjord. Průlivem Hinlopen-ským k sv. oddělen jest od něho Nordostland, od něhož k severu jest 7 ostrovův, z nichž ostr. Rossův jest nejseverněji. Na jv. od hlavního ostrova jest země Barendszova a od této k jihu ostr. Edge. Na východ od celé skupiny ostr. krále Karla. V celé skupině, jejíž západní část jest mnohem přístupnější než východní, převládá ráz planinný, nejvyšší hora má 1700 m. Archaické horniny jsou silně zvrásněny, mladší spočívají vodorovně, v s. a z. horniny devonské, na jihu karbon a perm, jejichž vápence a pískovce obsahují zbytky zvířeny mořské. Eruptivní jest jenom diabas, jenž někde prostupuje i juru. Značná část nitrozemí jest kryta ledem, avšak svahy k slunci obrácené přece se odívají zeleným pokroven. V únoru, nejstudenějším měsíci, pozorována teplota -22,7°, v čci však zase nepozorována teplota pod 0°. Od Špicberků na jih na 74° s. š. jest Medvědí ostrov, na východ země Františka Josefa. Zda mezi ní a Špicberky jsou ještě nějaké ostrovy, nevíme; kreslíva se tam země Gillisova, je i skutečnost však není dokázána. Po cestě Payerově a Weyprechtově, kteří archipel ten objevili, soudilo se, že jsou to jenom 2 ostrovy, oddělené průlivem Austrijským, ale dnes, obohacení zprávami Jacksonovými a Nansenovými, víme, že to je vlastně celá skupina drobných ostrůvků. Země Petermannova a krále Oskara, které domnívali se cestovatelé spatřovati, zdá se, že vůbec neexistují. Nezápadnější

mys jest C. Harmsworth na zemi Alexandrině. Také rozloha její k severu není tak veliká, jak se za to mělo, a plocha nebude ani 40.000 km².

Největší z ostrovů na sev. Evropy jest Novaj a Zemlja, od ní na východ, blízko poloost. Tajmyrského, jest malý ostrov Ensomheden. Proti ústí řeky Jany a Indigirky leží Novosibirské souostroví. Zda skupinu ostrovů severně ležící, zvanou ostrovy De Longovy, možno také čítati k této skupině, jest dnes ještě nejisto. Od objevitele svého r. 1881 navštíven jenom západní ostrov Bennetův, baronem Tollem r. 1900—01 také lépe seznán. Kryt jest ledem a sněhem a jenom v sv. části jsou místa sněhu prostá. Vyskytuje se tam veliké množství ptactva a podle nalezených tam sobích parohů můžeme souditi, že i toto zvíře tam žilo. Plocha těch ostrovů měří kolem 6000 km². Na východní straně jest malý ostrov Henriette se značnou výškou 1000 m a na jih od tohoto ostr. Jeanette, oba pokryté ledem a sněhem.

Dále k východu, proti ústí Kolymy, jest malá skupina Medvědích ostrovů, nejdále k východu nad Asii ostrov Wrangelův, průlivem De Longovým od pevniny oddělený. Něco na východ jest ještě malý ostrůvek Herald, vlastně jenom skála žulová, uprostřed břidlicí prostoupená, asi 500 m vysoká.

Nejmohutnější jest ovšem arktický archipel na s. Ameriky s plochou dnes známou 1,300.000 km². Většinou shledáváme se tam s pobřežím velmi strmým, fjordy rozetraným. Výšky jsou značné: tak na zemi Baffinově jest pásmo až 2000 m vysoké, na východě svah příkrý, kdežto k západu již se neseťkáme s takovými výškami; tam jsou spíše planiny Mnohem více než na zemi Baffinově vystupuje ráz vysokých hor při Smith-Sundu, zejména na zemi Ellesmerově a Grinnellově, s výškou 700—1000 m. Geologicky vyskytují se čím blíže pólu, tím mladší horniny. Archaický útvar zastoupen jenom na ostrovech protilehlých Grónsku. Ostrovy přilehlé pevnině jsou útvaru silurského Za karbonu vystoupila jižní část ostrovů Parryových, některé zcela a severní část země Banksovy. Ze zbytků fossilních kmenů na zemi Banksově můžeme souditi na někdejší podnebí mírnější.

Mimo množství map anglické admirality jmenujeme tu jen přehledné mapy: pro severní země polární: Haardt, Nordpolarkarte, 1 : 5,000.000 (Víděň); mapa hydrografického ústavu ve Washingtonu, 1 : 7,000.000; Nansenova Fysikální mapa sever. polár. zemi, 1 : 14,000.000.

Podnebí. Ještě za doby palaeozoické bylo podnebí na celé severní polokouli stejné a teprve v mesozoiku začalo se rozlišovati; na severu nastává podnebí studené. Význačnou jeho známkou jest, že tam slunce v zimě vůbec nespívá a v létě posílá tam paprsky příliš šikmo, tak že nemají té moci, aby sníž

na rovinách roztál, aspoň ve vyšších šířkách. Proto jest tam velice důležitý sklon a také geologické složení půdy. Ač krajiny polární nezavírají v sobě pól zimy, přece jest tam nejnižší střední roční teplota pod -20°C a nejchladnější měsíc asi -40°C . Největší stupně zimy však jsou v Sibíři, ve Verchovjanskou, kde bylo pozorováno až -68°C . Podle Nansena soudíme, že na severním pólu nebude žádný veliký kontinent, ale moře, více méně ledem pokryté, jež má i ve vyšších šířkách teplotu nad 0° v malé hloubce, ano i v hloubce 3000 m.

Zajímavý jest tam postup zimy. Zima se prodlužuje daleko do letních měsícův a největší mrazy mohou nastati až v dubnu; ale přece červenec jest měsícem vždy nejteplejším; v srpnu už zase teploty ubývá. Přechod zimy v léto bývá náhlý. Ani vyskytování se ptákův ani stoupání vody nedodává nám naděje, že nastane léto, ale toto přijde potom najednou. Podzim bývá mnohem teplejší než jaro. V zimě není tam ani znáti denní proměny teploty, jenom na jaře jest znatelná, ale v létě bývá teplota zase stálá, a to jest charakteristickou známkou krajín polárních. Vzduch jest velmi suchý, chudý parami, a proto cestovatelé tak často sobě stěžují na žízeň, a lépe bývá teprve, když slunce se ukáže, ale i potom jsou jenom malé výpary, asi do 30 m od země, a to jenom nad otevřeným mořem a blíže pobřeží. V zimě namísto par bývají husté sněhové poprašky, avšak ne vločky, nýbrž jemné ledové jehličky, které můžeme pozorovati jenom proti tmavým předmětům. I za dnů jasných bývá jich plný vzduch a nazývají je »prachem dýmavým«. V zimě vítr přináší teplejší vzduch, v létě naopak. Za bezvětrí vzduch bývá nejstudenější. Zima počíná se různě, při čemž záleží mnoho na stanici. Jiné jest podnebí v evropských krajích polárních a jiné již v Asii. Tam jest více podnebí kontinentální, s teplejším sice létem, ale mnohem studenější zimou, tak na př. na poloostrově Tajmyru teplota dosahuje v srpnu o polední až $26,3^{\circ}$ a od konce čna až do polovice srpna tam není žádný mráz. I dále k pólu zimy nacházíme při pobřeží místa ledu prostá, zvaná *polyije* — za to ovšem od září až do polovice května teplota nevystoupí nad bod mrazu. Jenom při ústí ř. Kolymy jest poněkud mírněna mlhou, poněvadž vane teplejší vítr s moře na pevninu a ten mlhu tu — *morók* — způsobu je, tak že tam vidíme najednou skok od -44° až na 2° . Podnebí polárních ostrovů sev Ameriky jest podobno více evropskému, tedy okeanické. Také bychom očekávali v polár. zemích minimum tlaku barometrického, ale to jest v severních částech okeánu Atlantského a Tichého. Nejvyšší tlak barometrický bude asi v čáře přes průliv Beringův, což je také předělem větrů. Jenom že tato čára není pořad na jednom místě, nýbrž mění se s dobou roční. Máme také skutečně západní větry na pobř. severní Evropy, az k ostr. Novosibír-

ským, jež vhnějí teplou vodu proudou Golvého do bassinu arktického. V zimě měnívají se ve větry jižní. Větry také bývají příčinou drsné zimy, zvl. v Asii při ústí řeky Jany v Ustjanskou. Vnitřní krajiny polární, ležící mimo oblast větrů, jsou klidny. Ani noc polární není tak hrozná, jak by se zdálo. Čekali bychom ovšem na pólu noc 179 dní, ale ve skutečnosti jest tomu jinak. Valná část její připadá na soumrak a úsvit, tak že vlastní noc trvá jenom tři měsíce. Úsvit začíná tam 4 února a zmizí až 6. list., slunce samo vyjde však až 21. března a zapadá 23. září. Potom zmírňuje noc také svit měsíce a hvězd, méně záře polární. Vliv její byl vůbec přečeňován. Bývá sice někdy velmi mocná a jasná, zejména na zemi Františka Josefa, přece však nikdy nedosahuje té moci, jako světlo měsíce. Sotva dovedeme si představití jednotvárnost polární noci, kdy přichází na člověka trudnomyslnost, jež bývá příčinou skorbutu. Ani při velkém stupni chladna nebývá zima tak citelná. Záleží na tom, zda vzduch jest klidný a suchý, či zda zuří vítr a vzduch jest vlhký. Tak výprava Payerova pokládala zimu -23° za horko při klidném a suchém vzduchu a mrzla při vyšší teplotě jarní, kdy vzduch byl vlhký. I 50° zimy snesla ruská výprava r. 1882—83 při ústí Leny, aniž bylo nějaké affekce plicní. Jinak noc polární má na člověka účinek zhubný; jedna k málo pohybu, z čehož vzniká nemoc skorbut, jemuž podleha norská výprava r. 1872—73, a pak trudnomyslnost, a proto také byl veden pozorováním toho Bessels k úsudku, že nikoliv ubývání teploty, ale délka noci jest činitelem, který určuje hranici lidských sídel. Jinak jest tam léto zdravé, vzduch velmi čistý. — Srv. Hann, Handbuch der Klimatologie, III. sv. (Stuttgart, 1897); Contributions to our knowledge of the meteorology of Arctic regions (Lond, 1885 a sl); Bartholomew's Atlas of meteorology (t, 1899).

O b y v a t e l s t v o. Staré báječné obyvatelstvo, Hyperborejci, nám ovšem dnes úplně zmizelo a máme tam dnes několik národův (viz Amerika, Asie, národopis) v úhrnném počtu asi $1/2$ mill. duší a z toho připadá mnohem větší polovina na svět Starý, totiž 360.000. Z toho na Laponce 29.000, Samojedy 16.000, Ostjaky 25.000, Tunguzy mezi 40.000—68.000, Jakuty 211.000, Kamčadály 1950, Korjaky 2750, Čukče 5000. V Americe pak r. 1884 bylo: v Aljasce 33.400 obyv., pobřežních Indiánův 7160, vnitrozem. Indiánův 3920, Eskimákův a Alehutů 19.745, bělochův a míšenců 2185. V Grónsku pak (1880) na obyvaném pobřeží 10.640 obyv., a to osada Etah 100, na východním pobřeží 540, na západním 9820, dnes jest o něco více. V Labradoru 4000 Indiánů, 1200—1500 Eskimáků, v zemi Baffinově asi 1000 Eskimáků, v oblasti řeky Mackenzie počítá Dall 200, Rink 2000 Eskimáků, ostatních t zv. centrálních Eskimákův asi na 3000 a potom na asijském pobřeží jest jich asi 2000, Indiánův kolem zá-

livu Hudsonova na 30.000 a Indiánů kolem řeky Mackenzie na 6.000, tak že bychom měli Eskimáků na 40.000 a Indiánů 52.000.

Dnešní hranice lidstva na severu jest docela jiná, než jaká bývala dříve. Vyjdeme-li od m. Onmanova při zál. Koljučinském směrem západním, jde dnešní hranice lidstva stále po pobřeží až k ústí Kolymy, tam vynechá neobydlený výběžek mezi Kolymou a ústím Indigirky a potom druhý až k ústí ř. Jany. Potom jde pořád po pobřeží až k ústí ř. Chatangy, vynechává poloost. Tajmyrský až k ústí ř. Piasiny. Také výběžky mezi ústím Obu a Jeniseje jsou neobydleny. Od severního pobřeží poloost. Jalmalského jde potom hranice ona stále po pobřeží, zabírajíc i ostr. Vajgač a část Nové Zemle, kdež při průlivu Matočkin Šar jest osazeno několik rodin samojedských. Dále celý sever Evropy jest obydlen. Také Island, Grónsko na vých. pobř. asi od polár. kruhu na jih; záp. pobřeží jest souvisle obydleno až k 75° a potom při Smith-Sundu jest malá eskimácká osada Etah, mající na 100 duší, nejsevernější osada světa. Na americké straně hranice ta zavírá celou skoro zemi Baffinovu, potom vynechává jenom severní část Boothia Felix, ač tam hranice není pevná, neboť jest tam často překračována, dále zabírá jižní břehy země Wollastonovy a jde po pobřeží až k mysu Lisburne, odkud přechází na asijskou stranu km. Onman. Ale v dřívějších dobách člověk žil ještě mnohem dále k severu; zvláště v průlivu Smithově, kdež na obou březích shledány stopy jeho až k 82° s. š. Také ve vých. Grónsku člověk žil až k 80° s. š., kdežto dnes tam dosahuje jenom k polár. kruhu. Archipel americký byl hojně obydlen, zvláště North Devon, archipel Parryho, země Hallova, kdež nacházíme také staré hroby. — Srv. Hassert, Nordpolargrenze der bewohnten und bewohnbaren Erde (Petersmanns Geogr. Mitteil, 1891). *Nový.*

Polární kruhy viz Kruh, str. 275 a.

Polární led. Kolem pólů předpokládána byla s počátku jedna souvislá plocha ledová. O pravděpodobnosti toho jsme dnes četnými zprávami přesvědčeni. Souvislého ledu máme na severu velmi málo, jenom některé ostrovy jsou jím kryty. Že ovšem kdysi ledovec pokrýval mnohem větší plochu, jest také dokázáno. Rozeznáváme tu tři druhy ledů: 1. **L e d v n i t r o z e m s k ý**, jimž zejména jest pokryto nitro Grónska do značné výšky, asižpř 2000 m. Podnebí jest tam tvoření jeho příznivé, chladné léto a přece jenom dosti srážek. Zejména tam máme mnoho ledovců, kam zasahuje proud Golfový. Mimo Grónsko také některé ostrovy jsou jím kryty. Povrch jeho není vždy rovný, jmenovitě ne v Grónsku, kde shledáváme rýhy značné délky a šířky až 15 m. Také býva znečištěn na svém povrchu prachem, »kryokonit« zvaným, a též jinými látkami anorganickými. Led ten pohybuje se k pokraji země a to rychlostí značnou, někde až 40 m za den, a po krajích odpadávají potom části, jež pod jménem ledov

vých hor plují do šírek nižších. Takovým způsobem na př. jenom na záp. pobř. Grónska mezi 60°—80° s. š. jde ročně na 100 km³ ledu do moře. V září postup tento dosahuje svého maxima. Výška hor ledových býva často přeháněna. Průměrem činí kolem 80 m výšky nad mořem a asi 6krát tolik pod hladinou. Přicházejí i do šířky, na niž leží Hamburk. Důležitými pro hory ledové jsou právě Grónsko, Špicberky a země cis. Frant. Josefa, jenom že na v. od Špicberků býva jich již jen málo vidati. Takových hor přichází zvláště mnoho z Antarktidy, kdež led mořský nemůže se tvořit tak, jako na severu. Mnoho sněhu tam nahromaděného jest proměňováno jenom malou teplotou v led, a tlak vrstev potom ostatek dokoná. Tam mají hory také zcela jinou podobu, více tabulovitou, potom mívají také vrstvy různě zbarvené, ku povrchu vždy bělejší. Plují také do nižších šířek, ovšem valně změněny, rozhlodány, až i na 100 mil od Kapského města byly spatřeny. Také není stejné mnoho ledu v každém oceánu, zejména jest málo v ok. Indickém, jižně od ostr. Kerguelenových a Nového Zealandu, tuto zvláště nápadně málo. Potom také máme jisté periody, kdy je neobyčejně mnoho ledu, jako bylo v l. 1891 až 1894, a zase po ní perioda, kdy jest ledu málo. Od dubna do čce jest ledu nejméně, v list a pros. nejvíce. Že tam tolik ledu tvořiti se může, třeba přičísti tomu, že všechny srážky jsou tu v podobě pevné a všecko jde jenom na tvoření ledu — to jest vlastně charakteristická známka zemí polárních.

2. **L e d m o ř s k ý**, zvláště v sev. končinách hojný, ježto jest tam veliký archipel, kde voda jest klidná a snadno zamrzá. Naproti tomu v Antarktidě, kde máme volné moře, nacházíme ledu tohoto druhu velmi málo. Tloušťka jeho býva obyčejně jenom kolem 2 m. Vůbec jest Antarktis i na formy ledu mnohem jednotvárnější než Arktis. Ani tento led není klidný, nýbrž vítr jím pohybuje; tím se tříští, kupí na sebe a povstává tříšť ledová, v níž tvořívají se zase strouhy. Jež potom mají sloužiti za dráhy lodím cestovatelů. Taková tříšť býva hnána do moře, jako to shledáváme na vých. pobřeží Grónska, kde jde ona tříšť ze severu do ok. Atlantického. — 3. **L e d ř í č n í** shledáváme ovšem jenom na severu, ježto na jihu ještě žádné řeky neznáme. Tam, kde máme nížiny, máme také největší veletoky, a to jest zvláště v Sibíři. Jimi dostává se do Ledového moře množství ledu sladkovodního. Tak v Karském moři hromadí se ho spousty, a že nemá potom odtamtud žádného východu, jest moře tím plavba velmi nesnadná a jenom zřídka možná. — Dnes jest nám ovšem led ještě postrachem v otevřeném moři, ale on jest nám také dobrým poslem, svědkem. Podle ledu soudíme, odkud přišel a jaký může býti asi ráz krajiny té, zvláště nese-li na sobě také ještě kámen nějaký. Srv. Weyprecht, Die Metamorphosen des Polareises (Vid, 1879); Sachs, Die Eisverhältnisse der arkti-

schen Gebiete (Halle, 1889); nejlepším dílem o ledu grónském jest Drygalski, Grönland-expedition der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin 1891—1893 (Berl., 1897); o ledu antarktickým: Fricker, Die Entstehung und Verbreitung des antarktischen Treibeises (Lip., 1893).

Polární moře neboli **Ledové moře**. Treba dělati rozdíl mezi severním (arktickým) **p-m** **m-m**, které jest uzavřeno, a jižním (antarktickým), které jest jenom částí okeánu některého. Nám jde především o vymezení hranic **m. p-ho**. Kommissie geografické společnosti londýnské navrhla r. 1845 za hranici polární kruh, s čímž se ostatně možno shodnouti. Severní moře jenom málo souvisí s ostatními okeány, a to: s okeánem Tichým jenom průlivem Beringovým, mělkým, a také s okeánem Atlantským jenom v malé sířce. Ale na jižní polokouli jest tomu jinak; tam máme otevřené moře, proto již Herschel navrhoval zvláštní moře Jižní. Ratzel navrhuje 40° j. š. za hranici, jež i jinak velmi dobře se hodí, spadajíc skoro v jedno s hranicí isothermy 10°. Jinak morfologické hranice nemáme. Zcela jinak ovšem moře severní, jež jest morfologicky dobře omezeno jednak pobřežím tří kontinentů a na místech, kde souvisí s ostatními okeány, aspoň podmorskými hřbety, na nichž potom vyčnívají ostrovy; zvl. mezi Grónskem a Evropou: Island, Faröry, Shetlandy, ano i v průl. Davisově máme podmorský práh. Na jihu tomu tak není, tam hloubky okeánu pokračují až k Antarktidě. Plocha moře arktického činí asi 13 mill km², a dnes po cestě Nansenově zcela určitě můžeme tvrditi, že na severu převládá moře. Dříve se mysliło, že tam jest moře jenom mělké, ale Nansen shledal hloubky až 4000 m. Moře severně Evropy, moře Barendszovo, jest ovšem mělké, poněvadž jest to vlastně jenom ponořená pevnina, jejíž části se nám ukazují ještě v ostrovech severně Evropy, a jenom k Nové Zemli jest strouha poněkud hlubší. Severně Špicberk potom hloubky přibývá. Také podél celého pobř. Asie jest mělko, ač na př. Bílé moře má přes 300 m, což jest hloubka na pobř. dosti veliká, jenom že název moře by žádal hloubky větší. O vnitřním **p-m** **m-ři** víme jenom z výpravy Nansenovy, jež od ostr. Novosibiřských k severu začal měřiti značné hloubky, všude přes 3000 m, a jest přesvědčen, že severní moře jest bassin nejméně 4000 m hluboký. Tyto hloubky měřeny také severně země cis. Frant. Josefa a Špicberků, a schází nám jenom ještě další měření, abychom mohli dokázati, že jest jenom pokračováním hladiny mezi Špicberky a Grónskem, kde švédská výprava měřila 4850 m na 78° s. š. Jinak máme v zálivech moře arktického jenom malé hloubky, ale máme také málo měření. Ta jsou konána jenom na pobřeží. Na celém pobřeží měřeno jenom do 100 m hloubky, nebo něco málo přes ně, jenom v zálivu Baffinově měřeno 180 m a v zálivu Hudsonově 200 m. Z pozorování Nansenova můžeme souditi dále na

proudy v **m-ři** **p-m**. Nansen pozoroval na povrchu teplotu -2 °C. a teplotu tuto měla voda až do 200 m, ale hlouběji potom stoupala až na + 1 °C, potom jí zase ubývalo, ke dnu zase stoupla, ale na dně samém byla zase negativní. Tu můžeme snadno souditi s Nansenem, že jest nám tam činiti s účinky teplého proudu Gólfového, jež jest tam vhnán a jež v tomto archipelu na březích západních snadno jest znamenati. Vniká tam cestou západně Špicberkův a země Frant. Josefa. Jiný proud jde tam asi z průlivu Beringova k severu, týž proud, jež také nesl loď Jeanette, a jako náhradou do okeánu Atlantského jde potom podél vých. pobř. Grónska studený proud arktický, jež na jihu Grónska spojuje se s jiným, jdoucím ze zál. Baffinova a přinášejícím mnoho ledu. Tento proud arktický jest pro Evropu velmi důležitý; způsobujeť často veliké ochlazení u nás. Ze by nosil ledové hory, v tom bylo nadsazováno. Proud Gólfový jest zase velikým dobrodiním krajům severním. Měňiva se obdobně a s ním také podněbí arktické.

Dnes ovšem **p. m.** u Špicberků nemá té důležitosti, jako jindy, kdy tam byl velmi výnosný rybolov, kdy i války vedeny o přední moc v tammích krajinách mezi Hollandany a Angličany, ale má i dnes přece svou důležitost zase ve směru jiném. Dnes moře u Antarktidy je skorem důležitější pro lov tuleňův a hojnost guana na ostrovech zejména v moři Rossově. Ze severní moře ode dávna mnohem více bylo navštěvováno než jižní, to má svou příčinu v tom, že tam sahá země mnohem dále, a kdyby se loď ztroskotala, mají cestovatelé kam se utéci, aniž jim třeba obávati se hladu; kdežto na jihu jest moře volné, širé, tam cestovatelé nemají naděje, že by se mohli zachrániti na zemi, a kdyby se tak i stalo, co jim to pomůže, když tam jsou ostrovy bez života. — Směr proudů v moři nám velmi dobře určují ledové hory, které svou největší částí jsou v moři. Nejsou nám tedy jenom předmětem obav, ale také ve mnohém vůdcem. Pomocí jich mohlo se souditi také na proudy v Antarktidě, a sice soudi se na proud z jihu jdoucí v moři Weddellově, ač tam Neumayer kreslí proud jdoucí k jihu, potom jižně ostr. Kerguelenových, kde se objevuje ledu nápadně málo, také na teplý proud jdoucí tam od severu, v moři Rossově zase proud od vých. jdoucí, jež potom u země Victoria se dělí, jedna část' jde k sev. a druhá zpět podél ledové stěny. Potom vůbec studené proudy, jež narážejí na západní břehy jižních kontinentů, mají tam svůj původ a náhrada za tuto vodu jde tam od rovníka, jak konstatovaly výpravy »Gazelle« a »Challenger« Co se týče solného obsahu vody antarktické, pozorujeme tam veliké stoupání solnatosti v hloubce nad 100 m. Nový.

Polární plavby viz Polární výpravy.

Polární světlo, polární záře, jest světelný zjev neobyčejně krásný, pozorovaný nejčastěji v krajinách polárních. Na severu nazývá se **p. s aurora borealis**, v polárních kra-

jiných jižních *auror australis*. **P. s.** ukazuje se ve formách velmi rozmanitých. Nejpravděpodobnějším a nejstálejším jest **p. s.** v podobě oblohu, duhy. Vrchol světelného oblouku, jehož dolejší okraj bývá ostřejší než hořejší, leží v magnetickém poledníku. Oblouk skládá se buďto z rovnoběžných proužků-odtud název duhy —, nebo jest paprskovitě ryhovaný, anebo konečně rozplynulý a neurčitý. Jinak jeví se severní záře v podobě světelných stuh sem tam rozmanitě po obloze se pohybujících, jindy spatřuje se zaslňávání **p-ho s-la** v jazycích spirálovitých. Často **p. s.** objeví se jako paprskovitá draperie, visící v nebi jako záslony svítící látky. Někdy sbíhají se paprskovité útvary **p-ho s-la** v místo jediné, zvláště jasné, které se nazývá koruna. Místo toto leží ve směru inklinanční jehly magnetické. Mimo uvedené formy **p-ho s-la** připomínají se též severní záře v podobě sloupů, dále pak mráček a skvrn rychle vzplanuvších a zase hasnoucích a konečně i jako rozptýlené světlo malé intensity. Barva **p-ho s-la** jest bílá, nažloutlá, někdy ukazují se i záblesky červené. Světelnou povahu zajímavého tohoto úkazu nejlépe vystihují moderní pozorování spektrografická, kterými spektrem **p-ho s-la** se fotografuje. Význačnou čarou ve spektru záře severní jest čára žlutozelená mezi čarami *D* a *E* pozorovaná již Ångströmem. Spektrofotografické práce, jež provedla dánská výprava (1899 až 1900) v severních krajinách Islandu, ukázaly, že charakteristickými čarami ve spektru **p-ho s-la** jsou vlastně čáry dvě, jejichž délky vlny jsou 428 a 392 $\mu\mu$. Ostatní slabší čáry spektrální **p-ho s-la** souhlasily se spektrem světla kathodového. Ångström upozornil na zajímavou shodu spektra záře severní se spektrem světla zodiakálního.

P. s. pozorováno bylo ve výškách rozmanitých; Lemström pozoroval je pod vrcholky hor ve výši asi 1200 *m*, Heis a Flögel (1870) pozorovali totéž místo severní záře se dvou různých stanovisek a určili tak výšku polární záře na několik set kilometrů. Novější teorie, jež pokládají **p. s.** za výboje elektrické ve zředěném ústředí plynovém, určují výšku severní záře do výšek, kde jest tlak vzduchu asi 0,01 mm. Úkazy **p-ho s-la** nejsou pouze lokální, ale prostírají se často po velikém okrsku; tak na př. dne 7. led. 1831 viditelná byla sev. záře nejen všude ve střední Evropě, ale též na jezere Erie v Sev. Americe. Úkaz **p-ho s-la** na týchž místech opakuje se periodicky. Carlheim-Gyllenskiöld soudí z pozorování, jež provedl na Špicberkách, že ke třetí hodině odpolední Případá maximum **p-ho s-la**. Vedle denní této periody shledány byly periody měsíční, roční, jedenáctiletá a sekulární. Na obou polokoulech nastává zároveň maximum **p-ho s-la** asi v 26 dnech. V době jižního lunovratu pozorováno bylo též maximum severní záře, v době severního lunovratu minimum. Během roku připadá nejvíce a nejintenzivnější záři severních na dobu rovnodennosti jarní a podzimní, nejméně záři

severních jest v dobách slunovratu. V periodě jedenácti let opakuje se největší a nejmenší počet skvrn na slunci a v souhlase s průběhem tohoto počtu jest počet severních záři, jejichž maximum a minimum nastává zároveň s maximem a minimem počtu slunečních skvrn. Periodu sekulární nelze ovšem ztvrditi bezpečně, poněvadž pravidelná pozorování nedějí se dostatečně dlouho. Srovnáním pozorování soudobých, ale v různých krajinách shledalo se, že největší počet polárních záři pozorován byl v severních zemích pásma studeného a mírného. Řídký jest tento úkaz v zeměpisných šířkách 45—23,5° a velmi vzácným v krajinách tropických. Podobně ubývá severních záři k pólům, tak že nejvíce záři polárních pozoruje se ve dvou pásmech, obkládajících póly zemské i magnetické. V krajinách našich pozorovati bylo intensivní **p. s.** dne 18. říj. 1836, dne 24. a 25. říj. 1870, 2. ún. 1872 a 9. září 1898.

S úkazem polární záře souvisí změny v souřadnicích zemského magnetismu. Magnetická jehla deklinací citlivě reaguje na **p. s.**, i když toto je vzdáleno a s místa, kde jehlu pozorujeme, neviditelné. Humboldt, pozoruje zvláštní neklid jehly deklinací při polární záři, případně nazval tento zjev bouří magnetickou. Pro souvislost polární záře a magnetismu zemského ostatně svědčí též periodicita severní záře a obdobné periodické změny v deklinaci.

Nejstarší zprávy o pozorování severní záře máme z dob Aristotela, Plinia a Tacita. O výklad polární záře pokusil se první Descartes. Novější teorie vykládají severní záři jako úkaz elektrického výboje. Náboj elektrický vzniká podle starších teorií elektrínou atmosférickou, podle novějších teorií příčinou jest záření sluneční. Podle teorie de la Riveovy částičky vodní páry, utvoří se na hladině mořské, sdělují pozitivně elektrický svůj náboj hořejším vrstvám vzduchovým, které jsou passattem unášeny k pólům. Nad zemí negativně elektrickou povstane tak vrstva pozitivně elektrická, dohromady tedy kondensátor, který má tím větší kapacitu, čím blíže jest hořejší vrstva zemí a čím lépe obě elektriny jsou od sebe izolovány. Vyrovňáváním obou elektrín tichým výbojem de la Rive vysvětloval **p. s.** Edlund (1878) snažil se vysvětliti pozitivní náboj atmosféry na základě indukce, představuje si zemí jako magnet na povrchu vodivý a se otáčející, který obklopen jest na povrchu špatným, ve větší vzdálenosti však poměrně dobrým vodičem elektriny. Lemström (1882) pokryl vrcholky dvou hor v Čuchonsku (výšky 800 a 1100 *m*) drátěnými sítěmi, opatřenými četnými hroty vzhůru namířenými, a shledal, že sítěmi procházejí proudy měnlivé intensity; zároveň objevila se nad hroty síť běložlutá záře, jež zkoumána spektrálně ukázala charakteristickou čáru spektra **s-la p-ho**. Z novějších teorií, jež za hlavní příčinu **p-ho s-la** pokládají záření sluneční, vyniká teorie Paulsenova, již případně doplnil Svant

Arrhenius. Podle Paulsen je severní záře úkazem podobným fluorescenci. Zářivá energie sluneční pohlcuje se nejvyššími vrstvami v atmosféře, které sdělují tuto energii s vrstvami nižšími. V těchto vrstvách změní se původní energie neviditelná v energii světelnou, podobně jako se fluorescenci prozradí přítomnost tmavých paprsků katodových, absorbovaných sklem nebo pod. **Arrhenius** vychází při své teorii polární záře od fakta teoreticky **Maxwellem** a **Bartolím** předpověděného a experimentálně zjištěného jemnými měřeními, jež provedli **Lebeděv**, **Nichols** a **Hull**. Faktum toto záleží v existenci tlaku na plochu, kterou světlo ozařuje. Tlak způsobený zářením slunečním na 1 m^2 povrchu země (při kolmém dopadu) jest asi tak veliký jako váha hmoty $0,6\text{ mg}$ po této ploše rozestřené. Tento světelný tlak jest při povrchu slunce tak veliký, že se jím množství kosmického prachu odpuzuje do prostoru světového. Elektrické děje, jež na slunci dosahují neobyčejné mohutnosti, dávají vznik katodovému záření, které může šířiti se podle magnetických silokřivek. Nad rovníkem, kde silokřivky zemského magnetismu probíhají rovnoběžně s povrchem země, neproniká záření katodové do vrstev spodních, za to však blízko pólů magnetických, kde silokřivky povrch zemský kolmo protínají, záření katodové šíří se do vrstev nižších a způsobuje tu polární záři jako úkaz fluorescenci. — Podrobnosti viz: **Fritz**, *Das Polarlicht* (Lip., 1881); **A. Paulsen**, *Natur u. Ursache des Polarlichts* (»Meteorologische Z.« XI, 1894, str. 45, překlad z franc.); **J. Sýkora**, *Severní záře pozorovaná na Špicberkách*; **Fr. Nušl**, *Arrheniova teorie severní záře* (»Živa« XII, 1902, str. 97).

nvk.

Polární výpravy měly s počátku ráz poněkud obchodní, hledání totiž cesty do Indie a Číny. Dnes důležitost jejich vězí ne tak v dosažení pólů, jako spíše vtom, jak najíti cestu k němu. Pak kupí se kolem nich řada otázek geofyzikálních, biologických, okeanografických a o magnetismu zemském. Máme výpravy k pólu sev. a jižnímu.

Výpravy k severnímu pólu První známou cestu k severu podnikl kolem r. 325 př. Kr. **Pytheas** z **Massilie**, jenž došel až na ostrov **Thule**, nejspíše některý z ostrovů **Shetlandských**. Teprve 1000 let později, kolem r. 725 po Kr., dostali se irští mniši na **Faröry** a zarazili první sídlo na **Islandě**. Odtud však byli brzy potom vypuzeni **Vikingy**, normanskými plavci, z nichž první, **Naddothr**, přistěhoval se na **Island** kolem r. 867 a dal zemi jméno **Snaland** — t. j. země sněhová. V týchž letech objevuje se nám také jméno **Grónska**, jež objevil **Eirik Rudý**, načež jeho syn **Bjarn** objevil r. 998 východní pobřeží severní Ameriky. Po objevech normanských nastala veliká přestávka Teprve r. 1497 a 1498 dostal se **Benátčan Giovanni Caboto** a po něm **G. Cortereal** na pobřeží **Labradoru**, v domněni, že jest na východních březích **Asie** Ale když miněti

ono ukázalo se mylným, kolem **Afriky** pak nebylo možno se dostat do **Asie**, **Angličané** a **Hollandané**, kteří tam měli největší zájm, byli nuceni hledati cestu jinudy, a tím byl dán popud k plavbám polárním, jednak směrem sz., jednak sv. O cestu severozápadní pokusil se r. 1517 **Sebastiano Caboto**, když však pokus ten se nezdařil, obrácen zřetel ke směru severovýchodnímu. Popud k plavbám v tomto směru vyšel od svob. pána **Sig. Herbersteina**, jenž r. 1549 vydal dobré dílo o **Rusku**. Tam správně kreslí moře **Bilé**, dále pobřeží severní až k řece **Obi**, která mu pramení v **Číně**, blízko pramenů pak město **Peking**. Když **Angličané** viděli, že jest možno dostat se tímto směrem do **Číny**, obrátili pozornost svou k této plavbě. Hned r. 1553 anglická společnost obchodní vypravila tři lodi, z nichž jedna, již velel **Stephen Borough**, šťastně oplula mys **Severní** a dostala se až k ústí **Dviny**. V **Moskvě** sjednána výhodná smlouva obchodní s **Rusy**. Hned po roce, 9. čna 1556, **Borough** dostal ze zátoky **Mezeňské** až do **průlivu Jugorského** a r. 1580 **Arthur Peta Charles Jackman** dostali se do moře **Karského**. Tím však také ruská obchodní společnost, nyní »moskevskou« nazývaná, úlohu svou dohrála. **Angličané** obrátili se na výzkum směrem sz., který také delší dobu již odpočíval. R. 1576 **Martin Frobisher** dostal se do zálivu, po něm později nazvaného, při zemi **Baffinově** a na své třetí cestě r. 1578 dostal se do průlivu **Hudsonova**. Po 7 letech r. 1585 vydal se **John Davis** do týchž končin.

Po **Angličanech** ujali se cesty severových na konci **XVI. stol.** **Hollandané** a vyhlásili na objevení cesty této odměnu 25.000 zl. Roku 1594 vystrojeny vládou **hollandskou** 3 lodi, z nichž jedné velel **Willem Barendsz**, aby pluly k ostrovu **Vajgačí** a potom, pokud bude možno, hledaly volné moře **Barendsz** dostal se až k sev. mysu **Nové Zemlje**, ale nemoha pro led dále, plul k jihu a tam u ostr. **De Longova** setkal se s **Navem**, jenž se dostal až do moře **Karského**. Nová výprava, podniknutá r. 1596, objevila ostrov **Medvědí** a **Špicberky**, ale **Barendsz** na této cestě zahynul.

Oběma směry, severových. i severozápadním, hledal cestu **Henry Hudson**, jehož úmyslem vlastně bylo přes pól dostat se do **Číny**. Hlavní objev jeho spadá do **Ameriky**, kdež na první cestě r. 1609 objevil řeku po něm nazvanou, na poslední pak cestě r. 1610 plul kolem jižního **Grónska**, úžinou **Davisovou**, dále úžinou, jež po něm nazvána **Hudsonovou**, až dospěl do nejjihnější části zálivu **Hudsonova**, kdež v zátocy **James Bay** přezímoval a potom, od zrádného mužstva opuštěn, zahynul. Nešťastný osud **Hudsonův** dal podnět k mnoha výpravám, jež měly jednak pátrati po zahynulém, jednak pokračovati v objevu jím započatém. Tak r. 1612 vyslání **Thomas Button** a kap. **Ingram** na lodích »**Resolution**« a »**Discovery**«. **Button**

dostal se až k záp. pobřeží zál. Hudsonova, domnívá se, že již jest u východního pobřeží Asie, a plul na jih, kde přezimoval v ústí řeky Nelson. Druhý rok konstatoval ostrovní ráz Southamptonu. Kapitán **Gilbon** na lodi »Discovery« r. 1614 doplul jenom do průlivu Hudsonova. R. 1616 **W. Baffin** pronikl v Baffinově moři až k 78° s. š. a spatřil volný průliv k severu (Smith Sund), ale pro překážky ledu musil se dátí podél vých. břehů země Baffinovy k jihu, při čemž spatřil **Jones Sund** zamrzlý a průliv Lancasterský. Ač úspěchy byly znamenité, přece prohlásil Baffin, že není průchodu ani na severu ani na západě. Tak veškeré pokusy na dlouho ustaly,

Také směrem severových. po Barendszovi mimo **Hudsona** v XVII. stol. mnoho nevykonáno, ale přece vykonáno něco, co zůstaveno jenom smělym kozákům ruským, totiž prozkoumatí celé pobřeží sev. Asie. R. 1581 náčelník donských kozáků **Jermak Timofejevič** překročil prvou sibiřskou řeku a potom kozáctvo šířilo se dále po celé Sibiři. Tak r. 1610 dostali se kozáci po Jeniseji až k Ledovému moři, r. 1639 až k Indigirce a r. 1648 kozák **Semen Děšněv**, obepluv poloostrov Čukčův, dokázal, že Starý svět nespovisí s Novým. Jenom že tato památná plavba zůstala západu úplně neznáma, tak že **Petr I. Veliký** pokládal za svou povinnost, dátí prozkoumatí plavbou východní ohraničení říše Ruské. Úkolem tím pověřen **Vít Bering**, jenž r. 1728 plavil se od vých. břehů Kamčatky k severu a proplul také průlivem mezi Asií a Amerikou. Hned po návratu Beringově vystrojena jiná výprava, tak zv. II. výprava kamčatská, jeden z největších vědeckých podniků, jež vůbec kdy byly předsevzaty. Počátek učinili **Muravjev** a **Pavlov** v l. 1734—43. Vypluli z Archangelska, dostali se do moře Karského, ale k Obi proniknouti nemohli. To se podařilo jiným dvěma důstojníkům: **Malyginovi** a **Skuratovu** v l. 1736 a 1737, kteří první dostali se mořem Karským do ústí Obi. R. 1738 podařilo se **Owczynovi** dostati se z ústí Obi do ústí Jeniseje a nyní jednal se o cestu z Jeniseje do Leny. R. 1741 vydal se **Laptěv** ze zátoky Chatangské směrem k zátoce Tajmyrské. Zatím kormidelník jeho **Čeljuskin** měl postupovat od Jeniseje a mapovatí pobřeží až k ř. Pjasině. Obě výpravy se skutečně spojily, jenom že nejsevernější bod poloost. Tajmyrského zůstával neprozkoumán. To vykonal r. 1743 **Čeljuskin** sám. Oběšel nejsevernější bod na 77 1/2° s. š., jenž dosud nese jeho jméno. **Dmitrij Laptěv** dostal se šťastně r. 1741 až k m. **Baranovovu**. Výzkumy ruské byly dovršeny tím, že objeveny ostr. **Novosibiřské** r. 1770 ruským kupcem **Ljachovem** a po něm nazvány. R. 1760 **Loškin** dostal se úžinou Karskou na východní břehy Nové Zemlje a 8 let později **lieut. Rozmyslov** aspoň částečně objevil pozdější průliv **Matočkin**. Tak bylo seznáno pobřeží arktické Asie, kdežto v Americe jsme v tomto ohledu o celých 100 let zpátky.

Jediné, co v tomto směru po moři učiněno k vyzkoumání pobřeží Sev. Ameriky, učinil r. 1778 **James Cook**, jenž z jižních vod pluje průlivem Beringovým do Ledového moře dostal se na pobř. amer. až k 70° 44' s. š. Tu však narazil na překážky ledové tak mocné, že se musil vrátiti. Ani po zemi v této končině mnoho nevykonáno. Vidíme, že jenom **Samuel Hearne** r. 1769—72 učinil pokus vyhledati onu řeku, od níž Indiáni přinášejí mēd' (*Coppermine River*), což se mu také podařilo, a po jejím toku dostal se až k ústí. Dále zašel skotský kupec **Alex. Mackenzie**, jenž r. 1789 plavil se po řece t. jm. až k jejímu ústí. Tak vidíme, že celé stol. XVIII. nebylo šťastno výsledky v polár. koncínách, a proto také není divu, že zájem o výpravy ochaboval.

Popud k novým výpravám vycházel od Angličanů. Ti měli tam největší zájmy: byl totiž na severu hojný lov tresek a velryb, a taková velmoc námořní, na jakou Anglie začala se vyvíjeti, potřebovala nutně otužilých plavcův, a ti mohli jenom tam se otužiti. Proto vláda anglická vypsalá odměnu na objevení cesty sz. a r. 1818 vyslán **John Ross** na lodi »Isabella« zátokou Baffinovu. Ten plul až k průl. **Smithovu**, ale pokládaje ho jenom za záliv, obrátil se a plul k jihu, při čemž vepnul do průlivu Lancasterského, zde pak upustil od další cesty. Na to r. 1819 vyslán **Parry** s lodmi »Hecla« a »Griper«, aby výzkumy **Rossovy** opravil. **Parry** po mnoha svízeli dostal se 1. srpna 1820 až na 113° 54' 43" z. d. a spatřil k jihu novou zemi, již nazval **Banksovou**. Dále k západu nemohl, musil se vrátiti. R. 1821 vypravil se znovu, a to do zálivu **Hudsonova**, tudy mině najiti cestu sz. Přezimoval na poloostrově **Melvillově**, a tam se dověděl, že dále k severu jest cesta volná. Plul tam tedy a dostal se do úžiny, která nazvána podle lodí, na kterých plul, **Fury** a **Hecla**. Nemohá dále, obrátil se na zpáteční cestu a vrátil se skorem zároveň s **Franklinem** domů. Po svém návratu **Parry** učinil nový návrh: on měl plouti úžinou **Barrowovou**, **Beechey** úžinou **Beringovou**, **Franklin** jíti po zemi od ř. **Mackenzie** a kap. **Lyon** vyslán k prozkoumání poloostrova **Melvillova**. Tentokrátě však, r. 1824, nebyl šťasten, nemohl proniknouti průlivem **Prince Vladara** k severu, byl nucen tam přezimovati a r. 1825 musil tam zanechati loď »Fury« jako vrak; přece tam však zřídil skladiště z potravin, jež se osvědčilo velmi dobrým. Také výprava **Beecheyova** zůstala bez výsledku, dostala se jenom k **Point Barrow** Ani výprava **Lyonova** se nezdařila. **John Franklin** vydal se r. 1825 k **Vel. Medvědímu jezeru**, kdež si zbudoval srub **Fort Franklin**. Provázeli jej **Back** a **Richardson**. Dosáhli šťastně ústí ř. **Mackenzie**. Tam se rozdělili. **Franklin** šel na západ, kdež se měl spojití s **Beecheyem**. Došel až k 148° 52' z. d. **Beechey** zase vyslal **Elsona**, jenž došel až k m. **Barrowovu**, a tak se nesetkali. R. 1827 **Parry** s **J. Cl. Rossem** a **Crozierem** na lodi

»Hecla« pluli na Špicberky a dostali se až k 82° 43' sev. š. Tím, že tam našli moře volné, vyvrátili tehdejší domněni, že jest na severu jenom jediná souvislá plocha ledová. Po 35denním namáhavém pochodu vrátili se domů. Roku 1829 vydal se John Ross se svým synovcem Jamesem C. Rossem na parníku »Victory«, kterého poprvé užito k výzkumům polárním, hledat průchod směrem sz. Parník se jim neosvědčil. Propluli úžinou Lancasterskou do zálivu Prince Vladaře, a tam byli nuceni přezimovati. R. 1831 objeven J. C. Rossem magnetický pól na sz. břehu Boothie Felix 70° 5' s. š. a 96° 46' z. d.; ježto však ani r. 1832 nebylo naděje někam se s lodí dostat, dali se směrem tam, kde ztratil Parry loď »Fury«, kdež jim zanechané jim zásoby dobře posloužily, a násl. léta, třikrát přezimovavše, dostali se na dvou člunech, zhotovených z lodí »Fury«, do průl. Lancasterského, kdež byli přijati na loď »Isabella«, která byla již vyslána pátrati po nich. Tak po 4 1/2leté nepřítomnosti Ross vrátil se domů, mnoho vykonav, ale přece jenom pořad cesta sz. zůstávala neotevřená. Docelení známosti pobřeží severoamer. a dovršení výzkumů Franklinových, prozkoumání zbývající části pobřeží k m. Barrowovu a také od úžiny Deasovy k poloost. Boothia Felix jest zásluhou úředníků Hudsonské společnosti Dease a Thom. Simpsona, kteří r. 1837 z ústí řeky Mackenzie dostali se na západ až k m. Barrowovu, kdežto Richardson a Kendall dostali se z ústí ř. Mackenzie zase až k ústí ř. Coppermine. Potom Simpson po ř. Coppermine dostal se do moře, proplul úžinou Deasovou a r. 1839 dostal se až na zemi krále Viléma. Pak již mnoho nescházelo k úplné cestě podél pobřeží severoamerického. Jenom bylo třeba spojení mezi severní cestou, která šla průplavem Lancasterským a úžinou Barrowovou, a jižnější, při pobřeží. K spojení jich obou bylo třeba neblahého osudu Franklinova, jenž r. 1845 vypravil se na lodích »Erebus« a »Terror« s kap. Crozierem a Fitzjamesem, aby cestou, po které byl se bral Parry ze zálivu Baffinova, pronikli přímo k průlivu Beringovu. Ze zál. Melvillova poslali poslední zprávy. Když po celá 3 léta žádná zpráva o nich nepřicházela, nastaly ovšem obavy. Tím také začíná se perioda výprav k vyhledání Franklina, jichž se účastnili hlavně Kennedy, Bellot, Belcher, Inglefield, Kellet, Mac Clintock, Mac Clure, Collinson, Kane, Rae, Schwatka a j. (v. t. a srv. Franklin 2).

V ten čas zaměstnávala učence otázka, zda jest kolem pólu volné moře či pevnina. Penny spatřil tam úžinou Smithovou volné moře a po něm byli téhož mínění Inglefield a Kane. Naproti tomu John Ross a Baffin pokládali průl. Smithův jenom za záliv. I vypravil se tam r. 1860—61 I. Hayes, jenž dostal se až k 81 1/2° s. š. a přezimoval v zátocce Foulke. Domníval se, že objevil volné moře, vida aspoň na obloze černý odlesk.

Petermann měl za to, že Grónsko spojeno jest přes pól se zemí Wrangelovou, a potom pokládal za lepší cestu z ostr. Špicberských. Zatím vypukla válka a následující výprava mohla být poslána až r. 1871. Jest to Charles Francis Hall, dobře obeznámený se svízelí polárními, a s ním zkoušený průvodci již dřívějších výprav, Morton a Emil Bessels. Na lodí »Polaris« dosáhli nejsev. místa Kaneova a nyní viděli, že moře Kaneovo jest vlastně jenom průlivem Robesonovým, ale dále k severu viděli ještě volné moře, jež nazváno Lincolnovým. Přezimováno v zátocce Polaris na zemi Hallové a tam zemřel Hall. Viděli pobřeží Grónska na 82° 26' s. š. zahýbat se k sv. Když zásoby docházely, výprava dala se na cestu zpáteční. R. 1875 vystrojeny dvě lodí, »Alert« a »Discovery« s úkolem, aby pronikly co možná k severu, a to týmž směrem, v kterém obě předcházející, ač Petermann horlivě nabádal ke směru druhému, sv. Vůdcem byl George S. Nares. Přezimovali na zemi Grantově, severněji než »Polaris«. Na cestách v zimě konaných do Grónska pozorováno pobřeží rychle na východ se zahýbající, čímž ostrovní ráz Grónska znova potvrzen, a na zemi Grantově dosáhl Markham 83° 20' 1/2', kteroužto šířku Lockwood o 6 let později jenom o 10' překonal. Roku 1868 k popudu Petermannovu vypravena loď »Germania« s vůdcem Koldeweyem, jež měla prozkoumati břehy východního Grónska, ale pro nepříznivé okolnosti dostati se tam nemohla a musila se vrátiti na Špicberky, kdež prozkoumala zátoku Hinlopen. Na to r. 1869 vypravena nová loď s vůdci Koldeweyem a Hegemannem, aby podél vých. pobřeží Grónska pronikli co možná k severu. Dostali se až k 77° s. š. a na zpáteční cestě objevili fjord cis. Frant. Josefa. Tak ani touto cestou nemohlo se dojíti pólu.

Mimo pokusy konané vládou ruskou k celému obeplutí břehů sibiřských daly se také pokusy úžinou Beringovou. Tak r. 1816 Adam a Jan Krusenstern, r. 1817 Kotzebue, Golovin, Bellingshausen, v letech 1821—23 Francouzi Wrangel a Anjou, z nichž prvý prozkoumal pobřeží od m. Baranovova až k m. Severnímu a slyšel zároveň, ze severně od m. Jakanu jest země, kterou potom objevil Th. De Long. Země nazvána ostr. Wrangelovým a průliv mezi ní a pevninou De Longovým. Také na východě Grónska a na severu Evropy pokračováno ve výzkumech po pracích Scoresbyových a Claveringových. Dán W. A. Graah pronikl až k 65° s. š. na východním pobřeží Grónska, r. 1833 nešťastná výprava franc. »La Lilloise«, jež v grónském ledu zmizela s vůdcem Bossevillem a mužstvem o 82 hlavách. V týž čas, co Wrangel podnikl svou cestu, Lütke odebral se na Novou Zemli a konal tam pozorování meteorologická r. 1827. O 10 let později, r. 1837, Rus Baer pokusil se vniknouti do moře Karského, a když se mu pokus nezdařil, konal na Nové Zemli pozorování botanická, zoolog. a geologická.

R. 1827 Bart. Lövenigh, Keilhau a Bravais dostali se za velmi příznivého léta na ostrov Medvědí a Špicberky, kamž r. 1837 Sven Lovén podnikl svou druhou výpravu vědeckou. Špicberky byly vůbec hojně navštěvovány, protože tam byl velmi výhodný lov ryb. K důkladnému seznání Nové Zemlje přispěl Pachtusov a Moizejev. Od nich máme také mapu východního pobřeží Nové Zemlje. R. 1843 zabýval se astronomickým určováním na poloostrov Tajmyrským Middendorff a ztvrdil tam udání Celjuskinova, jimž se již počalo nedůvěřovati. Tam také zvěděl, že led v letních měsících žene se k severu; jim také nastává malá přestávka v cestách směrem severovýchodním.

Za to v severním moři Ledovém po Lovénovi do r. 1873 neměné než 5 výprav vykonáno: Otto Torell, A. Nordenskjöld, Palander, Chydenius, Malgreen, Dunér, Blornstrand, při čemž topografie Špicberků velice zdokonalena, a při tom také daly se pokusy o plavbu při pobřeží do moře Karského. Tak r. 1863 Švéd Elling Carlsson, jenž vepnul do moře Karského a nenašel tam žádný led, a podobně Palliser, Ed Johannesen r. 1869 a J. Lanont. Konečně r. 1870 podle přání Petermannova Heuglin s hr. Waldburg-Zeilem pronikli až k východnímu pobř. Špicberků, r. 1871 Rosenthal dosáhl Nové Zemlje a Rakušané Paver a Weyprecht, proniknuvše až k 78° 43' s. š., nalezli východně od Špicberků moře volné. R. 1872 podařilo se pomoci hr. Wilczka a Zichyho vypravit loď »Tegetthof«, jejímiž vůdci byli Payer a Weyprecht, s úkolem dostati se do průlivu Beringova a při tom prozkoumati moře na v. od Nové Zemlje. Ale okolnosti nepřiznivě jim zavřely loď do ledu a tak byli hnáni k severu, kdež nalezena nová země a nazvána zemí cis. Františka Josefa (viz Františka Josefa země). V též skoro čas podařilo se slavnému polárnímu cestovateli A. E. Nordenskjöldovi provést, co již bylo dávno touženým přáním, najíti totiž cestu sv. R. 1875 dostal se do moře Karského a po řece Jeniseji až do nitra Asie, čímž obchodní dráha do Sibíře byla otevřena. Podobně r. 1876 objevil ostrov Sibirjakova. Uvažoval pak, že musí býti podél celého pobřeží volná cesta, poněvadž tam ústí veliké řeky s vodou poměrně teplou. R. 1878 doprovázen 3 loďmi plul na parniku »Vega« stále pokojně, až od m. Baranovova nastaly překážky ledu a v zátocě Koljučinské třeba bylo přezimovati. Potom opravuje po celé cestě mapu pobřeží, dostal se kolem m. Východního do Tichého okeánu a domů, čímž podal důkaz, že jest možná cesta sv., ale že jest také nepraktická. Když za přezimování nepřicházely o Nordenskjöldovi žádné zprávy, Sibirjakov vystrojil loď »A. F. Nordenskjöld«, jež však v Japonském moři se porouchala, a potom J. G. Bennet, vlastník světového listu amer. »New York Herald«, koupil loď již ve vodách polárních osvědčenou, »Pandora«, a pode jménem »Jeanette« s kap. G. W. De Longem v čele poslal ji vyhledat Nordenskjölda. Ze San Franciska r. 1879 vyplulo do zál. Koljučinského. Tam zvěděl De Long o odplutí Nordenskjöldově, proto se dal směrem k sev., ale u ostr. Herald zamrzla loď a hnána nejvíce na sz., při čemž také objeveny osamělé ostr. Jeanette a Henriette. Ale loď neodolala tlaku ledu a r. 1881 se ponořila. Mužstvo hledělo se zachrániti k ústí Leny Po cestě objeven ještě ostrov Bennetův. Ale nedostali se ani všichni na pobřeží k ústí Leny, a z těch, kdo se tam dostali, také mnozí zahynuli K vyhledání zmizelých poslán od Spojených Obcí kap. Hooper, potom Berry, jenž úžinou Beringovou vjel do moře Polárního a znova konstatoval ostrovní povu u země Wrangelovy Výsledek všeho byl, že nalezena mrtvola De Longova i jiných druhů

Novým mezníkem v dějinách objevů severních jest založení spolku pro p. v. r. 1874 v Bremách. Rok potom, r. 1875, Weyprecht v Štýrském Hradci navrhl systematické pozorování v krajích polárních. Na sjezdu geografickém v Hamburce, Berně a Petrohradě usneseno postaviti co možná mnoho pozorovacích stanic kolem pólu a tak 11 států postavilo 15 stanic a mimo to ještě 34 observatoří mimo končiny polární, jež měly každou hodinu konati pozorování a činiti záznamy. Plán ten proveden r. 1882—83. Rakousko mělo svou stanicí na ostr. Jan Mayenu. Spojené Obce postavily stanicí v zátocě Lady Franklinovy, jejímž vůdcem ustanoven A. W. Greely. Jeho druhy byli tam Lockwood a Brainard. Lockwood prozkoumal při tom sev. Grónsko a dostal se až k 83° 30 1/2' s. š., nejsev. bodu před Nansenem, Greely zkoumal zemi Grinnellovu, kdež objevil záliv po něm pojmenovaný. Zatím však zásob ubývalo a žádná výprava pomocná se tam pro překážky ledu dostati nemohla. Proto účastníci ubírali se k jihu a tam je potom až r. 1884 přijala loď. Výzkum Grónska dál se potom také s podporou vlády dánské; tak Steensstrup, Helland, Jensen, Kornerup, Hammer, Holm, Groth, Ryder, jenž prozkoumal fjord Scoresbyho r. 1891—92.

Také nitro Grónska již dávno zajímalo cestovatele, ona »arktická Sahara«, jak je nazývá Nordenskjöld. On sám podnikl tam 2 cesty, částečně také Peary a Maigaard. Nordenskjöld hájil mínění, že nitro Grónska není pokryto ledem, že jenom okraj jest ledový, ale mínění to bylo úplně vyvráceno cestou norského zoologa Fridtjofa Nansena r. 1888, jenž se Sverdrupem podél 65° s. š. od východního pobřeží pustil se na západ, kdežto dřívější pokusy daly se ode břehu západního. Původně mínili doraziti do Christianshavnu, ale potom změnili směr na Godhavn. Za 40 dní urazili cestu 560 km, ve výši až 2720 m. Potom vyslala něm. společnost 2 výpravy ke zkoumání ledovců do Grónska, do fjordu Umanak, r. 1891 a 1892 až 1893, již se účastnili Erick von Drygalski, Baschin, Vanhöffen a Stade.

Podobný přechod jako Nansen, jenom že mnohem jižněji, vykonal Dán G a r d e, ve 12 dnech uraziv dráhu 280 km. Za poznání sev. Grónska děkujeme nejvíce P e a r y o v i. On konečně dokázal, že Grónsko jest ostrov a že sund Hayesův není průlivem, nýbrž jenom zálivem, že tedy země Ellesmerova a Grinnellova spolu souvisí. Sáňkové výpravy Pearyovy v l. 1891—92, 1895 a v posledních letech náležejí k nejdůležitějším ze všech polárních vůbec. Na poslední své výpravě (1898—1902) dosáhl v dubnu 1902 ve směru od mysu Hecla (na sev. země Grantovy) k severu $84^{\circ} 17'$, nejsev. to bodu, k němuž člověk na americké straně Arktidy dospěl.

V stejnou dobu s Pearym, 24. čna 1898, vydal se k severu touž cestou S v e r d r u p na lodi »Fram«, aby doplnil výzkumy Nansenovy se strany americké. Chtěl prozkoumat moře Lincolnovo a potom objevi Grónsko a dostatí se na východní břehy jeho a vyplniti mezeru dosavadní mezi zátokou Independence a mysem Bismarckovým. Jenom že byl nucen přezimovati již na mysu Sabine na vých. břehu země Ellesmerovy, přičemž podnikal mnohé cesty na zemi Ellesmerovu a Grinnellovu. R. 1899 veplul do průlivu Jonesova a přezimoval tam na jižním břehu země Ellesmerovy na $76^{\circ} 29' s. š.$, $84^{\circ} 25' z. d.$ Odtud pronikl na jaře r. 1900 Sverdrup po záp. pobřeží země Ellesmerovy k $81^{\circ} s. š.$, kdežto jiní členové jeho výpravy Isaachsen a Hassel objevili dále v záp. na $98^{\circ} z. d.$ novou zemi a rozvětvený systém fjordů. V té době loď výpravy byla ohrožena ohněm, jenž však na štěstí byl uhašen. R. 1900—1901 loď přezimovala na $76^{\circ} 48' s. š.$, $89^{\circ} z. d.$ Na jaře r. 1901 Sverdrup dosáhl $80^{\circ} 30' s. š.$, kdežto Isaachsen cestoval dále k západu. V létě r. 1901 prozkoumáno ve členech pobřeží v. North Devon Na jaře r. 1902 Sverdrup pokusil se dosáhnouti na zemi Grinnellově nejzazšího bodu Aldrichova, člena výpravy Naresovy z r. 1876, nedostal se však než na $81^{\circ} 37' s. š.$ Na jiné sáňkové výpravě došlo se až na Beechey Island, proslulý z výpravy Franklinovy. V srpnu r. 1902 konečně loď mohla nastoupiti zpáteční cestu. Výpravou Sverdrupovou vyplněna byla veliká mezerka mezi ostrovy Parryovými a zemí Grinnellovou, tak že jí dlužno čítati k nejuspěšnějším.

Také A m d r u p pokoušel se prozkoumati pobřeží vých. Grónska mezi zálivem Scoresbyovým a nově založenou misiaňskou stanicí Angmagsalik, což se mu skutečně podařilo na výpravě druhé. Napřed udělal si tam skladiště potravin r. 1899 a potom r. 1900 jednak po člunu, jednak po ledě prozkoumal pobřeží a nazval je zemí Kristiána IX. Vrátil se 4. října r. 1900. Zároveň r. 1899 odebral se do fjordu cis. Frant. Josefa Nathorst, aby tam pátral po výpravě Andréově. Po té tam ovšem žádné stopy nenalezl, ale za to opravil dobře mapu fjordu a výšku hory Petermannovy (z udání Paverova 3500 m na 2500—2800 m).

Také moře samo u Grónska bylo předmětem důkladného zkoumání. Tak norskou výpravou k prozkoumání Ledového moře severního pod vůdcem meteorologem Mohnem, kdež měl také Nansen účast, konstatován směr proudu Golfového, potom zkoumala tu dánská loď »Ingolf« pod vůdcem C. W a n d e l e m r. 1895.

Na Islandě pokračoval ve výzkumech, započatých Thoroddsemem, r. 1895 C a h n h e i m a G r o s s m a n n, potom r. 1899 švédská výprava »Diana«. Téhož roku odebral se tam též P a u l s e n, ředitel dán. meteorog. ústavu k pozorování polár. světla a jeho spojení s vývěvy magnetickými.

Po cestě Heuglinově na Špicberky prozkoumali země severových. L e i g h S m i t h, potom r. 1889 W. K ü e k e n t h a l a A. W a l t e r, kteří dokázali, že země krále Karla jest mnohem menší, než se domníváno. R. 1890 konal tam, v Isfjordu, geologická pozorování švédský státní geolog G. d e G e e r. R. 1892 přistáli tam členové franc. výpravy »La Manche«, C h a r l e s R a b o t a B i e n a i m é, navštívil se ostrov Jan Mayen, po rak. výpravě nízkým dosavad nenavštívený. V l. 1894—95, po nezdařeném pokusu Wellmannově, pozoroval tam ledovce N o r E c k r o l l. R. 1896 a 1897 prošel Špicberky Angličan C o n w a y. Téhož r. 1897 také Angličan Pike obeplul zemi krále Karla a dokázal její ostrovní povahu. R. 1898 švédská výprava s vůdcem Nathorstem přistála na záp. pobřeží, obeplula celý archipel a znova tam mapováno, r. 1899 pak konal tam hydrograřická pozorování kníže Albert I. Monacký, v l. 1899, 1900 a 1901 byly tam výpravy ruská a švédská k měření stupňů. Výpravy tyto potkaly se se žádoucím výsledkem.

Zemi cis. Frant. Josefa po Smithovi prozkoumal Nansen, potom princ Ludvík A m a d e u s S a v o j s k ý, v é v o d a a b r u z s k ý, jenž r. 1900 na lodi »Stella Polare« s mnohými obtížemi dostal se až na zemi prince Rudolfa a tam zakotvil v zálivě Teplickém. Ač mohl, nevydal se ještě dále, poněvadž nikde neviděl zemi a na širém moři přezimovati nechtěl. Hned 19. ún. podniknuta cesta na saních, ale pro zimu až $-52^{\circ} C$ upuštěno od ní. Za to na výpravě, podniknuté 11. břez., C a g n i dosáhl až $86^{\circ} 33' 49'' s. š.$, nejsev. bodu dosavad. Tři muži z té výpravy nevrátili se k lodi a na vyhledání jich vyslána loď »Cappella«, jež však o nich žádné zprávy nedostala. Při tom zjištěno, že Fligely lečí o něco jižněji, než jak byl nakreslil Nansen, dále zjištěno, že není žádné země Petermannovy, jak již Nansen sám byl tušil, a že země Rudolfova jest jenom ostrov. K dokonalému seznání archipelu toho přispěla nám třiletá výprava s vůdcem Fr. G. J a c k s o n e m v letech 1894—96, jenž zjistil rozlohu země té a shledal, že to jsou jenom samé ostrovy, úzkými průlivy oddělené. S Nansenem a geologem K ö t t l i t z e m konána tam zkoumání geologická. Dvě massy země, které tam byl Payer pozoroval, rozplynuly se ve skupinu

nejméně 60 ostrovů, rozdělených kanály ve 3 skupiny.

Zkoumáním pobřeží sibiřského zabýval se Dr. Bunge na řece Leně, a při něm měl Toll práce geologické. Dne 6. kv. 1886 dostali se na ostrov Ljachovský, kdež se rozdělili: Bunge zůstal zde, Toll šel dále na ostr. Kotelný a Novou Sibiř. R. 1892 pak vydal se tam Toll po druhé. Vyplul z Petrohradu do Jakutska, odtud po řece Janě. Potom dal se na ostrov Kotelný, Ljachovský, kdež zakládal pro Nansen skladiště potravin, pak se pustil na západ, k probádání oblasti anabarské, cestou, kterou před ním dosud žádný nešel, krajem nad míru studeným. 27. list. už zase byli v Petrohradě. 21. čna 1900 vyplula »Zarja« z Petrohradu a v Bergenu vsedl na ni Toll. Tím nastává třetí jeho výprava. V Christianii Nansen dal mu mnoho dobrých rad. Zásoben psy, 7. srpna dostihl průlivu Jugorského, kterým proplul do moře Kar-ského. Na záp. pobřeží poloost. Tajmyrského objevil nový fjord, který nazval Middelendorfovým. Přezímal blízko Tajmyrsundu. Po cestě bylo mu stále opravovatí mapy. Dostal se až na ostr. Novosibiřské a spatřil i ostrov Bennetův, jenom že led mu bránil v další cestě, byl nucen vrátit se a minil zimu 1901—02 ztrávití na ostrově Kotelném. Další jeho cesta měla být na zemi Sannikovu a potom, jako kdysi »Vega«, úžinou Berin-govou do Tichomoří, ale otázka finanční roz-hodla jinak.

Dne 14. října 1900 odebral se z Petrohradu V o l o s o v i c přes Irkutsk do Verchojanska, k ústí ř. Jany. Tam odtud chce na ostr. Nová Sibiř a Kotelný. Jeho společníkem jest N. Orlov. Na Nové Sibiři zřídil skladiště pro Tolla, s nímž se také šťastně setkal.

Nejnovější období polárních výprav je to, které má spojovati pozorování fvsik. s novými výzkumy. Jaksí prvním v tom oboru jest nám F r i t . N a n s e n . Jiná výprava, na kterou millionář americký Ziegler věnoval 1 mill. dollarů, měla za účel dosáhnouti pólu. Baldwin, vůdce její, měl jíti na zemi Frant. Josefa a odtud na saních k severu a potom zpět na Grónsko, kamž měla připlouti loď »Magdalena«. Vydal se na cestu v čci 1901. Baldwin vrátil se v létě 1902 bez zvláštních výsledků.

Jiný způsob dosíci pólu jest p l a v b a b a l l o n e m . V tom směru již r. 1896 chtěl učiniti pokus Američan Cheyne, jenž sestrojil 3 ballony, z nichž každý mimo osobu mohl nésti ještě nějaké břemeno; ale nedošel souhlasu, tak jako plán Tysona, z několika míst vyslati k pólu ballony. Nejnovější plán takový chtěl provéstí S. A. A n d r é e . Učiniv podobné pokusy do Čuchonska s ballonem, vypravil se na Špicberky, tam v domku zvláště k tomu zřízeném ballon naplněn. Aby pak byl udržován v mírné výšce, as 200 m, měl vlečná lana. Také počítáno na unikání plynu. R. 1897, 11. čce, ballon vystoupil a dodnes o něm nevíme. Jenom jeden poštovní holub chycen, pak v květnu 1899 nalezena

na sev. pobřeží Islandu boje a 31. srp. 1900 v sev. Norsku druhá a ještě potom 3 jiné, mezi nimi i boje polární, která měla být vyhozena až při přechodu pólu, jenom že všechny prázdné. Můžeme souditi, že ballon byl hnán k sev. Grónsku, potom zase k severu, odkudž zahánán zpět. Dnes jest nepochybno, že Andrée zahynul, třeba sám pravil na VI. kongr. geogr.: »Díváte se na mne všichni jako na mrtvolu, ale já se jistě vrátím.« Zahynul asi brzy po svém vzletu. K jeho vyhledání poslán Nathorst do vých. Grónska, potom r. 1898 Stadling do severní Sibiře.

Jiný pokus měl být pomocí drtiče ledu »Jermaku«, jak ho navrhoval ruský admirál M a k a r o v ; ale neosvědčil se dosud zcela a vyžaduje další úpravy.

Zajímavý jest také pokus, d o s t a t i s e k pólu člunem podmořským. Člun může se ponořiti, a když jest moře otevřené, může se zase vznést na hladinu. Původcem jeho jest dr. Hermann A n s c h ü t z - K ä m p f e ; odborníci nevslovili se o tom ještě.

Opět jest zamýšlena výprava na jaře r. 1903, A m u n d s e n o v a , jež má určití magnetický pól, zda to jest jenom jeden bod, kde stojí jehla inklinální kolmo, či to jest celá plocha. Loď jeho »Gjöa« jest jenom malá a účastníků jenom 7. Východisko má býtí západní Grónsko. R. 1905 miní již zase býtí doma.

L i t e r a t u r a udána jest u Chavanne, Karpf, Le Monnier, Die Literatur über die Polar-Regionen der Erde (Víd., 1878). Z hlavních spisů možno uvésti aspoň: Peschel, Geschichte der Erdkunde (2. vyd. Mnichov, 1877); Hellwald, Im ewigen Eis. Geschichte der Nordpolarfahrten (Stuttgart, 1880); Löwenberg, Die Entdeckungs- und Forschungsreisen in den beiden Polarzonen (Praha a Lip., 1886); A. E. Nordenskjöld, Plavba Vegy kolem Asie a Evropy (ze švéd. přeložil V. E. Mourek; Praha, 1882); Sir J. Barrow, Chronological history of voyages into the arctic regions (2. vyd. Lond., 1846); D. Murray Smith, Arctic expeditions from British and foreign shores, 1875—77 (3 sv.); Greely, Handbook of arctic discoveries (New York, 1896); L. Hugues, Le esplorazioni polari nel secolo XIX. (Milán, 1901); Dr. Kurt Hassert, Die Polarforschung (Lip., 1902); Sievers-Kükenthal, Australien, Ozeanien und Polarländer (t., 1892). Ostatně srv. zicotopisy zkoumatelů v tomto Slovníku Naučném.

Výpravy k jižnímu pólu. První, jenž překročil polární kruh, byl James C o o k , který zatlačil »terra australis« až k 60° j. š. a dokázal, že na jižní polokouli převládá voda, ne pevnina. Po něm teprve až v XIX. stol. p. v. zase uvedeny v život a mají také vědeckější ráz. Roku 1808 James L i n d s a y a Thomas Hopper spatřili ostrovy Bouvetovy a r. 1819 William Smith objevil Nové Shetlandy a spolu s Bransfieldem některé ostrovy v archipel, nyní Gherritzovým zvaném. Ze pak byly tyto kraje bohaty tuleni, hrmulo se tam mnoho lovců, z nichž někteří

také obohátili naše vědomosti novými objevy: James Weddell, Walker, Powell, Američan Palmer, Pendleton, a tak objeveny Jižní Orkneje a země Palmerova.

Také ruská vláda, jež tolik byla činna na severu, poslala sem výpravu, po Cookovi zase první větší vůbec, s vůdcem F. G. Bellingshausenem r. 1819. Tento byl vyslán carem Alexandrem I., a vlastně první objevil zemi antarktickou, zapolárním kruhem, zemi Alexandra I. Mimo to na své cestě kolem pólu objevil ostrov Petra I. Cestě Američana Morrella r. 1823, jenž od ostr. Kerguelenových plul prvý podél 69° j. š. na západ, nepříkládá se dnes víry, za to stal se objev jiny. Byl to lovec tuleňů James Weddell, jenž z již. Orkneji dostal se na jih až k 74° 15' j. š. a všude měl volné moře, jenom že pro porouchání lodi musil se vrátit. Tím zároveň učiněna mezeza v souvislém jižním kontinentě. Roku 1830—32 londýnská firma Enderby vystrojila výpravu s vůdcem Johnem Biscoem, jenž hledal ostrov Aurora a pluje z ostr. Falklandských směrem vých. objevil zemi Enderbyovu a z množství ptačta stále po cestě se vyskytujícího soudil na blízkost země. Druhý rok pak objevil ostr. Adelaide, jenž jest jenom jedním z celé skupiny ostr. zvaných Biscoevými, a za ním zemi vysokou, zvanou Grahamovou. Roku 1833 pak Kemp objevil na v. od země Enderbyovy jinou část země, jež nazvána po něm. Posledním objevem z řady těch, které jenom náhodou způsobeny, majice příčinu jenom v bohatém lovu, jsou ostrovy Ballenovy.

V l. 1838—43 vysláni 3 vědecké výpravy: výprava sev.-amer. vedl Wilkes, franc. Dumont d'Urville s loďmi »Astrolabe« a »Zélé« a anglickou James C. Ross s loďmi »Erebus« a »Terror«.

Dumont d'Urville maje pátrati, zdajest nějaké spojení mezi zemi Alexandra I. a Grahamovou, objevil při tom zemi Ludvika Filipa a zemi Adélie a Clarie. Více vykonal Wilkes. Napřed viděna země od ostrova Petra I. na západ a potom druhým rokem sledováno pobřeží pevniny antarktické, v délce asi 400 mil od 157° od zátoky, kterou nazval Peacock a Hudson později Disappointment. Potom plul na západ, buď blízko okraje ledu, tak že mohl dále do nitra pozorovati hory, nebo dále a jenom z dálky rozpoznával hory, kolem země Adélie, Clarie a tam, kde potom země obrací se na jih, u mysu Carr, dále North High, Totten High (tam kde Balleny viděl před tím svoji zemi Sabrine), Budova země a konečně Knox High a poslední Termination, celkem pobřeží asi 2300 km dlouhé.

Největších úspěchu však dosáhla tam výprava angl. s Jam. C. Rossem, jenž již na severu nabyl mnohých zkušeností a získal si mnohé zásluhy. Vypravil se r. 1839 na Tasmanii, tam zřízena pozorovací stanice, a potom se dal na jih, stále hledaje magnetický pól, fidě se tím, jak vypočítal Gauss jeho polohu. Spatřil na 70° j. š. zemi a na ní vyso-

kou horu, Mt. Sabine, asi 3000 m, a potom, pozoruje jehlu magnetickou, mnil, že objede tu zemi a dostihne pólu. Viděl tam potom Mt. Melbourne, na zemi Victoria, a proti ní řadu ostrůvků; ale zemi objeti nemohl a jeho naděje, že najde pól, jako ho objevil na severu, zklamala, ač jehla inklinací ukazovala již 89°. Na 78° 10' j. š. ledová stěna jim zastavila cestu a přes ní jenom stěží bylo vidět dále do nitra země hory Parryho. Proniknutí touto stěnou ledovou ani obejiti jí nebylo možno. Tam ke svému velikému podivení viděli zasněženou horu, sptící Mt. Erebus, 3770 m, a menší, vyhaslou, Terror. Roku 1841 již nebyl tak šťasten, aby prorazil ledem, a jenom ještě roku následujícího objevil zemi Joinvilleovu, jejíž ostrovní povahu dobře poznal. Mnohá pozorování máme jenom od něho, on nám také dokázal, že tam žijí korály.

Po Rossovi máme jenom menší výpravy. Tak r. 1842 Američana Williama G. Smiley, jenž dokázal, že země Palmerova jest jenom ostrovem, nezdařený pokus »Pagody« pod kap. Moorem r. 1845, konati pozorování magnetická na zemi Enderbyově, a před tím již také kap. Dougherty objevil ostrovy téhož jména. Také objeveny ostrovy Macdonaldovy od Hearda, a po 20 letech zase r. 1873—74 hamb. kapitán Ed. Dallmann potvrdil ostrovní povahu země Palmerovy. Výprava »Challenger« zkoumala jenom hloubky mořské a život mořský, a co dnes víme o živočiších v moři antarktickém, máme většinou jenom od té výpravy. Pohybovala se mezi zemi Kempovou a udávanou zemi Termination, kde tušil Neumayer nejsnazší proniknutí k pólu, ale země Termination tam nespatriła, ač byla na 64° j. š. Zase uplynulo 20 let, a nedostatek vydatného lovu v sever. končinách přivábil četné lovcy na jih. Tak r. 1892 tam křižovaly »Balaena« a »Active« s vůdci: Will. S. Bruceem, přírodopytcem, a Charlesem W. Donaldem. Očekávaná velryba tam nenalezena. Objeveny některé menší ostrovy a potom hlavně zkoumání moře jsou nám vítána. Jiná podobná výprava vystrojená hambur. společ. »Oceana« pod norským kapitánem Larsenem r. 1893 na loď »Jason« objevila v. pobřeží země Grahamovy a nazvala je zemi krále Oskara II. Až k 68° j. š. a dále viděla volné moře, řadu ostrůvků mezi zemi Ludv. Filipa a zemi krále Oskara, mezi nimi také některé vulkanické, ale tuleňů tam nenalezla. Loď »Hertha« s kap. Evensenem byla až u země Alexandra I., ale viděn jenom led pokrývající nitro země Grahamovy a dále až k zemi Alexandra I. Výzkum J. Cl. Rossa z části opakovala r. 1894—95 výprava na loď »Antarctic« s kap. Kristensenem a jí se účastnil přírodopytce Carsten E. Borchgrevink na jenom jako obyčejný námořník. Z Melbourne dali se k jihu; u ostr Macquarie spatřena polární záře. Potom pluli kolem mysu Adare na zemi Sabinově, a trochu jižněji u ostrůvku Possession zakotveno, poprvé na antarktické zemi a tam Borchgrevink učinil

sbirky jak nerostů, tak rostlin. Poněvadž však loď měla za účel chytati velryby, obrátila se, žádných nevidouc, ač bylo možno plouti dále. To jest vada většiny výprav, které měly účel jenom obchodní, a proto Neumayer víc a více snažil se o vědeckou výpravu do Antarktidy, až se mu podařilo na 11. sjezdě geografů německých v Brémách r. 1895 založiti německou komisi pro prozkoumání polárních končin jižních.

Zatím r. 1897 vypravila se z Ostende belgická výprava na loď »Belgica«, již velel Adrien de Gerlache. Z Ohňové země dal se na jih t. zv. archipelem Dirck Gherritzovým, proplul úžinou Bransfieldovou, potom úžinou na východ od země Palmerovy, směrem západním k Zemi Alexandra I., kdež loď zamrzla a nucena přezimovat. Nových výzkumů neučiněno, za to však jsou pozorování meteorologická velmi cenná, neboť jsou to vůbec první pozorování antarktická, konaná v zimě. Také jest to první přezimování v končinách antarktických. Z hloubek lze souditi, že na blízkou jest země, a z měření konaných severně archipelu Dirck Gherritzova vysvitá, že Amerika pokračuje jižní části k východu, ne přímo na jih ze země Ohňové k zemi Grahamově.

Sotva že se »Belgica« vrátila, Borchgrevin k vypravil se znovu 23 srpna 1898 na parníku »Southern Cross«, vystrojeném G. Newnesem. Jest to prvá výprava, která na pevnině antarktické přezimovala na m. Adare. Loď tam výpravu dovezla a potom se vrátila do Austrálie. Zima byla tam strašná a zamýšlené cesty po saních také nebylo možno konati, poněvadž led byl na povrchu rozpukán. Magnetického pólu ovšem nedostíženo. Na loď a na saních potom přece dosaženo nejjižnějšího bodu $78^{\circ} 50' \text{ j. š.}$, tedy o $35'$ dále než Ross.

Roku 1898 vyplul něm. parník »Valdivia« pod vedením zoologa prof. Chuna pro výzkum hlubin mořských přes ostrov Bouvetův, o němž již vůbec pochybováno, zda existuje. Výprava pokračujíc směrem k zemi Enderbyově s úžasem měřila hloubky kolem 5000 m , nikdy ne pod 4000 m a tím dokázáno i v jihu hluboké moře, tak jako je dokázal Nansen na severu.

Konečně uskutečnil se plán Neumayerův, vyslati vědeckou výpravu na jih od ostrovů Kerguelenových, kde předpokládá teplý proud. V komisi pro výzkum jižních polárních zemí usneseno 3. květ. 1898 v Gotinkách vyslati tam výpravu. Potřebný náklad povolen, vůdcem pak ustanoven F. Drygalski, známý výzkumy svými na Grónsku. Výprava má zkoumati indicko-atlant. stranu Antarktidy. Také ballon tam vzat. Výprava odplula 11. říj. 1901 z Kielu na parníku »Gauss« a trochu se opozdíví cestou, přistála na ostr. Kerguelenových, kde již loď »Tanglin« zřídila stanici pozorovací a odplula dále k jihu na zemi Termination. Tam se má zříditi hlavní stanice pozorovací a má se hleděti také proniknouti k pólu. Zároveň také vyplula anglická

loď »Discovery«, aby na zemi Viktoria u vulkánu Erebus vysadila mužstvo, jež má prozkoumati ledové poměry tamní a vůbec tichomořskou část Antarktidy. Vůdcem výpravy jest Scott, jemuž úplně ponecháno na vůli, zda v končinách těch má se přezimovati. Proti zemi Adélie, na 62° j. š. měřeny hloubky až 4200 m . Výprava dospěla a na ostrov Macquarie.

Švédská výprava pod vedením O. Nordenskjölda, synovce známého cestovatele, na loď »Antarctic« měla plouti na zemi krále Oskara II., a nebude-li moci tam proniknouti, má se dáti do moře Weddellova Norden-skjöld dospěl 31. pros. 1901 na ostr Falklandské, kdež si musil opatrovati nové psy, a 11. led. 1902 dostal se na ostr Shetlandské. Tam z hloubek mořských vytaženo neobyčejné množství ryb. Od ostr Shetlandských obrátil se přímo k jihu, na vých. pobřeží země Grahamovy a tu dokázal, že země Ludvíka Filipa není samostatným ostrovem, ale že patrně souvisí se zemi Grahamovou. Dále k jihu nemohl se dostati. Na východě od země Grahamovy měřeny značné hloubky až 4000 m . Přezimuje nyní záp. odl. C. Seymouru, na západ. pobřeží Snow Landu. Loď odplula na zemi Ohňovou, Norden skjöld hodlá proniknouti dále k jihu po saních.

Literatura: Wilkes, Narrative of the United States Expedition (Filad. 1845); James C. Ross, A voyage of discovery and research in the southern and antarctic regions 1839 by 1843 (Lond., 1847); G. Neumayer, Die Erforschung des Süd-Polar-Gebietes (Berl., 1872); Die internationale Polarforschung Die deutschen Expeditionen und ihre Ergebnisse, vydal G. Neumayer (Berl., 1891, 2 sv.); G. Gerland, Ueber Ziele und Erfolge der Polarforschung (Štrasburk, 1897); Dr. Karl Fricker, Antarktis (Berl., 1898); Neumayer, Auf zum Südpol! (Ber., 1901) Nový.

Polární výška nějakého místa na zemi jest ostrý úhel, jež osa zemská svírá s obzorníkovou rovinou toho místa. Úhel ten rovná se ostrému úhlu mezi rovinou rovníkovou (stojící kolmo na ose) a svislicí místa (kolmé na rovině obzorníkové), kterýžto druhý úhel udává zeměpisnou šířku místa. Jsou tedy **p. v.** a šířka zeměpisná úhly stejně veliké. Měření **p. v.**-ky čili šířky zeměpisné náleží k ne důležitějším úkolům praktické astronomie. Nejjednodušším způsobem určití můžeme **p. v.**-ku místa, změříme-li výšku hvězdy, jejíž deklinaci známe, při jejím vrcholení (když prochází poledníkem), aneb změříme-li výšky hvězdy točnoblízké při jejím vrcholení horním a dolním (**p. v.** rovná se arithmetickému průměru obou výšek); též můžeme změřiti mikrometricky rozdíl dvou vzdáleností hvězd vrcholících jižně a severně od nadhlavníku (metoda Horrebow-Talcottova). Též z výšky hvězdy měřeně mimo poledník lze udati **p. v.**-ku, známe-li k tomu čas, aneb z výšek dvou hvězd, známe-li k tomu čas, který mezi měřením uplynul. Vdobě nejnovější (1891—92) seznáno bylo přesným měřením, že **p. v.** ča-

sem se mění. Změny ty činí arci jen desetiiny vteřiny obloukové, ale jde-li o nejvyšší přesnost, nutno k nim přihlídati. Podrobnosti o měření **p.** v-ky a jejich změnách viz Šířka zeměpisná.

Polární záře viz Polární světlo.

Polární země viz Polární kraj.

Polášek František, theolog moravský (* 1757 v Příboru — † 1818). Studoval v Olomouci a Brně, vysvěcen byl r. 1781, stal se r. 1783 na universitě olomoucké professorem, v l. 1786—90 byl podrektorem generálního semmáře moravského, r. 1794 stal se professorem dogmatiky na lyceu olomouckém, r. 1800 pak professorem pastorálky a morálky tamže R. 1816 přičiněním arcibiskupa Trauttmansdorffa jmenován ředitelem studií theologických na universitě olomoucké. Vydal *Písmo sv. Nového zákona pro lid vyložene* (Brno, 1791, 2 d.) a hojně českých i latinských knih náboženských

Polau viz Polubný

Polava, ves mor., viz Palava.

Polčnica (Pulsnitz): 1) **P.**, řeka v král. Saském pramenící v Horní Lužici nedaleko města t. jm., teče s počátku směrem sever., potom šzáp a pod Mückenberkem padá do Černého Halštrovu.

2) **P.**, město v král. Saském na řece t. jm. a žel. trati Perno-Kamenec, v hejtm neckém, v kraji budyšinském, má 3742 obyv. (1890), obvodový soud, zámek s parkem, evang. kostel, přádelnu vlny, výrobu stuh, pásů, plátna, mechanické tkalcovství, hrnčířství, obuvnictví a pernikářství. **P.** jest rodiště řezbáře Rietschela.

Pol de Mont, t. j. Polly door) de M., viz de Mont Karel Marie.

Polder viz Inundační hráz.

Poldovka, víska na Moravě, hejt. a okr. Dačice, fara Volfířov, ps. Vel. Lhota; 13 d., 74 ob. č. (1890).

☉☉ **Pole** v názvosloví vojenském, území otevřené, neopevněné, přehledné, kde vojsko za vojny přebývá, bojuje atd., tudíž válčiště, bojiště, a ve smysle přeneseném tolik co válka, stav válečný, život válečný. **P.** sbíratí, výraz starý z dob, kdy ještě nebylo vojsk stálých, značilo připravit se na válku, najímatí brance, shánětí zbraně, koně, souvozi atd., slovem něco, co poněkud odpovídá nynější mobilisací vojsk. Do **p.** táhnouti, ubíratí se na bojiště. **P.-m** nebo v poli ležeti, tolik, co žítí po válečnicku, býti válečně zaměstnan.

FM.

P. z r a k o v é jest ta část' prostoru před okem (**p.** zrakové monokulární) nebo před oběma očima (**p.** zrakové binokulární) se nalézající, z níž vycházející a zorničkou v oko (neb v obě oči) vnikající paprsky světelné vzbuditi mohou zároveň pocity světelné, mezi tím co oko (neb obě oči) na jeden bod nepohnutě jsou upřeny.

Pomyslíme-li si všechny body poháru sítnicového, které světlem zvenci podrážděny býti mohou, čarami promítnuty ven z oka uzlovým bodem a zorničkou na stranu vždy opačnou k poli zrakovému, obdržíme dva jehlancovité útvary, souvisící v uzlovém bodě v čočce (viz Akkommodace); vnitro-ocní jehlanec má za základní dutou polokouli sítnicovou, předocní pak **p.** zrakové buď v ploše, v rovině nebo rovněž v útvaru polokulovitém, proti oku vydutém. Podle toho lze **p.** zrakové měřiti buď na ploše (rovině, campimetr) aneb ve vyduté polokouli neb její obloukové části (perimetr). Campimetr jest černá tabule postavená v udané, obyčejně blízké vzdálenosti od oka vyšetřovaného; na středě jejím jest zřetelná nějaká značka, na niž vyšetřované oko (druhé jest zakryto) nepohnutě hledí; vyšetřující vede od okrajů tabule po ploše její směrem ke značce bílý (nebo barevný) předmět, obyčejně čtvereček, až vyšetřovaný na jistém místě udá, že už vidí (nepohnuv okem); toto místo se zaznamená a to se všech stran; spojí-li se tato označená místa, povstává hranice **p.** zrakového v rovině. Nechá-li se hleděti oko nepohnutě do vrcholu vyduté polokoule, lze rovněž od obvodu polokoule vésti bílý nebo barevný čtvereček (na ohnuté černé tyčince) a zaznamenávati kdybyl už viděn (Scherkúv pe-



Č. 3247. Perimetrování.

rimetr). Nejvhodnější přístroj k měření **p.** zrakového zavedl F ö r s t e r (vyobr. č. 3247), který vzal oblouk, v jehož středě a zároveň ose, okolo níž oblouk otáčeti se může, jest značka, poznamenaná 0°, na niž oko vyšetřované ne-

pohnuté hledí. Vyšetřující vede bílý nebo barevný čtvereček rovněž od obvodu směrem ke středu (kde jest ona značka) a zaznamenává, kdy, u kterého stupně oblouku, už bylo viděno, a přenáší na schema, rozdělené rovněž na stupně (viz Hemianopia). Poněvadž oblouk (perimetr), do něhož vyšetřované oko hledí, vždy po vyšetření v jedné poloze se otočí, nalézá se tudíž v různých polohách: ve vodorovné, kolmé, v polohách šikmých mezi těmito, opsal tedy oblouk rovněž polokouli (perimetr Scherkův). Při tomto vyšetřování se dokázalo, že p. zrakové pro barvu bílou jest na straně spánkové 90°, na nosové 60°, nahoře 55°, dole 70°. Mezi 10. a 20. stupněm na straně spánkové nalézá se slepé místo M a r i o t t o v o. Hranice barvy modré jsou již užší, pak sleduje žlutá, červená a nejužší p. zrakové má barva zelená. Nepatrný vliv, asi o 2 stupně, na rozsah p. zrakového má šířka zornice, blízkost ploch zornicové k rohovce a snad různé zasahání poháru sítnicového, který může býti světlem podrážděn, ku předu oka; patrnější vliv na rozsah p. zrakového mívá svislost hoř. víčka, přechýlení nosu a hoř. okraje očnícového s obrvím aneb vkleslost oka v očníci. Nejhrubší methodou vyšetřovací jest měření p. zrakového pomocí prstu, jež vyšetřující oku vyšetřovanému, nepohnuté v oko vyšetřující hledicím, se stran ukazuje. — Chorobné změny p. zrakového podmíněny bývají buď funkcionálními chorobami čírovými nebo skutečnými chorobami vnitroočními (sítnice, cevnatky, papilly), neb onemocněním drah optických od čívu zrakových až k záhlavním lalokům mozkovým. Poněvadž nyní jest dosti určitě známa poloha a průběh vláken čívu zrakového, zásobujících sítnici, nejen v papille, nýbrž i v čívu samotném, ve křížení se čívu zrakových (viz Chiasma) a j. i v mozku, jest vyšetřování p. zrakového nepostrádatelnou a neobyčejně cennou pomůckou, často rozhodnou k rozpoznávání všeobecných i částečných chorob čírových a to nejen mozku a míchy, nýbrž i nervstva obvodového, při jehož onemocnění čívu zrakový bývá též zachvácen, což v poli zrakovém charakteristickým způsobem se jeví. (Viz Amblyopia, Scotom.)

P. zorné č. zrakové v mikroskopii a při dalekohledu sluje prostor, který možno najednou okularem přehlédnouti. Velikost p. zorného závisí na síle čoček v okuláru. Při určování místa v poli zorném dělí se toto na kvadranty.

Pole: 1) P. nebo na Poli, ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Blatná, fara Kádov; 57 d., 402 ob. č. (1890), popl. dvůr a zámček Karla sv. p. z Lilgenau. 2) P., far. ves t., hejtm. Příbram, okr. a pš. Dobříš; 24 d., 175 ob. č. (1890), kostel sv. Alžběty (ve XIV. stol. far.), 4Tř. šk., 3 mlýny, popl. dvůr a ovčín, opodál rybníky Svatopolský a Podsvatopolský. Část vsi Podsvaté Pole (Dolní). — 3) P. D l o u h é, ves t., hejtm., okr., fara a pš. Benešov; 15 d., 141 ob. č. (1890), vápenice a mlýn Pilatka. —

4) P. D o b r é, D o b r o p ů l, ves t., hejtm. Čes. Brod, okr. a pš. Kostelec n. Čern. L., fara Vitice; 91 d., 559 ob. č. (1890), 2Tř. šk. a popl. dvůr; kdysi zde stávala tvrz. Stranou kamenné lomy. — 5) P. D r m l o v o, ves t., hejtm. a fara Příbram, pš. Březové Hory; 26 d., 291 obyv. č. (1890). — 6) P. J a s n é, osada t., hejtm. Chrudim, okr., fara a pš. Nasevřky; 12 d., 71 ob. č. (1890). — 7) P. P a n s k é (Herrnfeld), ves t., hejtm. Žamberk, okr., fara a pš. Rokytnice; 42 d., 8 ob. č., 201 n. (1890), 2Tř. šk., mlýn, soustružnictví a nedaleko myslivna. 8) P. V l č í n e b o V y š š í, Vlčí pole, ves t., hejtm. Jičín, okr. Sobotka, fara a pš. Dol. Bousov; 43 d., 261 obyv. č. (1890), fil. kostel sv. Šimona a Judy (ve století XIV. far.), zámček a popl. dvůr. P. V. jest východištěm panašého rodu z Vlčího pole.

9) P. H o r n í, ves na Moravě, hejtm. Dačice, okr. Telč, fara a pš. Studená; 43 d., 228 obyv. č. (1890); Klikův mlýn. 10) P. K r á l o v o n e b o N o v á V e s, obec. K a r t o u z y (Königsfeld, Karthaus), město na Moravě, v hejtm. a okr. brněnském, na zel. trati Brno-Tišnov, má 462 d., 5023 ob. č., 1209 n., 23 j. (1890); kostel Nejsvět. Trojice, 5Tř. šk. obecná pro chl. a dív. a měšť. šk. chl., opatrovna, něm. 6Tř. šk. obec., vojenská škola, četn. stanice, pš., telegraf, továrna na stroje, lepenku, dehet, smůlu, týd. a výroč. trhy. Alod. statek se dvorem, pivovarem, sladovnou a mlýnem drží Alexander kn. Schönburg-Hartenstein. Markrabí Jan založil zde r. 1375 kartusiánský klášter, jež cis. Josef zrušil (1782); nyní je v něm umístěna vojenská škola kadetní. 11) P. Š i r o k é, ves t., hejtm. a okr. Nové Město, fara a pš. Jimramov; 14 d., 55 ob. č. (1890). 12) P. V y s o k é, ves t., hejtm. Uh. Brod, okr. a pš. Valaš. Klobouky, fara Újezd; 115 d., 626 ob. č. (1890), kaple, 1Tř. šk. a myslivna.

13) P. K r á s n é (Schö n f e l d), ves ve Slezsku, hejtm. Opava, okr. Klímkovice, fara a pš. Velká Poloma; 115 d., 623 ob. č., 5 n. (1890), 1Tř. šk., 3 mlýny. 14) P. M a r i a n s k é (Marienfeld), ves t., hejtm., okr., fara a pš. Krnov; 50 d., 360 ob. n. (1890).

de la **Pole** [pól], rodina anglická pochodící od bohatého kupce hullského Williama P. (†1329), který od Eduarda II., jemuž často peníze půjčoval, byl povýšen na korouhevniho pána. Celnější z toho rodu byli: Michael P., vnuk Williamův (*ok. r. 1330—†1389 v Paříži). Bojoval ve Francii zvl. pod Černým princem a Jeanem de Gand a zasedal v parlamentě od r. 1366. Roku 1376 jmenován admirálem, prostředkoval diplomaticky sňatek Richarda II. s Kateřinou Viscontí a když se mu to nepodařilo, vyjednával s Václavem IV., králem českým, o ruku jeho sestry Anny, kterýž sňatek také se uskutečnil. Roku 1383 P. stal se kancléřem a r. 1385 jmenován hrabětem Suffolckým. Pro svoji rychlou a skvělou kariéru měl mnoho nepřátel, kteří s lordem Gloucestrem v čele jej obžalovali, a přese svoji důstojnou a ener-

gickou obranu byl **P.** odsouzen, hodnosti jeho a tituly mu vzaty a vězněn ve Windsoru. Na konec musil uchýliti se do ciziny, aby novému pronásledování ušel. Jeho syn **Michael de la P.** (*ok. r. 1361 — †1415) nabyl opět hraběcího titulu svého otce r. 1399. — Jeho syn **William de la P.**, vévoda of Suffolk (*1396 — †1450), byl z vynikajících vůdcův anglických ve vojnách proti Francii po smrti Jindřicha V. Účastnil se všech výprav proti Francii od r. 1418 a po smrti Salisburyské měl vrchní velení angl. vojsk ve Francii. Obléhal Orléans, kdež Panna Orléanská přinutila jej k ústupu; později byl zajat od Dunoise a byv propuštěn na svobodu stal se guvernérem caenským r. 1430, zmocnil se několika opevněných míst v Normandii a účastnil se korunovace Jindřicha VI. v Paříži r. 1431. Potom vrátil se do Anglie zabývaje se nadále toliko politikou a při tom snahám po míru s Francií, ač bez úspěchu. Jakožto premierministr Jindřicha VI. (1444) zprostředkoval sňatek krále s Markétou d'Anjou, začež byl jmenován markýzem, později vévodou of Suffolk. Když přivedl k pádu Gloucestra, který usiloval o další boje s Francií, a když ztráty Angličanů byly větší a větší, lid bouřil se proti němu, **P.** byl obžalován z velezrády a zachráněn jedině králem, který jej odsoudil k vyhnanství na 5 let. Při přeplavbě do Francie byl však od námořníků zavražděn a zpráva o jeho smrti přijata v Anglii s velikým nadšením. Jeho syn **John de la P.**, vév. of Suffolk (*1442 — †1491), pojal za choť sestru Eduarda IV. Alžbětu a ve vojnách růží stál po boku Yorků proti Lancasterům; r. 1478 stal se místodržitelem v Irsku. — Jeho syn **John** (*1464 — †1487) byl pro svůj původ se strany matčiny od Richarda III., s nímž bojoval u Bosworthu, určen za nástupce trůnu. Po smrti Richardově hájil těchto svých práv a spikl se s Lambertem Simnelem proti Jindřichovi VII., ale padl v bitvě u Stoke. Poněvadž byl prohlášen za pšance, zanikla jeho smrti hodnost vévodská. Mladší jeho bratr **Edmund** (*1472 — †1513) byl oblíbeným dvořenínem Jindřicha VII., ale sveden jsa neurčitými sliby císaře Maximiliána I. (1493 — 1519), kul pikle proti králi jakožto praetendent trůnu strany Yorků. Byl na dvoře císařském v Čáchách, ale Maximilián nechal ho r. 1504 na holičkách, tak že se musil uchýliti k flanderskému vévodovi z Geldern. Tam však padl do rukou jednatelů Filipa Kastilského, který jej vydal r. 1506 Jindřichovi VII. Edmund byl vězněn v Toweru a za Jindřicha VIII. st'at. Mladší jeho bratr **Richard** účastnil se intrik Edmundoých, jenže jemu podařilo se uniknouti nástrahám Jindřicha VII. Zdržoval se nejprve u kr. česk. a uher. Vladislava II., pak u franc. krále Ludvíka XII., který uznával jeho práva na trůn angl. a nechtěl jej vydati Jindřichu VIII. Po smrti svého bratra Richard osvojil si titul vévody of Suffolk, usadil se v Metách a kul odtud pikle proti vládě anglické, která stůj co stůj chtěla se

zbatiti jeho osoby. František I. poslal jej r. 1519 s diplomatickým posláním do Prahy, r. 1525 pak Richard, stále ještě ve službách francouzských, padl u Pavie. Sr. F. des Roberts, Un pensionnaire des rois de France à Metz (Nancy, 1878).

Pole [pól] **Reginald**, kardinál a arcibiskup canterburský (*1500 — †1558). Byl spřízněn s rodem královským po matce a o výchovu jeho postaral se Jindřich VIII., který jej po studiích v Oxfordě poslal v letech 1521—30 do Itálie a do Paříže studovat theologii. Universita pařížská vydala mu 2. květ. 1530 pamětní spis prolašující neplatným sňatek Jindřicha VIII. s Kateřinou Aragonskou, vdovou po jeho bratru, ač **P.** sám tohoto rozvodu neschvaloval a napsal proti králi, zejména pak proti jeho novotám církevním ostrý spis *De unitate ecclesiae*. Nechtěl proto vrátiti se do Anglie a odebral se do Říma, kde papež Pavel III. jej jmenoval r. 1536 kardinálem. Chtěje se ospravedlniti napsal *Apologia ad Angliae parlamentum*. Papež poslal jej s politickým posláním do Nizozemska a později do Francie, odkudž však byl vypověděn jakožto obviněný z velezrády v Anglii. Roku 1538 Jindřich VIII. uvrhł do vězení jeho matku i jeho bratry, z nichž jen nejmladší se zachránil zradiv bratry ostatní, kteří byli popraveni, r. 1541 popravena i **P.**ova matka. **P.** žil pak nějaký čas ve Viterbě, předsedal také koncilu Tridenteskému a po smrti Jindřicha VIII., kdy na trůn angl. dosedla Marie, jmenován r. 1550 papežským legátem pro Anglii, aby tam poměry církevní uvedl do pořádku Ale teprve v listopadu r. 1554 slavil svůj vjezd do Londýna. Jménem papežským prohlásil absoluci Anglie ode všech církevních trestův a úsilně pracoval o upevnění katolicismu a zvláště o zachování supremacie papežovy v Anglii, ale nesouhlasil s přísným postupem královny snaže se zmírniti pronásledování protestantův. Po smrti Cranmerově jmenován arcibiskupem canterburským, avšak když jeho nepřítel Caraffa zvolen papežem (Pavel IV), **P.** byl sesazen a povolán do Říma, aby se ospravedlnil z kacířství, z něhož byl obžalován. **P.** však zemřel dříve, než k cestě došlo Z jeho spisů ještě dlužno uvést: *De concilio* (2. vyd., Levna, 1567); *De summi pontificis officio et potestate* (t., 1569); *Reformatio Angliae* (1556) Sr. Vita R. Poli S. R. E. cardin. italice scripta a L. Beccatello, latine reddita ab A. Dudithio (Benátky, 1569, Londýn, 1690); Philipps, History of the life of R. P. (Oxford, 1764); Zimmermann, Kardinál **P.** (Řezno, 1893).

Polebice viz Galea aponeurotica.

Poledne sluje všeobecně doba, kdy slunce stojí nejvýše nad obzorem. Pravé **p.** je chvíle, kdy střed slunce na jihu prochází poledníkem. Za slunovratů pravé **p.** nastává vrcholením slunce; v dobách jiných neděje se to přesně s vrcholením, poněvadž deklinace slunce se mění. **S t ř e d n í p.** je chvíle, kdy vrcholí t. zv. slunce střední; je to slunce myšlené, které rychlostí rovnoměrnou za rok

tropický o 366,2422 dnech hvězdních probíhá rovníkem od bodu jarního až zase k němu. — **P.** znamená též stranu světa, na které slunce a hvězdy dostupují největší výšky, tedy tolik jako jih. VRý.

Polednice. Z divých žen jmenují se nejčastěji **P.** a **Klekánice**. Jsou to bytosti báječné, které prý se objevují a záhubnou moc svou provozují jen v době, kdy se zvoní poledne nebo klekání. Místy popisují **P**-ci jako velikou ženu zahalenou od hlavy až k patě v bílou plachetku. Co do povahy jest **P.** bytost zlá, která se snaží člověku jen škoditi; zvláště má prý namířeno na ty, kdo mnoho kláží. Někdy přichází prý **P.** zvěstovat novorozenému dítěti, co z něho bude; zastupuje úřad Sudiček. **JKL**.

Poledník (**meridián**) je největší kruh na nebi myšlený oběma póly, nadhlavíkem a podnožníkem. Vněm vrcholí tělesa nebeská, t. j. dostupují největší výšky a sestupují nejníže. Na zemi rozumíme **p**-em každý oblouk rovinný spojující oba póly. Kdyby země byla koulí, byly by **p-y** samé stejné polokruhy; ale poněvadž má podobu sploštělého sferoidu, jsou **p-y** stejné poloelipsy mající společnou malou osu (zemskou). Veliké osy leží v rovině rovníku. Na **p-u** nějakého místa měří se zeměpisná šířka obloukem mezi místem a rovníkem. Úhel pak, jež svírá rovina nějakého **p-a** s pevným **p-em**, který se nazývá prvním, jest zeměp. délka; měří se obloukem na rovníku nebo některým rovnoběžníkem mezi oběma **p-y**. Hipparchos za první **p.** přijal **p.** svého místa pozorovacího na ostrově Rhodu. Asi v I. stol. našeho letopočtu položili první **p.** na nejzápadnější místo tehda známé, na ostrovy Kanárské. Od toho **p-u** čítal i největší zeměpisec starověku Ptolemaios. Ve stol. XVI. položil Mercator první **p.** azorským ostrovem Corvo, kde tenkrát magnetická střílka ukazovala přesně na sever, Hondius kapverdským ostrovem Santiago; u pozdějších zeměpisců dotýká se první **p.** východního kraje Teneriffy. Richelieu svolal r. 1630 do Paříže schůzi zeměpisců a matematikův a ta navrhla **p.** jdoucí záp. cípem ostrova Ferro za první a král. nařízením ze dne 25. dub. 1634 zavázáni byli všichni kartografové francouzští přijmouti jej, což se stalo i mimo Francii. Později Delisle navrhl na jeho místě za první **p.**, jenž leží právě 20° (1h 20m) na západ od hvězdný pařížské (západní kraj ostrova Ferro leží ještě dále na západ). Od tohoto **p-u** Delislesova dosud často se počítá. Hvězdáři a nyní i zeměpisce přijali za první **p.** hvězdný greenwickské, 2° 20' 14" (9m 21s) na západ od pařížského. VRý.

Polehčující okolnosti viz Okolnosti polehčující a přitěžující.

Polehrad viz Polerady.

●●**Polehradice**, Bolehradice, městečko na Moravě, hejtm. a pš. Hustopeč, okr. Klobouky; 267 d., 1137 ob. č. (1890), far. kostel sv. Jana Křt., 3tř. šk. a deskový statek drží Karel sv. p. Levtzow. **P.** připomínají se

r. 1131. Roku 1368 seděl na zdejší tvrzi Vilém z Kunštátu. Roku 1512 **P.** byly městečkem, jemuž král Ferdinand II. vysadil dva výr. trhy. V XVI. stol. byli zde novokřtění a sbor čes. Bratří. Tehdy drželi zboží polehradické pánové z Vlčkova, jimž pro jejich účastenství ve vzpouře stavů českých od král. komory vzato a darováno cí. Ferdinandem II. jesuitům v Brně, po zrušení řádu pak **P.** spojeny s panstvím diváckým.

Polehrady viz Polerady.

Polej, bot., viz Mentha, str. 112 a.

Polel viz LeI.

Polemarchos viz Archontové, 697 b.

Pole Martovo viz Champ 4).

Polemika (z řec. *πόλεμος*, boj), vědecký spor. Prvotně slula **p**-kou obrana učení církevního proti jiným významím křesťanským, kdežto **apologetika** ho hájila proti pohanství. **P.** v tomto významu zvlášť bývala též elenchickou teologií i kontroversovou.

Polemón: 1) **P.**, filosof athénský (†273 př. Kr.), žák Xenokratův, nastoupil po tomto v předsednictví Akademie r. 315. Jeho díla nejsou zachována. Žáky jeho byli Kratés, Krantór, Zénón.

2) **P. periegéta** (* ve III. stol. př. Kr. v některém místě Troady). Procestoval Helladu, Malou Asii, Sicílii a Itálii, až kolem r. 200 př. Kr. usadil se trvale v Athénách. Toto město, jakož i mnohá jiná, propůjčilo mu právo občanské. Od Ptolemaia Epifana byl povolán také do Alexandrie. — Účelem jeho cest bylo seznati vlastním názorem veřejné budovy, pomníky, nápisy, umělecká díla, vše o nich zaznamenávati a podrobným popisem je ve známost uváděti. Zvláštní pílí věnoval kopírování, sbírání a vysvětlování nápisův. Právě tím, že na místě pečlivě zkoumal umělecká díla a památnosti a že nápisy věnoval a náhrobní přibral k objasnění uměleckých a kulturních poměrů, povznesl periegésu k jejímu významu. Suidas uvádí některé jeho speciální spisy, jako popis Iliu, o založení měst ve Fokidě, na Pontu atd., ale důležitější byly ty, které popisovaly athénskou Akropolis, poklady delfské a nápisy v různých městech řeckých. Vedle toho znám byl spis jeho o zázračných věcech, dopisy o předmětech z jeho oboru, řada spisů polemických, v nichž opravuje mínění jednotlivých spisovatelů, jako Adaia, Antigona, Eratosthena, jemuž zvláště v popise Athén dokázal chyby velmi hrubé. Zachované zbytky **P**-ových spisů vydal L. Preller v Lipsku r. 1838 (Polemonis periegetae fragmenta); ocenění ve spise Benckerově Der Antheil der Periegesen an der Kunstschriftstellerei der Alten (Mnichov, 1890). Va.

3) **P.**, sofista (* asi r. 85 po Kr.), pocházel z Laodikeie v Lykii a žil ve Smyrně. Jsa obratným řečníkem s patra byl hlavou starší řečnické školy smyrnenské. Těšil se zvláštní oblíbě císaře Hadriana, u něhož býval často vyslancem. Jeho řečnické nadání získalo mu bohatství, ale pro svou pýchu měl mnoho nepřátel. Nám dochovaly se z jeho spisů pouze dvě deklamace na padlé bojov-

níky marathónské Kynegaira a Kallimacha, sofistický to plod dosti chatrný, obsahující mnoho reminiscencí z Démosthena. Vydány H. Stephanem r. 1567 a J. C. Orellim (Lip., 1819). — Připisuje se mu též *Fysiognomika*, spis vážený u vrstevníkův i pozdějších, o němž víme pouze z výtahu (R. Foerster, *De Polemonis physiognomicis*, 1886).

Polemoniaceae, jirnicovitě, čedeř rostlin z řádu trubkovitých (*Tubiflorae*), obsahující byliny, řidčeji polokře, kře n. stromy listů střídavých n. vstřícných celých nebo zpeřeně-n. dlanitodílných, u otáčivého rodu *Cobaea* 3dílnou úponkou zakončených a bezpalistých. Pravidelné, zřídka poněkud pyskaté květy jsou obojaké, 5četné, v různých úžlabíkových n. konečných listenatých květenstvích. Kalich v pupenu obvykle otevřený jest stálý, zvonkovitý n. trubkovitý 5klaný. Různotvará koruna má cípy v pupenu obvykle v pravo stočené, s nimiž střídá v stejné n. rozličné výši její trubky vetknuté, někdy nestejně dlouhé tyčinky s prašníky dovnitř obrácenými. Tři-, výjimkou 2—5pouzdrý semeník stojí obvykle na 5laločném terči a ukončen jest nitkovitou čnělkou o 3 bliznách. Plod jest obvykle pouzdrosečná tobolka, jejíž chlopně od středního semenatého sloupce se oddělují. Semena opatřená masitým nebo chruplavkovitým bílkem chovají v pokožce buňky při klíčení bobtnající a tím povrch semene sliznatým povlakem obalující. **P.** čítají asi 150 druhů převahou severo-a jihoamerických, méně hojně v Evropě a v Asii domácích, zvláště z rodu *Cantua*, *Cobaea*, *Colomia*, *Phlox* a *Polemonium*, pěstovaných častěji pro ozdobu.

Polemonium L., jirnice, rod rostlin jirnicovitých (*Polemoniaceae*), obsahující vytrvalé, zřídka lleté byliny listů zpeřenodílných střídavých a květů obvykle uhlédných, modrých, fialových n. bílých v kytkovitých latách. Pětiklaný kalich uzavírá korunu krátce nálevkovitou, široce zvonkovitou n. téměř kolovitou, s tyčinkami vetknutými ve stejné výši v trubce, obrostlé na tom místě věncem chlupů a daleko vyčnívajících. S tyčinkami sehnatá čnělka má 3 podvinuté blizny. Tobolka 3chlopní a 3pouzdrá má na chlopních neúplné přehrádky a v pouzdrech mnoho semen. **P.** čítá asi 9 druhů hlavně amerických, z nichž roste po střední a severní Evropě a Asii na vlhkých lukách a v křoviskách **P. coeruleum**-L., j. modrá n. obecná. Táž dosahuje výšky i nad 1 m, má lysou vnať a modré n. bílé květy. Bývá pěstována i pro ozdobu. **Děd.**

Polen, Polín, Polyň, starobylé městečko v Čechách pod Doubravskou horou, v hejtm. a okr. klatovském, má 70 d., 466 obyv. č. (1890), far. kostel Všech Svätých r. 1740 obnovený, 3tř. šk., ps., dva mlýny, dva výroč. trhy; opodál myslivna Bitov. Svěř. statek drží Jaromír hr. Černín z Chudenic. Stával zde chrám sv. Markéty, jenž za cis. Josefa byl zrušen; ve XIV. stol. připomíná se mezi farmami. Nebilovští z Drahobuze vystavěli tu tvrz a seděli zde po celé XVI. stol. Poč. XVII. stol.

drželi **P.** Chlumčanští z Přestavlk, pak pánové z Klenového, od nichž **P.** koupil (1711) Frant. Jos. hr. Černín z Chudenic a připojil ji k Chudenicům.

Poleninské jezero viz **Makedonie**, str. 666 a.

Poleniny, ves v Slezsku, hejtm. a okr. Těšín, fara a pš. Hnojník; 55 d., 29 ob. č., 249 pol., 3 n. (1890).

Polenka, Polenka, ves v Čechách, hejtm. a okr. Klatovy, fara a pš. Poleň; 17 d., 110 ob. č. (1890). **P.** jest rodiště Josefa Franty Šumavského.

Polénov Vasilij Dmitrijevič, malíř rus. (*1844 v Petrohradě). Vystudovav gymnasium vstoupil do uměl. akademie, kde r. 1869 za obraz *Jób a jeho přátelé* dostal malou a r. 1870 za obraz *Kristus křísí dceru Jairovu* (nyni v museu akad. uměl.) velkou zlatou medaillí. Zároveň ukončil universitní kurs na právnícké fakultě, r. 1872 odebral se jako stipendista cis. akademie do ciziny: Vídně, Mnichova, Benátek, Florencie, Neapole, na delší dobu do Paříže Vrátil se na Rus, odebral se brzy na jeviště rusko-turecké vojny, pobýval při hlavním staně následníka careviče, později císaře Alexandra III., a kreslil výjevy válečné. Roku 1884 vypravil se do Cařihradu, Řecka, Palestiny, Syrie a Egypta a s velikou pilí zachycoval malebný kraj i kroy, architekturu, rázovité hlavy a postavy atd. V Treťjakovské galerii je těchto cestovních dojmů v barvě zachycených na 150. Od r. 1879 **P.** je členem Tovaryšstva předvízníků (umělců pořádajících kočovní výstavy). Býval pokládán za následovníka A. Ivanova pro své obrazy náboženské (*Kristus a hříšnice* v mus. cara Alexandra III., *Jezero Genzaretske*; *Sny*; *Ježíš mezi učiteli*), ale nová kritika soudí jinak. Ne za Ivanovem a jeho výrazem, byť nedostí umělem, ale plným duševní velikostí, hloubky a prostoty, plným vroucností a vznešeností, nýbrž za Brjullovem a jeho divadelním efektem ubírá se **P.** ve svých náboženských obrazech. Význam **P.**a je v jeho krajinomalbách, hlavně ruských (*Babiččina zahrada* v Treťjakovské galerii v Moskvě; *Léto*; *Zarostlý rybník* aj.) a v řadě jeho obrazů a studií z cest, v nichž mnoho je půvabu a svěžesti.

Polénova Helena Dmitrijevna, sestra před, znamenatá ilustrátorka ruských pohádek, horlitelka pro povznesení lidového umění ruského a vůbec umění dekorativního (*1850 v Petrohradě †1898 v Moskvě). Byla velmi pečlivě vychována. Otec její, historik a archaeolog, prožil několik let při vyslanectvích v Athénách a vstěpoval i dětem lásku k řeckému umění. **P.** od 9. roku učila se kreslit, sprvu u Cistjakova, později u Kramského. Zimní pobyt 1869—70 v Paříži u Chaplaina byl jí velikým povzbuzením, rovněž i další učení u Cistjakova v Petrohradě. V tu dobu oddala se horlivě studiu ruské historie a archaeologie za vedení otcova, pojala vůbec lásku k ruské starobylosti, což vedlo k jemnějšímu pochopení a vycitění ruského slohu

a dávalo charakter její tvořivosti. Na léto ujížděla na vesnici a objížděla koňmo statky svých rodičů, sbírajíc dojmy z ruské přírody a z ruského života. Roku 1875 složila zkoušku na domácí učitelku, r. 1877, za turecké vojny, zorganizovala se starší sestrou a jinými dámami v Kijevě lazaret při vojenské nemocnici a s velikou oddaností posluhovala raněným. Po vojně dále se utvořovala v umění kreslířském a zaujala se uměním aplikovaným, hlavně keramikou. Roku 1880 carská Společnost pro podporování umění poslala ji do Paříže studovat různou techniku výroby keramické a dala jí pak organisovati zvláštní třídu keramickou při škole Společnosti. Přesídlením do Moskvy r. 1882 začíná se u **P**-vé doba samostatného tvoření. Starobylá Moskva i její okolí daly jejímu nadání určitý směr a vyvolaly její tvůrčí sílu. Seznámila se tu s Vasněcovem, Surikovem a j. originálními umělci. U bratra malíře scházivali se každý čtvrtek mladí malíři Levitan, Korovinové, Něstěrov, Ostrouchov, Archipov, Šerov, Vinogradov, Ivanov, dnes zvučná jména. **P**. tu poprvé vystavila své aquarelly polních květův a krajin, jež rychle byly rozprodány, a několik faiencových ikon zhotovila na objednávku. Z cesty po Volze, Donu, Kavkaze a Krymu vystavila kolekci studií, z nichž některé zakoupil Tret'jakov. Od r. 1885 často dávala na statku Abramcevě (pí. J. G. Mamonťové), jež bylo už tehdy malým uměleckým střediskem. Prožívali tam léto Řepin, Vasněcov, Polěnov a j., každý z nich vnášel sem něco uměleckého a společně zbudovali tu a vyzdobili originálně kostelík. Při tamní škole byla truhlářská dílna, a **P**. na radu Vasněcova ujala se jejího vedení. Objížděla proto sousední vesnice a sbírala a zaznamenávala si lidové řezby, založila z nich a načrtů svých i bratrových museum při škole té, a výrobky abramcevské brzy došly obliby a rozšíření. Zároveň sblížila se ještě více s životem lidovým. Kreslic a malujíc na venkově, bývala obklopaná dětmi i dávala si od nich vykládati pohádky, popěvky a zapisovala si je. Chtěla řadou aquarellů vyjádřiti poetický názor ruského lidu na přírodu, vyjasnití, jak ruská krajina působila na ruskou lidovou poesii a jak se v ní vyjádřila. Tak vznikly studie k obrazu *Šly naše děti z Novgorodu* a první ilustrace k pohádkám *Bílá Kačenka*, *Ivanuška hlupáček* a j. I olejovými obrazy docílila úspěchu. Roku 1890 na pařížské výstavě byla zaražena výspělostí západního umění, nesmírnou pracovitostí a důkladností v kresbě záp. umělcův; i jala se znova s neobyčejnou energií kreslit s přírody, studovati anatomii. Ponenáhlu přecházela od směru realistického k symbolickému. Stilisace rostlin a květů zabírala jí všecku mysl, z toho pak vznikaly půvabné její kresby k výšivkám a jiným pracím dekorativním. Sníla o velikém obraze: Vidění jednoho z vojinů Alexandra Něvského, jemuž v předvečer vítězství Něvského nad Švédý zjevili se Boris a Glěb na loďce, jakoby pluli po Něvě, za jítího úsvitu. Obě kni-

žata v bílých řízách, jak bývají na ikonách. I řekl Boris Glěbu: »Bratře Glěbe, kaž veslovati, pomůžeme svému pokrevenci, knížeti Aleksandru Jaroslaviči!« Zamyšlela uspořádati lidově-historickou výstavu. Roku 1895 v Římě studovala byzantské mosaiky a různé ornamenty; v Paříži posilněna ruchem uměleckým a přátelstvem s malířkou Jakuncinovou vytvořila znamenitou skizzu k obrazu Drak. V Moskvě pak kreslila rozkošné návrhy k výšivkám a k zařízení jídelny (uveřejněny v londýnském měsíčníku »Artist«, 1898) a pracovala o svých historických obrazech. Aby si napravila zdraví, vydala se znova na cesty, do Španělska a Paříže, ale vrátivší se do Moskvy, brzy onemocněla těžce a nepovstala již. **P**. byla neobyčejně zajímavá a milý zjev umělecký v životě ruském. Byla nadána zdravým smyslem pro původnost v ruském výrazu poetickém a uměleckém a vypěstovala si jej neobyčejně jemně, studiem nepřetržitým a neunavným, důkladným, svědomitým a horoucným. Její propaganda umělecká, činnost agitační, sběratelská byla stejně významná a směrnatá, jako její kresby a návrhy. Její ilustrace k pohádkám tak harmonicky splývají s poesii textovou svou pravdivostí, prostotou, naivností, teplotou, svým pohádkovým světem (ne raffinované fantastickým), jako málokteré. Památce její věnoval »Mir Iskusstva« 1899 krásný dvojtyp sešit s množstvím vyobrazení.

Tý.
z **Polenska** H a n u š, katolický pán, přivrženec Sigmundův, poprvé se připomíná r. 1419 mezi protivníky Pražanů; r. 1420 marně bránil Benešova proti Žižkovi. **P**. s některými obhájci se zavřel v pevném klášteře, kdež se ubránil, poněvadž Žizka dobýváním jeho nechtěl se zdržovati a také pro požár byl ke klášteři nesnadný přístup. V červnu téhož roku velel posádce vyšehradské, kterou podařilo se Sigmundovi v čas zásobiti potravinami. R. 1427 připomíná se jako fojt šestiměstský v Lužici. R. 1428 přepadl Siroty u Chrastavy, z nichž 500 přišlo o život a Čechům vzato 120 vozů s kořisti. Teprve blízko Liberce Čechové opravili své šiky a odrazili Němce. Na poč. r. 1430 Hanuš jako velitel oddílu jízdy kurfiřta saského byl poražen od Čechů u Grimmy na Muldě; r. 1431 Šestiměstští pod jeho vedením oblehli Libavu a přinutili 15. srpna českou posádku ke vzdání.

Polenta, lidový pokrm z kukuřice neb kaštanové mouky, másla a parmesanského sýra; jest oblíben ve Vlaších. Ve východní Haliči a Bukovině, v Uhrách a Sedmihradsku, v Rumunsku, při dolním Dunaji, připravují pokrm podobný **p**-tě a nazývají jej mamalyga nebo mammeliga.

Polenta (vl. Kroupa) ze Sudetů Jiří, lékař český. Pocházel z Kutné Hory (odtud slul *Kuttenbergensis*) a studoval na universitě pražské, kde r. 1548 stal se bakalářem a r. 1552 magistrem filosofie. R. 1562 byl rektorem pražské university. Oddav se studiu mediciny, r. 1582 stal se doktorem lékařství a vedle professury v Karolinu proslul i jako

praktický lékař. R. 1570 byl povýšen do stavu šlechtického. Nábožensky klonil se k reformám Lutherovým; r. 1562 byl zvolen do konsistoře pod obojí.

Polentz G e o r g, biskup v Samlandu (* 1478 — † 1550). R. 1511 vstoupil do řádu Něm. rytířů a r. 1518 stal se biskupem samlandským. R. 1521 za nepřítomnosti velmistroy P. byl jeho zástupcem v Prusích R. 1523 přestoupil k reformaci Lutherové v plně (ačkoli z ohledu na papeže zprvu tajeně) shodě s velmistrem. R. 1525 P. se oženil s Kateřinou Truchsessovou z Wetzhausen a po její smrti s Annou z Heydecku (1527). Když r. 1544 byla v Královci založena universita, P. byl jmenován jejím konservátorem a svěřen mu vrchní dozor nad ní. Od r. 1546 měl za pomocníka v duchovní správě Briesmanna. Srv. Tschakert, Georg von P. (1888).

Polenz Wilhelm, spis. něm. (* 14. led. 1861 na zámku Hor. Kumbaldském v Horní Lužici). Pochází z rodiny šlechtické. Studoval práva a po krátké činnosti úřední uvázal se ve správu venkovského svého statku. Jest z předních románopisců souvěkého Německa, básníkem realistickým, kulturním, básníkem života v jeho zjevích typických především, ale při vši objektivnosti proniká jeho knihy smýšlení ideálně-ethické, touha po duševním a sociálním obrodu vlasti politicky obrozené. Ve vývoji literatury stojí v jedné řadě s Gutzkowem, Gustavem Freytagem, jemuž z mládě generace nejvíce se blíží po stránce obsahové, a se Spielhagenem; jen technicky a ideově náleží době nynější. Jako oni jest především románopisecem, dramata napsal podle vlastního doznání na 24 (provazována z nich dvě), ale úspěchu tu nedošel. Napsal romány: *Die Sühne* (1891, 2 sv.); *Der Pfarrer von Breitendorf* (1893, 3 sv.); výborný *Der Buttnerbauer* (1895); *Der Grabenhager* (1898, 2 sv.); *Thekla Lüdekind* (1900, 2 sv.); *Liebe ist ewig* (1901); *Wurzelocker* (1902, 2 sv.); drobnější vyprávění: *Die Versuchung* (1891); *Karlina* (1894, veršem i prosou); *Reinheit* (1896); *Wald* (1899), v němž upomíná na O. Ludwiga, a vesnické povídky Luginsland (1901). K tomu druží se drama: Heinrich von Kleist (1891); *Preussische Männer* (1893); *Andreas Bockholdt* (1898) a *Heimluft* (1900). Srv. R. M. Meyer, Grundriss der neuem deutschen Litteraturgeschichte (1902), čís. 4125—4134.

Polepp, ves v Čechách, viz Polepy 2).

Polepšovny jsou ústavy, určené pro polepšení mládeže zločinné, mravně zpustlé, nebo též takové, které zpustnutí hrozí. K tomuto rozsahu působnosti dospěla však instituce p-ven — někdy též vychovatelem zvaných — teprve v době nejnovější a to jen ve státech některých Původem svým kotví v právu trestním, vztahujíc se především k mládeži zločinné. Výsledky kriminalistiky vedly totiž záhy k poznání, že mladiství zločinci pro fyzickou svou nevyspělost nemožno se stanoviska trestní pravomoci posuzo-

vání býti týmž způsobem jako zločinci dospělí a že naprosto jest vyloučeno, aby způsob a výkon trestu byl při provinilcích mladistvých týž jako při dospělých; zejména proniklo mínění, že při osobách mladistvých, dopustivších se činů trestních, nestačí repressivní prostředky trestající pravomoci, nýbrž že vyžaduje toho zájem veřejný, aby správa státní postarala se vhodným způsobem o mravní polepšení mladých provinilců, tak aby tito stali se řádnými členy společnosti. Nejmocnější popud k uskutečnění této myšlenky dal John Howard svými snahami o opravu vězenství, vysloviv zásadu nyní všeobecně uznanou, že mládež zločinná nemá býti držána ve společnosti ostatních zločinců a že předním účelem opatření veřejné správy proti mladistvým provinilcům má býti mravní polepšení. Tato základní myšlenka došla v Anglii nejprve uskutečnění tím, že lidumilné spolky zakládaly zvláštní ústavy pro propuštěné mladistvé kárance; byla však přijata v celém dosahu pozdějším zákonodárstvím anglickým, kteréž v dalším svém vývoji rozšířilo péči o mládež zločinnou též na mladistvé tuláky a žebráky, vytvořivši pro obě tyto kategorie mladistvých individuí ústavy t. zv. *reformatory schools a industrial schools* (reformatory school act z r. 1854), které staly se vzorem podobných ústavů v zemích jiných.

»Reformatory schools« jsou určeny pro mladistvé zločince 10—16leté, a to jako trest vedlejší po odbytém trestu vězení; »industrial schools« pro mladistvé tuláky a mládež mravně zpustlou, a to buď po odbytém trestu vězení neb i bez tohoto trestu, tak že držení v ústavech těch má též povahu vazby napravné. Ústavy obou kategorií jsou zřizovány v Anglii zpravidla jako ústavy zkromé, které však — odpovídají-li platnému reglementu — bývají správou státní schváleny a obdrží certifikát, opravňující ku přijetí mladistvých kárenců všech kategorií. Stát a jiné korporace veřejnoprávné poskytují též příspěvek na vydržování těchto ústavů, jejichž zřizování nabylo v Anglii velikých rozměrů; působit do dneška as 60 »reformatory schools« a 168 »industrial schools«. Výsledky působení těchto ústavů jsou velmi příznivé a jeví se nejímé nápadným úbytkem zločinné mládeže v Anglii.

Pozoruhodných rozměrů nabylo též zřizování p-ven v Německu. Zákonodárství tamní vytklo sice původně dosti úzké meze veřejné péči o zpustlou mládež, obmezivši ustanovením § 55. zákona trestního — kteréž zůstalo v platnosti do 1. led. 1900 — odevzdání do p-ven nebo vychovatelem (*Besserungs-und Erziehung sanstalten*) na nezletilce do 12 let, pokud se dopustili některého činu trestního. Partikulární zákonodárství některých států spolkových stanovilo pak ještě další obmezení, vyloučivši děti do 6 let. Tak stalo se zejména v Prusku zákonem ze 13. břez. 1878 (doplněným zákony z 27. břez. 1882 a z 23 čna 1884). V jiných státech spolkových (Badensku, Hessích Anhaltě, Brunšvicku, Lubecku,

Oldenbursku a Sasko-Výmarsku) kruh mladistvých káránců byl zase rozšířen tím, že hranice věku, po kterou jest přípustno odevzdání do **p.**, byla stanovena na 16. rok věku a že v působnost zákona byly pojaty i děti do 6 let. Přes toto rozšíření působnost **p**-ven v Německu zůstala by přec omezena na užší kruh osob, kdyby mezeru tím povstala nebyla nahrazena lidumilnou činností soukromou, která jala se zakládati soukromé ústavy polepšovaci pro mládež osiřelou, opuštěnou a zpustlou, a to zpravidla na podkladě konfessionálních. Směrodatnou byla v tomto vzhledě působnost J. H. Wicherna, kterýž se proslavil organisací ústavu zvaného *rauhes Haus* v Hornu u Hamburka. Dnešního dne jest v Německu zřízeno asi 680 různých **p**-ven pro zpustlou mládež. V nejnovější pak době Německo učinilo další krok ku předu tím, že rozšířilo veřejnou péči též na děti, které v Prusku zákonem z 2. čce 1900 (*Gesetz über die Fürsorgeziehung Minderjähriger*), kterýž ustanovuje, že nezletilci do 18 let mohou býti odevzdáni do **p.** nebo vychovatelní nejen tenkrát, dopustili-li se některého činu trestního a jsou-li zpustlí, nýbrž i tehdy, jeví-li se odevzdání to nutným pro nedostatečnost výchovy, které se dostává nezletilým osobám se strany rodičů aneb jiných vychovatelů a školy. Obdobné zákony byly vydány též pro všechny téměř německé státy spolkové. Také zákon norský ze 6. čna 1896 rozšířil odevzdání nezletilců do **p**-ven na mládež, která jest v nebezpečí, že zpustne. Výsledky zákonů těchto sluší ovšem teprve vyčkáti. — Ze zákonodárství jiných zemí sluší se zmíniti ještě o zákonodárství Belgie, kteréž upravilo zřizování **p**-ven, zvaných *écoles de bienfaisance* (školy dobročinné), zákonem: *Loi sur la repression du vagabondage a de la mendicité* (27. list. 1891 č. 119). Zákon ten jest pozoruhoden tím, že ustanovuje, aby tuláci a žebraři ve věku do 18 let byli odevzdáni do »*écoles de bienfaisance*«, že však neprohlašuje ani toulku ani žebrotu za čin trestní, odstraňuje také příslušný trest vězení a ustanovuje toliko, aby osoby ty byly odevzdány správě státní za tím účelem, by byly držány v »*écoles de bienfaisance*«. Mimo to sluší podle tohoto zákona odevzdati do řeceného ústavu individua, kteráž nepřekročivše 16. rok věku svého dopustila se některého činu trestního, který se tresce vězením méně než 8 dní nebo pokutou peněžitou menší 26 franků. — Pro Francii platí zákon z 24. čce 1889 (*loi sur la protection des enfants maltraités ou moralement abandonnés*).

V R a k o u s k u zřizování **p**-ven bylo upraveno zákony z 24. květ. 1885 č. 89 a 90 ř. z., a to zároveň se zřizováním donucovacích pracoven. Podle těchto zákonů osoby ve věku do 18 let, jsou-li u nich podmínky, aby byly odevzdány do donucovací pracovny, mají býti držány ve zvláštních ústavech polepšovacích potud, pokud toho vyžaduje účel odevzdání do ústavu, však nikoliv přes 20. rok

věku svého. Podmínky pro přijetí do **p.** jsou různé podle toho, zda jde o osoby mladistvé ve věku od 14 do 18 let, t. j. o osoby trestně plně přičetné, či o nezletilce od dokonaného 10. do dokonaného 14. roku věku a konečně o děti do 10 let. Osoby prvé kategorie mohou býti odevzdány do **p.**, dopustily-li se některého činu, podmiňujícího podle §§ 1—6 cit. zákona č. 89 odevzdání do donucovací pracovny. Při nezletilcích ve věku od 11 až 14 let může se tak státi jen tenkrát, dopustili-li se některého zločinu, který jen pro nezletilost pachatelovu tresce se jako přestupek, anebo dopustili-li se některého přečinu nebo přestupku, jsou-li však docela zpustlí a není-li jiného prostředku, který by poskytoval možnost řádné výchovy a dohledu. Děti do 11 let, dopustily-li se nějakého činu trestního, mohou býti odevzdány do **p.** k návrhu zákonných zástupců a se svolením soudu poručenského. Ve všech těchto případech jest podmínkou přijetí do **p.**, že nezletilec dopustil se nějakého činu trestního, a odevzdání do **p.** má tam, kde nezletilec podléhá trestní pravomoci, povahu trestu vedlejšího. Podle zákonů citovaných mohou však býti odevzdány do **p** osoby mladistvé ve věku do 18 let i tenkrát, jestliže sice se neprovinily proti zákonu trestnímu, avšak jsou mravně zpustlé; může se tak však státi podle § 16 cit. zák. č. 90 ř. z. jedině k návrhu zákonných zástupců nezletilcových a se svolením úřadu poručenského. Je-li mravní zpustlost nezletilcova zaviněna nedbalostí rodičů nebo poručenstva, nelze zajisté vzhledem k příslušným ustanovením zákona občanského o moci otcovské o tom pochýbovati, že odevzdání do **p.** může se státi i proti vůli zákonných zástupců nezletilcových. V případech, ve kterých nezletilec dopustil se činu trestního, vydá nálež o odevzdání do **p.** soud trestní, pokud se týče úřad bezpečnostní; v případech ostatních soud civilní. P. podle práva rakouského jsou tedy určeny jen pro mládež zločinnou a mravně zpustlou, nikoli však pro mládež, které zpustnutí hrozí. Sluší také vytknouti, že nálež soudu trestního nebo civilního vyslovuje toliko možnost, aby ta která osoba mladistvá byla odevzdána do **p.**; o vlastním přijetí do ústavu, pokud se týče o provedení tohoto nálezu soudního, rozhoduje zvláštní komisse, zřízená při zemském úřadě politickém.

Zřizovati **p.** náleží zemi za přispění státu. Dokud není postaráno o samostatné zemské **p.**, mohou osoby do 18 let držány býti jen ve zvláštních odděleních při donucovacích pracovnách, kteráž jsou výhradně určena pro mladistvé kárance. Zákon pak také připouští, aby tito káránci byli se svolením správy státní odevzdáni do **p**-ven s o u k r o m ý c h. — Vnitřní organisace **p**-ven má býti taková, aby bylo postaráno o náboženskou a mravní výchovu chovanců, jakož i o to, aby byli tito vycvičeni v některém zaměstnání přiměřeném jejich schopnostem. Podrobná ustanovení

v obojím směru obsahují stanovy ústavů, vydané zemskou správou pro každý ústav.

Jakkoliv oba zmíněné zákony, které obsahují v mnohém ohledu ustanovení analogická zákonodárství anglickému, znamenají nepopíratelný pokrok novějšího zákonodárství rakouského proti době dřívější, jsouce prvním pokusem soustavné organizace ústavů pro mládež zločinnou a zpustlou, a jakkoliv mají veliký význam zejména proto, že rozšiřují značné kruhy mladistvých provinilcův, ohledně kterých možno užití dobrodiní p-ven, nelze přece dosavadní úspěchy zákonů těch nazvat uspokojivými, zejména pokud se týče vzrůstu počtu mládeže zločinné. Příčina toho nevězí ani tak v zákoně samém-ač nelze nevytknouti některé jeho podstatné nedostatky a nesrovnalosti-, jako spíše v tom, že dosud nebyl v Rakousku zřízen dostatečný počet p-ven. Kdežto-jak svrchu bylo podotčeno-jak v Anglii, tak i v Německu jest ústavů těch plně množství, jest v celém Předlitavsku tou dobou zřízeno as jen 16 p-ven-počet zajisté až směšně nepatrný. V království Českém jsou p-. v Opatovicích pro mladistvé kárance mužské od 14—18 let, v Králíkách pro touz kategorii ve věku do 14 let a v Kostomlatech pro káranekyň ženské ve věku do 18 let. Taktéž jest jen nepatrný počet p-ven soukromých, někdy též vychovatelnami zvaných, a i ty, které tu jsou, nejsou obyčejně »approbovány« státní správou podle § 13. cit. zákona č. 90 ř. z. Ze soukromých p-ven v Čechách sluší jmenovati vychovatelnou kr. hl. města Prahy v Libni a vychovatelnou okresní na Král. Vinohradech. Organizace obou těchto ústavů není však jednotná a jest také vadna proto, že do ústavu přijímají se vedle mládeže úplně zpustlé též děti osiřelé a opuštěné beze všeho ohledu na mravní kvalifikaci. Nedostatek tento sluší také vytknouti vychovatelně, která byla zřízena obcí pražskou v Řičanech z nadání velkodušného maecenáše A. Olivy a která jest určena pro děti do 10 let. Lze zajisté očekávati, že nedostatku p-ven pro mládež zločinnou a mravně zpustlou bude u nás co nejdříve odpomoženo; tím spíše, poněvadž schválením zákona o použití přebytků sirotčích pokladen jest zabezpečena finanční podpora ústavům těm a poněvadž podle § 54. školní novelly z 2. května 1883 č. 53 ř. z. vydati předpisy o zřizování vychovavacích a polepšovacích ústavů pro mládež mravně zpustlou přísluší zákonodárství zemskému, kteréž zajisté uspíší svni vydání příslušného zákona zemského. — Srv. Lenz, Die Zwangserziehung in England (Štuttgart, 1884); Appellius, Die Behandlung jugendlicher Verbrecher (Berlín, 1892); Aschrott, Die Zwangserziehung Minderjähriger (Berl., 1900); v. Massov, Das preussische Fürsorgeerziehungsgesetz vom 2. Juli 1900 (Berl., 1901); Ludwig Schmitz, Die Fürsorgeerziehung Minderjähriger (Düsseldorf, 1901); Zucker, Ueber die Behandlung der verbrecherischen und arg verwaahlsten Jugend (Vid., 1894); J. Wichem, Die Ein-

richtung von Anstalten für sittlich gefährdete konfirmirte Knaben. Vortrag gehalten am 5. Dez. 1893 auf der Generalversammlung des Provinzial-Ausschusses für innere Mission der Provinz Brandenburg in Berlin. Dr. Kčí.

Polepy: 1) P., ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Kolín, fara Nebovídy; 58 d., 327 ob. č. (1890), kaple sv. Cyrilla a Methoděje dva mlýny a opodál popl. dvůr Potřeba. — 2) P. (Polepp), ves t., stanice na žel. trati Praha-Děčín, hejtm. a okr. Litoměřice, fara Hrušovany; 110 d., 5 ob. č., 638 n. (1890), pš., telegraf, popl. dvůr, mlýn, vápenné lomy a zelinářství. R. 1228 připomínají se mezi zbožím kláštera sv. Jiří na hradě pražském.

Polerady: 1) P., Polehrady, ves v Čechách, hejtm. Karlin, okr. Brandýs n. L., fara a pš. Kostelec n. L.; 29 d., 265 ob. č. (1890). — 2) P., Polirady (Polehrad), ves t., zastávka na žel. trati Počeradce-Vrskmany, hejtm. a okr. Most, fara a pš. Židovice; 53 d., 364 ob. n. (1890), nedaleko hnědouhelné doly a popl. dvůr Schmalzhof.

Polesella [le-zě-], kraj. město v ital. prov. Rovigo na lev. bř. Pádu, od něhož odvětčuje se tu canale Bianco, při želez. trati Padova-Bologna, má 3835 obyv. (1891), kostel s vysokou věží, pěstování vína a konopi a obchod v dobytku.

Polesí (rus. Полѣсье) nazývá se bažinatá a lesnatá krajina v Rusku v porčíti ř. Pripjati a části Němna, zaujímající větší část gubernie minské, severní újezdy gub. volynské, vých. újezdy gub. grodenské, radomyšlský újezd gub. kijevské a rogačevský újezd gub. mohilevské. Máť P. podobu trojúhelníku, jehož krajní body jsou města Mohielev, Kijev a Břest Litevský. Plocha jeho zabírá 2 mill. desjatin půdy suché, vzdělavatelné, 3 mill. desj. bahnitých lesův a 3 mill. desj. bažin, zarostlých rákosím. Obyvatelstvo jest velmi řídké (asi 500.000 duší, t. j. 6 lidí na 1 čtver. verstu). R. 1872 vypracoval gen. Žilinskij projekt o vysušení P. a do konce r. 1897 prokopáno 4519 verst průplavů nákladem 3,806.000 rublů.

●●**Polešovice**, městečko na Moravě, hejtm. a okr. Uh. Hradiště; 442 d., 2026 obyv. č. 19 n. (1890), far. kostel sv. Petra a Pavla (od r. 1320 far.), 4ř. šk., četn. stanice, pš., telegraf a žel. stanice na trati Břeclava-Přerov, vinařství, sadařství, nadační dvůr velkostatku velehradského a 3 výr. trhy. P. jsou osadou velmi starou, r. 1131 náležely proboštství sv. Václava v Olomouci; r. 1595 povýšeny cis. Rudolfem na městečko, vedle toho udělil městečku právo pečeti zeleným voskem a dva výr. trhy. Kostel nynější vystavěn r. 1725 opatvem velehradským Jos. Malým.

Poletti Luigi, stavitel ital. (* 1791 v Modeně — † 1869 v Miláně). Studoval architekturu v Bologni a zbudoval zejména vyhořelou basiliku SanPaolo fuori le mura v Římě. Mimo to napsal několik důkladných spisův o architektuře, tak že pokládán svého času za nejlepšího odborného spisovatele-architekta italského.

Poletucha, zool., viz Pteromys.

Polévka jest pozvolným vařením rozličného masa získaný výtažek, obsahující všechny v mase obsažené látky výživné. P. připravuje se též ze svařených zelenin, hub a luštěnin, dále z ryby, raku, želvy, piva, vína, vajec a koření. Dále jsou p-ky ovocné studené. P. bílá je zhuštěna moukou, hnědá p. sluje bouillon.

Fá.

Polevoj (Полевой): 1) P. Nikolaj Aleksějevič, spisovatel rus. (* 22. čna 1796 v Irkutsku — † 22. ún. 1846 v Petrohradě), pocházející z kupecké rodiny, nenabyl systematického vzdělání, ale jako chlapec ducha neobvykle rychleho hradil nedostatek tento v útlém mládí horlivou četbou a později vědomým sebevzděláním soukromým. Když r. 1811 otec přestěhoval se do Kurska, mladý P. navštěvoval nějakou dobu moskevskou universitu a po smrti otcově zanechal úplně jeho zaměstnání a věnoval se cele literatuře. Od deseti let vydával rukopisné sborníky, psal dramata, verše atd. První práci otiskl r. 1817 v »Rus. Věstniku«. Od té doby stati a básně jeho objevovaly se v tisku častěji, ano Bulgarin a Greč nabídli mu spolupracovníctví ve svých listech, což P. odmítl. Za podpory kn. Vjazemského jal se pak r. 1825 vydávati proslulý »Moskovskij Tělegraf«, v němž soustavně pěstoval přehledy cizích literatur, mezi jiným i čínské a arabské, hojně popráváje místa i zeměpisu, cestopisům a dějinám. Jako kritik vynikl zejména obranou Puškina, rozbořem Děržavina, Lomonosova, Kantěmira a Chemnicera, jakož i ostrým vystupováním proti nejedné tehdejší veličině, již sklátil v prach. Menšího úspěchu došel ve své výpravě proti Karamzinovi, jemuž ostatně některé věci právem vytýkal, jako pojímání dějin rus. národa jakožto jednotlivé říše před svržením mongolského jha a pod. Smělost, se kterou P. vystupoval proti Karamzinovi, odvrátila od něho Puškina i kn. Vjazemského a způsobila mu mnoho nepřátel, ano i pronásledování, až konečně došlo i k zákazu jeho listu. Tím uzavřeno nejlepší období jeho činnosti. Později P. redigoval časop. »Živopisnoje Obozrěnije«, »Syn Otěčestva«, »Rus. Věstnik«, »Litěraturnaja Gazeta« Krajevského a j. O sobě vydal několik románů (*Kljatva pri grobě Gospodnem; Mečty i dějstviteľnost'* atd.), dále *Očerki rus. litěratury*, obsáhlé dílo *Istorija rus. naroda* (6 dílů, namířeno proti Karamzinovi) a dějiny Petra Vel., Suvorova, Napoleona a j. Zvláštní zmínky zasluhují jeho dramata, naplnivší 4 sv. (*Děduška rus. flota; Russkij Morjak; Jelena Glinskaja; Parasa Sibirjačka* a pod.). Zvláštního uměleckého významu nemají, přes to však těšila se úspěchu pro svoji vlasteneckou tendenci, která na druhé straně zneprátelela P-vého s bývalými přáteli pokrokovými a zatlačila do tábora Bulgarinova. Bývalý udavatel tónu v literatuře stal se nyní předmětem ostrých výpadů tábora, k němuž prvotně sám náležel. K tomu dostavily se neutěšené poměry hmotné, jež v poslední

době jeho života těžce naň dolehly. Lakonický denník jeho podává smutný obraz života, kdy byl všemi opuštěn. Teprve smrt přinesla mu vykoupení a zároveň očistila jeho jméno. Sám Bělinkij, nelitostný jeho kritik, dal mu satisfakci a co do významu v rus. poesii a literatuře postavil jej po bok Lomonosovu a Karamzinovi. P. vyšel z kupecké rodiny, vžil si všeho ruského a byl zjevným nacionalistou, nicméně neodvrhoval kultury západo-evropské. Srv. I. Z. Krylov, *Očerki žizni N. A. P-vogo* (Moskva, 1849); Zapiski N. A. P-vogo (Petr., 1888); A. K. Borozdin, *Žurnalist dvadcatych godov* (»Istor. Věstnik«, 1896); Iv. Ivanov, *Istorija rus. kritiki* (Petr., 1898). Šnk.

2) P. Ksenofont Aleksějevič, spis. rus., bratr před. (* 1801 — † 1867), účastnil se činně při vydávání »Moskov. Tělegrafa« a pak byl redaktorem »Živopisnago Obozrěnija« a spolupracovníkem »Otěčest. Zapiska« a »Sěv. Pčely«. Jako kritik byl fanatickým nepřítelem hnutí let 40tých XIX. stol. Vydal: *Zapiski* (Petrohr., 1888); *Opisanije žizni Lomonosova; O žizni i sočinenijach N. A. P-vogo* (t., 1860) a j.

3) P. Petr Nikolajevič, spisovatel, syn P-vého 1) (* 1839 — † 1902), vzdělav se na universitě petrohradské, byl docentem všeobecné literatury tamže, potom docentem rus. jazyka a literatury v Oděsse a konečně professorem rus. a církevněslov. jazyka ve Varšavě. R. 1871 přestěhoval se do Petrohradu a věnoval se literatuře. R. 1880 vydával »Živopisnoje Obozrěnije«. Největšímu úspěchu těšila se jeho kniha *Istorija rus. knigi v očerkach i biograch a Učebnaja rus. chrestomatija*. Z jiných prací zasluhují zmínky: *disserace Opyt sravnitel'nago obozrěnja drevnějšich pamjatnikon narodnoj poeziji german-skaj i slavjanskaj* (Petr., 1864); *Istoričeskije očerki sredněvěkovoj dramy* (t., 1865); *Očerki rus. istoriji v pamjatnikach byta* (t., 1879—80); *Chudožestvnnaja Rossija* (t., 1884); *Istoričeskije razskazy i pověsti* (t., 1893); *Čudobogatyr Suvorov-Rymninskij* (Moskva, 1892) a j. Byl stálým spolupracovníkem »Nivy« a měsíčníku »Istoričeskij Věstnik«. V l. 1900 až 1901 vydal obsáhlé dílo *Istorija rus. slovesnosti s drevnějšich vremen do našich dněj* se snímky rukopisů a památných tisků. V l. 1866—67 dlel též v Praze. Z dramát jeho vynikla *Praviteljnicca Sofija*.

Poležajev (Полежаев): 1) P. Aleksandr Ivanovič, básník rus. (* 1805. — † 1838), jako chlapec 10letý byl dán do francouzského pensionátu v Moskvě a pak studoval na universitě tamže. První básně otiskl r. 1825 ve »Věstniku Jevropy«, načež mu uloženo, aby složil ódu k universitní slavnosti. Veliké popularitě těšily se jeho studentské satiry *Iman-Kozel* a *Saška*. Tato, čerpaná z bujného života studentského, dostala se do rukou cara Mikuláše I., jenž přijel do Moskvy na korunovaci, dal si představití P-a a za trest vrátil ho do vojska jako politického zločince, prosáklého ideami

dekabristů. Postavení P-a bylo trapné a ještě se zhoršilo, když bez vědomí představených odešel pěšky do Petrohradu, aby si vyzádal audienci. Proseděv rok v žaláři, byl zbaven hodnosti poddůstojníka a r. 1829 poslán s plukem na Kavkaz. Zde snažil se vyniknouti v mnohých bojích, přes to však vrácena mu pouze bývalá hodnost. Navrátil se z Kavkazu r. 1833, podlehl záhy tuberkulose a teprve na smrtelném loži dověděl se o svém povýšení za praporečníka. Neblahé, těžké podmínky jeho života, s nimiž nikdy se nemohl smířiti, položily pochmurný stín na celou jeho poezii, v níž vyvírají vzdechy a lítost nad zmařeným životem při jasném vědomí lidské důstojnosti, drsné protesty a konečně zoufalství a ztráta víry v lidskou spravedlnost. Náležejí sem: *Pěsna plěnnago irokezca; Osužděnnij; Arestant* (dosud zplna neotřistěný) a celá řada silných, krutě pravdivých básní autobiografických. V kavkazských básních obírá se motivy válečnými, projevuje všude soustrast s trpícími a poraženými. Značné obliby došly též jeho básně v duchu národním (*Baju-bajuški-baju; U meňa-lj molodca* atd.). Treba že básně P-a nejsou stejné hodnoty, v nejlepších dýše silný a svérázný talent. Mimo to ovládá znamenitě verš, tvoří tak přechod od verše Puškinova k Lermontovu. V té příčině slavila se nejvíce jeho nadšená *Pěsnj pogibajuščago plovcia*. Sebrané spisy vyšly redakcí P. A. Jefremova r. 1832, 1859, 1889 a redakcí A. I. Vveděnského r. 1892. Šnk.

2) P. Nikolaj Nikolajevič, zoolog rus. (*1857), vzdělal se na universitách v Petrohradě, Oděsse, ve Vircpurku a v Lipsku. R. 1886—91 byl docentem zoologie v Petrohradě a r. 1893—94 v Kijevě. Vyniká studiem hub mořských, i bylo mu též svěreno soustavné zpracování hub nashromážděných výpravou »Challenger«. Z prací uvádíme: *Ueber d. Sperma u. d. Spermato-genese bei Sycandra raphanus* (Sitzb. d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, 1882); *Ob organizaciji i klassifikaciji rogovych gubok* (Trudy SPb. Obšč. Jest., 1884); *Opyt jestěstvennoj sistěmy izvestkovych gubok* (Petr., 1885); *Report on the Calcareo coll. by Challenger in 1873—76* (v publikacích výpravy »Challenger«, Lond., 1883); *Report on the Keratosa dredged by Challenger during 1875—76* (v publikacích výpravy »Challenger«, Lond., 1885); *Spongiologičeskije etudy* (Trudy SPb. Obšč. Jestěstv., 1889); *Keratosa, kak jestěstvennaja sistěmaticeskaja gruppa* (Petr., 1889).

Polhem: 1) P. Christopher, matematik a fysik švédský (*1661 ve Visby-†1751). Po vykonaných studiích stal se horním mechanikem ve Faluně, později assessorem, načez podnikl r. 1694—97 studijní cestu po Německu, Nizozemsku, Francii a Anglii a r. 1716 jmenován komerčním radou ve Štokholmě. Pro svoji úspěšnou činnost byl zván »den svenske Mechaniks Fader«. Z četných jeho spisů uvádíme: *Daedalus Hyperboreus eller nagra nya mathematiska och fysi-*

kaliska försök etc. (Upsala, 1716); *Berättelse om sina förnämsta mekaniska inventioner* (Stok., 1729); *Theoretiska uträkningar vid skjutgevär; Tankar om husbyggnad* a j. P. byl členem vědecké akademie štokholmské i členem věd. společnosti v Upsale. — Jeho syn

2) P. Gabriel (*1700 ve Faluně — †1772 ve Štokholmě) byl zprvu pomocníkem svého otce při veřejných stavbách, později jmenován král. komořím a členem věd. akademie štokholmské. Napsal: *Uppfinning at kunna slipa och juster stalvsalar till största fullkomlighet efter hardningen* (1740); *Om tunnsvickor som öppna och tillsluta sig sjelfva* (1741) a *Ny förbättring of palkaran* (1744).

Polianthes viz Polyanthes.

Polias (fec.), příjmi Athénino, viz Athéna, str. 950 b.

Políbení míru viz Osculum pacis.

PolICASTRO [-ka-]: 1) P., přístavní městečko v Itálii na žel. trati Battipaglia-Reggio, v kraji Sala Consilina, v prov. salernské, při zálivě P. v Tyrhenském moři, má 650 ob. (1881) a starý hrad. P. za starověku slulo *Buxentum* a bývalo dosti značným městem, jež r. 1542 vyvrátili Turci. 2) P., úředně Petilia P., město t., kraj Costrone, prov. Catanzaro; 5697 ob. (1891).

Police (z ital.), pojišťovací list, pojistka (viz Pojištění). — P. *de chargement* [polis de šaržman], frc. (ital. *polizza di carico*), nákladní list námořský, *connossement*.

Police: 1) P. nad Metují, starobylé město v Čechách na řece Metují a při železn. trati Choceň-Broumovy hejtm. broumovském, má 283 d., 2573 ob. č., 8 n. (1890), okr. soud, ps., telegraf, četn. stanici, far. kostel Nanebevzetí P. Marie i s klášteřem r. 1712 vystavěný od Kiliána Dintzenhofera, 5tr. šk. s několika parall., obecní špitál, měst. spořitelnu, obč. záložnu, měst. pivovar, pilu, 4 mlýny, několik tkalcoven na bavlnu a len, týd. a výr. trhy. Obyvatelé živí se výrobou a prodejem látek bavln. a lněných. Ve městě malé lázně a opodál města mlýn a pila Mezihorí. Nadační statek ve výměře 2294,86 ha s pilou a šindelnou v P-ci drží klášter benediktinský v Broumově. Město pro své půvabné a romantické okolí (Hvězda, Ostaš [v. t.], Bor, Hejšovina, Abršpašské a Teplické skály) jest navštěvováno za letní doby četně turisty a hodí se za letní pobyt. — Ve XIII. stol. do zdejší krajiny lesem porostlé přistěhovalo se několik poustevníků pod mnichem kláštera břevnovského Vitališem a jali se káceti les, na jehož místě vystavěli si tu obydlí a dřevěnou kapli P. Marie. Mniši zůstali příslušní k prvotnímu klášteru a opat Chumo vyprosil (1213) na králi Přemyslovi I., že krajina kolem nově vystavěné osady čili tak zv. »Oujezd Polický« darována ke klášteru břevnovskému. V 1. pol. XIII. stol. vystavěn zde klášter (kolem něhož r. 1306 vystavěna zeď 1000 m dl.) spravovaný probošty, podřízenými opatům břevnovským. Vystavěním kláštera založeno ve zdejší krajině několik vsí a kolem kláštera

vzniklo městečko **P**, jemuž na přímluvu opata Martina Přemysl II. vysadil týdenní trh, přenesený sem z trhové vsi Provodova, ležící na úpatí Dobenína. Skoro 200 let mniši žili zde nerušeně; teprve za cis. Sigmunda r. 1420 vtrhli Slezané do Čech a mezi jinými městy českými vydrancovali neohrazenou **P**-ci a pobíhali obyvatelstvo zde i na nedalekém Ostaši schované. Mniši utekli se do kláštera břevnovského a městečko zůstalo na dlouho spáleništěm. Po válkách husitských obnoven kostel a klášter, do něhož se vrátili mniši. Loupeživými vpády Koldů z Náchoda a Salavy z Lípy trpěla **P** mnoho i s klášteřem. Po smrti krále Jiřího z Poděbrad, za jehož vlády **P** poněkud se zotavila, dostalo se městečko v držení knížete Jindřicha asi do r. 1488, kdy je vykoupil opat Pavel. R. 1535 postihlo **P**-ci veliké neštěstí ohněm, jemuž skoro celá padla za obět. Obyvatelstvo jsouc pod vlivem kláštera neúčastnilo se stavovských bouří na počátku války 30leté, ja ko sou sední Broumov. Ale po vypuzení opa a Wolfganga Selendra z Prošovic dostalo se město na čas pod správu direktorů. Po bitvě bělohorské přibyl do **P** nově zvolený opat Jan Benno, Němec, a od těch časů **P** zůstala pod správou Němců, z nichž někteří byli rozhodní odpůrci národnosti české, kde a jak mohli v české **P**-ci němčili, zejména zavádějice německá kázání a cvičení a na místa výnosnější dosazující své přívržence. Mimo to opatové silně utiskovali poddané, což mělo za následek selské povstání (1775) pod vůdcem Karlem Dostálem ze Lhoty, vymáhající uvolnění roboty R. 1785 klášter zrušen a jen několik kněží zůstalo zde pro správu farní a jmění klášterní dáno pod správu opata kláštera břevnovského, s podmínkou, že klášter bude odváděti jistou summu peněz fondu náboženskému, což potrvalo na den dnešní. Obyvatelstvo prvotní živilo se řemesly, zejména soukenictvím, jež zašlo a na místě něho nastal cílý obchod a průmysl v zboží bavlněm. a lněm. Srv W. W. Tomekk Příběhy kláštera a města **P** (Praha, 1881, u J. Otty). — 2) **P. Dolní, Palič, Paličko** (*Nieder Politz*), ves t., na lev. bř. Ploučnice, hejtm. a okr. Čes. Lípa, fara Horní Solice, pš. Žandov; 35 d., 179 ob. n. (1890), tkalcovství. — 3) **P. Horní, Palic, Paličko** (*Ober-Politz*), děkanství a far. ves t., nad Ploučnicí, při želez. dráze Čes. Lípa-Benešov, v hejtm. a okr. českolipském, má 131 d., 1 ob. č., 794 n. (1890), poutnický děkanství kostel Navštívení P. Marie z r. 1723, 3tř. šk. pš., telegraf, četn. stanice, spořitelni a zálož. spolek, panský pivovar, zámeček, mlýn, ložisko hnědého uhlí, výroba holí a doutníkových násadek, po domácku hrncářství a tkalcovství. Deskový statek náleží cis. kr. soukr. statkům. Zboží polické bývalo za dávných dob spojeno se Zákupskem, v XVI. stol. od něho odloučeno, ale od r. 1612 s ním navždy spojeno.

4) **P.**, chybně **Pulice**, ves na Moravě, hejtm. Dačice, okr. Jemnice, fara Kdousov;

138 d., 693 ob. č., 66 n. (1890), 2tř. šk., pš., záložna obč., dva mlýny a myslivna Kopta Alod. panství (1147,38 ha půdy) se zámkem (při něm kapele), dvorem, cihelnou a lihovarem drží Alfred Vražda svob. p. z Kunvaldu. — 5) **P.**, ves t., hejtm., okr. a ps. Val. Meziříčí, fara Bránky; 99 d., 510 ob. c. (1890), 1tř šk., popl. dvůr »Horecka«, myslivna a samoty Lapač a Patera. 6) **P.**, chybně **Políč**, ves t., hejtm. Zábřeh, okr. Mohelnice, fara a ps. Usov; 65 d, 464 ob. č (1890), fil. kostel sv. Mikuláše, 1tř. šk. a část obce Džbánov.

7) **P.**, město v Dalmacii, viz **Poljica**

Policejní dozor n. dohlídka, obmezení osobní svobody trestaných osob, která se uvalují v zájmu policie bezpečnostní Podle § 4 zák. z 10 květ. 1873 č. 108 ř. z. mohou v Rakousku pod **p. d.** býti postaveny osoby, které byly odsouzeny pro padělání veřejných papírův úverních, pro falšování mincí nebo pro trestné činy proti cizímu majetku k více než šestiměsíčnímu trestu na svobodě (vězení neb žaláři) neb opětovně ke kratším trestům na svobodě, neb které byly odsouzeny jako tuláci pro přestupek zebření a jeví se býti nebezpečnými majetku Jsou-li tyto podmínky splněny, má trestní soud, který rozhodl ve věci hlavní v rozsudku vysloviti připustnost postavení pod **p. d.** Politickým úřadům I stolice nebo policejním úřadům ve větších městech zřízeným přísluší rozhodovati o tom, že trestanec propuštěný, ohledně kterého trestní soud vyslovil připustnost postavení pod **p. d.**, dává se pod **p. d.**, a mají tyto úřady za spolupůsobení obce taková opatření prováděti-S p-m d-em jsou spojena jistá obmezení osobní svobody a to buď 1 vyhoštění z určitého místa neb obvodu nebo zápoověd' opustiti určité místo (t. zv. internování); 2. že se může každé chvíle prověsti prohlídka bytu a osoby; dále 3. že postavený pod **p. d.** jest povinen každou změnu svého bydliště ještě téhož dne úřadu bezpečnostnímu ohlásiti a na daný příkaz k úřadu tomu se dostaviti a podávati zprávu o svém zaměstnání neb výživě, jakož i o svém styku s jinými osobami a konečně 4. postavenému pod **p. d.** může býti dán příkaz, v určitých lhůtách u úřadu bezpečnostního osobně se hlásiti a může mu býti zapověděno účastniti se určitých shromáždění a v době noční a za mimořádného sběhu lidí byt svůj opustiti. Postavení pod **p. d.** nesmí trvati déle než 3 léta. Nešetří-li ten, kdo byl dán pod **p. d.**, obmezení jemu uložených, tresce se to jako přestupek tuhým vězením od 8 dnů do 3 měsíců, kterýž trest může býti zostřen ještě jedním nebo několika ze způsobů zostřovacích § 253 zák. trest z 27 květ. 1852, č. 117 ř. z. -mel.

Policejní hodina zove se hodina noční, po jejímž uplynutí žádný hostinský nesmí u sebe míti hostů; v Rakousku předpisy o **p. h**-ně obsaženy jsou v nařízení ministerstva vnitra, spravedlnosti a nejv. úřadu policejního ze 3. dubna 1855, č. 62 ř. z., které stanoven

p. h-ny prohlašuje za právo zem. chefa (místodržitele), jenž však může podle uvážení svého stanovení hodiny té pro jednotlivé obvodů svěřiti úřadům podřízeným. (Tak v Čechách vñ. místodr. ze 14. led. 1857, č. 443 a i 1856, sb. norm. č. 11 ex 1891 stanovení její přeneseno na c. k. okresní hejtmanství, jež se mají dorozuměti v té příčině s obecními úřady, aniž jsou jejich vyjádřením vázána.) Přestupky předpisů o p. h-ně trestají se podle cis. nař. z 20. dub. 1854, č. 96 ř. z. po předchozím napomenutí vlastnické hostinské místnosti, když toto se osvědčilo marným.

Policejní přestupky ve smysle formálním, t. j. přihlížíme-li k otázce příslušnosti k trestání činův, o kterých jde, nazýváme také přestupky, ve příčině kterých provedení řízení trestního přísluší úřadům policejním, pokud se týče správním, tedy nikoli soudům. Sem náleží celá řada drobných přestoupení předpisů živnostenských, opovídacích, řádů jízdních i jiných zařízení bezpečnostních a p., pokud nejsou obsažena v obecném zákoně trestním a jejichž stíhání není ani ustanovením zvláštním vyhrazeno soudům. Naznačené přestupky trestají se úřady správními (policejními), a to, není-li trest zvláště stanoven, podle všeobecného (subsidiárního) předpisu minist. nař. ze dne 30. září 1857 č. 198 ř. z. pokutou od 1 do 100 zl. neb vězením od 6 hodin do 14 dnů. Tyto tresty mají ráz trestů pořádkových a nejsou spojeny s nimi účinky vlastní trestům, na které uznávají soudové podle ob. zákona trestního, zejména nemají za následek ztrátu bezúhonnosti ve smysle trestního zákona; pročež nezapisují se do trestních rejstříků, vedených nyní státními zastupitelstvími.

Zcela jiný význam má výraz p. p. ve hmotném právu trestním, jež naznačuje slovem tím jednu kategorii trestních skutků v obecním tr. zák. obsažených a tudíž kompetenci soudů vyhrazených, a to nejlehčí, nejméně trestný druh deliktů těch. Podle panujícího nyní mínění jsou to trestní skutky, jejichž skutková povaha záleží v pouhém přestoupení zákazu nebo příkazu, tedy v pouhé neposlušnosti, nevyžadují ani porušení ani ohrožení nějakého právního statku (zejména lidského života, těla, zdraví, majetku). Celou řadu takových zákazův a příkazův obsahují zejména §§ 338—399, pak §§ 422—430 platného nyní zákona trestního (z r. 1852).

Zase jiný význam měl výraz p. p. v předcházejícím trestním zákonu z r. 1803, v jehož II. dílu pod názvem »těžké p. p.« zahrnuty byly všechny trestné skutky mimo zločiny, tedy to, co nynější tr. zák. nazývá přečiny a přestupky. *Mír.*

Policejní ředitelství viz Policejní úřady.

Policejní stát nazývá se stát, ve kterém policejní poručnictví nabylo rozsahu takového, že individuální svoboda občanův nadbytečnou měrou jest omezena. Protivou p-ho s-u jest stát právní, který rozvoj

individuální svobody občanův ponechává volné pole a tuto omezuje jen potud, pokud integrita a pořádek státu a veřejné blaho toho nezbytně vyžadují. *-mel.*

Policejní stráž viz Policejní úřady.

Policejní úřady v širším smysle nazývají se vůbec všechny úřady, vykonávající policii (viz Policie), v užším smysle pak úřady, jejichžto výhradným oborem působnosti jest policejní správa. Své zvláštní p. ú. měly již vyvinuté státy starověku (na př. u Římanů byli censorové, aedilové a j.). Středověký stát lenní po většíně nerozvíjel v oboru policie téměř žádné činnosti, péči tu ponechávalo církvi. V Čechách král Přemysl II. vytvořil důležitý policejní orgán v úřadě krajských popravců, kteří jmenováni byli králem ze stavu panského v kraji usedlého a vedle moci soudní vykonávali též moc policejní v kraji a v dobách husitských změnili se v krajské hejtmány (Rieger, Zřízení krajské; srv. též Čechy, str. 404 sl.), avšak tito krajští popravcové, resp. hejtmány, nebyli úřadem policejním v užším slova smyslu, též to nebyl úřad ryze zeměpanský, nýbrž úřad zpola zeměpanský, zpola stavovský, každého roku obnovovaný. Za to města středověká rozvinula záhy rozsáhlou činnost policie ní ve všech téměř odvětvích policie, kromě policie populační, tak na př. též města česká, zejména ve stol. XV. a XVI., vytvořivše si v rychtářích a v jejich pomocnicích, mezi nimiž vynikali písaři rychtářští, v některých městech čtvrtní hejtmány (viz Hejtmán) a předměstští rychtářští, dále rychtářští poslové, pacholci, biřici a ponocní, zvláštní orgán policejní, který »měl dohlížeti k veřejné bezpečnosti a mravnosti, k spravedlivosti v trzích, k čistotě ve městě, zatýkatí lidí nepořádné, psance z měst vypověděné hnáti, přetrhovati neřády, zkrocovati nezbedné, zvláště času nočního, na překážku krádeží s čeledí jinde a jinde po městě choditi a ostříhati a řídití soud v malých věcech policejních« (Winter). Stát teprve v novověku začal rozvíjeti rozsáhlejší činnost policejní, avšak zvláštní zeměpanské p. ú. v užším smysle objevují se teprve v 2. pol. XVII. stol. a ve stol. XVIII., kdy moderní stát, pocítiv potřebu větších armád vojenských, začal se více starati o povznesení blahobytu obyvatelstva i veřejný pořádek. — Prvním státem, který si vytvořil zvláštní samostatný p. úřad v užším smysle, byla Francie, kde Ludvík XIV. r. 1667 zřídil si zvláštního *lieutenant général de police*, jemuž svěřil dozor nad veřejnou bezpečností, nad veřejnou dopravou, čistěním a osvětlováním ulic atd., odňav tyto úkoly úředníkům městským, k čemuž ho pohnuly nejistota a nepořádky v Paříži panující. Podobným způsobem a asi podle tohoto vzoru Bedřich II. v Prusku ediktem z 30. ún. 1742 odňal policii v tomto smysle magistrátu berlínskému a svěřil ji zvláštnímu král. řediteli policejnímu (vgl. *Polizei-Director*). — Podobně zřídila konečně cis. Marie Terezie

r. 1754 ve Vídni úřad *polic. kommissarů*, který pak přičiněním spoluvládců císaře Josefa II. brzy (1772) v policejní ředitelství byl proměněn, při čemž zároveň i v Terstu policejní ředitelství zřízeno, načež roku 1784 taková policejní ředitelství byla zřízena i v Brně, Praze, Lvově, Pešti, Sibíni, Prešpurku, Opavě a Miláně, zároveň pak hrabě Pergen jmenován ministrem policejním. Vedle toho ovšem i gubernia a krajské úřady, v l. 1748—51 nově reorganisované a úplně sestátěné, obstarávaly policii v krajích, pokud nepřislušela vrchnostem a městským magistrátům. — R. 1801 zřízen pro policejní a censurní agendu zvláštní nejvyšší policejní a censurní úřad dvorský (*oberste Polizei- und Censurhofstelle*), jehož agenda však r. 1848 přešla na zřízené tehdy na místo spojené dvorské kanceláře ministerstvo vnitra, od kterého r. 1852 (nejv. rozhodnutí z 25. dub. 1852) opět se odloučil nejvyšší p. ú. (*oberste Policzibehorde*) jakožto nejvyšší orgán státní správy policejní, ale nikoli místní policie, která zůstala podřízena ministerstvu vnitra. R. 1859 byl nejvyšší p. úřad nahrazen ministerstvem policejním, které opět správu četnictva musilo odstoupiti ministerstvu vnitra. I toto ministerstvo bylo zrušeno nejv. rozhodnutím z 2. břez. 1867, kterým policejní správa podřízena předsednictvu min. rady, u něhož zřízeno zvláštní oddělení policejní. Avšak i toto zařízení zrušeno již nejv. rozhodnutím z 10. led. 1868, kterým zřízeno ministerstvo pro zemskou obranu a veřej. bezpečnost, a r. 1870 konečně vrchní řízení správy policejní přeneseno na ministerstvo vnitra, kterýž stav trvá podnes. Dnes jsou ministerstvu vnitra podřízeny netoliko orgány státní policie, nýbrž i orgány policie místní. Místní policii vykonávají zpravidla obce pod dozorem úřadů politických. Policii státní a částečně i místní, pokud není obcím přikázána, vykonávají zpravidla v první stolici c. k. okresní hejtmanství, horní policii c. k. revírní horní úřady, v druhé stolici c. k. místodržitelství, resp. zem. vlády, horní policii c. k. horní hejtmanství, a v třetí, jak již uvedeno, c. k. ministerstvo vnitra, horní policii c. k. ministerstvo orby; kromě toho jsou ve větších městech zřízena c. k. policejní ředitelství neb kommissarství. (Základy organizace úřadů policejních z 10. pros. 1850.) P-mi ú. v užším smysle, t. j. výhradně k obstarávání policie určenými, jsou pouze policejní ředitelství (až do r. 1852 »městská hejtmanství«) a policejní kommissarství. Počet policejních ředitelství cis. Josefem II. ve všech hlavních městech zem. zavedených tenčen r. 1860 zrušením policejního ředitelství v Opavě a r. 1863 zrušením policejního kommissarství v Olomouci, nejvyšším rozhodnutím z 15. led. 1866 pak zrušením policejních ředitelství v Linci, Salcpurku, Štýr. Hradci, Inšpruku, Lublani a Zadru a policejních kommissarství v Celovci a Černovicích, z nichž však policejní ředitel-

ství ve Št. Hradci r. 1876 opět reaktivováno, tak že nyní máme pouze policejní ředitelství ve Vídni, Praze, Brně, Lvově, Krakově, Terstu a Štýr. Hradci, kromě toho jsou zřízeny pro vykonávání policie pohraniční: v Čechách policejní expositura v Podmoklích, ve Slezsku policejní inspektorát v Bohumině, v Halici policejní kommissarství v Przemysli, Podgórze, Brodech a Podwołoczysce, polic. expositura v Belze, v Madjanu siemavském, ve Szczakowě, Oswiecimi a v Nadbrzezicu, v Bukovině polic. expositury v Novoselicích a Itzkanech, v Přímoří a Korutanech (kromě polic. ředitelství v Terstu) polic. kommissarství v Cormonsu a Pontafu, dále policejní kommissarství v Tridentě, v Ale a Salcpurku, policejní inspektorát v Salcpurku na nádraží, v Hor. Rakousích polic. expositura v Brunově. Ve kterých zemích nejsou zřízena polic. ředitelství, příkázání jsou místodržitelství nebo zem. vládám, pokud se týče některým c. k. okr. hejtmanství k obstarávání agendy státní policie úředníci od nejbližšího ředitelství policejního, tak v Krajíně, Salcpursku, Tyrolsku, Hor. Rakousích, Dalmacii a Korutanech

V čele policejního ředitelství vídeňského stojí policejní praesident ve IV. hodnostní třídě, v čele ostatních ředitelství policejní ředitelé (v Praze a Terstu v V., u ostatních polic. ředitelství v VI. hodnostní třídě). Territoriální obvod působnosti polic. ředitelství zove se policejní obvod (*Polizeirayon*) a jest pro každé polic. ředitelství resp. kommissarství přesně určen. Ředitelství sama dělí se v departmenty a sekce, jež obstarávají správu ústřední, totiž záležitosti, jež vyžadují ústřední jednotné úpravy s jednoho hlediska nebo které poskytují jen ve své jednotě žádoucí evidenci, a v kommissarství a expositury, jež opatřují výkonnou službu policejní a přímý dohled. — Obor působnosti p-ch ú-dů jest podle statutu z 10. pros. 1850 tento: P. ú mají předcházeti a brániti cestou zákonnou všem nebezpečím ohrožujícím panovníka, cis. dům, zákonný řád, vůbec právní stav, blaho státu a jednotlivce; mají udržovati veřejný pokoj a řád v obvodě svého okresu, překaziti útoky na pokoj a řád, poškození osoby i vlastnictví, at' již poškození se stalo náhodou či lidskou činností úmyslnou nebo bezděčnou; dále přítrž činiti vzrůstu škody, porušili se řád a bezpečnost, odstraňovati škodlivé následky, konečně pátrati po rušitelích zákona, zadržeti je a odevzdati povolaným úřadům. U polic. ředitelství kompetence jejich jest upravena pro každé ředitelství zvláště, ac v podstatě způsobem stejným. Tak nejvyšším rozhodnutím z 10. ledna 1868 obor působnosti polic. ředitelství v Praze a Brně zahrnuje tyto agendy v jejich polic. obvodech: 1. Všechny záležitosti, které mají za předmět nebezpečí pro mocnáře, cis. dům, trvání státu, jakož i vůbec pro veřejnou bezpečnost a vnitřní pokoj. 2. Hlášení. záležitosti pasův a cizincův. 3. Záležitosti tiskové. spolkové a divadelní.

4. Povolení ke všem představením a deklamacím na veřejných místech, schválení programu jejich. 5. Dohled na dopravu železniční a paroplavbu. 6. Trestní moc co do policejních přestupků na polic. ředitelství přenesenou. 7. Pohraniční policii skrze expositury. 8. Vykonávání soudní policie v oboru zvláště předepsaném. 9. Redakci policejního oznamovatele. — I ostatní polic. ředitelství mají podobný obor působnosti, ač je pro ně zvláštními normami stanoven a v podrobnostech poněkud jinak specifikován.

Obory policie státní policejním ředitelstvím nepříkázané spolu s policií místní, ve které však polic. ředitelství mají též značnou ingerenci, jsouce povinna v dozr příčině nad obcemi v obvodu svém dozor vésti a je podporovati, vykonávají magistráty sidel policejních ředitelství, pokud se týče c. k. okresní hejtmanskví v policejním obvodě se nacházející (tak na př. v pražském polic. obvodě vedle pražského magistrátu c. k. okr. hejtmanskví na Žižkově, na Král. Vinohradech, v Karlíně a na Smíchově).

Policejním ředitelstvím přidělena jest jako orgán výkonný stráž bezpečnostní, která jest podřízena policejnímu řediteli, jemuž k řízení výkonné služby jest přidělen vyšší úředník strážní. Stráž bezpečnostní skládá se ze strážních úředníků (z ústředních, vrchních, okresních a revimích inspektorů), z inspektorů strážních, nadstrážníků a strážníků a rozděluje se v inspektoráty a okresní oddělení. Kromě toho jest policejním ředitelstvím k ruce ještě t. zv. civilní stráž policejní (též tajná policie) bez zevnějších odznaků, jejímž úkolem jest neustálý dohled a pozorování všech důležitých událostí v okrese jí příkázaném, dále rychlé a účinné stíhání nezákonných jednání a opominutí, jakož i vyšetření a zatčení pachatele.

Mimo obvody policejních ředitelství jest výkonným orgánem státní policie četnictvo, vojensky organizované a v nejvyšší stolici ministerstvu zem. obrany podřízené.

Literatura. Učebnice a práce o něm. říšských a právních dějinách (Sieglova, Schultheho, Schröderova a Brumerova) a o říšských dějinách rakouských (Hubrova, Luschinova a Bachmannova); B Rieger, Zřízení krajské v Čechách, část I. (1889), část II. (1893); Winter, Kulturní obraz českých měst, díl II. (Praha, 1892). Ostatek viz literaturu u článku *Policie*.

Policie (z řec. *πολιτεία*, státní správa) zvala se původně veškerá správa státní, veškerá péče státu o veřejné blaho, později vnitřní správa státní s vyloučením konání spravedlnosti (v tomto smysle správní věda a správní právo zvaly se »vědou policejní«), ještě později obor správy státní, jenž nyní nazývá se správou politickou (t. j. vnitřní správa státní s vyloučením správy spravedlnosti, finanční a vojenské), až konečně v nejnovější době **p.** čili správa policejní značí jistou omezenou část správy politické, jejíž rozsah i pojem v literatuře státovědecké nej-

různějším způsobem se stanoví. — Nám nejspíšejší zdá se definice Pražákova, že **p.** čili správa policejní zahrnuje obory správy politické, v kterých stát působí v podstatě negativně odstraňováním překážek, jež vadí bezpečnému rozvíjení funkcí samého státu, jiných svazků lidstva a jednotlivců, při čem však i z těchto oborů činností pro značný rozsah z **p.** vylučují se veřejné chudinství, předpisy o poměru čeledním a nucené pojišťování, tvořice zvláštní t. zv. správu sociální. Negativně definována **p.** čili správa policejní zahrnuje tedy obory správy politické, jež zbývají po vyloučení správy kultu a vyučování, národohospodářské a sociální. Souhrn pak předpisů v určitém státním území **p.-í** čili správu policejní upravujících zveme policejním právem téhož státu, které se tudíž jeví částí práva správního a v širším smysle vůbec práva veřejného.

Název »**p.**« pochází z Francie, kde slova police na konci XIV. stol. a ve stol. XV. nejprve ve městech, později i v státní správě počalo se užívat, v podstatě ovšem v původním smysle slova *πολιτεία*, k čemuž však se již pojal smysl udržování blahobytu, pořádku a bezpečnosti se strany vrchnosti. — O sto let později slovo »**p.**« vniklo v tomto významu do Německa, kde v době pokusů o reorganizaci říšské ústavy na konci XV. a poč. XVI. stol. vydán t. zv. říšský řád policejní z r. 1530, jehož předpisy měly za účel zavéstí větší pořádek a bezpečnost v zemi, staviti nemravnost, obmeziti přepych a zvýšiti blaho lidu. Tento říšský řád policejní, obnovený a rozšířený později několikráte (r. 1548, 1577), byl základem četných policejních řádů, které byly vydány v XVI. a XVII. stol. v jednotlivých územích. Tím způsobem slovo **p.** ve smysle právě uvedeném (t. j. správy státní vůbec, avšak se zvláštním přibarvením shora uvedeným) dostalo se i do rak. zemí dědičných.

Ve smysle moderním podle toho, v jakém směru jeví se činnost státní, směřující k odstranění překážek, jež vadí bezpečnému rozvíjení funkcí samého státu, jiných svazků lidstva a jednotlivců, dělí se **p.** na odvětví tato (podáváme tu zároveň stručný přehled nehlavnějších norem rak. práva policejního):

1. **P. obyvatelstva** č. **populační** (*Bevölkerungspolizei*), jež má za účel položití bezpečný základ pro nejrůznější funkce správní co možná bezpečným zjištěním stavu obyvatelstva. Jsou to především předpisy o sčítání lidu, jež dalo se v Rakousku původně jen k účelům vojenským, od r. 1857 však děje se vůbec za účelem zjištění poměrů pro státní správu důležitých, a to nyní na základě zák z 29. břez. 1869, č. 67 ř. z., podle něhož dalo se poprvé sčítání r. 1869, pak r. 1880, 1890 a 1900, a jež se má vždy po 10 letech opakovati; předpisy o vedení matrik o narozeních, sňatcích a úmrtích, jež v zemích předlitavských ohledně osob, jež náležejí k významní státem uznanému, vedou se výhradně orgány církevními, kteréž

orgány však jsou podrobeny nařízením a rozkazům úřadů politických (zák. z 21. břez. 1890, č. 37 ř. z.), a konečně předpisy o užívání jmen (nař. stát. min. z 18. břez. 1866, č. 1452).

2. Všeobecná p. bezpečnostní, jež čelí k odvrácení nebezpečí, které hrozí bezpečnosti, t. j. integritě, ne porušenosti státu, korporací a jednotlivců. Sem náležejí předpisy: a) o průvodních listech; b) předpisy o hlášení cizinců; c) předpisy o držení a nošení zbraně; d) předpisy o vyhoštění; e) předpisy o policejní dohlídce (viz Policejní dozor); f) předpisy o dodání do donucovacích pracoven; g) předpisy o všelikých jiných opatřeních proti osobám nebezpečným, jako proti osobám soudně trestaným, proti cizincům vypověděným a vyhoštěným, proti tulákům, desertérům, pokoutníkům, cikánům.

3. Zvláštní p. bezpečnostní, která obsahuje předpisy čelící k odvrácení všeho, co by hrozilo bezpečnosti, t. j. integritě, neporušenosti státu, korporací a jednotlivců v jednotlivých, zvláštních oborech lidské činnosti a zahrnuje a) p-ii živnostenskou, jež obsahuje předpisy o výrobě a prodeji jeďů, o zamezení nebezpečí výbuchu a zacházení s parními kotly, o vyrábění stříelných zbraní, o obligatorním zkoušení vyrobených nebo do kalibru přeměněných zbraní stříelných, o opatnostech, jichž dlužno šetřit při vyrábění plynů, předpisy o vyrábění jiných tržskavých předmětů a obchodu s nimi, o dopravě předmětů tržskavých po železnici, o vzdálenosti skladů střeliva i prachu od lidských obydlí, o prodeji střelného prachu, o kautelách při vyrábění, uschovávaní, zasilání a drobném prodeji minerálních olejů; b) p-ii dopravní: předpisy o opatnostech, jichž šetřití jest při dopravě po železnicích. Sem náležejí policejní řády železniční, řády o provozování jízdy po železnicích, předpisy o opatnostech při plavbě vodní, policejní řády pro přistávy mořské, předpisy bezpečnostní pro námořní lodi; c) předpisy o pomoci v nehodách, konvence s cizími státy na ochranu námořníků bez vlastní viny ve stavu zbědovaném do přístavu přibylých, předpisy o povinnosti plavců ku pomoci při nehodách, řády hasičské, předpisy lokální o pomoci v případě povodně; d) p. silniční zahrnuje předpisy, týkající se bezpečnosti a pořádku na veřejných silnicích, jako předpisy stanovící tresty na poškození stromův a alejí na silnicích, zákaz zastavení veřejných silnicových vozů, předpisy o vyhýbání vozů, zákaz rychlé jízdy a praskání bičem, předpis o brzdění při jízdě s kopce a o maximální váze nákladu na voze, předpisy proti přetížení vozů, předpisy o zařízení povozů, policejní řády silniční; e) p-ii námořskou zahrnující předpisy k tomu sloužící, aby se bylo vystříháno a zabráněno nehodám i nebezpečím co do osob a vlastnictví při plavbě námořské, jako předpisy k zamezení nehod námořských srážkou lodí, předpisy o dozoru nad signály, dále bezpečnostní předpisy pro lodi námořské

dopravující osoby; f) p-ii horní, zahrnující všechny zákonné předpisy o zamezení nebezpečí vycházejících z podniků horních, které hrozí nejen osobám tam zaměstnaným, nýbrž i sousedství a jeho obyvatelstvu, jež ostříhati přísluší úřadům horním a jež obsažena jsou dílem v zákoně horním, dílem ve všeob. zákoně trestním, dílem v různých nařízeních prováděcích k hornímu zákonu; g) p-ii honební, zahrnující zákonné předpisy vydané v zájmu honby, na ochranu práv vlastnictví honebního, jakož i na ochranu zemědělství a orby, jako zejména zákonná ustanovení o omezení stavu zvěře, o zamezení škod zvěří působených, o náhradě škod těchto, předpisy proti pytláctví, dále nařízení na ochranu plodů, stanovení času, po který dlužno šetřití zvěře z důvodů národohospodářských, posléze předpisy o způsobu honby a zákazy léci, které mají za účel zamezení trápení zvířat; h) p-ii polní, jež zahrnuje předpisy týkající se ochrany statku polního, t. j. všech předmětů, kteréž s provozováním polního hospodářství v nejšířším slova smysle přímo neb nepřímo souvisí, pokud jsou na otevřeném poli; i) p-ii stavební, upravenou řády stavebními jednotlivých zemí korunních; j) předpisy o dohledu k chovu zvířat (p. dobytčí), jako předpisy na zamezení nakažlivých nemocí dobytka; k) některá jiná opatření v oboru bezpečnosti majetku, jako četné předpisy všeob. zák. trestního z r. 1852, pak předpisy o veřejných dražbách a konečně předpisy o sbírkách.

4. P. mravnosti (*Sittenpolizei*) zove se ta část p., jejíž úkolem jest odčinití překážky, které se staví v cestu mravnímu vzdělání (povznesení) národa. Sem náležejí: a) p. tisku; b) řád divadelní; c) předpisy o veřejných produkcích vůbec: předpisy o licencích na hudbu žebračků, o veřejných radovánkách, zejména tanečních zábavách při hudbě; d) předpisy k zamezení konkubinátu; e) předpisy o pohlavním obcování veřejně pohoršení vzbuzujícím a o prostituci; f) předpisy proti obchodu s děvčaty; g) předpisy o zapověděných hrách; h) předpisy k zamezení opilství; i) předpisy proti mučení zvířat; j) předpisy k zachování veřejné slušnosti a nočního klidu (v. Policejní hodina). -mel

5. P. zdravotní jest obor veřejné působnosti k tomu cíli, aby zdraví obecně bylo zachováno a plněny předpisy, které vydány jsou k zabránění škod na zdraví. Předpisy ty jsou buď všeobecné, které platí pro celý obvod země, nebo zvláštní, platící pro určité poměry, výkony, způsoby výroby, jež ustanovují příslušné úřady správní v každém případě zvláště. Předpisy ty jsou založeny buď na základě obecných zkušeností, na př. k zamezení úrazu cizími předměty na veřejných cestách, při práci ve výši, zacházení s ohněm, plynem, vodou, na ochranu dětí, pracovního lidu, pomocníků živnostenských a čeledí; neb na základě zvláštních znalostí odborných, na př. pokud se týče potravin, jakosti masa, látek k oděvu,

obydli a jeho zařízení, vody k pití, škodných výparů, topení, opatnosti v zacházení s hmotami jedovatými, při pobytu ve vzduchu zhuštěném nebo zředěném, pod zemí nebo pod vodou, v horkých pásech, při povodni a pod., konečně na základě uznaných pravidel zdravotní vědy, na př. ochrana proti nemocem nakažlivým, v případě nemoci vůbec neb umrtí zvláště, při rozličných živnostech a zaměstnáních, za příčinou ochrany půdy, vzduchu, vody před znečištěním, při odvádění vod odpadových, odstraňování hnoje a výkalů, jakož i odpadků z domácnosti a pod. Povoláními znalci k posouzení škodlivosti na zdraví a opatření v jednotlivých případech potřebných jsou jednak lékaři obecní a zeměpaňští vedle znalců jiných odborů, při mistodržitelství zemská rada zdravotní, v ministerstvu vnitra nejvyšší rada zdravotní.

Poměr p. zdr. k zdravotní vědě jest ten, že tato tvoří zpadových, odstraňování hnoje a výkalů, jakož i odpadků z domácnosti a pod. Povoláními znalci k posouzení škodlivosti na zdraví a opatření v jednotlivých případech potřebných jsou jednak lékaři obecní a zeměpaňští vedle znalců jiných odborů, při mistodržitelství zemská rada zdravotní, v ministerstvu vnitra nejvyšší rada zdravotní.

Poměr p. zdr. k zdravotní vědě jest ten, že tato tvoří zpadových, odstraňování hnoje a výkalů, jakož i odpadků z domácnosti a pod. Povoláními znalci k posouzení škodlivosti na zdraví a opatření v jednotlivých případech potřebných jsou jednak lékaři obecní a zeměpaňští vedle znalců jiných odborů, při mistodržitelství zemská rada zdravotní, v ministerstvu vnitra nejvyšší rada zdravotní.

Poměr p. zdr. k zdravotní vědě jest ten, že tato tvoří zpadových, odstraňování hnoje a výkalů, jakož i odpadků z domácnosti a pod. Povoláními znalci k posouzení škodlivosti na zdraví a opatření v jednotlivých případech potřebných jsou jednak lékaři obecní a zeměpaňští vedle znalců jiných odborů, při mistodržitelství zemská rada zdravotní, v ministerstvu vnitra nejvyšší rada zdravotní.

Poměr p. zdr. k zdravotní vědě jest ten, že tato tvoří zpadových, odstraňování hnoje a výkalů, jakož i odpadků z domácnosti a pod. Povoláními znalci k posouzení škodlivosti na zdraví a opatření v jednotlivých případech potřebných jsou jednak lékaři obecní a zeměpaňští vedle znalců jiných odborů, při mistodržitelství zemská rada zdravotní, v ministerstvu vnitra nejvyšší rada zdravotní.

Předpisy p. zdr. obsaženy jsou buď v trestním zákoníku neb v rozličných řádech, vydaných od obce podle vlastní potreby jakožto úřadu bezpečnostního, neb od úřadu politického při určování podmínek výroby, od země a státu. Řády ty týkají se pořádku a opatnosti na trzích, při stavbách, pohřbech, živnostech a rozličných způsobech výroby, zařízení v domácnostech (plynu, acetyleny, vody, odvádění splaškův atd.).

Jestě do let 50tých XIX. stol. byla zdravotní věda známa a vážena jen potud, pokud podávala výklad a odůvodnění zdravotních předpisů policejních, které vešly v plat-

nost určitými ustanoveními zákona, na př. řádu stavebního, předpisů epidemických, zákona trestního, stejným neprávem, jako se nyní zhusta podceňuje význam praktický přesných a na správných základech založených předpisů p. zdr., jakéž si nemůže každý snadno pro danou příčinu vyvoditi z pouček zdravotní vědy obecné, nezraje právních podkladův a hospodářského dosahu. Zakladatelem p. zdravotní na vědeckém podkladě jest Joh. Petr Frank (v. t.). Nejrozšířenější a dosud potřebnou knihu o zdravotní p-i v nejširším smysle slova vydal dr. L. Pappenheim (Handbuch der Sanitätspolizei, 1858).

Podle zřízení obecního ze 16. dub. 1864 z. z. čís. 7 § 28. náleží p. zdr. do samostatné působnosti obce; avšak nepostačí-li pouze místní opatření policejní a prostředky obce na ochranu veřejného blaha a k zabránění nebezpečí (§ 60.), náleží na starostu, aby ihned příslušnému polit. úřadu okresnímu (hejtmanství) oznámení učinil. Přestupky p. zdravotní trestá starosta pokutami (§ 62. zř. ob.). Zanedbává-li obec povinnosti, které jí v oboru p. zdravotní náležejí, může hejtmanství zjednatí odpomoc na útraty obce, v přenesené působnosti též uložití tresty peněžité starostovi.

Obor p. zdravotní určen byl říšským zákonem zdravotním z 30. dub. 1870 ř. z. čís. 68. V § 3. vypočteny jsou záležitosti, které se týkají místní p. zdr. a které jsou přikázány obci v samostatné působnosti, v § 4. uvedeny jsou záležitosti veřejného zdravotnictví, které přikázány jsou obci v přenesené působnosti. Obce, konajíc povinnosti, podřízeny jsou dozoru správy státní a to jak v oboru vlastní, tak i přenesené působnosti.

A. Povinnosti, jež obstarávání p. zdr. obci ukládá, a ustanovení, na nichž se vykonávání jejich zakládá, jsou tyto:

a) Aby se plnily předpisy zdravotní týkající se silnic, cest, náměstí a niv, veřejných shromáždění, bytů, stok a žump, vod tekoucích a stojatých, vody k pití a k užitku, potravin (prohlídky dobytka a masa, nádob a veřejných lázní), § 3. lit. a.

Policejní předpisy pro veřejné silnice říšské prohlášeny jsou výnosem mistodržitel. z 21. čna 1886 z. z. čís. 54, jenž ustanovuje tresty na poškození cest, mostů, zahrazení a zabahnění příkopů (§ 11.), osvětlení vozů v noci. Starosta obce rozhoduje o přestupcích a trestá je. Pro silnice ostatní platí policejní řád (mimo Prahu) z 15. čna 1866 z. z. čís. 47, kterýž obsahuje podobná ustanovení. Přejetí z neopatrnosti, opominutí výstražných znamení trestá soud podle § 341. tr. z.

Co do ulic, náměstí a obydlí platí ustanovení zvláštních řádů, na nichž obecní výbor se usnese, a předpisy stavebního řádu. Pro Prahu a města Karlín, Smíchov, Vinohrady, Žižkov, pak obce Kosíře, Střešovice a Malé Střešovice, Břevnov a Tejnku, Dejvice, Bubeneč, Troju, Vršovice, Nusle, Pankrác, Michli a Podol, Plzeň a Budějovice platí zvláštní

řád stavební z 10. dub. 1886 z. z. čís. 40; pro král. České mimo obce jmenované z 8. led. 1889 z. z. čís. 5. Ustanovují, že poloha místa a poměry stavby mají podle potřeby býti zkoušeny též od lékařského znalce; povolení k obývání nových staveb nebo bytů zaplavených má se udělit podle zdání lékaře, ne dříve, než jsou řádně vyčištěny a vysušeny (výnos místodrž. z 3. srpna 1897 čís. 10.957); Podmínky k založení stok a záchodů stanoví § 79.—81., bytů § 64. a 75., studen a vodovodů § 91. Sem náležejí též předpisy zvláštní o úpravě místností veřejných (hostinců), místností lázeňských, nocleháren, obydlí chudinských a dělnických, místností pro nemocné podle uznání lékařského. Soud trestá opomínutí výstražných znamenání a neopatrnosti při stavbě (§ 380.) a obývání nových budov bez povolení (§ 386.), závady, kterými život a zdraví v nebezpečí se uvádí, hromadění odpadků a výtoků hnilých a škodlivých, jakož i vpouštění jich do země.

Předpisy p. zdravotní o vodách obsaženy jsou v zákoně z 28. srpna 1870 z. z. čís. 71, pak v § 398. obecného zákona trestního, kterýž ukládá trest vězení od 3 dnů do jednoho měsíce každému, kdo do studně, cisterny, řeky nebo do potoka, z něhož se běře voda k pití nebo vaření, hodí mrtvé hovado nebo něco jiného, čím voda může se znečistiti neb znezdřavěti. Zákon vodní zakazuje užívatí vody tím způsobem, aby se znečišťovala na újmu práva jiného (§ 10.), zakazuje používatí stojaté a tekoucí vody k odvádění a odstraňování tekutin znečištěných, výkalův a odpadků lidských i zvířecích, jakož i k odstraňování různých předmětů. Obci náleží, aby nedopusťla odtékání špinavé vody z chlévů, záchodů, průmyslových závodův a továren na veřejná místa nebo do toků vodních veřejně používaných, aby se nečistoty nevypouštěly do příkopů silnic, do země, do studen neb vodovodů a aby teprve po náležitém učištění sváděly se do řek, když jich nelze odstraniti způsobem přiměřenějším. Na ní jest, aby se postarala o dostatečné zásobení vodou k pití i k potřebě domácí a neškodné odvádění splaškův a odpadků z domácnosti.

Dále má pečovati o zásobení potravinami, k čemuž ve městech se vydávají tržní řády, pak o náležitý dozor zdravotní na trzích, jakož i o dozor nad neškodnou přípravou jejich v nádobách, z nichž jedovatě částky pokrmům přimísiti se nemohou. Potraviny musí býti v čistotě chovány, tak aby při prodeji škodlivé věci k nim se přimísiti nemohly, a musí se vydávati jen v obalech nezavádných, z nichž nečistota nebo zdraví škodlivé látky vniknouti nemohou. — Dozor na trzích a v krámech vztahuje se na všechny potraviny, zejména na mléko, máslo, margarín, mouku, houby, ovoce, koření, výčep piva, jiných nápojů lihových, na zařízení k výčepu používaná (tlakostroje), na nádobí, hračky, barvy k okrase používané, na zařízení místností ku prodeji potravin určených, krámův masných, tržnic, místností hostinských a záchodů v nich,

na jatky a zdravotní prohlídku dobytka i masa na trzích i jatkách. Není-li k tomu ustanoven zvláštní zvěrolékař, náleží obstarávání toho dozoru lékaři obecnímu (podle § 5. instrukce). Předpisy o prohlídce dobytka i masa na jatkách vydány byly gub. nařízením z 21. květ. 1830 č. 19.249, sbírka prov. z. č. 285 a 123).

Ve veřejných lázních má dohlížeti obec, aby se zachovaly ohledy na veřejnou mravnost, učinila opatření proti náhlým nehodám a onemocněním a možným nákazám; proto má zde býti pohotov. ochranná skříň. Lázeňský řád vydán byl dekretem dvorské kanceláře z 19. září 1822 č. 25.466.

b) Obci náleží pečovati, aby se poskytl potřebné pomoci nemocným a rodičkám, aby byly i ochranné prostředky při náhlém nebezpečí života (§ 3. lit. b). K tomu konci každá obec sama o sobě aneb společně s jinými obcemi musí míti jednoho, nebo podle potřeby více lékařů (§ 1. zákona o organizaci služby zdravotní v obcích z 23. ún. 1888 z. z. čís. 9) a učinití opatření, aby v ní bylo dostatečné pomoci zkoušených babiček při porodech vůbec a pomoci zdarma chudým rodičkám zvláště (§ 13.). Obce, které si zřídí vlastní lékárnu, musí zaříditi místnosti k neodkladné pomoci nemocným bez přístřeší a opatřiti je nejnutnějšími prostředky ochrannými a dopravními (nosítky, § 14.). Při ústavech, v nichž nebezpečí života častěji se naskytá, zejména v lázních, u sborů hasičských, v divadlech, dolech a střešnicích mají býti nejnutnější ochranné prostředky k první pomoci vždy pohotov. Návod vydaný ve výnosu minist. vnitra z 31. břez. 1858 čís. 3617 pro nelékaře o způsobu první pomoci zdanlivě mrtvým má se uváděti ve všeobecnou známost.

c) Věsti záznamy nalezenců nezaopatřených ve veřejných ústavech, hluchoněmých, choromyslných a pomatencův a dohlížeti na ošetřování těchto osob. Ve většině korunních zemí jest provedena evidence těchto osob v ústavech nezaopatřených; vedou se katastry o stavu jmenovaných nezuživců, o sirotcích a nemanželských dětech v ošetřování cizím senacházejících. Hluchoněmým, slepým, choromyslným, pomatencům a zmrazeným má kromě toho obec poskytovatí lékařskou pomoc svými lékaři (§ 8. instrukce) a ochranu podle potřeby.

d) Náleží obcím zřizovati a v dobrém stavu chovati umrlčí komory a hřbitovy a dohlížeti k nim. Na každém hřbitově má býti schválený pohřební řád, kterým se řídí ukládání mrtvol do hrobův, období k vykopání starých hrobů, rozměry hrobův a mezery mezi nimi ponechané, hlavní cesty a pod. Ponevadž hřbitovy jsou dovoleny jen mimo obvod obce, jest třeba, aby pro dopravu mrtvol opatřeny byly zvláštní vozy, které by snadno bylo čistiti, zvláště když se dopravují na hřbitov mrtvoly po nakažlivé nemoci. Přenášení takových mrtvol na hřbitov od lidí není dovoleno, protože tím